

Viorel BARBU - Eugen MUNTEANU

**5 convorbiri
despre știință,
cultură, creație**

Viorel BARBU

Născut în 1941. Profesor la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, membru al Academiei Române (din 1991), decan al Facultății de Matematică (1976-1981), rector al Universității (1981-1989), director al Institutului de Matematică al Academiei Române, Filiala Iași (din 1990), vicepreședinte al Academiei Române (1998-2002), președinte al Filialei din Iași a Academiei Române (2001-2013)

Este unul dintre matematicienii români cu mare vizibilitate internațională, ca profesor invitat la universități de prestigiu din toată lumea: Purdue, Cincinnati, Ohio, Virginia (SUA), Montreal (Canada), Paris, Rocquencourt, Metz (Franța), Roma, Pisa, Bologna, Trento (Italia), Wuhan (China), Bonn, Bielefeld (Germania), membru de onoare sau *doctor honoris causa* al unor instituții academice (Academia de Științe a Republicii Moldova, Universitatea Nebraska din Omaha, Universitățile din Pitești, Galați și Craiova).

A publicat în reviste de prestigiu și la edituri reputeate peste 170 de studii și articole științifice, precum și 12 monografii, mai ales în următoarele domenii de cercetare: ecuații cu derivate parțiale și infinit dimensionale, controlul sistemelor cu parametru distribuit și ecuații diferențiale stochastice, lucrările sale fiind folosite și citate în peste 4500 de lucrări, de peste 1900 de matematicieni din străinătate, între care nume sonore ale matematicii actuale.

A coordonat numeroase proiecte științifice (granturi) naționale și internaționale.

Face parte din comitetele editoriale ale unor publicații de specialitate importante, precum „Numerical Functional Analysis and Optimization”, „Set-Valued and Variational Analysis”, „Theory and Applications”, „Abstract and Applied Analysis”, „Abstract Analysis”, „Journal of Differential and Integral Equations”, „Annali dell'Università degli Studi di Parma”, „Advances in Differential Equations”, „Revue Roumaine Mathématiques Pures et Appliquées”.

Viorel BARBU – Eugen MUNTEANU

*5 convorbiri despre știință,
cultură, creație*

Coordonatorii colecției:
Simona MODREANU
Lucian VASILIU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BARBU, VIOREL, MUNTEANU, EUGEN

Despre știință, cultură, creație/ Viorel Barbu, Eugen Munteanu.

- Iași : Junimea, 2017

ISBN 978-973-37-2034-8

821.135.1

Redactor: *Simona MODREANU*

Tehnoredactor și coperte: *Florentina VRĂBIEUȚĂ*

Editura JUNIMEA,

Strada Păcurari nr. 4

BCU – *Mihai Eminescu*

(Fundatiunea Universitară *Regele Ferdinand*)

cod 700 511

Iași – ROMÂNIA

tel.. 0232 410 427

C. P. 85, Oficiul Poștal nr. 1

e-mail: edjunimea@gmail.com

revistascriptor@gmail.com

Vă invităm să vizitați site-ul nostru,

la adresa www.editurajunimea.ro

(unde puteți comanda oricare dintre titluri,

beneficiind de reduceri),

precum și pagina de facebook a editurii Junimea.

Editura **Junimea** și revista **Scriptor**

sunt membre ale Asociației Revistelor, Imprimeriilor și Editurilor Literare

(A.R.I.E.L.),

asociație cu statut juridic, recunoscută de Ministerul Culturii.

© Eugen MUNTEANU

© Editura JUNIMEA, IAȘI – ROMÂNIA

Viorel BARBU – Eugen MUNTEANU

*5 convorbiri despre știință,
cultură, creație*

**Editura Junimea
Iași – 2017**

CONVORBIREA I

„Nu sunt o statuie...”

EUGEN MUNTEANU: Este data de 30 martie 2015, domnule profesor Viorel Barbu, vă mulțumesc pentru că ați acceptat această discuție pe care eu aș vrea-o justificată prin ceea ce am putea numi, fără să ne temem de cuvinte, de interes public, în sensul că sperăm să găsim măcar câteva zeci de tineri interesați să afle părerea dumneavoastră, ale unui cunoscut matematician, în legătură cu probleme și de cultură în general și de matematică și de ceea ce numim cu un termen mai prețios „paideia”, adică contractul educațional, relația dintre maestru și elev, de experiența dumneavoastră în posturi de conducere și așa mai departe. Eu am reflectat asupra unor eventuale întrebări, dar nu vi le-am comunicat dinainte. Vă mărturisesc că sunt un vechi admirator al dumneavoastră, știți prea bine că ne cunoaștem încă de pe vremea când dumneavoastră erați rector al Universității noastre, iar eu eram un începător în cercetare, filolog la Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, numit pe atunci Centrul de Lingvistică, Istorie literară și Folclor și aflat sub autoritatea Universității. De aceea, întrebările mele vor viza adesea domeniul sau aspecte mai delicate. Dumneavoastră puteți accepta sau nu aceste întrebări sau le veți putea ignora sau ocoli. Din asemenea răspunsuri, cum spuneam, cei mai tineri vor putea învăța câte ceva sau, în fine, cei din generația noastră vor fi poate interesați să afle informații, fapte sau, poate, interpretări noi sau inedite. Permiteți-mi să vă fac un foarte scurt portret, fiindcă, dacă cineva este mai interesat de detalii mai precise privind activitatea d-voastră, le poate afla acolo de unde le-am luat și eu, și anume din spațiul virtual. Una peste alta, se poate spune că sunteți un om de succes, un om pentru care destinul s-a împlinit la nivelul cel mai înalt al așteptărilor, al performanțelor, al dorințelor. Ați experimentat toate bucuriile științei, toate provocările funcțiilor publice... Menționez așa, în treacăt, pentru interesul celor mai puțin avizați, că ați fost cel mai tânăr rector al Universității din Iași (după Titu Maiorescu, rector la 23 de ani), ați fost unul dintre cei mai tineri

academicieni români, sunteți cunoscut în plan mondial și recunoscut în domeniul acesta cu totul special al matematicilor, ați fost visiting professor la foarte multe universități și știu că vă duceți mereu ca invitat la universități din America, din Europa, ați fost vicepreședinte al Academiei Române și președinte al Filialei din Iași. Puțin a lipsit să deveniți președinte al Academiei și nu ați devenit, spre marea mâhnire a multora, între care mă număr și eu. Opera dumneavoastră este foarte consistentă și, firește, poate fi apreciată la justa ei valoare de către specialiști, adică de către matematicieni, Noi, ceilalți, profanii, putem doar intuitiv, din dimensiunile impozante ale acestei opere, din titluri, din mărturiile colegilor, din receptarea pe care oamenii de specialitate o fac operei dumneavoastră, din numărul imens de citări, din insistența cu care sunteți invitat să conferențiați în diferite părți ale lumii. Intuim prin urmare, pe baza acestor dovezi indirecte, că această contribuție științifică a dumneavoastră este extrem de valoroasă și de interesantă. Aș începe cu o întrebare provocatoare. Cum este să te simți statuie? Cum este să te simți sigur că ai o posteritate certă? Eu cred că dumneavoastră sunteți îndreptățit să aveți acest sentiment.

VIOREL BARBU: Domnule profesor, este prima dată când cineva îmi pune această întrebare! Nu, nu mă consider o statuie! Nu, eu am o părere mult mai modestă despre mine! Vă mulțumesc însă pentru prezentarea generoasă pe care mi-ați făcut-o. Permiteți-mi ca, la rîndul meu, să spun și eu câteva cuvinte despre dumneavoastră, pentru că începem un dialog și este bine să facem aprecieri reciproce sincere. Îmi amintesc că, atunci când ați intrat prima dată la Institutul de Lingvistică, eram rector pe vremea aceea, Institutul ținea de Universitate, profesorul Vasile Arvinte, cunoscutul lingvist, care pe atunci era prorector al Universității noastre, a fost primul care mi-a vorbit despre dumneavoastră, și mi-a vorbit în termeni foarte elogioși... este un om formidabil, un tânăr capabil, de mare suprafață... Atunci am aflat despre dumneavoastră. Profesorul Arvinte nu se exprima foarte des în acest sens, era foarte exigent, era, dacă nu critic, mai degrabă mefient față de colegi. Însă, în cazul dumneavoastră a avut și și-a exprimat o părere excelentă. Atunci am aflat prima dată despre dumneavoastră, de atunci v-am urmărit și vă consider, în fine, dacă îmi permiteți să spun așa, lingvistul cel mai important al Iașului și unul dintre cei mai importanți pe care îi avem la

ora actuală în țară. Îmi amintesc de momentul de acum câțiva ani, când a fost concursul pentru funcția de director al Institutului „Philippide”, eram membru al comisiei, iar un profesor bucureștean bine cunoscut și membru al Academiei Române, întrebat despre dumneavoastră de cineva din comisie care nu era lingvist, a spus: „Da, Munteanu este un savant.” Și am reținut atunci afirmația aceasta, care îmi confirma opinia. Dar să trecem peste lucrul acesta. Revenind la cele spuse mai înainte. Nu, nu sunt o statuie. Am o părere modestă despre mine. Lucrurile vieții m-au învățat să fiu reținut, iar modestia este necesară dacă vrem să fim luați în serios. Nu mă consider împlinit, cum spuneți dumneavoastră. Am obținut anumite lucruri prin foarte multă muncă, evident. Fără aceasta nu aș fi putut, probabil, să fac decât puțin din tot ceea ce am făcut și faptul că încă sunt activ denotă un anumit complex, acela că încă nu am făcut destul și ar trebui să mai fac. Din acest motiv încă mai lucrez și mă străduiesc să rămân în actualitate prin ceea ce produc ca cercetător sau profesor. Oamenii care se simt împliniți, la un moment dat, pun pana jos. Eu încă nu mă consider împlinit. Am multe insatisfacții și frustrări de ordin profesional, dar reușesc să le compensez. Nu pot spune că am avut întotdeauna împrejurări favorabile, dar nici nu mă pot plânge de adversități. Să spunem că am avut o carieră normală, într-un anumit fel.

E.M.: Totuși, insist asupra acestui aspect, al succesului. În ce mă privește, sunt chiar convins că așa stau lucrurile. Excesul de modestie vă onorează, dar eu vă întreb din nou, provocându-vă să depășiți această modestie, această reținere cu care acceptați să vorbiți despre succesele proprii, care, se știe, vă caracterizează. Totuși, nu sunteți sigur că veți avea o posteritate?

V.B.: Da, probabil, posteritatea fiind însă considerată cu sensul următor (ca să fim foarte preciși): multe dintre lucrările pe care le-am realizat până acum vor fi, probabil, citate și peste 50 de ani. De fapt, prima mea lucrare, pe care am realizat-o în 1964, pe vremea când eram student, este citată și acum în monografii și au trecut 50 de ani de atunci. Monografia despre semigrupuri neliniare de contracții, publicată la Noordhoff în Olanda în 1975, a fost citată de peste 2300 de ori în literatura internațională și încă primește circa 50 de citări anual. Bănuiesc că același lucru se va întâmpla și peste 50 de ani și poate chiar

mai mult cu alte lucrări mai recente ale mele. Vor fi citate probabil în literatura de specialitate și poate chiar folosite. Poate va rămâne undeva amintit și faptul că am fost decan, rector sau membru al Academiei Române. În sensul acesta, da, acesta va fi cercul de posteritate în care mă voi încadra.

„Îi așez pe matematicieni alături de poeți...”

E. M.: *Vom reveni asupra acestui aspect, ce înseamnă a fi matematician, deoarece, în general, oamenii de cultură umanistă, mai ales filologii, creatorii de și prin cuvinte, au o fantezie mai mare și își imaginează într-un fel mai pompos această posteritate. Deci voi anticipa cursul discuției și vă voi întreba chiar în acest moment ce înseamnă a (te) simți ca matematician. Pentru mine, a fi matematician, a trăi faptul de a fi matematician are foarte mult de-a face cu poezia și cu muzica. Prin urmare, îi așez pe matematicieni alături de poeți ca și cum extremele s-ar atinge: poetul este acela care duce la extrem creativitatea limbajului, pe când matematicianul o reduce la extrem și o înlocuiește cu altceva, cu o simbolistică nonverbală sui generis.*

V.B.: Este corect, însă mai există și altceva comun, există chiar o apropiere între matematică și arta cuvintelor. Matematicianul creează și el universuri imaginare ca și artistul, de exemplu. Matematicianul săvârșește și un act de creație, el nu este numai omul calculului, așa cum se crede de obicei, sau omul concretului. Și el creează structuri abstracte, de fapt universuri imaginare, în care realitatea se regăsește sub forma unui model. Oricum, este un sistem care este bine articulat logic, consistent și necontradictoriu. Ceva asemănător se întâmplă, cred, și cu poetul. Și el creează un univers alcătuit din idei, imagini și metafore. Din acest punct de vedere, matematicianul, poate ca și filosoful, dar poate chiar mai mult decât filosoful, realizează construcții imaginare, aparent ficționale, însă perfect fundamentate logic și foarte exacte. În acest sistem imaginar, el are posibilitatea de a realiza predicții deoarece în asemenea sisteme viitorul este coerent cu trecutul. Sunt sisteme care se dezvoltă prin propria lor capacitate de a se extinde și de a produce adevăruri netriviale, pentru că un adevăr matematic este unul

netrivial deși, aparent, el provine din manipularea logică a unor axiome aparent banale ca informație. Aceasta nu înseamnă, însă, neapărat, că acest adevăr trebuie să fie validat de realitate, deși adesea aceasta se întâmplă. De aceea, realitatea intră în acest sistem abstract, dar nimeni nu poate spune de ce matematica este atât de eficientă în fizică, în științele naturii... Probabil datorită capacității sale de prevedere, de predicție, ceea ce îl făcea pe fizicianul Eugène Wigner să vorbească despre „irezonabila eficiență a matematicii”. Poate că Galileo Galilei avea într-adevăr dreptate când spunea că natura este scrisă în limbajul matematicii. Mai este o trăsătură a matematicii care o face universală ca instrument de cunoaștere și anume faptul că un simbol sau concept matematic poate reprezenta o varietate practic infinită de realități fizice. De exemplu, derivata unei funcții poate descrie, după caz, panta tangentei la o curbă, viteza de mișcare a unui corp sau densitatea unei substanțe. Faimosul număr π este, după caz, raportul dintre circumferința și diametrul unui cerc sau o densitate statistică. Ecuația liniară parabolică descrie dinamica propagării căldurii dar și procesele liniare de difuzie sau evoluția unui proces probabilistic, așa numitele *proces Markov*. Un grup algebric poate reprezenta, după caz, o familie de transformări sau o mulțime de indivizi care interacționează după anumite reguli. În această capacitate a matematicii de a surprinde în conceptele sale realități diverse subordonate în acest fel unui principiu unic rezidă adevărata sa forță ca instrument de cunoaștere.

„Și ca matematician ai nevoie de foarte multă imaginație...”

E.M.: Mai este o asemănare între un poet mare și un mare matematician. Vorbim aici despre faptele lor ideale, de paradigme construite sau dorite de noi. Unui mare poet îi ajunge uneori vârsta de 17-18 ani pentru a crea extraordinarul, opere poetice fără egal. Se cunosc de asemenea mulți matematicieni geniali, care au dat o teorie până la 20 de ani. Prin urmare, asemenea cazuri în care poezii s-au impus ca atare, prin pura lor inspirație, ca și unii mari matematicieni ne pun pe gânduri cu privire la această tulburătoare apropiere între a fi poet și a fi matematician. Sunteți de acord că pentru a ajunge la inspirația mate-

matică, la creativitate, pentru a intui o nouă teorie nu sunt necesare întotdeauna acumulări anterioare progresive, ci, mai degrabă, inspirația? Cum trebuie să înțelegem acest concept, inspirația?

V.B.: Și ca matematician ai nevoie de foarte multă imaginație. Am spus întotdeauna, peste tot, dar mai ales studenților mei, că matematica nu înseamnă numai tehnică. Matematica înseamnă tehnică, dar și idee. Tehnica se obține, la fel ca și în cazul artistului, prin exersarea unui meșteșug, învățând, de exemplu, versificația, citind foarte multă literatură sau însușind tehnica picturii. Și cu matematica este la fel. Tehnica este bazată, ca și în foarte multe alte domenii, pe rafinarea instrumentului de lucru. Ulterior se va ivi și ideea, iar ideea vine din inspirație, iar inspirația vine din imaginație și intuiție, vine propriu-zis din talent. Aceasta este deosebirea dintre un poet și un versificator. La fel și în matematică. Un om înzestrat cu o inteligență normală și bine școlit își poate însuși cunoștințe și tehnici matematice chiar avansate, dar creatori în matematică, care vin cu idei și construcții noi, sunt foarte puțini. Analogia și conexiunile cu realități matematice îndepărtate joacă un rol important în creația matematică.

„Limba în care scriu și public în prezent lucrările de matematică este engleza...”

E. M.: *Creația intelectuală este legată ombilical de o limbă istorică, o limbă naturală. Există pentru mulți dintre cei care reflectăm la asemenea chestiuni problema aceasta obsedantă a limbii în care gândim și creăm. Suntem legați de o limbă, de un idiom anume, prin opțiune în aparență, dar, de fapt, prin destin, prin nașterea noastră într-o anume familie, într-o anume gintă, într-un anume neam sau națiune. Totuși, de multe ori, mai ales în știință, purtați de condiționări istorice, cum ar fi exilul, putem opta pentru o altă limbă pentru a ne exprima. De pildă, vă dau exemplele arhicunoscute ale unor români. Eliade și Cioran au ales sau au fost nevoiți să se exprime în alte limbi: Cioran a făcut-o splendid în limba franceză, deși s-a născut în limba română, Eliade a scris și în engleză, și în franceză, în ceea ce privește producția științifică, dar el declara că gândește sau visează în limba română, limbă în care a conti-*

nuat să își scrie opera literară propriu-zisă. Mai putem lua cazul profesorului meu, al marelui meu magistru, ilustrul teoretician cu profil universal, Eugeniu Coșeriu, care a fost întrebat de mine, într-un interviu: „Domnule profesor, în ce limbă gândiți? Care este limba dumneavoastră de preferință?” Punând întrebarea, știam, cum știe toată lumea, că el și-a scris opera științifică în italiană, în germană și, mai ales, în spaniolă. Mai întâi, în mod spontan, el mi-a răspuns: „Italiană!”, Deoarece primele studii mai consistente le-a scris în italiană, aceasta a fost și limba în care și-a scris cele două doctorate, în filologie și în filosofie. După aceea, peste câteva clipe, a revenit și mi-a spus: „Nu este adevărat. Eu gândesc în română, deoarece româna, spunea el, (răspuns, în aparență, banal și derizoriu!) este limba în care număr în piață, în gând, când cumpăr roșii sau zarzavat și trebuie să plătesc și nu îmi pot permite să greșesc! Prin urmare, limba în care gândim noi, ca oameni, ca persoane sau ca producători de texte în diferite domenii (filosofie, literatură, filologie), este limba română sau altă limbă. În ceea ce vă privește, este matematica indiferentă de limba dumneavoastră maternă? Nu oitem nici faptul că opera d-voastră a fost scrisă și publicată, în quasi-totalitatea ei, în limba engleză!

V.B.: Limba în care scriu și public în prezent lucrările de matematică este engleza și îmi vine cel mai la îndemână, deoarece, de-a lungul timpului, am ajuns ca toate lucrările să le redactez în engleză. La început le scriam și în franceză, dar foarte rar în română și aceasta nu din prețiozitate sau snobism, ci pentru a le face mai cunoscute comunității matematice. Acum să vorbim la un nivel mai general despre limbă. Matematicianul propriu-zis nu are limbă proprie. Sau, ca să simplificăm, am putea să îi spunem limba matematică, având în vedere această colecție de simboluri prin care se exprimă, în fond, matematica. Am putea face o conferință în fața unor matematicieni din Papua-Noua Guinee sau din Japonia, care nu știu nimic despre limba mea, doar scriind formule, simboluri și lumea mă va înțelege, desigur cu condiția ca auditorii respectivi să fie matematicieni sau să aibă o anumită educație matematică. Aș putea să îi vorbesc unui matematician din orice colț de pe glob, care nu știe altă limbă, în acest set de simboluri, aceasta însemnând să dau demonstrațiile sau să formulez rezultate folosind doar simboluri matematice universal valabile. Deci, nu aș avea nevoie

de cuvinte „naturale”. Am aflat și eu mai târziu, de exemplu, că simbolurile scrierii japoneze sunt echivalente cu cele chineze și atunci, vorbind cu un coleg, i-am spus: „Matematica este același lucru.” În două limbi diferite se folosesc aceleași simboluri. În concluzie, matematica s-ar putea practica și comunica în toate limbile la fel. Nu o fac, bineînțeles, la modul acesta absolut simbolic și abstract, deoarece totuși matematica este o știință care trebuie comunicată și cultural, ca de altfel știința însăși, care este un domeniu al culturii. Și atunci și matematica adoptă, de multe ori, chiar în expresie, terminologii împrumutate din vorbirea obișnuită, în uzul normal al limbilor. Și aici putem menționa cuvinte din terminologia matematică modernă precum *clan*, *trib*, *inel*, *grup*, *corp* și chiar expresii colocviale care o fac mai ușor și mai interesant comunicabilă. Există, de altfel, la matematicieni tendința de a umaniza discursul matematic, făcând apel la formule și expresii din limbajul natural și realitatea curentă. În teoria ecuațiilor diferențiale se folosesc frecvent expresii precum „blow up”, „sliding mode”, „inertial manifold”, „attractor”, „filter”, „controller”, pentru a descrie comportări abstracte care au analogii cu dinamici fizice. De multe ori, chiar într-un raționament, care poate fi perfect liniar și exprimat logic numai prin săgeți, în anumite etape se simte nevoia de a explica argumentul logic, folosind expresii plastice împrumutate din vorbirea curentă. Deoarece comunicarea matematică nu poate fi o simplă înșiruire seacă de simboluri, este bine ca transmiterea conținutului unei cercetări sau lecții matematice să fie făcută într-o anumită limbă. În ceea ce privește limba română, țin să subliniez mai întâi ideea că limba română este bună pentru comunicarea matematică deoarece și-a construit de-a lungul timpului o terminologie matematică adecvată împrumutată în bună parte din latină sau franceză. Și Gheorghe Asachi, și Gheorghe Lazăr s-au străduit să inițieze și să facă învățământ științific în limba română. În două-trei generații de practicieni ai matematicii în școala românească, s-a adoptat din limbile de circulație o terminologie matematică potrivită și relativ bogată în limba română. La un moment dat, însă, s-a impus în practica internațională a schimbului de idei în matematică, mai ales în ultimele decenii, terminologia matematică engleză, care a ajuns să le marginalizeze chiar și pe cele franceză, germană, italiană sau rusească. Expresii precum „blow up”, „cut-off”, „backward equation”, „flow”, „feedback”,

„loop”, sau abrevieri precum „pde”, „ode” și multe altele au intrat în comunicarea matematică curentă, înlocuind denumirile originale dintr-o anumită limbă. Și atunci, pentru a comunica, pentru a scrie, este mai comod să folosești limba engleză, așa cum și în aviație, de exemplu, este folosită în mod universal limba engleză, în locul limbii franceze sau a limbii germane. În concluzie, engleza va înlocui, se poate spune că a și făcut-o, în toate publicațiile de specialitate, limbile naționale. Până și faimoasa revistă *Comptes Rendus* din Paris, care nu accepta cândva decât lucrări în limba franceză, acum le publică și în engleză. Este, desigur, și un efect al mondializării.

„Leibniz și contemporanii săi, precum Newton, își scriau operele în limba latină...”

E.M.: *Mă gândeam să vă propun să vorbim o ședință întreagă despre această problemă spinoasă a difuzării științei în raport cu limba națională. Acum înțeleg că matematica, măcar în mod parțial, poate fi tradusă cu relativă ușurință într-o limbă naturală, dar invers acest lucru nu este valabil, adică un text oarecare într-o limbă istorică dată nu poate fi „tradus în limba matematică”. Dacă facem apel la memoria colectivă a comunității academice, la underground-ul nostru cultural, vom vedea că întotdeauna în lumea oamenilor de știință, inclusiv a matematicienilor, a existat o limbă naturală de referință, cel puțin ca limbă de comunicare primară și obișnuită. A existat, multă vreme, până aproape de epoca modernă, limba latină; Leibniz și contemporanii săi, precum Newton, își scriau operele în limba latină. Deși gândirea lor este abstractă, imaginativă, este nevoie, pentru matematicieni, și de o limbă istorică oarecare, exersată, este drept, pentru scopurile comunicării abstracte.*

V.B.: Ceea ce spuneți este doar parțial adevărat. De fapt, modelul matematic tocmai aceasta face: traduce în limbaj matematic realități ale științelor naturii sau sociale. Desigur, capacitatea sa de a exprima în termeni matematici idei filosofice nuanțate, creații literare sau artistice se oprește aici, deși s-au făcut încercări și în această direcție. Se vorbește, de exemplu, de „poetică matematică” sau de modele matemati-

ce în interpretarea textelor muzicale. Într-adevăr, este nevoie de un suport lingvistic, tocmai pentru că matematica nu se face numai pentru ea însăși, ci pentru a fi comunicată, fiind ea însăși o știință. În lucrarea sa, *Principiile matematice ale filosofiei naturale*, Newton susținea aceleași idei, și anume aceea că matematica trebuie comunicată, nu se face numai pentru matematicieni, ci și pentru fizicieni, pentru chimiști, pentru ingineri...

**„Matematicienii sunt pasionați de știința lor,
datorită eleganței și esteticii raționamentului matematic...”**

E.M.: *Și aici avem un mare mister... Este ceva fascinant să vezi cum oamenii îi cred pe cuvânt pe matematicieni, pe profesori, atunci când aceștia spun că descoperirile matematice vor avea efect când nu te aștepți și unde nu te aștepți. Am vrea să înțelegem cum se întâmplă toate acestea, dar asta este o altă chestiune. Vă mărturisesc că eu sunt preocupat mai ales (și voi scrie poate și o carte despre acest lucru) de teoria și sistematica disciplinelor științifice, de locul filologiei în ansamblul științelor și îmi este foarte greu să înțeleg de ce matematica este inclusă între științele naturii, deoarece, prin științele naturii, eu înțeleg fizică, chimie, biologie, geografie, care se ocupă de obiecte fizice ale realității. Matematica, în schimb, nu se ocupă de obiecte fizice.*

V.B.: Nu, nici nu este! Matematica nu trebuie considerată o știință a naturii, dar sunt conexiuni foarte puternice cu științele naturii. Matematica nu descoperă prin ea însăși legi ale naturii, dar prin intermediul celorlalte științe este capabilă să o facă. Voi da un singur exemplu din numeroasele care îmi vin acum în minte. Ecuațiile lui Maxwell provin din descrierea în limbaj matematic a legilor fundamentale ale electromagnetismului descoperite experimental de către Ampère și Faraday la începutul secolului al XIX-lea. Analizând însă sistemul matematic propus de Maxwell, constatăm cum sunt puse în evidență unele fenomene fizice necunoscute până la acea dată, cum ar fi propagarea cu viteză finită a undelor electromagnetice sau natura electromagnetică a luminii, descoperiri care au revoluționat fizica și tehnologia la sfârșitul secolului al XIX-lea. Să ne gândim la undele radio, de exemplu. Ce

este matematica este foarte greu de spus. Este foarte clar că științe precum fizica sau mecanica fluidelor nu ar putea exista în momentul de față fără matematică, iar atunci când spun fizică mă refer și la aplicațiile tehnologice... de asemenea, la chimie și biologie, deși nu complet. Totuși, matematica nu este o știință a naturii, iar orice adevăr dedus pe cale matematică într-o anumită știință trebuie validat și confirmat de experiment sau de observații fizice, fără de care nu poate intra în știință. Altfel rămâne la stadiu de ipoteză, cum s-a întâmplat o bucată de vreme cu teoria relativității sau, mai recent, cu teoria astrofizică a „găurilor negre”. Matematicienii sunt pasionați de știința lor, datorită eleganței și esteticii raționamentului matematic atât de des evocat în literatură, dar unii dintre ei acceptă cu greu orientarea sa spre aplicații. Pentru ei, matematica trebuie să fie doar frumoasă și profundă, dar este o opinie deja depășită, deoarece aplicațiile matematicii, nu în întregime, desigur, sunt deja evidente. Totuși, este o trăsătură a matematicii la care matematicienii nu au renunțat și o revendică cu obstinație pentru știința lor: rigoarea logică. Chiar atunci când apar concepte, teorii și fapte matematice care nu au un fundament logic riguros, ei se străduiesc să le dea un asemenea conținut. Așa au apărut în ultima sută de ani teoria probabilităților, teoria măsurii și a distribuțiilor, analiza numerică sau, mai recent, teoria matematică a haosului. Să menționăm că, în practica ingineriască și științifică, se folosește și o matematică mai puțin riguroasă, dar se pare satisfăcătoare, pentru aplicații, pe care însă matematicienii, deși nu o recunosc, o tolerează totuși.

**„Euclid a fost cel care a elaborat un tratat
cu primele demonstrații geometrice riguroase
și atunci a apărut, de fapt, matematica...”**

E. M.: *Personal, consider că, de-a lungul istoriei, în epocile revolu-te, strămoșii noștri făceau matematică fără a-și da seama de asta. Înainte de a fi alcătuit prima construcție din piatră care să reziste, trebuia să fie și o gândire geometrică...*

V.B.: și un fel de calcul...

E. M.: *...implicită, un fel de calcul, chiar dacă acesta nu era făcut*

pe nisip cu degetul ca puțin mai târziu. În consecință, revin la ideea că gândirea matematică pare să aibă de-a face, de fapt, cu rădăcinile primare ale creativității, în aceeași măsură ca și poezia. Noi ne antrenăm fiecare, ca să spunem așa, într-un fel de formă de specializare socială, o meserie, o ocupație, o profesie, dar, în arhetipul nostru primar, fiecare dintre noi suntem și poeți, și matematicieni din punct de vedere, să spunem genetic și funcțional. Pentru oamenii de cultură umanistă, repet, lumea matematicienilor reprezintă o provocare. Ne gândim și la destine de excepție, precum Évariste Galois, care nici măcar nu atinsese vârsta de 20 de ani atunci când a fost ucis în nefericitul duel. Dumneavoastră, matematicienii, citind istoria matematicii, știți că ceea ce a descoperit el este uluitor. Vă rog să încercați să explicați în ce constă acest aparent mister al creației matematice.

V.B.: De fapt, această idee este susținută de Kant în *Critica rațiunii pure*. Matematica, ca atare, a apărut în Grecia antică. Înainte, în mod evident, a fost folosită și în Egipt și, cel mai probabil, și în perioada sumeriană, de unde ne-au rămas primele calcule pe tăblițe de lut. Totuși, grecii, prin geniul lor, au creat matematica ca știință deductivă, bazată pe ideea de demonstrație. Aceasta a fost o descoperire formidabilă, un pas uriaș pentru omenire. Până atunci, până la Euclid, la Pitagora, regulile de calcul și observații geometrice nu puteau fi verificate, constituiau, mai degrabă, tehnici empirice provenite din calcul și din măsurare. Așa a apărut geometria. Desigur, rezultatele care apar în tratatul său de geometrie, numit secole la rând *Elemente*, aparțin unei pleiade anterioare de filosofi formați la școala lui Platon și poate chiar mai înainte, principalul merit al lui Euclid fiind acela de a le prezenta într-o formă unitară și coerentă care a rămas neschimbată pentru mai bine de două milenii. Saltul de la rețetele egiptene de calcul la *Elemente* este unul uriaș care probează și ilustrează geniul culturii antice grecești bazată pe raționalism. Atunci s-a născut matematica rămasă neschimbată în alcătuirile și esența sa launtrică până în zilele noastre. Deși își trage rădăcinile din practica măsurătorilor geometrice și a calculului cu numere, ea a fost nu o creație a inginerilor, ci a filosofilor. Nici când și nicăieri nu s-a produs în istoria civilizației universale un salt mai spectaculos în gândire. Datorăm, printre altele, grecilor din antichitate conceptul și bazele raționamentului matematic, numărul irațional

$\sqrt{2}$, numărul transcendent π , precum și bazele teoriei numerelor.

E. M.: *Deși aceștia, grecii, par să fi învățat matematica de la egipteni!*

V.B.: Da, dar, din câte știu, egiptenii nu au oferit demonstrații. Inginerii egipteni din antichitate nu s-au arătat interesați de principiile și unitatea logică a matematicii, ci doar de regulile de calcul. Nu a rămas nimic pe acele papirusuri, pe când elementele lui Euclid, elaborate cu 500 de ani înainte de Hristos, au rămas. El, Euclid, a fost cel care a elaborat un tratat cu primele demonstrații geometrice riguroase și atunci a apărut, de fapt, matematica. Revenind acum la Evariste Galois, al cărui nume l-ați evocat, acesta a fost un fenomen în sine. Acest tânăr, care a murit la 22 de ani în urma unui duel nefericit, a creat pe când avea 18 ani teoria care îi poartă numele și prin care a rezolvat o problemă foarte veche. Matematicienii din Evul Mediu și, apoi, și ceilalți erau obsedați de ideea rezolvării prin radicali a ecuațiilor algebrice. Pentru ecuația de gradul doi se știa deja formula de rezolvare încă de la vechii greci, pentru ecuațiile de gradul trei și patru se cunoștea aceasta din secolul al XVI-lea, dar problema a rămas deschisă pentru cele de gradul superior. De fapt, întrebarea era următoarea: „Se poate rezolva prin radicali orice ecuație algebrică, cu coeficienți raționali?” Galois a dat răspunsul negativ la această coniectură, pe o cale complet nouă, asociind-o ideii de grup de permutare, numit astăzi grupul Galois. A fost una dintre acele construcții fecunde care a schimbat fața matematicii în secolul al XIX-lea.

E. M.: *Ce matematică trebuia să fi cunoscut Galois pentru a-i veni această idee?*

V.B.: Foarte, foarte puțină, judecând la standardele de azi, însă el a fost un matematician genial. De fapt, cei ca el nu sunt oameni simpli, sunt genii, și încă de un calibru neobișnuit. În lucrarea sa *The Man Who Knew Infinity*, dedicată lui S. Ramanujan, un alt matematician minune, R. Kanigel spune următoarele: „Un geniu ordinar este un individ față de care, dacă tu sau eu am fi de câteva ori mai dotați decât suntem, am fi la fel de buni ca și el. Nu este nici un mister cum lucrează mintea sa. Odată ce am înțeles ce a făcut, suntem siguri că am fi putut și noi să o facem. Cu totul altceva este cu magicienii. Ei sunt – ca să folosim jargonul matematic – în complementul ortogonal al spațiului în care ne

afăm noi și de aceea funcționarea minții lor este pentru noi de neînțeles. Chiar după ce am înțeles ce a făcut, procesul prin care au ajuns acolo rămâne în întregime în întuneric.”

E.M.: *Mozart!*

V.B.: Desigur. Unul dintre aceste genii unice sau „magicieni” a fost Evariste Galois, iar altul a fost un matematician indian, tot foarte tânăr și pe care l-am evocat deja, Srinivasa Ramanujan, de la începutul secolului al XX-lea. La 20 de ani acesta a emigrat în Anglia și a fost descoperit și chemat de către un alt mare matematician al vremii, Hardy, la Cambridge. Nimeni nu-și poate explica nici astăzi cum a reușit acest tânăr autodidact, fără o pregătire de bază în matematică, să producă o serie de rezultate de mare profunzime și considerate multă vreme de nerezolvat în teoria numerelor, care fascinează și preocupă și în prezent matematicienii prin eleganța și originalitatea tehnicii folosite. Așa s-a întâmplat și cu teoria lui Galois. Ea a făcut epocă, deși a fost respinsă la data apariției de către Academia Franceză. Nimeni nu a înțeles-o atunci și el nu a putut nici măcar să o publice la momentul respectiv. Lucrarea sa a fost descoperită după treizeci de ani și a intrat în circuitul științific. Galois era pe atunci un tânăr de doar 18 ani, despre care nu se știe bine nici măcar ce școală avea, dar care printr-o intuiție de geniu a pus bazele matematicii moderne. De altfel, la fel s-a întâmplat cu Newton, Leibniz sau, mai târziu, Maxwell sau Gödel. Diferența constă în faptul că aceștia din urmă erau la data descoperirilor lor oameni maturi, formați deja în universitățile europene.

**„Consider că limbile naturale sunt mai potrivite
pentru comunicarea științifică decât cele artificiale...”**

E.M.: *Totuși, se știe că lui Leibniz i-a venit, încă de la vârsta de paisprezece ani, ideea să inventeze o limbă universală. Eu comunic studenților mei, la cursul de filosofia limbajului, ideea aceasta că foarte multe minți strălucite (Leibniz, Raymundus Lullus) au avut această himeră, anume aceea de a crea o limbă universală, unică și perfect adecvată pentru știință. Este o utopie, evident, dar Leibniz*

s-a străduit să o facă, a început chiar să scrie o gramatică a acestei limbi ideale.

V.B.: Oamenii de cultură au simțit atunci o astfel de nevoie, deoarece au considerat că limbile naționale sunt un obstacol în comunicare, în ciuda faptului că exista la vremea respectivă latina, dar nutreau speranța că o limbă universală ar ajuta mai mult. În vremea noastră, lucrurile s-au rezolvat, vrând, nevrând, nu atât prin limba engleză, ci mai degrabă prin internet, care a globalizat cultura și a impus noi mijloace de comunicare. Oricum, eu consider că limbile naturale sunt mai potrivite pentru comunicarea științifică decât cele artificiale și aceasta deoarece știința este, totuși, parte a culturii. Poate vom discuta, cu o altă ocazie, despre relația dintre matematică și cultură și, mai ales, dintre matematică și artă.

E. M.: *Domnule profesor, eu am schițat un plan, pe care, din dorința de a atinge subiectele realmente importante, trebuie să îl urmez, dar, totuși, nu mă pot abține să nu vă adresez și o întrebare „de parcurs” referitoare la ceea ce am afirmat mai înainte. Eu, în calitate de filolog, pretind că filologia este foarte importantă și ar trebui ca și ceilalți colegi de-ai noștri, din toate celelalte discipline, să-și dea seama de acest adevăr, deoarece filologii au o misiune foarte modestă, dar indispensabilă, anume aceea de paznici ai textelor. Dacă nu ar fi exista filologii, nici Euclid nu cred că ar fi existat astăzi, deoarece filologii sunt responsabili de editarea textelor. Pentru a-l edita pe Euclid trebuie să fii și matematician, așa cum pentru a-l edita pe Hippocrate trebuie să fii și medic. Dar, în același timp, ești obligat să deții instrumentele filologului, mai ales cunoașterea limbilor vechi și stăpânirea metodei criticii de text, a paleografiei etc. Așa cum fiecare dintre noi ar trebui să fie și puțin matematician, să gândească abstract din când în când, poate că fiecare dintre oamenii de știință, inclusiv cei care cultivă științele naturii sau matematica, ar trebui să fie puțin și filolog.*

„Latina are același rol ca și matematica în formarea gândirii...”

V.B.: Trebuie să vă spun, mai întâi, un lucru legat de Euclid. Nici unul dintre textele lui nu ne-au rămas în original, ci în copii difuzate de arabi în Europa la începutul Evului Mediu. Arabii, ca și persanii, au avut, de altfel, un rol cultural imens în secolele dinaintea anului 1000, nu doar în spațiul din sudul mediteranean, ci și în Spania, în așa-numita lume mozarabă. Acum, după cele afirmate de dumneavoastră, și eu consider că, după matematică, sau la paritate cu matematica, lingvistica este una dintre cele mai interesante științe. Sunt de acord că, pentru știință, filologia este extrem de importantă, într-adevăr. Dacă nu ai textele, nu poți avea acces la cultura veche și mă refer la ceea ce ne-a rămas din perioada Antichității, din perioada Evului Mediu, ca să nu ne gândim la cât a fost distrus... Evident că totul ne-a rămas grație textelor conservate de filologi și nu mă refer numai la matematică, ci la întreaga cultură! Eu sunt un admirator al lingvisticii, la care apreciez rigoarea, precizia și argumentația științifică. Dați-mi voie să mai adaug ceva. Când Spiru Haret a elaborat și a trebuit să se și bată în Parlament pentru legea învățământului, el a avut oponenți foarte mari, unul dintre ei fiind chiar Barbu Ștefănescu Delavrancea. Spiru Haret a venit cu ideea, existentă deja în spiritul vremii, de a da o pondere mai mare învățământului științific și matematicii în școală. Argumentul său a fost acela că matematica este esențială pentru a dezvolta gândirea, pentru a disciplina mintea ș.a.m.d. Totuși, cum spuneam, a avut un oponent, pe Delavrancea, care a argumentat foarte convingător că și latina are același rol formativ. Și avea dreptate, deși spiritul vremii a dat câștig de cauză lui Spiru Haret. Latina are același rol ca matematica în formarea gândirii, numai că matematica nu se studiază numai cu acest scop, ci este și un instrument pentru formularea și înțelegerea teoriilor fizice și a calculului. Fără matematică superioară nu ar fi putut fi predată fizica, iar pentru viitorii ingineri, matematica era indispensabilă. Totuși, trebuie să spunem că, în plan strict formativ, disciplinele umaniste au un rol complet asemănător.

E.M.: *Da. Studiul latinei are foarte mult de-a face și cu gândirea matematică. În fond, gramatica limbii latine este, probabil, alături de cea a limbii sanscrite, cea mai cultivată, mai perfecționată și mai adecvată*

scopurilor expresiei intelectuale din câte există în istorie. Pentru noi, lingviști, există numai trei gramatici perfect cultivate, adică ajunse la un grad înalt de șlefuire, și acestea sunt gramatica limbii sanscrite, a limbii grecești și a limbii latine. Toate aceste trei limbi au fost supuse unui efort aproape bimilenar de șlefuire. Gramaticile lor sunt perfecte. Pe mine m-a încântat tot timpul, ca filolog și clasicist, un fragment dintr-un interviu al lui Einstein, care, întrebat cum își explică el succesul personal în știința fizicii, a răspuns, aproximativ: „Îmi explic succesul prin profesorul meu de limba latină, care nu mă lăsa în pace cu gramatica latină.”

V.B.: Eu am făcut puțină latină în liceu, doar doi ani, făcând parte din prima serie care a studiat latina după 1948. Profesorul Marineanu, care ne-a fost profesor și anterior și director la Liceul Național din Iași, era un profesor extrem de exigent și o adevărată legendă a școlii ieșene. La lecții traduceam de pe manual, dar asta conta relativ puțin la evaluarea trimestrială. În schimb, dădea o dată pe lună o teză, sau, cum îi spun americanii, un *quiz*, destul de dificil și foarte exigent corectat. Orice greșeală pe care o făceai în text (căci ne dădea să traducem din română în latină) era penalizată după caz cu un punct sau jumătate de punct. Majoritatea elevilor clasei noastre, de altfel dintre cele mai bune de la liceul Negruzzi, luau trei-patru și îngroșau numărul corigenților. Eu am fost foarte mândru că la prima teză am luat nouă minus și am crescut foarte mult în ochii lui. Îmi face plăcere acum să evoc figura acestui profesor învățat, exigent, care ne confesa întâmplări din viața sa, din care am învățat multe lucruri.

E.M.: *Dar v-ați descoperit vocația de matematician de foarte tânăr?*

V.B.: Nu. Adevărul este că matematica nici măcar nu mi-a plăcut cât am fost copil, dar nici chiar ca adolescent. Ca adolescent și chiar la vârsta copilăriei, pe la 10-11 ani, îmi plăcea mai mult literatura.

E.M.: *Domnule profesor, acum să ne întoarcem, de fapt, de unde trebuia să fi pornit. Dumneavoastră sunteți ieșean. Nu ați ieșit din sfera Iașilor decât în calitate de profesor invitat pe unde ați fost chemat.*

V.B.: Trebuie să vă corectez. Eu nu sunt ieșean, sunt din Vaslui.

E. M.: *Pardon, sunteți moldovean atunci. Haideți, vă rog, să încercăm să vorbim puțin și despre mediul familial, despre înaintașii dumneavoastră, despre strămoși, despre primii ani de școală etc.*

„Ficțiunea propune universuri alternative de recepție...”

V.B.: Eu sunt născut într-un sat de lângă Vaslui, care se numește Deleni. Părinții mei au fost învățători. Bunicul meu din Deleni, cel din spre partea mamei, pe nume Gheorghe Țugulea, avea ceva avere și a fost funcționar la Vaslui, controlor financiar, cum se numea pe vremea respectivă. Avea școală și era un împătimit de lectură. Bunicul din partea tatălui, Constantin Barbu, urmașul unei familii din zona Năsăudului care a emigrat în Moldova pe la începutul secolului al XIX-lea, era din zona Căbești, Bârlad, și era un simplu țăran, dar unul luminat. Școala am făcut-o, însă, la Vaslui, până la vârsta de paisprezece ani, terminând inclusiv prima clasă de liceu acolo. Prima parte a școlii am făcut-o, deci, la Vaslui, la Liceul „Mihail Kogălniceanu”. După aceea, am venit la Liceul Internat din Iași, sau Costache Negruzzi, cum se numește acum, iar tot aici am și terminat cursurile liceale. M-ați întrebat adineaori despre matematică. Adevărul este că matematica nu mi-a plăcut, eu am fost un elev bun la matematică, dar trebuie să recunosc că până prin clasa a șasea nu m-a pasionat în mod deosebit. M-a pasionat, în schimb, literatura. În ceea ce privește lecturile din acea perioadă, trebuie să recunosc că citeam tot ceea ce îmi cădea în mână, de la „doxuri” sau romane polițiste interzise pentru elevi până la literatura sovietică de război. Biblioteca părinților nu era foarte bogată, deoarece tata fusese plecat pe front și noi ne mutaserăm de vreo două ori. Mai bogată era biblioteca bunicilor de la țăară. Obişnuiam să mai frecventez bibliotecile publice, dar foarte multe dintre ele erau deja epurate la vremea respectivă. Cel mai des găseam acolo cărți din literatura sovietică și rusă. Ca și filmele vizionate pe atunci, era, în bună parte, o literatură mediocră, impregnată de propagandă, dar ca adolescent mă satisfacea oarecum la nivel de ficțiune și consider și astăzi că aceasta a contribuit mult la dezvoltarea imaginației și a interesului pentru realitățile culturale, deoarece ficțiunea propune universuri alternative de recepție. Ulterior, începând cu anul 1955, a început să se traducă tot mai mult din literatura universală, din Shakespeare, din Molière etc. Tot atunci i-am citit în traduceri și pe Gogol, și pe Turgheniev, Tolstoi și pe marii scriitori, atât cât puteam să înțeleg eu cărțile lor la vârsta aceea, dar gustul pentru

literatura lor mi-a rămas toată viața.

E.M.: *În general era literatură bună. Eu am venit pe lume la un deceniu după dumneavoastră și am trăit doar sfârșitul acestei etape, dar știu din experiența tatălui meu că, într-adevăr, literatura clasică bună, de calitate, în traduceri, se găsea pe toate drumurile și era aproape gratuită. Se mai adăuga, la mine în sat, biblioteca comunală, unde se găseau câteva mii de cărți...*

V.B.: Da, cărțile erau foarte ieftine. Pe Cehov, de exemplu, și acum îl citesc cu mare plăcere sau pe Tolstoi, iar când mai am timp, pe Turgheniev, pe Gogol. Dostoievski încă nu putea fi găsit prin anii '50, a apărut mai târziu în librării. Și nu îmi pare rău că am citit această literatură. Este o literatură mare, într-adevăr, și chiar și cea sovietică, cel puțin în parte: Șolohov, Aleksei Tolstoi (*Calvarul*). Era o literatură mare. Noi nu am putut să producem în perioada proletcultismului literatură la nivelul la care au produs rușii, de exemplu un Șolohov sau un Aleksei Tolstoi, fără să îi mai menționez pe marii poeți ai lor. La un moment dat, însă, interesul meu s-a mutat înspre știință, dar nu înspre matematică. Mai întâi spre fizică. Îmi amintesc că eram în clasa a șasea, a șaptea și mă interesa foarte mult electrotehnica. Umblam cu sârme, cu electromagneți, iar gândul meu era să devin inginer. Trebuie să recunosc că visul acesta era atunci insuflet și de familie, deoarece profesia de inginer era foarte mult râvnită prin anii '50. Se intra greu atunci la facultățile ingineresti și se obținea greu o diplomă de inginer și pentru asta toată lumea spunea că trebuie să înveți și matematică.

E.M.: *Ar trebui să ne întrebăm și de ce astăzi a decăzut statutul inginerului atât de mult.*

V.B.: Să facem, mai întâi, o mică paranteză. În 1989 deja, la facultățile de construcții, de mecanică, de metalurgie, chiar la cele de electrotehnică, poate mai puțin la electronică, erau câte 1000 de locuri, pe când la filologie erau numai treizeci de locuri. A fost atunci o inflație de ingineri, fiind o politică deliberată, de creștere a numărului lor. Însuși Ceaușescu vorbea despre muncitorul cu studii superioare. Revenind la firul discuției, treptat, treptat, interesul a început să mi se schimbe. M-am îndreptat spre matematică în clasa a șaptea, când am început să o înțeleg cu adevărat și chiar să-mi placă. Până atunci nu înțelegeam pe deplin ideea de raționament matematic și nici nu gustam estetica ma-

tematicii. În clasa a șaptea, sub influența unui profesor foarte bun, care nici măcar nu avea studii superioare, dar care înțelegea matematica, precum și a unui unchi, care era profesor de matematică la Bârlad, am învățat și înțeles ce înseamnă o demonstrație. Eu nu înțelegeam pe atunci de ce este necesară o demonstrație geometrică, când o simplă verificare prin măsurare ar fi suficientă. Dintr-odată, am realizat rostul demonstrației și, de fapt, care este esența raționamentului matematic. Când am înțeles, a început să îmi placă foarte, foarte mult. La sfârșitul clasei a șaptea devenisem aproape un profesionist în rezolvarea problemelor de geometrie. În clasa a opta, deja, am mers pentru prima oară la olimpiada de matematică pe țară, am câștigat un premiu și, ulterior, mi-am ales drumul acesta. Totuși, la început am cochetat și cu fizica, care mi-a plăcut și care m-a ajutat mult ulterior să analizez modelele matematice ale fizicii, adică în fizica matematică.

E.M.: A existat vreun profesor care să fi jucat vreun rol mai special în decizia dumneavoastră de la liceu?

„Un profesor indiferent și care nu se străduiește să insuflă elevilor știința sa este la fel de nociv ca unul incompetent...”

V.B.: Am avut profesori foarte buni peste tot. Îmi amintesc de profesorul Gheorghe Popa de la Vaslui, un excelent profesor, apoi am avut un unchi din partea familiei, profesorul Vasile Țugulea, profesor la Liceul Codreanu din Bârlad, care este încă în viață și a avut o influență foarte mare în orientarea mea spre matematică. La Iași l-am avut pe profesorul Colibaba, un excelent profesor și o legendă a Liceului Internat, care a rămas un model pentru noi toți. Totuși, pot spune că, indiferent ce ar fi fost, la un moment dat drumul meu era deja ales. Îmi amintesc că, la un moment dat, profesorul Colibaba, pe vremea când eram la Negruzzi, prin '58, a fost mutat la o altă școală pentru motive politice, iar întreaga clasă a regretat atunci acest lucru. A venit, ulterior, un profesor onest și competent, căruia nu o să îi dau numele, dar care, fiind mai în vârstă și în pragul pensiei, nu manifesta nici un fel de pasiune pentru activitatea didactică. Nu era asemenea lui Colibaba, și nici nu era nici genul care să te stimuleze. Era doar un profesor care-și făcea

datoria, dar căruia îi lipsea harul esențial al unui profesor bun: capacitatea de a stimula și încuraja elevii. Era oarecum un funcționar didactic care predă, pune note și cam atât. Toată viața, având în minte acest exemplu, m-am ferit să nu-i seamăn. Un profesor indiferent și care nu se străduiește să insuflă elevilor știința sa este la fel de nociv în școală ca unul incompetent. Pe vremea aceea lucram foarte mult la gazeta de matematică, care a jucat un rol foarte important pentru mulți matematicieni români. În plus, erau și pe atunci concursuri, olimpiade de matematică și toate acestea au întreținut în mine o emulație pentru studii matematice.

E.M.: Am resimțit și eu această existență a unei tradiții în școala românească a cultului pentru matematică. Țițica era, în liceu, un nume pe buzele tuturor. Existau reviste de matematică, concursuri diverse, multe dintre ele venind încă din epoca interbelică. Eu trebuie să vă mărturisesc că am făcut școala primară la țară, am știut de la început că voi deveni filolog, dar cel mai bun profesor al meu de la țară a fost un totuși un matematician. Se numea Tiberiu Birda și țin minte că era un om foarte înalt, foarte voinic, foarte capabil din punct de vedere profesional, de vreme ce, imediat după Revoluție, a ajuns inspector de specialitate la Constanța, la județ. Pare-se, chiar inspector general. Eram foarte puțini copii în clasă, vreo zece, în paralel, a cincea cu a șaptea și a șasea cu a opta, și domnul Birda obișnuia să facă în fiecare an un concurs de geometrie, poate și trigonometrie, dar nu mai țin minte, concurs pe care îl câștigam întotdeauna eu și primeam din partea lui o carte cadou, cu dedicație personalizată. Eu luam acest concurs în serios și mereu trebuia să fac câte 50 de probleme. Abia când am devenit eu însumi profesor am realizat că, de fapt, el făcea concursul respectiv oarecum formal, pentru a mă stimula pe mine, deoarece nu se mai înscria nimeni la acel concurs. Și mă și îndemna să mă duc și să fac rezolvări acasă. Nu a fost să fie, să mă îndrept spre matematică, dar, totuși, și chiar la liceu simțeam, era o anumită noblețe a profesorului de matematică, care îi alegea pe cei mai buni din clasă și spunea: „Uite, acesta a trimis o rezolvare la gazeta matematică.”

V.B.: Așa era și pe vremea mea. Există instituția profesorului de matematică în școala românească, care nu numai că era foarte temut, de altfel la fel ca și profesorul de latină, dar și stimula elevii foarte buni.

Fiecare liceu avea un profesor foarte bun de matematică și ei erau atunci adevărate instituții ale școlii românești. Existau asemenea profesori la toate liceele importante din țară și mai în toate orașele. Erau temuți, dar și foarte respectați. Nu mai știu care este situația acum, dar atunci și cei de la Negruzzi, și cei de la Național, dar și cei din alte orașe, își trimiteau elevii buni la olimpiade și îi stimulau foarte mult. Erau, desigur, foarte severi și, de aceea, uneori, erau detestați de elevii delăsători, dar aceștia au creat, totuși, matematicieni. Și, într-adevăr, această tradiție venea de dinainte de război. Comunismul n-a stricat școala. A păstrat profesorii foarte buni de dinainte și, în general, a păstrat standardele de exigență. Eu am avut parte, prin anii '50, numai de profesori educați înainte de război. Toți erau profesori excelenți, și vorbesc acum nu numai de cei de matematică. Am avut profesori deosebiți de limba română la Vaslui și aici, la Iași, printre care și doamna Lucia Pop, o excelentă profesoară, care ne-a fost și dirigintă.

E.M.: *Lucia Pop nu cumva este doamna aceea despre care exista o legendă?*

V.B.: Ba da, ea este. Se spunea că ea ar fi fost Adela lui Ibrăileanu. La un moment dat, pe la începutul anilor nouăzeci, întrebată fiind de un reporter, ea a negat acest lucru. Ea a afirmat, de fapt, că scriitorul nu își alege personajele din realitatea imediată ci și le creează. Ea a fost, totuși, studenta lui Ibrăileanu, fapt care alimenta legenda. Eu am avut foarte multă stimă pentru profesorii noștri educați înainte de război, care impresionau printr-o cultură solidă, simțul datoriei și care ne inspirau mult respect. Nu mai știu cum este acum.

E.M.: *Țineți minte că admiterea la liceu se dădea atunci la matematică? Copilul de paisprezece ani care eram eu își aduce aminte acum că a intrat la liceu pe baza matematicii, deoarece la română am avut rezultate slabe pentru că am avut profesori slabi. La matematică am avut pe acest profesor Birda, eram bine pregătit și am luat nota maximă. Cu cinci-ul de la română, fără nici o oră de „meditație”, am reușit totuși să devin licean, pe la jumătatea listei, iar pe atunci acest examen era definitiv și decisiv. Tinerii de astăzi înțeleg, poate, mai puțin că era o chestie de destin chiar la paisprezece ani: intrai la liceu sau nu intrai. Te întorceai acasă „la sapă”, te aștepta, poate, în cel mai bun caz, o școală profesională... Așa se face că, pentru a ajunge mai târziu*

lingvist și filolog, specialist în limbă română și în limbile clasice, m-am bazat pe matematică spre a trece puntea către liceu...

V.B.: Și la mine a fost la fel atunci când am intrat în liceu, în anul 1955. Examenul era extrem de sever. Existau puține locuri, cam 30 % dintre cele existente în gimnaziu. Examenele erau, într-adevăr, de limba română și matematică, iar competiția fiind mare, selecția era foarte severă. Intrai la liceu sau, dacă nu, erai nevoit să mergi la școala profesională.

E.M.: *Da. Și la terminarea liceului iarăși era selecție pentru a intra la o facultate bună și de aici toată industria meditațiilor care s-a dezvoltat pe baza acestui fapt.*

„Nu auzisem ca marii profesori de matematică din Iași să dea meditații...”

V.B.: Da, într-adevăr, în perioada 1950-1989 competiția pentru admiterea la universitate era, la anumite facultăți, cum erau cele de medicină, electronică și, ulterior, la drept și filologie, foarte dură. Dacă ne referim la această industrie, trebuie să vorbim puțin despre creșterea și descreșterea condiției profesorului de matematică. În tradiția profesorului de matematică din liceu, dinainte de război, și nici în vremea mea nu era altfel, lipsea afacerea asta a meditațiilor. Nu auzisem ca marii profesori de matematică din Iași să dea meditații. Eu nu știam ca vreunul dintre colegii mei să ia meditații sau, dacă făceau acest lucru, îl făceau în mare, mare secret și oricum nu cu profesorii noștri. Nu cred nici acum că distinșii profesori pe care i-am avut să fi dat meditații. Se ocupau de acest lucru studenții sau elevii din cursul superior al liceului. Desigur, înainte de război nici nu aveau nevoie, dar nici după aceea nu. Fenomenul meditațiilor date de profesori a apărut mult mai recent și părerea mea este că lucrurile au început înainte de '89, prin anii '70 sau chiar '60. Asta nu înseamnă, totuși, că profesorii nu dădeau lecții în particular. Profesorul meu de la Vaslui mă chema, fără a-mi cere bani, la dânsul acasă și îmi dădea probleme, îmi dădea reviste și cărți. Sau făceau cu noi suplimentar, în afara orelor de clasă, exerciții și probleme.

E.M.: *Eu mai am niște știri și informații care vin din de la generația dumneavoastră. Profesoara Rodica Măcăreanu, de la Liceul Pedagogic (azi Școala Normală «Vasile Lupu»), cu care am avut onoarea să fiu coleg de catedră la începutul carierei mele, mi-a comunicat un lucru care m-a pus pe gânduri. Când eram noi tineri, spunea ea, deci cu vreo 25 de ani în urmă, profesorii obișnuiau să ia tezele de admitere acasă ca să le corecteze, ele nefiind secretizate și ultraparafate ca mai târziu. Nu exista atunci acel securism de mai târziu, această suspiciune generalizată, ceea ce arată că, într-adevăr, nu era nici miza aceasta, dar era un alt orizont etic, alte mentalități, o altă percepție a onoarei profesionale. Culmea, eu cred că această cumplită „meserie” a meditațiilor este o meserie degradantă, pe care și am practicat-o timp de patru ani de zile, după ce am terminat facultatea, și din care am câștigat destui bani. Ulterior, am ajuns la concluzia că mă degradam într-un fel și că pierdeam timpul și, începând cu momentul acela, am încetat să o mai fac. Era o modă atunci, tentația era mare, nu puteai să faci altfel, mai ales că ți se ducea vestea că ești un profesor bun, părinții te căutau și te rugau să le primești copiii. Înainte pare să nu fi fost așa. Din câte am văzut prin literatură, prin paginile memorialistice, înainte aceste meditații erau făcute, în general, de tineri, de studenți, în mod privat, pentru a ajuta un elev mai slab la o materie.*

V.B.: Da. După aceea, cred că și profesorii importanți de liceu au început să facă acest lucru. Cred că există și o explicație sociologică la acest fenomen. După 1965 apare și la noi o firavă societate de consum ale cărei bunuri oferite populației: apartamente, autoturisme, vacanțe, au devenit tentante și pentru profesorii tineri care, fiind prost plătiți, simțeau nevoia să-și rotunjească veniturile. Pe de altă parte, rigoarea exagerată la admitere a fost determinată și de numeroasele cazuri de corupție descoperite în anii șaptezeci. Revenind la ce discutam anterior, bineînțeles că am venit la facultatea de matematică, unde am avut profesori de matematică demni de toată lauda.

E.M.: *Se vorbea încă de pe atunci de școala ieșeană de matematică?*

V.B.: Da, evident. Voi reveni mai târziu asupra acestui aspect. Oricum, eu nu sunt complet de acord cu această sintagmă, însă aceasta, școala ieșeană de matematică înțeasă în sens humboldtian ca un

grup de universitari dedicați cercetării și grupați în jurul unui lider, a fost fondată de Alexandru Myller, care a făcut doctoratul cu David Hilbert la Göttingen, așa încât, numit în anul 1910 profesor la universitatea noastră, a vrut să facă la Iași un seminar după modelul german pe care îl frecventase la Göttingen. Așa a apărut primul seminar de matematică din țară, cu o bibliotecă, cu întâlniri științifice periodice și cu un grup de tineri matematicieni grupați în jurul profesorului Al. Myller, primul dintre aceștia fiind unul excepțional, Octav Mayer, pe care nu l-am mai prins profesor, deoarece s-a pensionat exact în anul în care am intrat eu la facultate. Ulterior, s-au alăturat acestui seminar câțiva profesori demni de toată stima: profesorii Adolf și Mendel Haimovici, Ilie Popa, Dimitrie Mangeron, Gheorghe Gheorghiev, Ion Creangă și mai apoi Nicolae Negoescu, Olga Costinescu, Constantin Corduneanu, Radu Miron ș.a. Trebuie să spun că de la toți acești profesori am avut mult de învățat. Domnul Corduneanu a fost cel care mi-a dat primul argument pentru cercetare, pe când eram student. Această primă lucrare, de care am vorbit anterior și pe care am publicat-o în '64, mi-a fost propusă de el. Îmi amintesc că atunci mi-a dat o lucrare recentă de a sa și mi-a spus: „Citește această lucrare și vezi dacă poți face ceva în plus”. Am reușit să fac și am fost foarte mândru de asta. Aceștia au fost oameni de foarte mare ispravă. Noi i-am respectat foarte mult pe profesorii noștri și ei sunt cei care ne-au insuflat o anumită atmosferă pe care aș numi-o astăzi „academică” și în care eu și colegii mei am crescut.

E.M.: *Nu se simțea impactul politic pe care îl resimțeau științele umaniste precum filosofia, filologia, istoria și celelalte?*

„Noi i-am respectat foarte mult pe profesorii noștri...”

V.B.: Nu chiar. Totuși, aș spune că a fost o perioadă foarte grea în Universitate prin anii '58-'59, când am devenit student, și noi o resimțeam. Se punea un accent exagerat și discriminatoriu pe originea socială și trăiai cumva cu sentimentul că ești tolerat în facultate, deoarece nu erai „element muncitoresc”. Serviciul de cadre și șeful său erau atotputernici și reprezentau o adevărată teroare pentru universitari și studenți. A fi chemat la cadre pentru a da detalii despre dosarul propriu era un

mare stres. Lucrurile s-au schimbat după 1963.

E. M.: *Totuși, n-au fost unii mari matematicieni excluși, așa cum au fost cu filologii Petru Caraman, Teofil Simenschi, Gh. Ivănescu sau cu unii istorici?*

V.B.: Nu s-a întâmplat ceva de acest fel după 1960, dar s-a întâmplat ceva mai înainte, în '57-'58, cu câțiva tineri matematicieni, pe care eu nu i-am mai prins în facultate și care erau asistenți la vremea respectivă. Unul dintre ei a fost, se pare, Traian Cohal, care apoi a devenit un excelent profesor la Liceul Internat și o figură de legendă a acestui liceu. Petru Caraman al nostru, matematicianul, nu a fost exclus, deși tatăl său, ilustrul savant slavist, a fost îndepărtat din universitate încă din anii '50 pentru motive politice. Din câte știu eu, nu s-a întâmplat așa ceva nici cu alți matematicieni cu origine socială „proastă”, deoarece le-au luat apărarea profesorii noștri mai în vârstă. De exemplu, profesorul Corduneanu îmi povestea că în '58, el, care era asistent de multă vreme, încă de pe când era student, trebuia să fie exclus din cauză că tatăl său, învățător la Potângeni, avusese ceva avere și făcuse politică liberală. Când autoritățile politice au vrut să îl excludă din facultate, i-au luat apărarea colegii mai în vârstă. Chiar el îmi mărturisea că profesorul Gheorghiev, care avea o anumită influență politică în universitate, cred că și rectorul Ion Creangă, interveniseră la autoritățile de partid pentru a anula decizia.

E. M.: *Asta înseamnă că profesorii, membrii unei catedre puteau fi solidari...*

V.B.: Să știți că așa funcționa sistemul la matematicieni, iar acest lucru nu s-a întâmplat numai la Iași, ci și la București. Cum vă explicați, de exemplu, că Dan Barbilian nu a fost exclus din învățământ? Trebuie să spunem foarte clar că Dan Barbilian a fost simpatizant legionar, prieten cu Nae Ionescu, ca de altfel și Octav Onicescu. Gheorghe Vrâncănu, marele geometru român școlit la Universitatea din Iași, elev al lui Alexandru Myller și Octav Mayer, a făcut și el politică liberală și chiar a candidat pe listele liberale din '46. Pe atunci funcționa însă o solidaritate a matematicienilor. Când se încerca vreo excludere, se realiza un consens colegial și se spunea: „Acest om este un om de valoare, la care nu putem renunța,” iar colegii matematicieni cu influență aduceau aceasta la cunoștință și interveneau pe lângă autorități. Și nu se renunța. Era o atmosferă

de respect pentru valoare în facultate. Îmi amintesc chiar de consilii profesoriale, când se puneau problemele promovărilor. Tinerii valoroși erau ajutați să promoveze, dar era și foarte multă exigență pentru cei care erau depășiți, care nu reușeau să se perfecționeze. Am avut și noi asemenea colegi, dar nu foarte mulți. Deoarece prin '57 - '58 a fost promovat cu ostentație în universitate elementul muncitoresc, câțiva dintre aceștia au intrat astfel în Facultate și au fost chiar opriți ca asistenți, însă nu au fost promovați mai departe pe poziții didactice superioare. Nu a funcționat calculul politic și în nici un caz nu a fost elementul principal, chiar dacă și prin '70 - '80 se mai făceau presiuni pe criterii politice. Treptat, treptat, cei impuși pe criterii politice au ieșit din sistem. A contat foarte mult în acest proces faptul că nu s-a făcut o confuzie a valorilor și profesorii noștri mai în vârstă, indiferent de funcțiile politice sau administrative pe care le ocupau, erau atașați conceptului de valoare. Era ceva care provenea din educația lor. Asta am învățat și eu din facultate, alături de alte lucruri pe care mi le-am însușit de la dascălii mei, din cursurile lor. Este foarte ușor, dar și periculos într-un sistem academic, să faci confuzii de valoare, să afirmi despre cineva că este deștept și competent când, de fapt, nu este așa, sau să susții pe cineva fără a avea o argumentație serioasă ci doar pe criterii subiective de prietenie sau din conformism politic. Îmi amintesc că acest lucru mi-a fost spus, pe când eram tânăr, de către Constantin Corduneanu, Adolf Haimovici, precum și de către alți profesori de care am fost mai apropiat.

E.M.: Ceea ce spuneți îmi ridică mie o serie de întrebări complicate în încercarea de a înțelege ce s-a întâmplat cu filologia. Eu am avut doi profesori la care am ținut: Vasile Arvinte, pe care dumneavoastră l-ați menționat deja, și profesorul Ivănescu. Ivănescu ne-a vorbit întotdeauna bine despre profesorul său, Iorgu Iordan, iar Arvinte întotdeauna de rău, făcându-l vinovat de toate relele: că Iordan ar fi fost vinovat că Ivănescu a fost izgonit de la catedră și că n-a făcut nimic și că Iordan avea putere politică și că i-a dat afară pe toți etc. Întrebarea mea acum este: totuși, de ce un anumit tip de solidaritate a funcționat printre matematicieni și de ce n-a putut funcționa și printre filologi sau istorici? De ce? Adică Iordan, cu forța lui politică, nu putea face nimic dacă ar fi vrut, pentru a-i proteja pe Petru Caraman, Theofil Simenschi, Gheorghe Ivănescu, foștii lui colegi sau elevi?

„A nu susține și sprijini un om de valoare este un păcat capital pentru un universitar într-o funcție de autoritate...”

V.B.: Întrebarea dumneavoastră este corectă. Iordan era la acea vreme un om foarte influent. Prin '45, datorită faptului că fusese universitar cu convingeri de stânga, a fost numit ambasador la Moscova, și a devenit foarte puternic în Academie și Universitate. A fost ceea ce italienii numeau prin anii șaizeci, nu fără malițiozitate, un *barone della scienza*, adică un universitar cu multiple funcții administrative, ceea ce însemna pe atunci și un academician de mare influență, mai influent, desigur, decât Alexandru Rosetti sau George Călinescu. Era, efectiv, un om de foarte mare putere, dar și un învățat autentic. Problema este următoarea, mai ales când ești în anumite funcții care îți oferă putere de decizie: se poate să nu îți placă anumiți oameni, dar este rușinos să nu susții și să nu aperi un om valoros. Este cea mai proastă politică într-o funcție de conducere, într-o funcție de autoritate, deoarece, până la urmă, totul se va întoarce împotriva ta, iar istoria nu iartă. Nimic nu este mai greu de contestat decât valoarea. Chiar faptul de a nu susține și sprijini un om de valoare este un păcat capital pentru un universitar într-o funcție de autoritate.

E.M.: *Vom mai discuta cu o altă ocazie despre acest subiect, dar, ca să încheiem discuția aceasta, permiteți-mi acum doar să vă spun că Gh. Ivănescu a fost salvat, parțial și in extremis, tocmai pe principiul sugerat de dumneavoastră, acela că „salvatorul” era om de încredere al partidului. Este vorba despre chimistul Ilie Murgulescu, o lungă perioadă ministru comunist al învățământului și președinte al Academiei Române. Acesta avut intuiția să îl facă pe Gh. Ivănescu membru corespondent al Academiei, ceea ce i-a asigurat învățatului ieșean o oarecare, deși fragilă, imunitate. Rămâne, totuși, întrebarea: „De ce Iordan nu a procedat și el în același fel?” Se pare că nu întotdeauna talentul și meritul științific pur se aliază cu un suflet generos. Sau se poate să nu fi avut curaj.*

V.B.: Nu, Iordan avea curaj. Ca intelectual de stânga și antilegionar notoriu, a dovedit mult curaj și demnitate în anii dictaturii legionare, lucru nu foarte ușor la vremea respectivă. Cred că atitudinea sa în

cazul de care vorbiți provine din caracterul său. Marii creatori, la fel ca și marii oameni de știință, nu sunt toți deopotrivă și persoane exemplare în viața lor privată. La fel s-a întâmplat, păstrând desigur proporțiile, și cu Lev Tolstoi sau cu Jean-Jacques Rousseau.

E.M.: *Este și cazul extrem al lui François Villon, care era hoț dovedit și tâlhar și a murit, se pare, spânzurat.*

V.B.: Sunt foarte multe istorii și despre Ibsen și despre alți mari scriitori. Am aflat și eu despre ei și despre alții din volumul lui Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*.

E.M.: *Domnule profesor, vă provoc acum să discutăm puțin despre ceea ce am putea numi chestiunea identitară. Începusem deja cu limba în care vorbim. Dumneavoastră v-ați publicat deja cea mai mare parte a lucrărilor, inclusiv volumele (monografiile), în limba engleză. Asta înseamnă că sunteți obișnuit să vă exprimați în engleză în chestiunile de specialitate, de matematică. Probabil că aveți un bun exercițiu și că folosiți foarte bine limba engleză ca mijloc de comunicare. Întrebarea mea este următoarea: ce rol joacă în ecuația dumneavoastră sufletească, în metabolismul dumneavoastră spiritual, limba română? Vă simțiți român sau sunteți „cetățean al Universului”? Sintagma „cetățean al Universului” îi aparține lui Erasmus din Rotterdam, care nu era matematician.*

V.B.: Nu. Mă simt român și am chiar o slăbiciune pentru limba noastră și țara în care am crescut. Acesta a fost motivul pentru care nu m-am stabilit până acum în altă parte. Referitor la ceea ce ați afirmat dumneavoastră, îmi permit să adaug ceva. Pasteur spunea: „Știința nu are patrie, dar oamenii de știință au.” Am putea spune că „patria” este un concept depășit în vremea aceasta, deoarece foarte mulți oameni de știință se consideră astăzi, precum Erasmus din Rotterdam de care ați făcut vorbire, „cetățeni ai Universului”. Să ne uităm la tinerii noștri, pentru care patria nu mai contează atât de mult; își iau joburi și se stabilesc acolo unde sunt mai bine plătiți, sau unde se pot dezvolta mai bine profesional, și de fapt nici nu-i putem învinui pentru aceste alegeri. Totuși, părerea mea este că, la nivel cultural, ei se consideră tot români și chiar simt românește. Ați ridicat problema existenței unei identități culturale românești. O identitate spirituală românească va exista încă multă vreme, dar, în ceea ce privește identitatea culturală, mă tem că

ne aflăm în mijlocul unui proces de resetare sau de schimbare. „Universul” lui Erasmus era Europa care moștenea fostul imperiu latin al lui Carol cel Mare. Astăzi, chiar această identitate europeană este un concept depășit. Vorbim acum despre o identitate mondială, americană în esență. Nu suntem singurii care se plâng de această situație, ci și marile civilizații europene, precum Italia, Franța sau Germania.

E.M.: *Permiteți-mi să vă ofer și eu un exemplu, din propria experiență. Acum câțiva ani, la un congres internațional de științe onomastice, de rang zero, cum se spune, care datează de 120 de ani și este o invenție germană și care are loc la Toronto, în Canada, limbile oficiale era germana, limba congresului, și engleza. Din 50 de participanți germani, numai doi și-au susținut conferința în germană, dintre care unul eram... eu. Și i-am întrebat pe colegii germani mai tineri decât mine, cei din jurul vârstei de 50 de ani, de ce au făcut acest lucru și mi-au răspuns că din cauza curriculum-ului. Curriculum, acesta este cuvântul cheie. Se poate spune că dumneavoastră ați aplicat o strategie potrivită încă de timpuriu, ați prevăzut ce se va întâmpla peste decenii din moment ce ați publicat numai în limba engleză.*

V.B.: Prima mea lucrare a fost publicată în *Analele Științifice ale Universității*, în limba franceză, așa cum se întâmpla cu mai toate lucrările publicate în *Anale*. A fost citată de specialiști, dar, dacă aș fi publicat-o la vremea respectivă într-o revistă europeană, ar fi avut probabil mult mai multe citări și un alt impact în literatura de specialitate. Îmi amintesc că redactorul șef de la *Anale*, profesorul Adolf Haimovici, adresându-se tinerilor din facultate, spunea: „Trebuie să publicați și în reviste străine, ca să vă știe lumea.” Și așa am început să public, să trimit articole și la reviste europene, prima dată la *Comptes Rendus* din Paris, iar ulterior la *Atti Accademia dei Lincei* din Roma, *Journal of Mathematical Analysis* (USA). Și, cu timpul, am continuat să public numai acolo. Îmi amintesc că, după câțiva ani, Adolf Haimovici mi-a reproșat acest lucru: „Am spus odată că trebuie să publicați în străinătate, dar asta nu înseamnă că trebuie să publicați numai acolo. Matala nu ai mai publicat în *Anale* de atâta vreme. Dar nu numai atât, dar și pe elevii matala îi pui să publice tot numai în străinătate.” Și avea dreptate. Îmi amintesc, totuși, că i-am spus atunci: „Domnule profesor, nu avem ce face. Totuși, sunt reviste care au, într-adevăr, circulație foarte mare

și sunt mult mai mult consultate decât revistele românești.” Nu cred că a fost mulțumit, dar nu a ripostat. Adevărul este că atunci, ca și acum, revistele matematice din România aveau o circulație restrânsă și un impact mic. Mai recent, în goana după un factor de impact mare, unele chiar au început să facă concesii privitoare la nivelul științific al lucrărilor acceptate. A publica ceva într-o revistă românească sau chiar într-o revistă apuseană care nu are vizibilitate înseamnă, mai ales pentru un cercetător tânăr, a o înmormânta. Lumea nu o va citi. Același lucru se întâmplă în prezent și cu cele publicate în franceză sau în italiană. Am observat că departamentele de matematică americane nici nu mai cumpără reviste europene cu titluri franțuzești. Toate revistele importante de matematică sunt astăzi în limba engleză, ceea ce era de neconceput cu cincizeci de ani în urmă.

E.M.: *Asta prefigurează destinul tuturor științelor umaniste. Vă voi spune, totuși, ce percepție are un filolog, unul care cunoaște câteva limbi și care a publicat și în străinătate o serie de articole. De ceva vreme nu mai public în străinătate, deoarece nu mai am timp să scriu articole publicabile în reviste mari, pentru că trebuie să mă ocup de Biblia de la București și de alte proiecte mari care sunt urgente și pe care pot și trebuie să le fac numai eu, împreună cu colaboratorii mei, pe care i-am selectat și format în ultimii ani și care au ajuns competenți în domenii foarte speciale ale cercetării performante, paleografia, limbile clasice, istoria limbii române cu toate compartimentele ei, filologie și hermeneutică biblică, traductologie, onomastică etc. De aceea, sunt preocupat de gândul că efortul investit în acești tineri merită să fie recunoscut prin continuarea activității lor în cadru instituțional. Pentru un bun „metabolism” al raporturilor social-profesionale, consider în consecință că ar trebui să se pună separat problema criteriilor de evaluare în procesul de promovare profesională, în acordarea fondurilor de cercetare, în recunoașterea publică a unor asemenea activități „de nișă”, dar de o importanță simbolică capitală pentru identitatea națională. Ca filolog, aș avea chiar să vă reproșez ceva, ceva ce i-am reproșat și profesorului Gheorghe Popa, cunoscutul fizician și fostul nostru rector, un om cu mare deschidere culturală, un cercetător recunoscut în câmpul fizicii dar care, spre deosebire de unii dintre colegii noștri, dar asemenea dumneavoastră, s-a manifestat ca un susținător decis și eficient*

al marelui proiect Monumenta linguae Dacoromanorum, asumat de Universitatea din Iași, între anii 2009-2015. La o întrebare similară, dumnealui mi-a dat un răspuns pe care vi-l voi spune imediat după răspunsul dumneavoastră, deoarece nu aș vrea să vă influențez într-un fel. l-am adresat cu o ocazie oarecare următoarea întrebare: Domnule profesor, eu, ca filolog, studiez și predau istoria limbii române literare și știu că există o tradiție terminologică românească în fizică, una în chimie, în matematică, primele manuale de aritmetică, de fizică, de chimie, de geografie etc. au fost elaborate cu mari eforturi în urmă cu aproape două secole... S-au perindat patru-cinci generații, dacă nu mai multe, de-a lungul cărora noi, românii, am cultivat limba literară în școală, în Universitate și în cultura scrisă, inclusiv aceste tehnologii sau limbaje de specialitate, iar acum generația dumneavoastră vine și spune că nu mai are nevoie de ele. Cum rămâne cu înaintașii, cu sentimentul solidarității transgeneraționale, cu „mândria națională”?

„Pentru știință contează doar ceea ce este actual...”

V.B.: Să vă spun care este și părerea mea. Domeniul filologiei române este extrem de important, deoarece are ca obiect operele culturii române, textele scrise în limba română. Trebuie să fie făcute și dicționare complete și funcționale, actualizate mereu în funcție de dinamica limbii, trebuie să fie editate și textele vechi care fac parte din cultura română și trebuie să fie puse în circulație, să fie editate, interpretate și făcute cunoscute și specialiștilor străini. Cineva trebuie să facă toate aceste lucruri și trebuie să fie persoane extrem de pricepute și competente, iar competența în domenii de asemenea amploare se câștigă foarte greu. Cu asta sunt perfect de acord. Altfel stau totuși lucrurile în știință. În știință, textele vechi sunt mai puțin importante pentru stadiul actual al cunoașterii. Textele științifice vechi nu mai contează practic pentru un cercetător angrenat în actualitate, ci doar, eventual, pentru un studios al istoriei științei respective. A cultiva o tradiție în știință nu mai are decât o valoare sentimentală și e, oarecum, un act de pietate și recunoștință față de înaintași. Terminologia științifică românească rămâne, desigur, de actualitate în școală, dar nu mai are rele-

vanță în lucrările științifice care trebuie acum comunicate în engleză. Sunt concesiile pe care le-au făcut și domenii ale științei aparținând uneia dintre marile culturi europene. Deja, în urmă cu 50-60 de ani se publicau frecvent lucrări științifice în italiană, germană, rusă și franceză. Acum, acestea sunt excepții. Pentru știință contează doar ceea ce este actual. Nimeni nu mai citește acum un text al lui Newton, fundamental la vremea respectivă, sau vreun text matematic apărut cu 100 de ani în urmă și nici chiar vreun tratat faimos din secolul al XIX-lea, deoarece, ca nivel de noutate, este deja depășit. Pe de altă parte, singura motivație serioasă pentru publicarea unei lucrări științifice este aceea de a o face cunoscută comunității științifice internaționale și, de aceea, este important să fie trimisă la publicare într-o revistă cunoscută și în limba engleză. A trecut vremea când savanții își țineau la sertar descoperirile pentru a fi comunicate societății științifice peste câteva decenii, cum au făcut Copernic, Newton sau Janos Bolyai.

E.M.: *Și, totuși, credeți că Newton nu mai poate fi frecventat, nu mai trebuie citit?*

V.B.: Ba da, dar doar din interes cultural sau istoric, și doar atunci când cineva se află în ipostaza de istoric al științei. În filosofie, totuși, este cu totul altceva. Leibniz, ca filosof, este permanent, așa cum va fi și Kant. Un mare om de știință precum Newton, care nu a fost filosof, deși opera sa se numește *Principiile matematice ale filosofiei naturale*, rămâne o referință și un reper în istoria științei și chiar în istoria mare a umanității, dar opera sa matematică ca atare nu mai este de actualitate, deoarece a fost completată și dezvoltată de teoriile ulterioare. Calculul diferențial și integral inventat de el și Leibnitz rămâne, desigur, valabil și la fel și cu teoria gravitației descoperită de Newton, dar textele sale nu mai pot fi folosite astăzi pentru a preda aceste teorii. Chiar și notațiile matematice și terminologia au fost schimbate între timp. Cercetătorul de azi nu mai are ce învăța astăzi din opera sa care, după patru secole, nu mai este o noutate și a fost chiar revizuită de teoria relativității. Nici ca text didactic aceasta nu mai este de actualitate. Vedeți dumneavoastră, asta este deosebirea, la urma urmei, între filosofie și chiar între artă, pe de o parte, și știință, pe de altă parte. O operă plastică, un roman sau un poem, ca și o teorie filosofică, au în ele ceva durabil, care va rămâne pentru totdeauna în cultura universală, pe când un

rezultat științific, un experiment, o ipoteză, poate chiar o teorie, se perimează foarte rapid. Probabil că aici rezidă, de fapt, și superioritatea relativă a artei față de știință.

E.M.: *Mă gândesc că ceea ce este actual acum, de exemplu, în medicină, conținutul unui articol care face vâlvă, nu va mai conta în viitorul mai apropiat sau mai depărtat, când experiența acumulată, experimente diferite, vor conduce la o altă teorie, la un alt mod de abordare a unor boli.*

„O operă de artă sau literară are ceva unic și imuabil...”

V.B.: Da. Chiar dacă îl va mai cita cineva în știință peste vreo 100 de ani, nu o va face pentru a folosi rezultatele, deoarece, între timp, a mai fost preluat și dezvoltat, ci o va face pentru a jalona un reper în evoluția științei sau pentru că este corect să cităm rezultatele predecesorilor. Cum spuneam deja, aici se poate vedea superioritatea artei. O operă de artă sau literară, chiar dacă nu este finisată și nu a ajuns la stadiul de capodoperă, are ceva unic și imuabil într-însa, va rămâne actuală și va fi apreciată, poate, chiar și peste 200 de ani. În schimb, un rezultat științific, o operă științifică, o monografie, nu vor mai avea în câteva zeci de ani decât o valoare istorică sau didactică, dacă sunt scrise cu har. Aceasta este una dintre deosebirile fundamentale între artă și știință și în fond superioritatea relativă a artei față de știință. În acest context, în lucrarea sa *A Historical Approach to Religion*, A. Toynbee scria: „Adevărul poetic este absolut deoarece este constant în dimensiunea temporală, iar cel științific relativ deoarece este cumulativ în timp.”

E.M.: *Ceea ce spuneți acum înseamnă că ar trebui să tragem concluzia că ne aflăm în fața unei mari drame a științelor umaniste în limbile naționale? Până acum cinci-șase sute de ani, în Renaștere, când s-au descoperit identitățile naționale noi am crezut cu toții, oamenii europeni, că nu există decât o singură identitate a savantului, o singură patrie, Republica învățaților, iar limba „maternă” a acestei țări ideale este una singură, limba latină. Ulterior am descoperit că este posibil și onorabil să facem știință și cultură înaltă și în italiană, engleză, franceză, spaniolă, în germană, mai târziu puțin în română, daneză,*

cehă, rusă sau bulgară etc. și așa s-au creat academiile naționale (la Berlin, Academia Regală din Anglia, Academia din Rusia, Academia noastră). Am spus deci, și am crezut, că este onorabil să facem știință în limbile naționale și am acționat conștient, prin politici lingvistice adecvate, mai întâi pentru emanciparea limbilor locale de sub tutela latinei, apoi pentru afirmarea lor plenară, ca limbi naționale de cultură. Acum constatăm că este greu să faci o Europă unită dacă nu ai o limbă unică. În fond, Europa a fost unitară pe vremea lui Carol cel Mare, care stăpânea, practic, întregul Occident, iar limba statului, a culturii și a bisericii, ca și a învățaților, era una singură, latina. Să-i fie dat oare limbii engleze, după cum profetiza acum circa 160 de ani Iacob Grimm, să devină noua limbă de circulație universală? Să fie oare condamnați cei care se obstinează să scrie în continuare în limbile naționale la un fel de sindrom al nostalgiei retrograde și păguboase? Întrebarea mea privește deci modul în care ar trebui să ne raportăm la această dramă a dispariției, dacă nu chiar a identităților naționale, în speranța că ele, ca atare, vor găsi mijloace adecvate de supraviețuire, atunci măcar a posibilității de a performa din punct de vedere științific în limbile naționale?

„Nu a existat, practic, niciodată o știință românească...”

V.B.: Dacă vorbim despre științele naturii și chiar multe dintre cele umaniste, trebuie să recunoaștem că acestea au un caracter universal. Știința nu este națională, ci universală, astfel că nu este important în ce limbă este comunicată. Marii oameni de știință care au pus bazele științei moderne în secolele al XV-lea - al XVII-lea au fost cetățeni ai Europei, așa cum era aceasta privită pe atunci ca, de altfel, și azi: urmașii Imperiului Roman de Apus. Ei nu au creat științe naționale, ci una universală. Elitele științifice s-au grupat în academii naționale sub înalta protecție a suveranului pentru a căpăta sprijin instituțional și recunoaștere socială, dar își publicau și comunicau opera în latină. De fapt, nici una dintre marile opere științifice din trecut ale omenirii nu a supraviețuit în limba națională respectivă, ci în latină, greacă sau arabă, în care au fost scrise inițial. Deși încă se vorbește despre o știință românească, sintagma mi se pare depășită și, oricum, fără acoperire. Nu a existat,

practic, niciodată o știință românească ca atare, deoarece întotdeauna la noi au fost preluate și dezvoltate argumente de cercetare din știința universală produsă în marile universități din străinătate. I se atribuie lui Emil Palade afirmația că cercetarea românească trebuie să facă o alegere: ori să fie românească, ori să fie știință. Și avea perfectă dreptate. Desigur, există teme de cercetare și de studiu care au ca obiect realități românești, cum ar fi limba, literatura, arta și, eventual, istoria, dar asta-i altceva.

E.M.: *Dar o matematică engleză credeți că există?*

V.B.: Nu, în momentul de față, în ciuda valorii excepționale a matematicienilor englezi de astăzi ca, de altfel, și din totdeauna, nu există așa ceva, dar am putea să vorbim de o școală dintr-o anumite universitate, de pildă în colegiile britanice. Atunci când vorbim despre o școală, trebuie să avem în vedere un număr mare de cercetători care au excelat într-un anumit domeniu, care să se fi remarcat prin rezultate originale și de mare noutate și, eventual, cu o serie de teorii proprii cu mare impact în știință. Noi nu am avut în România niciodată o astfel de școală la acest nivel. Am avut, în schimb, colective, grupuri care au debutat și s-au afirmat național sau chiar internațional, dar nu cred că a existat vreodată o gândire, o concepție specială, ceva asemănător Școlii de la Copenhaga, pentru fizica teoretică, sau Școlii de filosofie din Viena anilor treizeci, pentru a evoca doar câteva exemple. În matematică, am avut desigur analiști, geometri și algebrști recunoscuți internațional, dar nu am avut ceva comparabil cu școala poloneză de topologie sau cu cele sovietice de teoria funcțiilor, probabilități, teoria sistemelor. Este adevărat, însă, că la începutul anilor șaptezeci s-a conturat la Institutul de Matematică din București o școală de teoria operatorilor, care s-a destrămat prin emigrarea membrilor săi în Occident și ca rezultat al desființării institutului. Revenind, însă, la „matematica engleză”, trebuie să spunem, totuși, că există un specific al matematicii cultivate în Marea Britanie și anume caracterul său mai aplicat și mai orientat spre tehnologie și spre științele naturii. De fapt, această particularitate de a face știință, și anume de a insista pe particular și individual vis-à-vis de teoriile generale și abstracte, era considerat de Alexis de Tocqueville, în lucrarea sa *Democrația în America*, un specific al spiritului britanic.

E.M.: *Există și în lingvistică o Școală de la Copenhaga!*

„Domeniile care au ca obiect studiile românești ar trebui să fie finanțate corespunzător, de întreaga societate și de stat...”

V.B.: Și, cu voia dumneavoastră, ar trebui să recunoaștem poate că nu am avut nicio școală națională de lingvistică, deși am avut mari lingviști. România nu a fost niciodată un spațiu științific suficient de puternic pentru a putea vorbi despre o știință românească, și aceasta-i valabil, în proporții diferite, pentru toate domeniile. Noi am luat argumentele, temele de cercetare, am avut oameni de știință excepționali care au produs rezultate de vârf, au întemeiat, format și condus colective de cercetare puternice, uneori pe parcursul mai multor generații, dar toți aceștia s-au format în școli străine sau de către cei formați în școli străine sau au făcut stagii de cercetare în institute străine. În momentul de față, singura șansă a științei românești este aceea de a se ancora în știința europeană, deoarece noi singuri, prin propriile forțe, nu avem șanse și nici mijloace materiale necesare. Este foarte greu să fii competitiv în momentul în care nu aparții de un grup științific important din Occident. De unul singur ai putea reprezenta ceva numai dacă ești un supergeniu. În domeniul creației umaniste, lucrurile stau oarecum diferit, dar nici aici nu trebuie exagerat cu pretinsul specific național. Părea mea este că domeniile care au ca obiect studiile românești ar trebui să fie finanțate corespunzător, de întreaga societate și de stat, prin Universități și prin Academie. Există o identitate românească lingvistică, culturală, care, în mod evident, trebuie descoperită și relevată. A realiza un dicționar lingvistic important, a publica texte din trecut necesită o muncă extrem de anevoioasă, consumă foarte mult timp și energie și rămâne la nivelul cercetătorului individual oarecum anonimă. Pe lângă aceasta, se adresează unei comunități relativ restrânse. Dacă ați publica într-o revistă filologică străină, ați căpăta notorietate, dar probabil ar trebui reorientată și tematica științifică. Sunt perfect de acord că în acest caz trebuie făcută o alegere.

E.M.: *Trebuie încercat să le combinăm pe amândouă. Ați avut bunăvoința de a vă referi la domeniul filologiei. Colegii mei romaniști din lumea în care am mai circulat, în special din cea germanofonă, ne apreciază atunci când decidem să ne ocupăm de ceea ce știm noi mai*

bine, adică de realitățile, de textele de acasă. În aceste domenii, istorie românească, arheologie românească, artă românească și filologie românească avem șansele cele mai mari de a fi lideri sau deschizători de drumuri în știință.

**„Vorbim mult despre vocația europeană a culturii române,
dar suntem aproape inexistenți în publicațiile europene
de prestigiu...”**

V.B.: Fără îndoială că așa este, dar problema este unde veți decide să publicați rezultatele cercetărilor dumneavoastră. Eu consider că rămâne interesantă filologia română, dar întrebarea este unde și în ce limbă le publicați: le publicați în revistele de lingvistică sau filologie ale Academiei prin forța lucrurilor de nivel local sau într-o mare revistă de circulație mondială? Desigur, în revistele științifice de prestigiu se publică mult mai greu, iar exigențele sunt pe măsură, dar efortul este recompensat de recunoașterea care urmează. Acest lucru este valabil pentru toate domeniile umaniste, poate chiar și pentru literatură. Vorbim mult despre vocația europeană a culturii române, dar suntem aproape inexistenți în publicațiile europene de prestigiu și, cu foarte mici excepții, marii noștri oameni de cultură umanistă nu au publicat în străinătate.

E.M.: *Dincolo de ceea ce facem și de ceea ce pretindem să ni se recunoască, aș aduce din nou discuția, dacă sunteți de acord, și asupra chestiunii identitare sau, mai bine zis, a discursului identitar, care se manifestă astăzi liber și plenar, în toate felurile, spre deosebire de cel din epoca pe care noi am trăit-o și care era unul singur, monocord, pe de o parte cel oficial, în care nu credea multă lume, și, pe de altă parte, discursul naționalist, acaparat și el de puterea politică. Eu vă mărturisesc că acest discurs naționalist agresiv nu m-a atras niciodată, mă tulbură și deranjează foarte mult și astăzi, deoarece mă îndepărtează de manifestarea decentă a propriilor mele sentimente și convingeri. Din păcate, acest discurs este asumat și de oameni la care te-ai fi așteptat mai puțin. O greșeală comună, supărătoare, este faptul că se confundă adesea discursul identitar cu discursul patriotic, cu tente naționaliste feroce. O greșeală a intelectualilor de tipul meu, adică a intelectualilor*

umaniști, este aceea că, dintr-o decență poate justificată dar excesivă, am lăsat această temă pe mâna unor populiști mediocri, de tipul lui Vadim Tudor sau Adrian Păunescu, mai recent cel de un jalnic cabotinism al lui Dan Puric. Acest tip de discurs ar fi trebuit și ar trebui asumat și purtat cu eleganța intelectuală și lipsa de complexe a înaintașilor noștri interbelici, un Mircea Vulcănescu, un Noica, un Mircea Eliade! Eu vă mărturisesc, și v-aș ruga să aveți o reacție la această parabolă a mea, uneori, le propun studenților și doctoranzilor mei următorul exercițiu mental: Care credeți că este adevăratul patriot, acel tânăr membru al unui trib pierdut pe o insulă în imensitatea oceanului, care vine zilnic cu luntrea de pe ocean, alături de tovarășii săi, oboșiți frânți, după lupta dură pentru capturarea unui mare pește care va hrăni întregul trib, sau paiața guralivă care, la umbra bananierului central, se bate cu pumnul în piept cât de măreț este tribul lor și cât de adânci și sincere sunt sentimentele sale? Care este deci adevăratul patriot? Ca să continui raționamentul analogic... Țin să vă mărturisesc că eu îl consider pe Horia Roman Patapievici drept un mare scriitor. După părerea mea, și consider că părerea mea este una destul de avizată, eseu sau proză filosofică românească nu a scris nimeni până acum în limba română, la asemenea nivel de rafinament, al ideii și al expresiei, așa cum a făcut-o el. Cu toate acestea, acest scriitor extrem de talentat a devenit ciuca bățăilor, ca să zic așa, vulgari verbo, sau calul de bătaie al unei întregi armate de critici, „polemiști” și „pamfleteri” de două parale, autori submediocri sau poligrafi care scriu în ziare sau reviste ale căror titluri mă abțin să le pronunț. Cum s-ar putea gestiona, până la urmă, o astfel de situație, un astfel de mecanism al cărui resort central este invidia? Este clar, totuși, că unanimitatea într-o societate vie, autentică, nu este de dorit, dar nici aceste ireductibile discursuri profanatoare în fond nu ar trebui acceptate. Eu aș fi de părere - dumneavoastră, domnule profesor, puteți să nu fiți de acord cu mine – aș fi de părere că, din nefericire, chiar în Academia Română predomină acest tip de discurs fals naționalist, de fapt etnocentric, resentimentar, autocompătimitor, vindicativ și revendicativ.

„Iconoclaştii nu au fost niciodată bine văzuţi în cultura română...”

V.B.: Şi mie îmi plac eseurile lui Horia Roman Patapievici; inteligente, abundente în informaţie şi scrise cu har, trădează pe intelectua-lul subtil şi rasat, autoformat la şcoala unui număr imens de lecturi încă din primii ani ai tinereţii. Desigur că sinceritatea şi tonul tranşant şi ico-noclast au deranjat prin insolitul lor cititorul român de ieri şi de azi, prea puţin dispus să accepte un discurs cultural care pune în discuţie teme, personalităţi şi mituri fondatoare ale culturii româneşti pe care se ba-zează în bună parte firava noastră conştiinţă naţională. Acelaşi fenome-n a existat şi între cele două războaie. Tinerii teribili şi înzestraţi, cum erau pe atunci Eugen Ionesco, Emil Cioran, Mircea Eliade şi alţii din promoţia lor, nu au fost bine văzuţi, iar Nicolae Iorga, care se dorea gurul şi arbitrul culturii române în acea vreme, a fost chiar un adversar feroce al acestora. Se manifesta în scrisul lor o lipsă de reverenţă, nu numai faţă de maeştri, dar aparent şi faţă de anumite idealuri naţionale, care veneau din secolul trecut şi care, în opinia lor, nu mai erau actuale între cele două războaie. Ei încercau, de fapt, să propună o nouă scară de valori în cultura română a anilor treizeci şi să redefinească obiective-le sale, însă iconoclaştii nu au fost niciodată bine văzuţi în cultura ro-mână. După 1990 se părea că societatea românească se îndrepta, aidoma marilor culturi occidentale, spre un pluralism de idei şi opinii care nu poate avea subiecte tabu, chiar dintre cele care ating sensibili-tatea naţională sau biografia corifeilor culturii române. Nu a fost să fie aşa, iar încercările timide de a pune în discuţie valorile culturale sau istorice au fost întâmpinate cu ostilitate şi neînţelegere de o bună parte a intelectualităţii româneşti. Desigur, s-au formulat atunci şi judecăţi nedrepte privind opera unor mari scriitori români, inclusiv Eminescu, făcându-se o confuzie nepermisă între operă şi biografie, iar emoţiile şi discursul politic au inflammat inutil ceea ce trebuia să fie o analiză critică în condiţii de deplină libertate a culturii noastre din ultimii patruzeci de ani. Personal, consider aceasta un eşec al intelectualilor români care s-au dovedit incapabili să conducă un dialog cultural constructiv şi au contribuit într-un anumit fel la divizarea societăţii româneşti după 1990.

Receptarea tendențioasă și nedreaptă a operei lui Patapievici este, fără îndoială, și un rezultat al acestui fapt. Dar nu trebuie să fim pesimiști: o operă de valoare este nu numai pentru prezent, ci și pentru viitor.

Există, desigur, așa cum menționați, un virulent discurs naționalist care invocă false valori ale identității românești, dar nu cred că este dominant în cultura română și cu atât mai puțin în Academia Română. El se regăsește la unii intelectuali frustrați și, mai ales, la cei cu ambiții politice care și-au făcut un stindard din naționalismul românesc desuet. Nu mă refer aici la un cunoscut politician care a înveninat prin intoleranță și grobianism atmosfera politică și culturală a ultimilor douăzeci de ani, dar am în vedere și pe alții.

E.M.: *Nici eu nu mă refer numai la el, care este un caz aproape patologic. Mă gândesc și la cazuri în aparență mai onorabile, la reviste care ar trebui să fie frecventabile, precum, de exemplu, Contemporanul. La Contemporanul lui Nicolae Breban se practică, după părerea mea, într-un chip păgubos, acest tip de discurs resentimentar.*

V.B.: Eu nu vreau acum să vorbesc despre domnul Nicolae Breban, deoarece îl cunosc personal și îi apreciez opera. Pe de altă parte, din lipsă de timp, trebuie să mărturisesc că citesc *Contemporanul* foarte rar.

E.M.: *Eu citesc această publicație, devenită, în fond, dintr-un vechi reper al publicisticii intelectuale românești, o revistă „de nișă”. O citesc regulat și cu atenție, ca obiect de studiu și ca simptom. Să predici într-un discurs bolovănos și egocentric respectul pentru „valorile naționale”, dar să asmuți și să dirijezi în același timp în revista „ta” corul denigratorilor de profesie, alcătuit din yesmani și nulități provinciale, reprezintă pentru mine, vă mărturisesc cinstit, o poziție de neînțeles!*

„Societatea românească nu este pregătită în momentul de față să adopte un alt tip de discurs, mai nuanțat și mai tolerant...”

V.B.: S-ar putea, totuși, ca Nicolae Breban, de altfel o personalitate vulcanică și foarte puțin dispusă la dialog, să nu fie răspunzător de aceasta. Oricum, este un mare prozator și în această calitate are dreptul și la opinii și atitudini contestabile. Pe de altă parte, eu cred că socie-

tatea românească nici măcar nu este pregătită în momentul de față să adopte un alt tip de discurs, mai nuanțat și mai tolerant. Acest discurs, care îmbracă de multe ori forme pasionale, prinde la public și nu mă miră faptul că unii politicienii români îl practică. Poporul român vine după treizeci de ani în care s-a exaltat un anumit tip de naționalism, primitiv și întreținut de un discurs istoric superficial și găunos. Între cele două războaie am preluat un naționalism de sfârșit de secol XIX, care, împreună cu antisemitismul și xenofobia, s-au transmis treptat în anumite medii sociale și culturale și se face simțit și în prezent. Cred că, în prezent, un asemenea tip de discurs, alimentat de frustrările noastre naționale și de insatisfacțiile produse de un sistem social și politic care funcționează prost, probează faptul că noi încă nu am intrat cultural în Europa.

E.M.: *Nu avem civilizația dialogului.*

„Putem vorbi fără complexe despre o cultură românească...”

V.B.: Nici pe departe, iar asta se vede, mai ales, la politicieni. Și nici măcar nu cred că am fi dispuși să acceptăm ideile europene, care se bazează foarte mult pe toleranță, iar aici nu este vorba numai de *political correctness*. Europa de astăzi nu mai este aceea a statelor naționale identitare și părerea mea este că, vrând-nevrând, acest lucru, statul național, va dispărea. Este trist că va dispărea și, odată cu el, o întreagă cultură a valorilor naționale. Noi ne raportăm întotdeauna la secolul al XIX-lea, la secolul naționalităților, când noi, românii, ca urma-re și a Marelui Război, ne-am împlinit ca stat și, de atunci, am rămas cu această nostalgie. Cred că va trebui să ne obișnuim în viitor cu această idee a dispariției statului național și nu va fi deloc ușor, deoarece avem foarte multe lucruri nerezolvate pe agendă cu vecinii noștri, iar pe de altă parte statul unitar a contribuit și la propășirea și coagularea identității culturale românești, diminuând complexele noastre de inferioritate ca popor. Cred însă că, treptat, va trebui să intrăm în fapt în acest discurs european, în sensul că va trebui să facem apel mai puțin la istoria noastră, la măreția trecutului nostru, fără a-l uita, evident, dar acceptând și punctele de vedere critice. Mai mult, trebuie să încetăm să

ne proclamăm superioritatea și, din această cauză, am și afirmat anterior că sintagma „știință românească” îmi displace. În schimb, putem vorbi fără complexe despre o cultură românească, deoarece există elemente culturale românești specifice, care țin de limbă, de cultură, de tradiție etc.

E.M.: *Totuși, lumea vorbește de sportul românesc, mai ales despre tenisul românesc. Se vorbește despre „mândria de a te simți român” cu prilejul unor anumite evenimente sportive.*

V.B.: Nu sunt de acord cu aceste fel de a vedea și simți lucrurile. Nu prea mă pricep la sport, dar nu cred că se poate vorbi despre un sport românesc. De fapt, noi avem doar un jucător, doi, iar sport, ca mișcare de masă, e evident că nu avem nici măcar la nivel școlar. Vine din aceeași deviație de limbaj care provine din complexele noastre și dintr-o exagerare a noastră identitară. Nu cred că vreun francez sau englez sau american ar recurge la această formulă după o mare victorie sportivă. Țin să menționez că eu țin foarte mult la poporul meu, ambii mei bunici au luptat în Primul Război Mondial, iar tatăl meu a luptat în cel de al Doilea. Sunt foarte sensibil la faptele din trecutul nostru, am crescut în cultul valorilor românești, dar, în același timp, vreau să fiu critic și față de istoria noastră, și cu toate aprecierile la adresa poporului nostru. A fost necesar într-o anumită perioadă să exagerăm privitor la istoria noastră. Toate cărțile de istorie apărute înainte de Primul Război Mondial și chiar după cel de al Doilea au exagerat trecutul românesc și faptele înaintașilor noștri, deși nu am fost întotdeauna chiar așa de viteji cum ni se spunea în cărțile de citire și am avut și momentele noastre de cădere despre care nu prea ne place să vorbim deschis. Dar cred că era necesar, deoarece acest popor mic și sărac a ajuns să se împlinească național mai târziu.

E.M.: *Domnule profesor, trebuie să vă întrerup și să vă contrazic. Poporul nostru nu este deloc mic și sărac. Dintre sute de popoare și populații, repet, sute, câte au existat în Europa, numai câteva zeci au ajuns națiuni moderne, cu o cultură completă, iar neamul românesc este unul dintre acestea. Eu cred că, uneori, discursul acesta autocompătimitor vine, de fapt, de la Eminescu, de la celebrele versuri: „Eu îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul...”. Dar cum putem vorbi de*

micime și sărăcie când suntem cel mai numeros popor din această zonă? Ce să mai zică atunci apartenenții la națiuni precum cea slovenă sau letonă?

V.B.: Aveți dreptate, numai că trebuie să recunoaștem că noi ne-am împlinit târziu ca națiune și chiar conștiința națională a venit mai târziu la noi. Dacă ne raportăm la câțiva vecini de-ai noștri: ungurii și polonezii, chiar și sârbii, toți au creat state mari și au fost mari puteri....

E.M.: *Dar și noi, românii, am fost numeroși dintotdeauna, ca etnie.*

V.B.: Da, dar părerea mea este că noi nu am avut o identitate națională forte, n-am avut un sentiment național și cred că nici acum conștiința națională la români nu este completă din punct de vedere cultural. Poate la ardeleni mai mult. Noi ne raportăm întotdeauna la cronicari, care au constatat pentru prima dată că românii de pretutindeni sunt cu toții aceiași, dar asta a fost foarte târziu, abia prin secolul al XVII-lea.

E.M.: *Sunt oameni, chiar specialiști veritabili, care spun că această conștiință de sine la români a existat dintotdeauna. Avem o carte de istorie foarte bine scrisă și documentată, de Adolf Armbruster, un istoric de origine săsească ce a trăit în vremea lui Ceaușescu. Cartea este plină de erudiție și se numește Romanitatea românilor. Istoria unei idei, iar în ea se spune că românii întotdeauna au fost conștienți de romanitatea lor. Părerea mea este că, în Evul Mediu, românii nu aveau cum să fie conștienți de romanitatea lor și de caracterul latin al limbii pe care o vorbeau, deoarece un analfabet nu are cum să știe ce este aceea limba latină pentru a putea să-și raporteze propria limbă la limba latină. Un raționament extrem: Ar putea chiar și astăzi un francez analfabet din Alpi să știe că este el urmaș al lui Vercingetorix dacă nu ar fi auzit în școală despre acest lucru?*

V.B.: Aveți dreptate. Ne-a lipsit școala, ne-a lipsit un Ev Mediu european, ne-a lipsit orașul și am avut alcătuirii statale prea slabe față de puternicii noștri vecini. Din această cauză nu ne-am putut coagula ca națiune decât foarte târziu. Este foarte greu să realizezi așa ceva, o mare națiune, dintr-un popor de păstori.

„A fi foarte critic sau realist când este vorba de trecutul tău și al părinților tăi nu înseamnă blasfemie...”

E.M.: *Un discurs precum acela al lui Cioran, care este violent critic și „anti-național”, face parte din aceeași categorie cu afirmațiile dumneavoastră. A fi foarte critic sau realist când este vorba de trecutul tău și al părinților tăi nu înseamnă blasfemie și „trădare de neam”. De aceea, cred, spusele aspre ale lui Cioran despre „netrebnicia” românească sunt mult mai prețioase decât sute de discursuri sforăitoare și de declarații de atașament național. Chiar la un nivel universal, de exemplu, lui Mozart i s-ar putea ierta orice, pentru că a dăruit atât de mult întregii umanități, încât, cred, și dacă ar fi făcut cele mai furibunde declarații anti-umane...*

V.B.: Discursul lui Cioran de atunci era oarecum în spiritul epocii în care se exaltau „virtuțile” națiunilor tari, dar, deși nu cred că aveau consistență, erau scrise cu talent, și de aceea nu-l condamnăm nici azi. Unui mare moralist i se permite. La fel este și cazul lui Eminescu, care a fost la rândul său foarte critic la adresa clasei politice românești, care, sincer vorbind, nu era mai rea sau mai coruptă decât altele și avea la activ multe împliniri. Deși nu ne place să recunoaștem, a fost, desigur, un antisemit, dar antisemitismul său nu era unul de tip rasist și trebuie judecat în contextul istoric al celei de a doua jumătăți a secolului al nouăsprezecelea. A-i cenzura însă discursul politic sau poetic este o imensă lipsă de înțelegere. Oricum, la înălțimea geniului său, judecățile critice sau defăimătoare nu au efect.

E.M.: *Mutatis mutandis, tot așa stau lucrurile și cu problema Patapievici, despre care vorbeam mai sus. Din scrisul acestui autor eu intuiesc faptul că își iubește foarte mult poporul dar nu vrea să afirme public acest lucru, din decență.*

V.B.: Da. Fiecare din noi are și momente de revoltă împotriva propriului popor, dar ele provin cel mai adesea din dragoste sau din frustrare. Ca și în cazul lui Cioran, este ceva înduioșător în această explozie de revoltă.

E.M.: *Identitatea noastră, pe care o cultivăm și ne-o asumăm, este, dacă nu chiar invenția integrală a ardelenilor, trebuie să recunoaș-*

tem măcar aportul decisiv al marilor reprezentanți ai Școlii Ardelene în acest sens. Generația de aur a lui Samuil Micu, Petru Maior, Gheorghe Șincai este aceea care, e drept, pe urmele lui Dimitrie Cantemir și ale cronicarilor moldoveni menționați de dumneavoastră anterior, a afirmat pentru prima oară explicit și coerent că noi suntem europeni și, după aceea, am crezut cu toții acest lucru și am ajuns, ca națiune, acolo unde constatăm acum că suntem. La o analiză critică, tot discursul iluminiștilor ardeleni este plin de erori de detaliu, dar este fără cusur în ce privește sinceritatea, buna credință și motivația istorică. Când ei exagerau anumite aspecte privind latinitatea românilor, o făceau din convingere sau din rațiuni de strategie polemic-argumentativă. Sunt însă de părere că a prelua astăzi tale quale, integral, în conținut și formă, ideologia marilor iluminiști ardeleni este retrograd și chiar umilitor. Stau și mă gândesc: de ce să mă repliez eu, cetățean european cu drepturi depline, trăitor într-un stat care este membru al celei mai puternice alianțe politico-militare din istorie, în spatele unui discurs autocompătimitor, etnocentric și conspiraționist?

V.B.: Părerea mea este identică cu a dumneavoastră și, de fapt, am și exprimat-o anterior. Evident că acesta nu este genul de discurs pe care trebuie să îl avem și provine și dintr-o meteahnă mai veche a noastră de a fi veșnic nemulțumiți, cârtitori și de a imagina scenarii și conspirații. Este o dovadă de provincialism și provine din frustrări prost disimulate. Tot așa se întâmplă și la unii intelectuali basarabeni demni de toată lauda pentru ceea ce au făcut în condiții grele pentru neamul nostru. Unii însă au un discurs asemănător cu cei menționați de dumneavoastră mai sus și complet lipsit de realism față de aspirațiile noastre europene.

E.M.: Având în vedere că timpul încă ne mai permite, vă propun să discutăm și despre un alt aspect. Unele dintre dezbatările majore din culturile moderne sunt convergente, în sensul că au existat și la alții, dar unele nu. La noi, în prima jumătate a secolului XX, s-a cristalizat o dezbatere publică în legătură cu ceea ce discutăm noi acum, cu privire la raportul între universal și național în ceea ce privește cultura, literatura, creația intelectuală în genere. S-a vorbit atunci despre un spirit localist în opoziție cu unul europeanist sau universalist. De exemplu, la Iași, Ibrăileanu a vorbit despre spiritul critic în cultura românească, arătând

că spațiul moldovenesc, lașiul în speță, au fost mult mai favorabile manifestărilor critice și autocritice, Eugen Lovinescu s-a referit la nevoia de a ne sincroniza cultural cu Occidentul, sămănătoristii, în frunte cu Iorga, au exaltat valorile culturii țărănești tradiționale, alții valorile ortodoxiei etc. Una peste alta, din punctul meu de vedere, al celui care a trecut deja prin toate treptele educației și care are o existență terestră aproape încheiată, am ajuns la o concluzie pe care aș vrea să v-o supun reflecției. Am căpătat convingerea că, în intervalul de activitate al ultimelor două-trei generații s-au manifestat în cultura românească, dincolo de nivelul oficial, derizoriu și neglijabil la scară istorică, cam două modele în cultura românească umanistă, cu accent pe creativitatea literară. Aceste modele nu sunt pure, paradigma este desigur puțin simplificatoare. Primul ar fi modelul Călinescu, iar al doilea ar fi modelul Noica. S-ar putea deja înțelege din ce am spus până acum că cel care vă vorbește se revendică de la cel de-al doilea model. Modelul Călinescu se bazează, după mine, pe o putere simbolică mult prea mare acordată criticului literar. Într-o cultură precum cea germană, de exemplu, critica literară este o specie a ziaristicii, nu este o disciplină academică și universitară. Cel care scrie despre cărțile care apar de azi pe mâine nu este un Literaturwissenschaftler, nu este un profesor de literatură, ci este critic literar, așa cum sunt și criticii de modă, sau criticii de cinematografie. Unii dintre ei pot ajunge să joace rolul unei veritabile instanțe publice, cum a fost de exemplu, în Germania, Marcel Reich-Ranicki, critic reputat, ale cărui judecăți critice, bazate pe gust și cultură, ajunseră să fie considerate repere definitive, fiind așteptate cu mare interes de un larg public intelectual! Modelul Noica înseamnă, dimpotrivă, mai multă organicitate, înseamnă cultivarea fundamentelor clasice ale culturii europene, adică cea greacă și cea latină, sau greco-latină, pentru ca marile texte ale gândirii filosofice și ale creației literare să poată fi frecventate în original. Modelul Noica mai înseamnă cunoașterea activă și profundă a limbilor și culturilor mari ale Europei, franceză, engleză, italiană și spaniolă, dar mai ales cea germană. Sunt absolut convins că doar în acest context, cultura națională poate avea un caracter organic, adică vitalitate și specificitate. Cred că este un semn clar de marginalitate și provincialism să predai, ca profesor universitar, pe Eminescu fără să știi limba germană sau pe Cantemir fără să știi limba latină! Ca

să nu mai vorbim despre profesorii de filosofie care predau pe Aristotel fără să aibă habar de structurile gramaticale și lexicul limbii grecești. Eu am uneori acest tip de discuții cu colegii mei mai tineri, unii nu prea sunt de acord cu mine. Desigur că rațional ar fi să acceptăm că cele două modele trebuie să coexiste, fiindcă ele s-au conturat cu vigoare amândouă, deși mi se pare că în spațiul simbolic conturat de publicațiile literare sau de cultură, ca și în spațiul universitar, primul dintre modele, modelul Călinescu, se bucură de o prețuire mai mare.

„Suntem un popor care pune un preț foarte mare pe spectacol și mai puțin pe substanța comunicării...”

V.B.: Și eu împărtășesc aceeași părere cu dumneavoastră, dar aș vrea să o nuanțez cumva. Trebuie să recunoaștem că el – vorbesc de George Călinescu – nu a fost numai critic literar, ci și istoric literar de geniu, iar în calitate de creator propriu-zis, un foarte mare romancier. Același lucru îl putem spune și despre Tudor Vianu și Eugen Lovinescu, care nu au fost numai critici literari, ci și teoreticieni ai literaturii și, fără îndoială, dintre cele mai luminate spirite ale vremii lor. Și în societatea românească de astăzi, ca și în cea de altădată, criticul literar s-a bucurat de mai multă popularitate și vizibilitate publică decât eruditul umanist sau savantul lingvist sau semiotician care stăpânește resorturile adânci ale științei comunicării artistice și asta deoarece este mai vizibil în publicațiile literare, emisiunile televizate și manifestările publice. Literatura, ca și sportul, va interesa întotdeauna multă lume. După părerea mea, un critic literar este un personaj care descrie și interpretează avizat și inteligent o operă literară. Îmi poate, desigur, influența lectura, dar nici într-un caz nu cred că îmi poate modifica opiniile. Un mare critic literar nu se poate însă defini doar prin aceasta. Actul critic, dacă nu poate fi unul de creație literară, trebuie să fie măcar produsul unei culturi bazate pe erudiție și cunoașterea în detaliu a procesului de creație literară. Doar lecturile din literatura contemporană nu sunt suficiente. De fapt, toți marii noștri critici au avut o solidă cultură clasică, iar ideile și temeinicia discursului lor de aici a și provenit. Și eu sunt de părere că o cultură serioasă se bazează pe studii serioase, dar, din

păcate, noi suntem un popor care pune un preț foarte mare pe spectacol și mai puțin pe substanța comunicării. Un actor de revistă va fi întotdeauna mult mai popular decât un tragedian important sau decât un actor care face un rol de creație într-o piesă clasică. Tot așa, persoane care apar mai des în față, la televizor, vor avea popularitate mai mare, deși vor comunica infinit mai puțin decât oamenii de cultură autentici. Într-o cultură superficială și insuficient constituită vor fi favorizate personajele de acest tip, prezente pe ecranele TV și care comunică rapid și ușor. Trebuie, totuși, să ne întrebăm: Cine citește opera unui savant umanist sau erudit? Acesta are întotdeauna un grup restrâns de cititori, cel mai adesea colegi, și întotdeauna va fi defavorizat, în privința recunoașterii publice imediate. El va rămâne mereu în umbră, iar singura recunoaștere publică este doar recunoașterea mediului academic și, eventual, primirea în societățile savante, Academia de pildă.

E.M.: Așa este și în alte părți și pot să vă ofer și un exemplu german, revenind la un personaj deja menționat mai sus. Decedat de curând la vârsta de 93 de ani, Marcel Reich-Ranicki, un evreu cu o istorie personală complicată, a fost, în ultimii patruzeci de ani, un fel de papă al literaturii germane contemporane. El era critic literar și nu petrecea nici o oră la universitate. Exemplul lui arată că un mare critic literar poate valora mai mult decât un profesor de literatură, iar atunci când are în plus talent literar și capacitatea comunicativă de care vorbeați mai sus, atunci devine o reală instanță pentru gustul public. Ranicki nu a pretins însă niciodată că este om de știință. El se prezenta ca un om de gust și care spune lucrurilor pe nume așa cum crede el, iar lumea decide dacă îl ia în seamă sau nu. La noi se poate observa o falsă valorizare a tipului de critic literar care nu are nevoie de filologie, nu are nevoie de istorie literară, nu are nevoie de istoria culturii și nici nu are nevoie de filosofie propriu-zisă, dar are curajul de a se erija în coordonator de proiecte naționale... Avem aici, în ceea ce spun, de a face și cu o mică durere personală. Eu am tradus în limba română, din Wilhelm von Humboldt, textul lui cel mai important, fundamental, textul fondator al gândirii moderne în științele interpretării, nu doar lingvistică, ci și teorie literară, antropologie, hermeneutică etc. Reacția publică a fost neglijabilă, au apărut doar două-trei recenzii, nimeni nu a sesizat esențialul, acela că de acum încolo putem citi în românește un text de

importantă capitală. Aceeași suferință a exprimat-o Gabriel Liiceanu atunci când, publicând în românește Sein und Zeit, a constatat că numeroșii „heideggerieni” nici n-au băgat de seamă! În schimb, mai toate revistele sunt pline de recenzii și „cronici” la romane sau volume de poezii insignifiante. Recunosc că sunt necesare și acelea, dar oare numai acelea? Ce părere aveți?

„Subestimarea marii științe umaniste și ignorarea slujitorilor ei se realizează în paralel cu promovarea imposturii culturale și a falselor reputații științifice, bazate pe plagiat sau idei de împrumut...”

V.B.: De aici observăm subțirimea culturii române în momentul de față. Publicului căruia i se adresează o operă savantă este foarte puțin numeros în comparație cu cel care citește în mod curent o revistă literară. Și nici măcar școala nu mai cultivă interesul pentru asemenea opere majore. Întotdeauna școala a semnalat marile opere ale culturii române, chiar atunci când nu le-a impus ca subiecte de studiu decât parțial. În felul acesta, elevii au luat cunoștință nu numai despre marii scriitori români, ci și despre cărturari, savanți, figuri istorice importante, în felul acesta s-a format o identitate culturală românească și s-a întreținut un sistem de valori. De fapt, din această perspectivă, pentru cercetătorii din științele exacte lucrurile stau și mai grav; omul educat ignoră aproape total opera lor și nu află decât întâmplător cu ce se ocupă omul de știință. Știința, ca de altfel și operele de erudiție, este greu de explicat omului de pe stradă, fie el și cultivat. Este, desigur, și acest fenomen un aspect al procesului de alienare a științei, și așa spune chiar a marii culturi, în societatea contemporană. Cine este de vină? Probabil cei care ar trebui s-o aducă la cunoștința unui public mai larg și, în primul rând, instituțiile academice și, așa cum se întâmplă în țările occidentale – mass-media. Faptul că nu există o piață pentru difuzarea acestor informații culturale nu este o scuză. Pe de altă parte, așa cum ați semnalat, subestimarea marii științe umaniste și ignorarea slujitorilor ei se realizează în paralel cu promovarea imposturii culturale și a falselor reputații științifice, bazate pe plagiat sau idei de împrumut. Individul

cultural gălăgios, cu o pregătire precară și autosuficient devine lider de opinie și ajunge să impună noi canoane culturale și criterii valorice. De altfel, diletantul nu este prezent doar în literatură sau în științele sociale, ci și în știință în general. El își clădește o carieră universitară și științifică din lucrări de originalitate discutabilă, uneori chiar plagiate, publicate în reviste obscure și aspiră apoi la funcții de conducere prin care să domine ierarhiile academice. Ei sunt cei care populează emisiunile de televiziune și paginile cotidianelor în calitate de experți și profesioniști culturali și care impun prin acest comportament un standard scăzut mediului cultural vizibil. Este o formă gravă de impostură intelectuală.

E.M.: *Publicarea Operelor lui Platon sau a Summa-ei theologica în limba română sunt evenimente culturale majore?*

V.B.: Cine să aprecieze astăzi asemenea evenimente dacă nu există o masă de cititori români capabili să aprecieze așa ceva? Normal, așa ar trebui să fie. În primul rând, universitățile și Academia ar trebui să promoveze aceste evenimente.

E.M.: *Dar Academia nu are nici un clasicist printre membrii ei, la fel cum nu are nici un germanist!*

V.B.: Da, după știința mea așa este, dar ce putem face? La Academia ne primesc colegii și în multe situații în această alegere sunt determinante criteriile subiective și simpatiile sau idiosincraziile. Eu mă întreb și vă întreb și pe dumneavoastră cât de interesate sunt cele două instituții menționate, Universitățile și Academia, să promoveze asemenea acte culturale majore, sau măcar să le semnaleze în mediul cultural sau academic. Vorbeam anterior de responsabilitatea instituțiilor de mass-media, dar nu le putem cere altora ceea ce nu fac cele două mari instituții! Omul de pe stradă nu îl va citi niciodată pe Heidegger, de care poate nici nu a auzit, sau vreun alt mare filosof și, poate, nici măcar cel educat nu are gustul format pentru acest gen de lectură. Și, foarte probabil, puțini au auzit de Humboldt. Dar ar trebuie să avem și noi o masă de erudiți, de învățați crescuți în universități, care să aprecieze și care să introducă în circuitul public realizări ca cele menționate de dumneavoastră. Într-o mare cultură, cum este cea italiană, franceză, germană sau nord americană, editarea operei unui mare gânditor, scriitor sau a unor texte filologice vechi sunt evenimente culturale de primă însemnătate. Cotidiene precum *La Repubblica*, *Le Monde* sau

chiar *New York Times* le acordă în paginile lor culturale spații extinse și comentarii avizate și la fel se întâmplă cu televiziunile. La noi, aceste știri sunt expediate în emisiuni culturale pe canale lipsite de audiență ale televiziunii publice sau în reviste culturale fără mare audiență.

E.M.: *Vom discuta curând, dacă veți fi de acord, și despre lucrul acesta, și despre deciziile care se iau în secții la Academie și despre componența lor. În încheierea zilei de astăzi, v-aș supune, dacă sunteți la curent, spre dezbateră, chestiunea privitoare la timbrul literar. O parte a intelectualității, în special editorii, sunt de părere că ar trebui să se renunțe la această mică taxă pe cărți, care se varsă în conturile uniunilor de creație, în speță ale Uniunii Scriitorilor, pentru a se putea finanța, între altele, suplimentul de pensie pe care în vor primi scriitorii. Eu îi apreciez extrem de mult pe poeți și consider că poezii (în sensul cel mai larg, incluzând aici și pe prozatori și dramaturgi!) sunt sarea pământului, elita creatoare supremă a oricărei națiuni. Fără ei, fără poeți, o națiune este o entitate amorfă, fără personalitate. În viața curentă, dată fiind nerecunoștința specifică speciei umane și legilor dure ale economiei de piață, ei sunt, de fapt, niște sacrificați de bună voie... Ecuația mi se pare atât de simplă! O mie sau două mii de semeni ai noștri, vorbitori și scriitori în limba română, se sacrifică și își asumă condiția de marginali în societate, pentru a face posibilă nașterea grăuntelui de genialitate care ar putea să apară mâine, a unor capodopere comparabile cu scrierile lui Eminescu, Creangă, Sadoveanu, Arghezi, Voiculescu... Desigur, foarte puțini sunt, azi, mari talente. Dar cine poate decide care scriitor merită și care nu acel supliment de pensie? Cât de meschin poți să fii ca posesor al unei voci cu autoritate publică pentru a cere suprimarea pentru toți, în mod indistinct, a respectivei indemnizații?*

„Un mare poet nu apare, desigur, pe un loc gol, dar el erupe pur și simplu și datorează puțin celorlalți...”

V.B.: Da, dumneavoastră vorbiți aici de transformarea cantității în calitate, dar punctul meu de vedere este cumva mai rezervat. Nu cred că un mare poet se naște din efectul cumulativ al unei generații de poeți mediocri. Un mare poet nu apare, desigur, pe un loc gol, dar el erupe

pur și simplu și datorează puțin celorlalți. Privitor la indemnizații, nu mă pot pronunța, dar putem discuta dacă societatea trebuie să subvenționeze sau nu pe creatori, pe artiști de diferite tipuri. Părerea mea personală este că societatea ar trebui să facă acest lucru dar, desigur, cu exigență și mult discernământ.

E.M.: *Domnule profesor, eu sunt subiectiv, deoarece și eu scriu, cărțile mele au contribuit și ele, prin vânzarea lor, la fondul respectiv, sunt și eu membru al Uniunii și mă aștept să primesc acel supliment de pensie, dar, până la urmă, ca fost profesor, aș putea renunța la el. Totuși, nu celor ca mine li se adresează această lege, celor care am avut o carieră completă în învățământ, ci se adresează celor una-două mii de scriitori „de profesie”, mulți dintre ei, este adevărat, talente moderate sau mediocre. Este însă o națiune ca a noastră atât de săracă, încât să nu își poate permite să își hrănească poezii? Cât de departe am ajuns de spiritul celui Socrate care le spunea judecătorilor lui: „În loc să mă condamnați la moarte, mai bine ați decide să fiu hrănit tot restul vieții în Pitaneu!”?*

V.B.: Părerea mea este că ar trebui găsită o soluție, și nu numai pentru scriitori, ci pentru artiști, în general. Sunt artiști plastici care sunt obligați să-și vândă la bătrânețe tablourile pentru un preț derizoriu. Cumva aceștia ar trebui ajutați, dar nu îi ajută nimeni și cunosc personal o serie de astfel de situații, chiar de aici, din Iași. Cineva ar trebui să găsească o formulă. Regimul comunist, din motive pe care nu le discutăm aici, se gândea la lucrurile acestea și nu era rău.

E.M.: *Dacă aș fi trăit pe vremea aceea, în primele decenii ale comunismului, ca traducător din limbile clasice, aș fi fost acum un om înstărit, deoarece erai răsplătit cu 10 lei ca să traduci un vers din limba latină, din Vergilius, de exemplu, atunci când salariul unui profesor era de câteva sute de lei pe lună!*

V.B.: Da. Se putea trăi pe atunci din profesia de scriitor, lucru care, înainte de primul război, nu prea era posibil. Nici măcar Sadoveanu nu putea trăi pe atunci din scris. Trebuia să mai facă și altceva. În schimb, între cele două războaie lucrurile s-au mai schimbat. Oricum, chiar în prezent, artiștii, scriitorii și oamenii de știință cu o anumită notorietate primesc o indemnizație de merit care îndreaptă parțial această situație.

E.M.: Oamenii cred, se pare, că, fiind vorba de forma cea mai înaltă de spiritualitate, poezia trebuie să fie gratuită. Cu cât ne apropiem de materie, în formele sale cele mai terne și mai banale, cu atât lucrurile sunt mai scumpe în bani. Un automobil este, de exemplu, mult mai scump decât un volum de poezie, cu toate că marea poezie face mai mult în absolut decât toate automobilele la un loc. Totuși, nimeni nu dă bani pe poezie!

„Societatea trebuie să îi susțină pe artiști și, în general, pe toți creatorii de cultură, pe oamenii de știință de valoare...”

V.B.: Societatea trebuie să îi susțină pe artiști și, în general, pe toți creatorii de cultură, pe oamenii de știință de valoare. Așa a fost întotdeauna, căci altfel nu ar fi fost posibilă nici Renașterea și nici altă revoluție spirituală și științifică care au condus la ascensiunea civilizației europene. Lorenzo de Medici din Florența și alți membri ai familiei sale au sponsorizat pe toți marii pictori și arhitecți italieni ai secolelor al XV-lea - al XVI-lea și la fel au făcut și pontificii luminați din acea perioadă. Așa s-a întâmplat și în Antichitate. Se spune că Alexandru cel Mare a finanțat substanțial o expediție proiectată de Aristotel pentru a studia izvoarele Nilului. În termenii de astăzi, i-a oferit un grant de cercetare. Fantastic, nu? Și asta s-a întâmplat acum 2400 ani!

E.M.: Dacă am fi optimiști, am spune că, până la urmă, societatea găsește mecanisme potrivite în acest sens. Cine are, în mod irepresibil, dorința de a scrie poezie, va scrie chiar dacă se simte puternic marginalizat, dacă este flămând sau singur... după cum au fost și sunt atâtea cazuri de scriitori aflați la strâmtoare, de scriitori care suferă de foame. În Viața ca o pradă de Marin Preda găsim o pagină revelatoare în acest sens. Rupt de cei de acasă, din sat, trimis acasă de la liceul care își închidea porțile din cauza războiului, fără un ban în buzunar, într-o cămăruță neîncălzită dintr-o mahala bucureșteană, tânărul Marin Preda își scrie primele povestiri, fără ezitări și cu dăruire totală, absolut convins de vocația sa. revenind încă la contemporanii noștri, dacă avem posibilitatea, așa cum spuneți dumneavoastră, de a-i sprijini pe scriitorii de talent, de ce să nu o facem?

V.B.: Bineînțeles că se poate, numai că acum nu mai știu ce mai înseamnă să fii membru al Uniunii Scriitorilor.

E.M.: *A fost un moment în trecutul apropiat, când porțile erau prea larg deschise iar acum, cum se întâmplă foarte des la noi, am vrea să cădem în extrema cealaltă, să închidem porțile de tot sau le retragem tuturor așa-numitele „privilegii”.*

Vă mulțumesc, domnule profesor, pentru această primă discuție. Vom relua mâine discuția noastră.

CONVORBIREA A II-A

EUGEN MUNTEANU: *Este data de 31 martie 2015, începem al doilea dialog cu domnul profesor Viorel Barbu, în biroul său de la Facultatea de Matematică. Domnule profesor, v-aș ruga să ne întoarcem puțin la sfârșitul convorbirii de ieri, fiindcă ați făcut niște aprecieri, niște referiri la profesori de-ai mei, despre care cred că unii dintre cititorii noștri ar dori să afle mai multe lucruri. V-ați referit la împrejurările în care i-ați cunoscut pe Eugeniu Coșeriu, pe Paul Miron la Freiburg... Poate vreți să evocați puțin acei ani?*

VIOREL BARBU: Da. Pe profesorul Miron, ca și pe Elsa Lüder, îmi amintesc că i-am întâlnit prima dată imediat după ce am devenit rector în 1981. A fost o vizită a acestora la Iași, auzisem de ei mai înainte, dar nu-i cunoscusem personal, îi întâlnisem doar. După aceea, ne-am întâlnit de mai multe ori. Evident că de fiecare dată când veneau la Iași, vizitau universitatea, de fapt făceau un turneu, nu veneau numai la Iași, mergeau și la Cluj și la București, în fine. Paul Miron avea legături în cercuri culturale foarte largi și lucrul de care am rămas impresionat chiar de atunci, dar care m-a impresionat și după aceea, erau foarte bunele sale intenții de a face ceva pentru cultura română. El a ajutat enorm Universitatea din Iași, și nu numai Universitatea din Iași, ci tot ceea ce înseamnă cultura română, prin proiectele pe care le-a inițiat. Chiar proiectul la care dumneavoastră v-ați implicat de atunci și pe care îl continuați, e vorba de *Biblia lui Șerban Cantacuzino*, este unul dintre ele. Mai mult decât atât, el a făcut enorm pentru relația dintre Universitatea din Iași și Universitatea din Freiburg în toate domeniile și pe toate palierele. Vasta sa activitate de construcție a relației dintre Iași și Freiburg a început în 1974, dacă îmi aduc bine aminte, rector era profesorul Mihai Todosia și trebuie să subliniem încă o dată că Paul Miron a făcut enorm de mult pentru ca acest proiect de colaborare să supraviețuiască, în ciuda tuturor adversităților de aici în special, dar și de dincolo, din Germania. A fost probabil singura colaborare care a funcționat în anii '80 în România, ca să nu mă refer la anii dinainte, între o universitate românească și o universitate germană.

E.M.: *O colaborare continuă...*

V.B.: Da, continuă. E adevărat că noi, după aceea, am mai făcut acorduri și cu universitatea statului Omaha, din Nebraska, cu Konstanz mai târziu, dar niciunul nu a avut în nici un caz amploarea celui pe care l-am avut cu Universitatea din Freiburg și asta datorită lui Miron aproape în exclusivitate. S-au făcut și schimburi de persoane. Pe atunci relația cu Freiburg era singura „gură de oxigen” pentru profesorii noștri din domeniul umanist mai ales, pentru lingviști, istorici, dar nu numai pentru ei. Și foarte mulți medici au fost la Freiburg, scriitori...

E.M.: *Aproape întreaga elită scriitoricească a epocii, poeți încă tineri la vremea aceea, care vor deveni ulterior foarte mari, precum Marin Sorescu sau Ioan Alexandru. După cum știți, intenționăm să pregătim pentru anul viitor un volum comemorativ Paul Miron – 90 de ani de la naștere și, alcătuind cu ajutorul doamnei Elsa Lüder o listă de posibili contribuenți, găsim pe ea nume sonore ale culturii românești actuale, precum Nicolae Manolescu, Mircea Dinescu, Emil Hurezeanu, Alexandru Zub, Petru Caraman, Andrei Pleșu, Gabriel Liiceanu, Virgil Cândea, Alexandru Paleologu, ca să nu mai vorbim de zecile de ieșeni! Constatăm, de fapt, că dincolo de conținutul propriu-zis al proiectelor, una din realizările lui Paul Miron, poate cea mai importantă, era chiar această punte construită către lumea liberă. Numai cei care nu au trăit epoca aceea nu își pot imagina ce șansă enormă însemna pentru acei oameni simpla posibilitate de a ieși, fie și pentru perioade scurte, din închisoarea generalizată care era România comunistă.*

**„Paul Miron va binemerita întotdeauna recunoștință
de la ceea ce înseamnă cultura română...”**

V.B.: Da, acest lucru a însemnat ceva excepțional. Era, adică, aproape un miracol faptul acesta. Îmi amintesc că prin 1985 a avut loc în Germania un mare congres al istoricilor la care au putut participa și istoricii noștri, grație acestei legături cu Universitatea din Freiburg. Pentru acest congres s-au deplasat cred că aproape cincisprezece istorici de la Iași, ceea ce era un eveniment cu totul excepțional, deoarece pe atunci nu se putea practic pleca aproape deloc la manifestări științifice

în străinătate. Așadar, Paul Miron va binemerita întotdeauna recunoștință de la ceea ce înseamnă cultura română, pentru ceea ce a făcut, în particular sau în subsidiar, în acele vremuri de restriște. Am discutat mult pe atunci cu dânsul despre diverse aspecte privind colaborarea cu Freiburg cât și despre alte lucruri. El avea un umor special, nu lipsit de malițiozitate, înțelegea realitățile de la noi și a căutat întotdeauna să găsească o cale de a media neînțelegerile, pentru că au apărut și crize în relațiile acestea. Îmi amintesc de exemplu că un asemenea moment de criză a fost atunci când doi chimiști germani au fost opriți pe aeroportul din București și împiedicați să vină la sărbătorile Universității din Iași din anul 1985, unde fuseseră invitați. În fine... lucrul acesta a dat foarte prost pentru partea germană. Eu nu știu nici acum ce s-a întâmplat de fapt, dar, prin tactul său, Paul Miron a reușit să aplaneze lucrurile. Dar nu numai atât, el a fost întotdeauna și în toate manifestările sale un cărturar patriot..., un adevărat român, la fel ca și companioana lui, Elsa Lüder. Erau amândoi oameni profund atașați de cultura română.

E.M.: *Și ea, doamna Lüder a devenit practic una dintre noi. Știi că stă o mare parte din an la mare, la Vama Veche?*

V.B.: Da? N-am știut.

E.M.: *La Vama Veche, Paul Miron și Elsa Lüder au achiziționat de mulți ani o mică proprietate, unde au construit o casă, unde continuă să își primească prietenii... În plus, au citorit acolo o frumoasă bisericuță. Paul Miron a fost chiar înmormântat în cimitirul din imediata apropiere. Decizia de a-și găsi odihna la malul mării nu poate fi desprinsă, cred, de simbolistica exilului, atât de apropiată fostului mare exilat. De altfel, Paul Miron a și scris o piesă de teatru despre Ovidiu, alt mare exilat, dar pe țărmurile Pontului Euxin!*

V.B.: N-am știut. Ultima dată, din câte îmi amintesc, i-am întâlnit pe cei doi pe la începutul anilor '90. Eram la sediul Fundației Fulbright din capitală, nici nu mai știu exact împrejurările. După aceea, pe doamna Elsa Lüder am mai întâlnit-o cu diverse ocazii, dar pe el nu, cred că la puțină vreme după aceea s-a și stins. Cât despre Eugeniu Coșeriu, de el auzisem, știam bineînțeles de mult despre el lucruri excepționale. Personal, l-am întâlnit (cum v-am evocat de fapt și într-o discuție particulară) în decembrie 1983, când am vizitat pentru prima dată Universitatea din Freiburg și când i s-a făcut o mică sărbătorire lui Coșeriu.

E.M.: *Paul Miron a organizat totul.*

V.B.: Da, Paul Miron. Festivitatea a avut loc într-o cabană, într-un hotel din Pădurea Neagră, acolo m-a invitat Paul Miron, de fapt m-a luat direct de la gară și atunci l-am cunoscut pe Coșeriu. A fost o festivitate foarte interesantă, într-un cerc relativ restrâns de intelectuali români, din câte îmi amintesc erau acolo Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, mai erau și foști profesori universitari din Iași, Luminița Fassel și Horst Fassel.

E.M.: *În 1983 spuneți...*

V.B.: În 1983, era decembrie dacă îmi aduc bine aminte. Cum vă spuneam, atunci l-am cunoscut pe Coșeriu, îmi amintesc și acum ce a vorbit, discursul lui a fost un discurs foarte scurt. A vorbit despre locul nașterii, atunci am aflat că el era din Basarabia. Ne-am și întreținut câteva minute. L-am mai văzut ulterior, odată la Academia Română, când a fost făcut membru de onoare, și altădată când a fost sărbătorit la Iași, cu ocazia primirii titlului *Doctor honoris causa*. Cred că a făcut și o conferință tot pe la începutul anilor '90.

E.M.: *Poate în 1992, când a fost organizat, cu prilejul decernării titlului de doctor onorific, Colocviul Internațional "Eugeniu Coșeriu - un mare lingvist contemporan" (15-19 aprilie). Atunci Coșeriu a venit la Iași însoțit de 10-12 colegi și colaboratori din Germania, Italia, Spania, Franța, Portugalia. Anul următor a revenit la Iași pentru a ține un lung șir de conferințe și prelegeri, care au și fost adunate într-un volum.*

V.B.: În 1992... îmi amintesc. Da, cred că atunci, cu ocazia decernării titlului de doctor onorific. Bineînțeles știam că este un mare savant, l-am cunoscut, în fine, cum să spun, omenește. Nu l-am cunoscut ca dumneavoastră, ca specialist sau discipol. Mai mult m-am întâlnit în anumite situații cu dânsul. Dar încă de prima dată personalitatea lui puternică mi-a rămas adânc în memorie, în fine, am dorit să aflu mai multe despre el. Efectiv am fost impresionat de ținuta lui, de discursul lui, nici nu știu dacă acel discurs a fost înregistrat, era foarte interesant.

E.M.: *Noi, la Iași, am înregistrat toate cursurile și conferințele pe care le-a ținut. Am publicat apoi, ca separatum la Anuarul Institutului Philippide, un volum cu textele transcrise de pe bandă magnetică, Coșeriu a fost foarte mulțumit că l-am făcut, dar s-a arătat destul de nemulțumit de felul cum l-am făcut, acel volum! Era un om foarte, foarte exigent, și cu sine însuși și cu ceilalți. Nemulțumirea lui se lega de une-*

le lucruri pe care nu le înțelesesem bine la expunerea orală. Trebuie doar să mai spun că pentru mine întâlnirea cu Coșeriu a fost epocală, a fost decisivă, chiar dacă s-a petrecut destul de târziu. Însușindu-mi integral doctrina sa lingvistică, am căpătat atunci convingerea că el este de fapt, în plan universal, cel mai important lingvist al secolului al XX-lea. E greu să afirmi lucrul ăsta ca român, fiindcă te suspectezi tu însuși de subiectivitate etnocentrică. Dar, cu mintea matură a unuia care predă lingvistică de 30 ani, care a parcurs câteva mii de pagini din lucrările importante de lingvistică și care a participat la peste o duzină de congrese și conferințe internaționale importante, cred că pot afirma cu seninătate acest lucru: teoria lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu este, practic, cea mai articulată, cea mai completă, cea mai coerentă și cea mai utilă pentru practica cercetării lingvistice din câte au fost create vreodată în istoria disciplinei noastre.

Aș vrea acum să revenim puțin la Paul Miron pentru interesul documentar al unor aspecte care se cer luminate. Încerc să ating și o chestiune mai delicată, și anume faptul că la un moment dat, pe la jumătatea anilor 1990, Paul Miron și Vasile Arvinte, care au fost, practic, cei doi constructori ai relației Freiburg – Iași...

V.B.: Corect!

**„Ei doi, împreună, Vasile Arvinte și Paul Miron,
au inițiat și condus cele două importante proiecte filologice...”**

E.M.: ... s-au supărat grav unul pe altul, până la a rupe definitiv relațiile dintre ei. Pentru mine personal a existat și o mică problemă de conștiință, deoarece amândoi îmi fuseseră, într-un fel, profesori, amândurora le eram dator cu sentimente de recunoștință! Ceea ce știu cu certitudine este că mi-a fost foarte greu, aproape imposibil, să mă decid ca să fiu de partea unuia dintre ei, chiar și după ce fiecare mi-a expus punctul lui de vedere, profesorul Arvinte pe larg chiar, în cursul unei lungi călătorii cu trenul de la Iași la Oradea. Din fericire pentru mine, în momentul acela, mai precis la sfârșitul anului 1997, eu am dispărut din peisajul ieșean pentru mai multă vreme, plecând în străinătate, mai întâi la Paris, apoi la Jena și, în cele din urmă, la Viena. Se știe de către

toată lumea, rezultatele celor două proiecte stau mărturie că, practic, ei doi, împreună, Vasile Arvinte și Paul Miron, au inițiat și condus cele două importante proiecte filologice, după cum știți: ediția a doua a reputatului dicționar român-german al lui H. Tiktin și editarea Bibliei de la București. Totuși, practic, cam de prin 1995, proiectul Monumenta nu a mai putut continua și datorită faptului că ei amândoi erau destul de înaintați în vârstă, dar și datorită acestei neînțelegeri grave dintre ei, neînțelegere ale cărei elemente, repet, le-am primit povestite, înfățișate, interpretate din ambele părți: și din partea lui Miron și din partea lui Arvinte. Firește că instinctul mi-a dictat să iau poziția, probabil, cea mai înțeleaptă, deși tinerii nu prea înțeleg bine, de regulă, asemenea lucruri, adică am încercat să mă păstrez neutru. Mi-am asumat astfel un risc mare, de a fi respins de ambele părți. Problema este complicată, intervine și un episod nefericit, când Vasile Arvinte a acceptat să semneze, alături de alte trei persoane, un articol ciudat, nedrept și infamant la adresa lui Paul Miron, articol publicat în revista Limbă și literatură. Îmi cer scuze, domnule profesor, că am stăruit asupra acestor lucruri, voi reveni poate altădată asupra lor, încercând să îmi formulez o mărturie completă.

V.B.: Mda... Ei i-am știut foarte buni prieteni multă vreme, îmi amintesc chiar că la sfârșitul anilor '80 au apărut anumite tensiuni, su-părări să le spunem, eu le știu din partea profesorului Vasile Arvinte, care mi le mărturisea. Cred că erau provocate mai degrabă de probleme de comunicare, deoarece amândoi erau persoane cam impulsive (Arvinte în special!) și un pic prea tranșante în anumite situații. Știu că au apărut asemenea chestiuni, neînțelegeri, dar nu mi s-au părut că sunt lucruri esențiale. Se refereau mai ales la programul acesta de schimb sau de călătorii la Freiburg în cadrul programului *Biblia de la 1688*. Paul Miron a avut, după câte îmi amintesc, anumite, dacă nu obiecții, oricum anumite rezerve față de unele persoane care au fost incluse în program și care se deplasau acolo, la recomandarea lui Vasile Arvinte. Nu cunosc în amănunt detaliile, dar știu despre cine era vorba. Nu vreau să dau nume. Cred că acesta a fost un motiv care i-a separat, dar n-am avut atunci impresia că s-ar fi produs o ruptură, ci mi se păreau mai degrabă niște neînțelegeri. Intram în contact cu aceste divergențe, pentru că eu eram cel care, la urma urmei, semnam și

dădeam aprobarea pentru plecare. Nu propuneam eu numele persoanelor, le propunea în general Vasile Arvinte, ne consultam cu Paul Miron și decideam. La un moment dat, însă, a apărut o nepotrivire de păreri și atunci s-a declanșat dacă nu o ruptură, o anumită răcire, care cred că ulterior s-a atenuat, sau așa am avut eu impresia. Pe de altă parte însă, relația dintre cei doi a fost o relație de strânsă prietenie. Nu vreau să ascund nici faptul că, în fine, chiar Paul Miron era privit cu multe rezerve de anumite persoane de la noi din universitate și, probabil, nu numai de aici. Cred că existau anumite delațiuni privitoare la trecutul său politic, dar nu vreau să insist asupra acestui aspect. Asemenea delațiuni și vorbe aruncate în vânt au otrăvit atmosfera, de aceea au fost afectate un pic și relațiile dintre cele două universități. Se crease o anumită atmosferă, nu numai în minister – de fapt, nu mai ceream aprobare la minister pentru asemenea schimburi –, dar și în alte cercuri care, la un moment dat, trebuiau să fie de acord. Arvinte nu numai că a luat apărarea lui Paul Miron, dar a făcut tot ce se putea ca să atragă atenția tuturor asupra importanței relației cu Freiburg, asupra faptului că Paul Miron este un român patriot, care vrea să facă realmente ceva pentru cultura română și a fost convingător, adică a fost înțeles.

La lași, relația aceasta cu Freiburg a fost o relație foarte complexă, cu unele momente de criză. La un moment dat am intrat într-un fel de ilegalitate, deoarece la nivel oficial relațiile și schimburile academice au fost complet blocate de Ministerul Învățământului la decizia organelor centrale de partid. Pe la jumătatea anilor 1980, practic acestea nu mai funcționau. Existau însă anumite înțelegeri tacite la nivel local, nu vreau să dau detalii privitoare la ce însemnau aceste înțelegeri, dar am înțeles cu toții că, fără anumite aprobări, date cu anumite condiții, nu se putea face nimic. În acest echilibru foarte delicat, Vasile Arvinte a încercat să convingă prin argumente, totuși existau și reacții adverse. Eu cred că Miron și Arvinte au lucrat în tandem, adică erau de acord că aceste relații însemnau pentru universitate foarte mult și de aceea au făcut tot ce au putut ca să le mențină în viață. Arvinte și Miron au ținut mult la această punte între România și Germania.

E.M.: A-propos de acele înțelegeri locale la care ați făcut aluzie. Aș vrea să evoc un moment lipsit de importanță, firește, în perspecti-

va aceasta a ansamblului, moment care privește neînsemnata mea persoană. V-am mai adus o dată aminte de acest episod. În anul 1985, apoi lucrul acesta s-a repetat în 1987, nu mai țin bine minte care a fost data precisă, eu promisem o invitație prin intermediul lectorului DAAD la Iași, un anume domn Lifka, dar și cu sprijinul lui Paul Miron, o bursă DAAD (nu cea de două săptămâni, acordată de Universitatea din Freiburg, la care râvneam toți de obicei, ci una pentru trei luni!), dar dosarul meu se blocase la Securitate. Profesorul Arvin-te, care era în fond șeful meu direct, mentorul meu până la urmă, conducătorul de doctorat, d-lui ori nu a putut, ori nu a vrut să facă un gest de sprijin, și atunci am venit la dumneavoastră, rector al Universității, am venit în calitate oficială de tânăr cercetător la rector, care era șeful suprem al instituției în care lucra, ca să îl rog să facă ceva ca să primesc pașaportul. Întrevederea a durat 2-3 minute, eu am expus conținutul solicitării în câteva propoziții, d-voastră, cu par-comonia de cuvinte care vă caracterizează, ați spus doar „bine” și asta a fost tot! Fie că dumneavoastră vă amintiți sau nu, fie că sunteți de acord sau nu, nu am cum să nu presupun că ați făcut ceva, de vreme ce nu au trecut nici 48 de ore și am primit pașaportul!

V.B.: Nu, nu..., îmi amintesc exact, dar de regulă intervineam pentru acordarea vizei atunci când lucrurile se împotmoleau. Au mai fost și alte situații. Eu nu ascund acum nimic, adică tot trecutul îl recunosc așa cum a fost, ar fi și nu știu cum să ascund ceva! Pentru a obține plecările în străinătate, nu era vorba numai de Freiburg, eu cel puțin încurajam și facilitam cât puteam aceste ieșiri. Știam foarte bine ce înseamnă să te deplasezi, am știut întotdeauna și știu și acum cât de important este pentru tineri (și nu numai pentru cei din domeniul universitar!) să călătorească, fie chiar și pentru o perioadă scurtă, la alte universități, sau să se ducă la un congres sau la o conferință. În anii aceia însă, toate acestea erau complet blocate, în sensul că ministerul nu dădea nici un fel de aprobări. Și atunci, cum spuneam, se găsisse formula, când era vorba de plecări de scurtă durată, să dăm aprobări ca deplasări turistice. Este curios că la acea dată pentru universitari era mult mai ușor să călătorească în străinătate ca turiști decât pentru a participa la o conferință științifică. Pentru aceasta, evident că trebuia să vorbesc cu șeful Securității, ce să mai

spunem... Da, trebuia să vorbesc cu el și afirm că am găsit acolo, de obicei, oameni, cum să spun, „de înțeles”.

E.M.: *Nu cumva ei mizau pe persoana dumneavoastră? Pe faptul că răspundeți, în fond, „cu capul” de cei recomandați?*

V.B.: Evident, răspunderea era într-un fel a mea, îmi dădeam acordul și semnam, dar ei puteau foarte bine să refuze chiar în acest caz. Au fost câțiva lucrători de securitate foarte bine intenționați, aș menționa de exemplu pe colonelul Wolf, un om care a fost atașat de acest proiect, să spunem, tocmai pentru că era la curent cu relațiile cu Freiburgul.

E.M.: *Colonelul de securitate Wolf era, se spunea, și prieten din copilărie cu profesorul Arvinte, la Voinești.*

V.B.: N-am știut chestia aceasta, dar a fost un om extrem de binevoitor, conștient de importanța relației cu Freiburgul și cred că el era unul dintre cei care-i consiliau direct pe șefii mai mari cu privire la această relație. Securitatea a fost un fenomen foarte complex. Eu nu vorbesc acum despre ofițerul acela care trăgea cu urechea la ce spun oamenii după care raporta superiorilor, ci de unele persoane din acea instituție care, trebuie să spun, erau conștiente că un universitar are nevoie să călătorească. Adică erau mai înțelegători și probabil aveau mai multă viziune decât activistul de partid. Dacă se intervenea atunci în această chestiune la un secretar de partid, la județ sau la centru, să știți că de cele mai multe ori nu se rezolva nimic, deoarece nu se implicau absolut deloc. Cu dâșșii, cu unii oameni de la Securitate, se putea discuta și, deși nu întotdeauna, totuși, în multe situații, ei au înțeles și au eliberat pașaportul. Așa încât, nu cred că am refuzat vreodată pe cineva când era vorba de a participa la o manifestare științifică externă, iar când mi s-a cerut să intervin am făcut-o întotdeauna. Am făcut-o întotdeauna, deoarece eram conștient că am această datorie. Îmi aminteam că și pentru mine intervenise în situații similare, pentru a primi viză de călătorie în străinătate, rectorul Mihai Todosia.

**„Îmi vine acum greu să înțeleg cum am putut trăi
în acea izolare, practic, totală!”**

E.M.: Astăzi, dacă înțelegem bine lumea în care trăim, cuvântul „mobilitate” este un cuvânt-cheie, face parte din definiția însăși a faptului de a fi universitar. Dacă avem cultură istorică știm că, de la primele universități europene din secolul al XIII-lea, profesorii și discipolii erau mereu pe drumuri, uneori la mii de kilometri distanță, acolo unde auzeau că este un magistru de excepție. Magistrii reputați, la rândul lor, erau chemați, uneori ademeniți, de diferite alte universități, lucrul acesta nu era greu, deoarece toți vorbeau și scriau aceeași limbă, limba latină, care nu era doar limba Bisericii și a administrației imperiale sau regale, ci și limba învățaților. Și mă întreb acum, ce fel de percepție a profesiei noastre de cercetători puteam avea noi în anii aceia de îngheț total? Dumneavoastră v-ați petrecut, cronologic, aproape jumătate din carieră în universități occidentale, ca profesor invitat. La o scară mai modestă, experiența aceasta am avut-o și eu. Ne-am adaptat amândoi, cred, ușor la exigențele acestei lumi pe care, în anii reclusiunii comuniste, o doream cu înflăcărare. Îmi vine acum realmente greu să înțeleg cum am putut trăi în acea izolare, practic, totală! Răspunsul îl știu, de fapt: erau cărțile! Puteam să ne procurăm o serie de cărți importante, erau apoi cărțile clasice, cele din bibliotecile profesorilor... Nu știu cum vă procurați dumneavoastră cărțile de bază, poate matematicienii aveau mai multe surse...

**„Universitatea românească a decăzut foarte mult în deceniul
al nouălea al secolului trecut, tocmai datorită acestei izolări...”**

V.B.: Nu. Era foarte greu, dar am avut inițial o bibliotecă foarte bună, cea de la Seminarul Matematic, care deja în deceniile 7-8, rămăsese în urmă, deoarece nu mai primeam nimic, nici reviste, nici cărți. Se mai obținea la schimburi câte ceva, se făceau recenzii la marile edituri, la Springer, de exemplu, o editură specializată în literatură științifică, și atunci se obțineau anumite cărți spre a fi recenzate, care rămâneau

apoi în biblioteca Seminarului Matematic. Personal, în plecările scurte pe care le făceam, mai achiziționam câte ceva. Când am devenit rector, îmi era și mai greu să plec în străinătate pentru că aveam nevoie de aprobări la nivel înalt care, de regulă, nu se obțineau. Am mai plecat, e adevărat, dar perioade foarte scurte, foloseam aceste perioade pentru a suplini, pentru a umple golul bibliografic și a continua colaborarea cu colegii din străinătate. În 1969 am stat un an în Italia, la un institut de cercetare, cu o bursă internațională oferită de CNR. Cu ocazia aceea, am stabilit legături științifice trainice la Universitatea din Roma și cu mulți matematicieni italieni care îmi sunt și astăzi colaboratori, cum este Giuseppe Da Prato, profesor la Școala Normală Superioară din Pisa și membru al faimoasei Accademia dei Lincei. Unii dintre ei s-au retras deja, dar legăturile mele cu ei au fost extrem de importante. M-am dus așadar repetat în Italia, am fost apoi și în America de Nord și făceam asta tocmai pentru a suplini acest gol de informație de acasă. Trebuie să spun un lucru important: Universitatea românească a decăzut foarte mult în deceniul al nouălea al secolului trecut, tocmai datorită acestei izolări la care a fost condamnată de către diriguitorii învățământului și de către conducerea de partid! Și Universitatea noastră din Iași a suferit cumplit, trebuie să o spunem. Acele scurte ieșiri nu puteau suplini o deplasare sau stagii de cercetare de lungă durată. S-au tăiat atunci toate legăturile, și în domeniul științific și peste tot... Noi nu eram o piață științifică autonomă și de aceea aveam nevoie de aceste legături științifice. Sovieticii, da, puteau să facă matematică, fizică, nu era foarte greu pentru ei, ei aveau o piață imensă la urma urmei. Acolo, într-adevăr, funcționau mari școli de cercetare care se puteau dezvolta autonom.

E.M.: *De aceea își permit încă și azi gesturi de putere științifică.*

V.B.: Da, sunt o mare putere științifică, evident. Dar noi nu, noi eram și suntem o piață restrânsă. Legăturile, chiar și cu estul Europei, au fost definitiv tăiate în deceniul al nouălea, și așa au rămas până la revoluție. Între anii 1980 și 1990, doamna Ceaușescu interzisese formal orice fel de legătură științifică externă, ceea ce echivala practic cu a tăia o plantă de la rădăcină. Atunci Universitatea și tot ceea ce însemna cercetare în România au suferit foarte mult și nici nu cred că și-a revenit de atunci. În ce sens? După 1990, spre deosebire de generația anterio-

oară, tinerii foarte buni n-au mai rămas acasă și unul din motive a fost și experiența traumatizantă trăită de predecesorii lor. În pofida a tot ceea ce credeam noi atunci, că ne-am deschis spre lumea liberă, că vom crea condiții etc., tinerii cei mai buni au plecat și nu s-au mai întors. Acest fenomen, dacă vorbesc de matematică, a început chiar la sfârșitul anilor 1980, când foarte mulți tineri matematicieni au părăsit România, nu atât de la Iași, ci mai ales de la București, după desființarea institutului de matematică din București.

E.M.: În acest context, se potrivește să vă pun o întrebare oarecum secundară, înainte de a reveni la planul de dezbatere schițat anterior. În lumina a ceea ce ați afirmat mai sus, cum apreciați șansele românilor, sau cum evaluați nivelul actual al școlii românești de matematică, din universități sau din institute de cercetare? Care este nivelul cadrelor, cel mediu, cel al vârfurilor? Dar perspectivele? În condițiile date, de libertate, în care omul se duce unde îi este mai bine, unde este mai căutat, mai prețuit, mai bine plătit?

**„Constatăm un hiatus cumplit între generații,
și acesta se va accentua cu timpul...”**

V.B.: Da, am să vă spun ce se întâmplă. Dacă vorbim de universitate, atât de la noi, ca și în general, în România constatăm că există încă un segment competitiv format din oameni trecuți de 60 de ani și care se apropie de 65, să spunem între 55 și 65 de ani, din acei tineri foarte buni formați în anii șaptezeci-optzeci și care au rămas în țară. Există și sub acest nivel niște tineri foarte buni care, plecați fiind la studii în străinătate după 1990, s-au întors, iar alții au făcut doctorate excelente chiar aici în țară. Numărul lor este însă mult prea mic, mult mai mic decât înainte. Constatăm un hiatus cumplit între generații, și acesta se va accentua cu timpul. Deci, dacă mă întrebați, din acest punct de vedere, nivelul universității românești este, cred că am mai spus și în discuția anterioară, sub nivelul anilor '60 sau '70. Am spus încă o dată, eu nu vorbesc despre ce era la Universitatea din Iași, dar la București, în special la Universitate și la Institutul de Matematică, era un mare număr de matematicieni de vârf. Aceste două instituții de învățământ și

cercetare erau la nivelul marilor universități din Apus, poate nu la nivelul Universității Lomonosov din Moscova, care era un conglomerat imens, dar comparabile putem să spunem cu Universitatea din Chicago sau alte mari universități americane. Adică erau competitivi la nivel mondial.

E.M.: *Joacă universitățile, măcar cele mari, rolul unor pepiniere? Sau dacă l-au jucat în trecut, al unei pepiniere de cadre, de tineri capabili, care, dacă nu își găsesc locul acasă, să de ducă să se împlinească în altă parte?*

V.B.: Au fost cândva așa ceva.

E.M.: *Acum nu mai sunt?*

V.B.: Nu mai sunt, părerea mea e că nu mai sunt. Suntem în momentul de față la un nivel relativ scăzut. Mai apare poate câte unul dotat printre cei mai buni tineri, vorbesc de olimpicii români. Lucrul acesta nu e valabil numai pentru matematică, e valabil și pentru fizică și pentru altele. În trecut (vorbesc de anii '90) erau deja selecționați de marile universități americane și începeau studiile direct la marile universități americane sau din Europa de Vest: în Anglia, în Germania. Acum pleacă chiar din anul întâi, uneori abia se înscriu în anul întâi la facultate și au și plecat la o mare universitate europeană, obțin în final un doctorat sau un masterat și nu se mai întorc. Pleacă chiar cu ideea de a nu se mai întoarce. Din păcate, nu mai avem universitatea românească de altădată. Aceasta a pierdut competitivitatea, după părerea mea, chiar pe aceea minimală, care constă în capacitatea de a produce cadre la un anumit nivel mediu. Eu așa cred, poate mă înșel, dar nu cred că situația este diferită de tabloul pe care l-am schițat.

E.M.: *Profesorul Arvinte obișnuia să spună uneori: „Nimeni nu e de neînlocuit”. Vă mărturisesc, trebuie să spun că mă cam irita această frază.*

V.B.: Da, așa este, este adevărat ce spunea, dar exceptând talentele și competențele!

E.M.: *Tocmai. Se pare că totul este relativ în viața omului, iar Arvinte era convins când spunea asta. Repet, nu știu de ce, dar pe mine mă irita lucrul acesta.*

V.B.: Nu, exceptând talentele! Absolut! Un funcționar da, poate fi înlocuit, dar un individ creator nu.

E.M.: *Domnule profesor, în proiectul meu de discuție ar veni acum*

la rând ceea ce s-ar putea numi organizarea cercetării, strategia de cercetare, managementul cercetării. Nu știu dacă dumneavoastră acceptați acest cuvânt sau îl folosiți, dar sunteți considerat a fi fost un manager de succes, director de institut timp de decenii, nu-i așa, președinte al Filialei din Iași a Academiei Române. Acum v-aș ruga să încercăm, la un nivel puțin mai general, să apreciem dacă nu cumva, din ce ați spus mai înainte, ar reieși că societatea românească nu prea pare să aibă un proiect, implicit sau explicit, de evoluție în sfera aceasta a științei.

V.B.: Da, așa se pare.

E.M.: Ce avem de făcut? Sau ce ar fi posibil să se facă?

„Între cele două războaie, a existat o perioadă fastă, se crease o elită științifică formată în universitățile apusene...”

V.B.: Dacă ne referim doar la cercetare și învățământ universitar, cum spuneam, în momentul de față noi nu avem școli de cercetare, avem doar niște colective de cercetare. Cândva au existat premisele de a avea într-adevăr asemenea școli, nu numai în domeniul științific propriu-zis, ci și în domeniul umanist, de exemplu. Între cele două războaie, a existat o perioadă fastă, se crease o elită științifică formată în universitățile apusene și probabil că aceasta ar fi produs ceva de mare valoare dacă s-ar fi dezvoltat cu adevărat pe calea pe care a evoluat societatea occidentală după război. Normal, asta e valabil oricând și oriunde. Atunci am fi putut vorbi, să spunem, de școli, nu numai în cercetare, ci și în filozofie, de exemplu.

E.M.: *Permiteți-mi să vă întrerup. Iorgu Iordan scrie în memoriile sale, la un moment dat, că o carieră universitară prin anii 1928 făcea cât venitul unei mari moșii, adică 150 de lei-aur pe lună. Cu 150 de galbeni pe lună un profesor putea să fie conectat la toate marile edituri, librării și anticariate, să facă comenzi și să primească acasă orice carte sau publicație dorea. De altfel, ca membru al comisiei trimise de la Iași ca să preia biblioteca donată de Iordan Facultății de Litere a Universității din Iași, am putut constata bogăția de neimaginat a bibliotecii bătrânului lingvist!*

V.B.: Așa este. Știu și eu... Îmi amintesc că în memoriile sale, din păcate niciodată publicate, Alexandru Myller menționează că și-a cumpărat o moșie din salariu, și-a cumpărat o casă, dar a și dotat din resurse proprii o bibliotecă extrem de bună. Cred că a dat și burse unor tineri merituoși! Profesorul universitar era pe atunci încă figura centrală a modelului universității europene de tip humboldtian, avea putere, prestigiu și influență foarte mare.

E.M.: *Am studiat această problemă și știu că Wilhelm von Humboldt, marele reformator al universității germane la începutul secolului al XIX-lea (se știe mai puțin că acest mare gânditor și teoretician a fost și un generos și inspirat diplomat, membru al delegației Prusiei la Congresul de pace de la Viena din 1812, unul din inspiratorii principali ai textului tratatului care a trasat granițele Europei moderne, precum și secretar de stat într-un guvern reformist, prilej cu care a imaginat modelul de universitate care a făcut gloria științei germane în secolul al XIX-lea), a echivalat rangul de profesor universitar cu acela de general, de episcop și de consilier secret al regelui, cu alte cuvinte, ca înalt funcționar, profesorul universitar era unul din cei 70-80 de stâlpi ai statului, și pe bună dreptate.*

**„Nu cred că avem școli științifice
în adevăratul sens al cuvântului...”**

V.B.: Și acum procesul de selecție al profesorilor este foarte exigent în Germania, poate cel mai exigent din Europa. Într-adevăr universitatea germană a avut un rol imens în mișcarea culturală germană și în procesul de încheagare a națiunii germane. Acum, revenind la ceea ce spuneți dumneavoastră, care este situația la noi? Nu cred că avem școli științifice în adevăratul sens al cuvântului și nu cred că vom putea în viitorul apropiat să creăm școli, nici de matematică, nici de fizică și, probabil, nici în alte științe. Nu mai avem cu cine, nu avem tineri. E foarte greu în momentul de față, când ai un proiect de cercetare, să găsești tineri doctoranzi sau post-doctoranzi care să se implice realmente în cercetare și asta pentru că cei mai talentați sunt deja plecați în universități străine. Ceea ce se poate face în schimb în continuare,

singura șansă a cercetării românești din universități și din institutele de cercetare, este de a dezvolta proiecte comune cu institutele din străinătate, de a le articula pe proiecte comune viabile. Este nevoie de a colabora intens cu cercetători și profesori universitari din mari universități din lume. Asta fac și eu de multă vreme, asta fac și colegii mei, în special după 1990, e o practică curentă cel puțin la mine, dar și la alții. Îmi dau seama că fac astfel lucruri pe care nu le-aș fi putut face de unul singur, tocmai aceste colaborări contează enorm de mult și asta cu atât mai mult cu cât tinerii de la noi au plecat. Dacă ai lucra de unul singur, chiar foarte talentat fiind, nu poți intra în circuitul științific și, chiar dacă intri, nu te menții, nu te poți menține... poți obține la un moment dat un rezultat articulat, faci, cum se spune, un *breaking*, dar nu pentru mult timp, dacă nu ești într-un colectiv foarte puternic, care are influență științifică în Europa și în lume. Iar dacă nu te menții în top și nu ești luat în seamă, cercetarea ta rămâne undeva într-un subsol în care va îmbătrâni și, în mod necesar, se va perima. Trăim într-o perioadă a competiției acerbe în cercetarea științifică, apar probleme de prioritate, probleme chiar de publicare și de a obține granturi pentru finanțarea cercetării.

E.M.: *Problema distribuției fondurilor.*

„În momentul de față nu cred că se face cercetare autonomă performantă în nici un institut românesc...”

V.B.: Distribuția fondurilor este de o imensă însemnătate și, pentru aceasta, singura șansă a cercetătorilor români este să se alieze și să intre în colective, în grupuri de cercetare europene. Doar în felul acesta se va ridica și universitatea românească și, de asemenea, institutele noastre de cercetare. Astfel văd eu lucrurile! În momentul de față nu cred că se face cercetare autonomă performantă în nici un institut românesc. Chiar recent am avut la Iași o conferință a directorului Institutului de Fizică Atomică de la București, academicianul Zamfir, unde se dezvoltă un laser de mare performanță, o realizare științifică europeană deosebit de importantă. Este un proiect care se face prin colaborare europeană, cu fonduri imense, eu-

ropene, dar și naționale, la care participă într-o pondere foarte însemnată, și fizicieni și ingineri români. Proiectul este, așadar, nu unul exclusiv românesc, este o colaborare și, de fapt, România este parte a unui proiect alături de alți cinci parteneri. Singură, România nu ar fi fost în stare să promoveze un asemenea proiect. Institutul de Fizică Atomică a fost în trecut un institut foarte performant, Institutul de Matematică din București a fost și el foarte competitiv în anii '60-'70, și la fel au fost și altele. Aceste institute sunt foarte bune și în prezent, dar în momentul de față nu pot dezvolta un proiect de anvergură celui amintit mai sus fără colaborare internațională. Nu se poate face acum o străpungere în cercetare fără a colabora cu persoane și cu institute puternice din străinătate. Aceasta este singura șansă pe care o văd eu pentru cercetătorii români.

E.M.: *Permiteți-mi un mic discurs pro domo, adică în favoarea tagmei căreia îi aparțin, cea a filologilor. Sunt de acord în principiu cu ce spuneți, iar întrebarea mea sună astfel: Credeți în șansa ca în viitorul apropiat sau mediu să se obțină succese excepționale în fizica, chimia, medicina, matematica din România? Aș fi pus această întrebare la modul retoric, dumneavoastră deja ați răspuns. Succes se poate avea doar în cadru internațional, doar prin colaborare. Aș interpreta spusese dumneavoastră în felul următor: Întrucât interesele economice, interesele tehnologice sunt universale, cele care privesc viața materială, tehnologiile, sănătatea umană sunt universale, este de la sine înțeles că se impun convergența, conlucrarea, focalizarea eforturilor comune. Colaborarea este aproape obligatorie, pentru că numai așa se poate concentra capital, se pot concentra mijloace tehnice, forțe umane, fonduri pentru cercetare ș.a.m.d. Pe de altă parte, noi înțelegem din ceea ce ne învață toți marii teoreticieni care s-au exprimat ca filosofi ai culturii faptul acesta elementar: cultura universală este formată din culturi idiomatice, culturi particulare, locale sau regionale. Goethe însuși vorbea despre literatura universală, dar nu ca despre o entitate separată de literaturile naționale: literatura persană, literatura japoneză, literatura germană, literaturile cehă, polonă, maghiară, română ș.a.m.d. sunt elemente ale unei literaturi unice, dar sunt în ele însele elemente particulare. Tot așa și cu raporturile dintre cultura universală și culturile naționale. Este de*

aceea mai greu de imaginat că putem face un proiect comun european pe teme locale! Prin urmare, aş fi înclinat să cred că rămâne încă în sarcina structurilor de cercetare naţionale, atâta cât ele vor mai supravieţui, de a cultiva aceste tradiţii regionale, ceea ce încă numim culturi naţionale. Problema este că filologii sunt şi ei oameni, au nevoie de stimulente, au nevoie de un confort social ş.a.m.d. Spus direct, în ceea ce priveşte repartiziile fondurilor pentru cercetare, percepţia majorităţii filologilor este aceea că aceasta este decisă de ceea ce numim cu un termen generic „ingineri”, adică de persoane aparţinând domeniilor cu precădere tehnice şi experimentale. Ne aflăm, desigur, la un nivel abstract şi schematic, atunci când vorbim despre „inginerii de la UEFISCU”, „inginerii de la Strasbourg, de la Uniunea Europeană, de la Comisia Europeană”, care decid şi spun: aceasta e strategia pe următorii 5 ani, vom favoriza pe tinerii din domeniul cutare, domeniul cutare, iar din rândul acestor domenii disciplinele umaniste, în speţă filologia, fie că lipsesc, fie că sunt mult subfinanţate. Se vede acest lucru din procentele acordate! Pentru noi este frustrant să constăţi că, la nivelul macro al deciziilor politice europene sau naţionale, în privinţa strategiilor de cercetare, pentru fizică, chimie, matematică, biologie la un loc se atribuie 85% şi rămâne pentru ştiinţele umaniste un rest de 15%. Atunci întrebarea este: Ce-i de făcut în aceste împrejurări? În fond, ca să spunem lucrurilor pe nume, politica externă, politica de apărare nu mai sunt acum naţionale, nici n-au cum să fie altfel în condiţiile integrării europene şi euro-atlantice. Nu cumva, repet, structurile naţionale de decizie, atâta cât ele vor mai exista, ar trebui să se concentreze tocmai pe aceste politici cultural-identitare şi regionale?

„Sunt multe şi mari talente printre cei care au plecat...”

V.B.: Ba da! Am să vă răspund la prima întrebare, aceea cu „nu putem să facem străpungeri” în cercetarea pe care o numim cercetarea românească. Răspunsul l-am dat deja anterior, revin doar pentru a mai nuanţa răspunsul. Sunt multe şi mari talente printre cei care au plecat şi care în momentul de faţă funcţionează în institute străine,

sunt de asemenea foarte mulți tineri talentați, în toate domeniile științifice și ale culturii. Vor prinde, poate, cândva și o medalie Fields și, poate, și un premiu Nobel pentru știință sau pentru altceva! Dar nu în România, va fi foarte greu. Eu, de exemplu, mă gândesc la medalia Fields, care este un fel de Nobel pentru matematică, se dă o dată la 4 ani și este un premiu extrem de exclusivist. Îmi amintesc că prin anii șaizeci, matematicienii români gândeau că vreunul din tinerii matematicieni care erau atunci în România vor prinde un asemenea premiu; se avansau chiar nume, dar nu a fost să fie așa și asta nu pentru că nu erau la nivelul unei medalii Fields, ci pentru că nu lucrau propriu-zis în laboratoarele mondiale ale matematicii. Deja un student de-al nostru, care acum este profesor la Berkeley, Daniel Tătaru, este deja membru al Academiei Americane de Știință. La vârsta de 35-40 de ani, el s-a apropiat mult de medalia Fields pentru știință, și asta pentru că un colaborator al său a luat această medalie pentru cercetări și rezultate apropiate de ale lui Tătaru.

E.M.: *Domnul Daniel Tătaru este puțin cunoscut printre nematematicieni.*

„Cultura umanistă pare să piardă teren ca importanță...”

V.B.: A fost unul dintre studenții noștri minune. Da, deci din acest punct de vedere, spuneam, ei, acești oameni care au plecat și lucrează în marile universități din lume, reprezintă puntea de legătură cu România și șansa de afirmare a României în știința mondială. E bine să știți, ei vin frecvent în România și mulți colaborează cu colegi români, iau doctoranzi din România, ajutându-ne astfel să ne înglobăm în acest circuit științific mondial. Aceasta este calea prin care ne integrăm în marea știință.

Acum să revenim la a doua întrebare care este un pic mai spi-noasă. Într-adevăr, cercetătorii umaniști au un sentiment de frustrare în acest moment, nu numai la noi, peste tot. În raport cu domeniul științelor exacte, disciplinele umaniste sunt aparent neglijate atât din punct de vedere material cât și în percepția publică. Evident, nu ar trebui să fie așa. Adică, dintre cele două tipuri de culturi de care

vorbim de atâta de vreme, cultura umanistă pare să piardă teren ca importanță și chiar să fie neglijată. Cele două domenii s-au separat de fapt, așa spune eu au început să se separe evident, prin secolul al XVI-lea, când a avut loc prima revoluție științifică și se produce atunci o fractură în civilizația europeană odată cu revizuirea relațiilor cu tradiția creștină occidentală și adoptarea unei viziuni laice asupra lumii inspirate de știință. Într-o societate bazată pe știință și tehnologie, rolul culturii umaniste s-a diminuat în mod continuu și, probabil, procesul va continua, iar motivele sunt multiple. Eu sunt de acord cu dumneavoastră că domeniul umanist trebuie finanțat în continuare, și mult mai bine. Acest domeniu nu este subfinanțat în țările dezvoltate, dar este evident mai puțin finanțat decât domeniul științific propriu-zis, pentru rațiuni pe care încercăm să le explic. De fapt, și în domeniul științific propriu-zis, să știți, științele naturii sunt subfinanțate față de cele tehnologice sau economice, deoarece trăim într-o societate în care este urmărit profitul, în care se dorește ca orice euro sau orice dolar să aducă ceva și, în fine, marile corporații investesc foarte mulți bani în special în tehnologiile de vârf. Există programe și teme de cercetare care atrag de la sine fondurile publice, atât la noi cât și la nivel european. Cuvinte magice precum calitatea vieții, dezvoltare durabilă, ecologie, politici sociale și educaționale, atrag miliarde de euro. Este evident că domeniul umanist trebuie să fie finanțat instituțional. La noi, Academia Română cred că este una dintre puținele instituții, dacă nu singura, care are totuși un buget special pentru aceste domenii și finanțează direct proiecte din domeniile literar, lingvistic, istoric și chiar din filosofie și științele sociale.

E.M.: Și Universitatea din Iași are de câțiva ani un departament de cercetare umanistă format din cercetători profesioniști, și trebuie să o spun că, cel puțin parțial, acest departament prezintă rezultate palpabile și consistente, nu este, mai mult sau mai puțin, o ficțiune administrativă, „ca să sune bine”, cum se întâmplă în multe universități în această țară. Sunt acolo 8-10 tineri care fac cercetare umanistă de nivel superior.

„Eu cred că ar trebui finanțate preponderent bazele științei umaniste...”

V.B.: Însă, domnule profesor, trebuie să spun și altceva ... poate că știți, și matematica este subfinanțată, și pe nedrept câteodată, sau fizica, dacă dăm deoparte aspectele tehnologice. Desigur, nu toate temele de cercetare trebuie finanțate din fonduri publice, dar cel puțin o parte da, deoarece în felul acesta se menține în țară un nivel minim de expertiză în domeniile principale ale științei. Însă mă gândesc la altceva, vedeți, există ceva mai grav, sunt subfinanțate disciplinele științifice și umaniste fundamentale, în timp ce merg foarte multe fonduri publice pentru ceea ce americanii numesc *soft sciences*. N-am nimic cu aceste *soft sciences*, adică cu pedagogia, sociologia, științele politice ș.a.m.d., dar, totuși, parcă disproporția este prea mare. Nu vă supărați, dar cred că aici ar trebui schimbat ceva! Când vorbim de finanțarea cercetării umaniste, ar trebui să nu mai fie incluse tot aici și domeniile economic, pedagogic etc. Eu cred că ar trebui finanțate preponderent bazele științei umaniste, nu tot felul de experimente sociologice superficiale sau speculații culturale în care nu avem expertiză sau tradiții și care rămân fără impact vizibil în cultura română.

E.M.: Scuzați-mă, vă rog să mă scuzați că vă întrerup, au fost „derulate” în ultimii 10-15 ani atâtea proiecte „mărețe” cu foarte mulți bani, adesea cu fonduri europene, dedicate unor teme precum: alfabetizarea, reconversiunea forței de muncă, integrarea școlară, integrarea minorităților etnice defavorizate (romii) etc. Astfel de proiecte s-au finalizat, s-au cheltuit fondurile, dar rezultatele sunt aproape nule! La fel, multe proiecte mamut cu ținte sociologice sau politologice...

V.B.: Fonduri europene mari s-au cheltuit în România! S-a aruncat cu bani pe asemenea proiecte despre care vorbiți: calitatea vieții, reforma educației... și nu se vede nimic sau se vede foarte puțin. Eu nu spun că acestea nu trebuie finanțate dar trebuie păstrate proporțiile și, oricum, nu în dauna disciplinelor fundamental-umaniste. Ați vorbit despre lingvistică, teoria literaturii, despre filozofie, istorie, adică ceea ce reprezintă baza culturii, componenta de bază a culturii naționale, cea a erudiției să spunem.

E.M.: *Eu folosesc cuvântul „panpedagogism” pentru a încerca să desemnez cu precizie un fenomen pe care îl consider nociv. Este vorba despre un fel de putere excesiv de mare a lobby-ului pedagogic în România, care se manifestă prin infiltrarea de „specialiști” de acest tip în toate unitățile de învățământ, la toate nivelurile și la toate palierele, specialiști adesea improvizați, atrași de câștigurile ușoare la mult prea multele examene de „pedagogie” și „metodică” impuse în programele universitare și în sistemul de perfecționare nu doar a învățătorilor și profesorilor, ci chiar a altor categorii, precum inginerii sau militarii... Toată această imensă povară apasă asupra însușirii autentice a conținuturilor științifice propriu-zise. Așa ceva nu există în Germania, de exemplu, eu cunosc destul bine universitatea germană și știu că cel care predă pedagogia sau metodică într-un institut de romanistică sau de filosofie este, ca să zicem așa, fără intenția de a jigni pe nimeni, a cincea roată la căruță, predă o disciplină cu totul marginală, privită ca o dexteritate, cum era cândva, la noi, gimnastica sau cântul, în fine... La noi, pedagogie se face peste tot... și la inginerie și la agronomie, și la drept, și la medicină, probabil, ca și cum noi am fi o națiune de pedagogi. Sigur că exagerez și aș putea fi, probabil parțial combătut cu argumente, dar eu cred așa: în ceea ce are ea valid din punct de vedere teoretic, pedagogia este o ramură a filosofiei cum este logica sau epistemologia. În rest, pedagogia trebuie să însemne vocație, practică și... cunoașterea disciplinei predate!*

V.B.: Și trebuie să se dezvolte ca atare, în acest sens.

E.M.: *Exact... sau este, de fapt, o tehnică.*

V.B.: O îndemânare.

E.M.: *Exact... și asta vine, ca să zicem așa, din însăși vocația noastră, ori ești pedagog din naștere ori nu ești și nu ai cum să devii audiind zeci de ore de curs de pedagogie. Tu poți să faci și 100 de module de pedagogie, nu devii un bun profesor dacă nu ai fost născut pentru această cea mai nobilă meserie!*

V.B.: Nu, s-a exagerat mult cu orele de pedagogie...

E.M.: *Deci, sunt prea multe ore atribuite pedagogiei pe la alte facultăți.*

V.B.: Eu îi stimez pe pedagogi, iar de cei care mi-au fost profesori la facultate – doamna Stela Teodorescu, de exemplu – îmi amintesc cu

multă plăcere, însă o serie de activități care se făceau înainte de către noi, cum ar fi metodică predării matematicii, a intrat la pachet cu pedagogia, nu o mai fac matematicienii; la inspectoratele județene este același lucru, ei, pedagogii, se ocupă de toate, inclusiv de educația matematică. Eu am o explicație, și anume faptul că pozițiile în minister imediat după 1990 au fost ocupate de pedagogi, care au creat o falsă percepție în învățământul românesc, și anume că, deoarece pedagogia fusese marginalizată în comunism, ca și celelalte științe sociale, trebuie să i se acorde acum un statut special. Nu am nimic nici cu științele sociale, dacă acestea sunt studiate la nivel european și dacă, în felul acesta, acoperă investiția care s-a făcut. Altfel, ar fi vorba de ceva mai grav, de irosirea fondurilor. În rest, sunt perfect de acord cu dumneavoastră, și anume că științele umaniste propriu-zise au nevoie într-adevăr de o finanțare mai bună. Ele sunt necesare tocmai pentru că, în mare parte, acestea sunt studii românești.

E.M.: Există catedre de română în destule locuri din lumea asta, cum există catedre de engleză la Iași, la București, la Sofia, la Plovdiv... Dar Shakespeare este înțeles totuși în întreaga sa amplitudine și profunzime la el acasă, la Oxford sau la Cambridge. Tot așa, am putea spune, în mod analogic, că și cronicarii moldoveni, Bibliile românești, Creangă sau Evul Mediul românesc sunt toate teme de studiu mai bine înțelese acolo unde au fost produse, acolo unde se află textele și documentele originale, adică în universitățile românești. Colegii noștri nemți, italieni sau englezi nu au nici o problemă să recunoască acest lucru, ei vin la noi ca să „primească învățătură” despre creațiile noastre culturale. Excepții pot exista, desigur, dar o teză despre Eugeniu Montale scrisă de un italian și susținută, să zicem, la Padova, este, în principiu, mai bună și mai autentică decât una susținută la Iași sau, și mai rău, la Bacău sau Târgoviște! Pe de altă parte, la o agapă colegială, cum se spune, un coleg, un economist de la Jena, chiar vara trecută, când am fost într-o delegație acolo, mi-a spus cam așa: „Eu sunt economist, dumneavoastră sunteți filolog, vă cunosc, am fost impresionat de nivelul înalt al proiectului filologic pe care l-ați prezentat (era vorba despre Monumenta linguae Dacoromanorum). Dar, a continuat el, stau și îmi pun întrebarea: de peste douăzeci de ani se petrec în țara dumneavoastră fenomene economice și sociale absolut noi, fascinante,

care țin de la trecerea de la comunism la democrația de tip capitalist, fenomene noi care nu au mai fost niciodată studiate în istorie, pentru că n-au existat. Mă preocupă asemenea teme și vă mărturisesc că despre România nu am găsit nici un articol sau studiu substanțial". Mă întreb acum: De ce economiștii sau sociologii noștri nu abordează asemenea teme?

V.B.: Eu nu cred că studiile românești de economie sau cele de sociologie, chiar restrânse la realitățile românești, dacă sunt bine făcute, nu interesează și că nu putem intra pe piața științifică europeană cu asemenea cercetări. Dacă nu se întâmplă asta, aceasta se datorează, probabil, nivelului științific scăzut al acestor discipline în România sau dezinteresului.

E.M.: *Despre cum se face trecerea de la comunism la capitalism.*

V.B.: Exact, evident... Orice domeniu al științelor sociale, economie la fel, dar vorbesc de domenii care sunt tipic românești, literatură, limbă, istorie sau altele. Străinii sunt interesați de tot ceea ce înseamnă realități social-politice românești, de statul român, de literatura română, de limbă nu mai vorbesc; la urma urmei sunt interesante până și culturile unor triburi din Amazonia. Se publică în lume reviste foarte importante, cu circulație și impact mari, de ce nu publicăm și noi acolo despre argumentele și problemele noastre științifice? Sunt efectiv lucruri originale, interesante. Ce ne oprește? Evident, lipsa de exigență care se manifestă în institutele și departamentele universitare de profil. Am un exemplu care vine din Xian și îl cunosc de la doctoranzii mei chinezi. Acolo, pentru ca un tânăr să poată ocupa o poziție universitară la o universitate importantă, condiția necesară este să aibă un număr de lucrări în reviste de prestigiu din străinătate, din Europa și America. De ce la noi acest criteriu nu este generalizat?

E.M.: *Haideți să revenim puțin la managementul cercetării. Dumneavoastră ați fost... am spus deja funcțiile pe care le-ați avut, cam tot ce poate îndeplini un universitar, decan, rector, director de institut, președinte de filială a Academiei, vicepreședinte al Academiei... Vă rog frumos, domnule profesor, dacă vă puteți concentra, să îmi răspundeți cât se poate de precis la întrebarea dacă, dincolo de marile realizări personale, ați avut succese remarcabile ca „manager” și care sunt? Sau dacă ați avut neîmpliniri, care sunt? În calitate, repet, de organiza-*

tor de instituție, nu ca individ și om de știință.

V.B.: Ce să vă spun...

E.M.: *Ca rector, ca director de institut, ca președinte de Filială...*

V.B.: Nu prea sunt mulțumit de prestațiile mele manageriale. Da. Evident că am avut mai multe neîmpliniri decât împliniri, iar, ca rector, am traversat o perioadă foarte grea, aveam proiecte pentru universitate, știam ce înseamnă o universitate, deoarece petrecusem și eu câțiva ani în universități din Occident, dar m-am lovit de ostilitatea unui sistem străin principiilor academice. În acea perioadă, mai toate procesele normale pentru o universitate au fost blocate: mobilitatea externă, promovările, recrutarea celor mai bune elemente în universitate! Am făcut cât am putut și ca decan și ca rector, dar la un moment dat lucrurile au înghețat total. Oricum, nu m-am demobilizat, deși eram foarte dezamăgit.

E.M.: *În anii '80 totul era blocat, posturi noi, avansări! Poate în matematică era mai bine...*

**„Atunci, ca și astăzi, institutele Academiei
și Academia Română în totalitatea sa sufereau datorită
sub-finanțării instituționale...”**

V.B.: Nu, nici la matematică! Era foarte greu să aduci sau să reții la catedre sau în cercetare elementele foarte bune! Vă amintesc de stagiile obligatorii în producție după terminarea facultății. Am reușit, totuși, să fac câte ceva și am păstrat cu mare dificultate câteva cadre excelente care sunt astăzi profesori reputați la noi sau în universități străine, iar pentru asta am încălcat chiar dispozițiile legale de la acea dată, dar a fost foarte greu. Deci în această privință nici nu putem vorbi de mari realizări, pentru că nu era un sistem care să funcționeze normal. Oricum nu am considerat niciodată funcția de rector drept o împlinire profesională, ci doar o obligație care îmi consuma mult timp. Am evitat să devin „rector” de profesie, idealul și crezul meu nefiind acela de a deveni șef, ci de a fi un matematician performant. Apoi am ieșit din administrația academică o bucată de vreme, dar în 1998 am fost ales vice-președinte al Academiei și am stat la București cam 3-4 ani. Nici la

Academia Română nu erau multe lucruri de făcut! Atunci, ca și astăzi, institutele Academiei și Academia Română în totalitatea sa sufereau datorită sub-finanțării instituționale, cât și faptului că erau mult mai închise în chingile financiare decât universitățile. Universitățile au deja în momentul de față alte posibilități, și de a se finanța, și de a beneficia de o legislație mai laxă. Nu este o problemă pentru un rector să creeze un institut, un centru de cercetare sau să finanțeze un proiect. La Academie lucrurile stau, din păcate, altfel.

E.M.: *Trebuie să mă confesez puțin, dar așa cum v-am perceput eu, cât am putut să vă percep în cei patru ani în care am colaborat la Filială, dumneavoastră ca președinte, eu ca director de institut, aveți totuși o anumită dibăcie administrativă, o anumită insistență în a găsi soluții. Vă dau un exemplu și vă rog să mă iertați pentru neînsemnătatea subiectului. La institutul nostru, zilele astea ni se pun încuietori automate și ne trebuie cifru la intrare și cartelă pentru intrarea în parcare, bun! Au venit de la Filială trei cartele gratuite (noi suntem opt posesori de autoturism în Institut!), trei cartele gratuite, celelalte au trebuit plătite. Pe mine mă revoltă chestia asta, această discriminare meschină și am și vorbit astăzi prin Institut în acest sens. Dacă era încă profesorul Barbu președinte, eu m-aș fi dus la dânsul și i-aș fi spus: „Domnule președinte, cu tot respectul, sunteți angajatorul meu, ne-ați blocat accesul la locul de muncă, vă rog să ni-l deblocați tuturor cu aceeași unitate de măsură! Vă informez că la Universitatea din Viena, în parcare subterană a Universității, cu aceeași cartelă intră și rectorul și cel mai tânăr dintre asistenți!”*

V.B.: Da, eram expeditiv, deoarece așa este felul meu. Nu-mi plăcea să pierd timp târăgănând cu soluțiile. Cât despre faptul la care faceți referire, nu știu despre ce este vorba, dar pare într-adevăr incredibil!

E.M.: *Adică, vreau să spun, se fac ceva economii, dar chestiile astea totuși sunt elementare, țin de decența primară!*

V.B.: Sunt de acord cu ce spuneți, domnule profesor, e just. Acum, în legătură cu ceea ce mi-ați spus mai înainte... Evident că încercăm să facem câte ceva, dar sunt restricții financiare mari. Academia, în momentul de față, cu un buget din care nu-și poate plăti nici utilitățile, nu poate face mare lucru. Iar cu cartelele... nu au bani, bănu-

iesc... Eu nu zic că-i corect sau că-i normal, ci doar că sunt niște scuze.

E.M.: *Dă-mi cartele directorului, administratorului clădirii și restul vedeți voi cum faceți!*

V.B.: Păi să vă spun niște exemple de pe vremea când eram președinte, de fapt așa a rămas și acum! Ca să poți plăti utilitățile sau alte lucruri, pentru care nu aveai destui bani, veneau de la bugetul centralizat fonduri insuficiente, trebuia să recurgem la închirierea spațiului de la parter către o bancă și nu mai știu la cine, și asta ca să obținem niște venituri din care să putem plăti obligațiile elementare! Iar ca să faci față unor situații deosebite, ca cele de care vorbeai dumneavoastră, să cumpărăm niște lucruri care nu erau prevăzute în buget, era deja mult mai greu! Adică eu îi cred și îi înțeleg. Din punctul acesta de vedere, Academia este acum un mamut cu picioare de lut pentru că nu are bani suficienți! Veniturile proprii sunt puține și insuficiente pentru a acoperi toate nevoile, adică salariile pentru aproape 2000 cercetători și cheltuielile de întreținere a peste 60 institute de cercetare. Se spune că Academia este bogată, dar proprietățile sale nu-i aduc la buget decât un procent infim din nevoile sale.

E.M.: *Acum văd că mai avem câteva probleme notate aici, dacă sunteți de acord, cum apreciați, revenim la chestiunea mai teoretică, mai speculativă... relația cu politicul a omului de știință, a intelectualului, în general... Relația cu puterea... Cum gestionăm noi, oamenii de știință, a căror menire este cunoașterea, cum gestionăm totuși relația cu puterea, relație pe care nu o putem evita?*

V.B.: Păi, eu cred așa! Politica este știința puterii, cea ce pentru intelectuali sună prost, dar fără politică nu se poate! Oricum, un sistem democratic nu poate funcționa în afara politicii. Pe noi ne decepționează în momentul de față, evident, politicienii, dar altă soluție nu este, nu avem încotro. Intelectualii, hai să spunem oamenii de știință, deoarece eu dau o conotație mai restrânsă termenului „intelectual”, chiar cei foarte influenți, nu pot controla puterea mai mult decât contribuabilul sau alegătorul obișnuit. Pot fi însă mai ascultați în societate și chiar influenți și, de aceea, ei trebuie să se facă respectați! Nu ar fi rău poate să se implice și în politică, deși exemplele postdecembriste au decepționat și mă feresc să recomand asta, deoarece politica este o profesie.

E.M.: *Vedeți... Arhimede avea, se zice, după cum știm din tradiția*

scrisă, avea o autoritate enormă înaintea tiranului Siracusei, iar el era Arhimede, marele matematician și inginer, construia mașini de război, știa să facă schițe, ziduri ș.a.m.d. El cum și-a folosit această autoritate?

„Oamenii de știință sunt luați în seamă de putere doar atâta vreme cât sunt utili în obținerea de capital politic...”

V.B.: Am să dau și eu câteva exemple, *à propos* de perioada mai recentă, când oamenii de știință au devenit importanți. Să vorbim în primul rând de America, de proiectul atomic, Manhattan. Multă vreme politicienii americani nu dădeau doi bani pe oamenii de știință și, în general, pe universitari. Ei erau foarte puțin interesați de savanții sau de universitarii americani... Evident că universitățile erau finanțate în continuare, cele mai bune din fonduri private, dar cercetarea universitară nu era la mare preț. Un magnat făcea deseori donații universității pe care a absolvit-o, înzestrând-o după caz cu terenuri de sport, aule și chiar biblioteci, dar foarte rar subvenționa un proiect științific. Pe de altă parte, fondurile publice pentru cercetare erau ca și inexistente. Asta este și explicația decalajului important dintre știința europeană și cea americană până la al Doilea Război Mondial. Situația s-a schimbat radical în timpul și după război. Oamenii de știință americani (fizicieni, în primul rând, dar nu numai) au crescut însă foarte mult în stima publică, imediat ce a fost inițiat programul atomic, în timpul războiului, în cadrul programului atomic. Dintr-o dată, generalii, militarii, oamenii politici au început să se consulte cu fizicienii, cu oamenii de știință în general..., și-au dat seama că știința înseamnă putere și într-adevăr așa era. Înainte probabil că erau interesați mai mult de ingineri, dar de data aceasta era un proiect imens, care implica știință înaltă, totul era foarte nou și atunci oamenii de știință au dobândit o influență foarte mare și au păstrat-o oarecum și astăzi. Dovadă sunt programele americane Apollo sau de explorare a spațiului cosmic, proiecte științifice care altădată nu ar fi fost finanțate de către stat. Un alt fapt..., îmi amintesc că povestea un academician sovietic, s-a întâmplat în 1945. Imediat după explozia primei bombe americane, atitudinea față de academicienii sovietici s-a schimbat, s-a schimbat în general politica oficială față

omul de știință. Deși programul lor atomic începuse un pic mai devreme, el avansase puțin până la sfârșitul războiului, dar în acel moment s-a schimbat complet politica. Academicienii au primit o Volgă și o vilă la țară (*datscha*) și dintr-odată au devenit importanți, au început să fie consultați, iar oamenii politici au început să-i asculte și să le ofere onoruri. Dacă vorbim de situația din prezent de la noi, constatăm că oamenii de știință nu sunt nici ascultați și nici consultați în luarea unor decizii publice. Politicienii fac vizite de protocol într-o universitate, mai ales în anumite situații, dar nu sunt realmente interesați de viața academică, decât în măsura în care aceasta le poate oferi poziții universitare sau titluri onorifice. Nu văd în momentul de față nici o șansă de schimbare și nici nu cred că influența lor în societate va crește, la noi cel puțin. Oamenii de știință sunt luați în seamă de putere doar atâta vreme cât sunt utili în obținerea de capital politic și, deocamdată, nu este cazul.

E.M.: Ar trebui să ne întrebăm ce se întâmpla în epoca interbelică sau în epoca în care s-a structurat statul românesc modern, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea? O parte importantă din intelectualii umaniști erau atunci oameni ai puterii: Heliade Rădulescu, Bălcescu, Kogălniceanu, Ghica, Alecsandri, Rosetti, mai târziu Maiorescu, Odobescu, avem o întreagă garnitură de intelectuali umaniști, care au fost și miniștri, au fost și oameni politici. Pe lângă unele mari personalități precum Brătienii sau Alexandru Ioan Cuza, care erau politicieni pur și simplu, majoritatea dintre ei erau și oameni de cultură. Aveam, ca să zicem așa, cazul ideal, care se întâmplă rar în istorie, atunci când elita intelectuală este implicată direct în gestionarea treburilor politice.

V.B.: Elita era foarte influentă pentru că la mulți, această influență provenea din respectul față de cărturari, față de universitari mai târziu, dar evident că influenți cu adevărat au fost tot oamenii de știință sau cărturarii care s-au implicat în politică, care au schimbat ceva. Spiru Haret a trebuit să se implice în politică, Petru Poni de asemenea, și asta ca să poată face reforma școlii. Mai târziu a fost doctorul Angelescu... Cam toți cei care au făcut ceva sau care au vrut să facă ceva și, dintre cărturari, Nicolae Iorga, Titu Maiorescu, au trebuit să se implice în politică. Mai târziu, locul a fost luat de politicienii profesioniști, iar mulți dintre aceștia au avut o prestație discutabilă. Politica este instrumentul prin care putem să schimbăm ceva în societate.

E.M.: À propos de prestigiul omului de știință, al universitarului, în fața oamenilor simpli, să le zicem așa. Nu știu dacă acest prestigiu a existat în societatea românească vreodată, în epocile anterioare, oricum acum nu prea există ceva de tipul acesta. Există un exemplu plin de semnificații, pe care eu nu ezit niciodată să-l tot reiterez în fața studenților și doctoranzilor mei. La Jena, care este un oraș universitar prin excelență, cardul de asigurări de sănătate pe care îl primește orice cetățean în mod automat are inscripționat titlul academic al persoanei, profesor universitar sau doctor în științe, acestea sunt, de altfel, singurele titluri existente. Am experimentat pe propria mea piele un automatism foarte măgulitor pentru un intelectual. Prezentându-mă cu cardul la ghișeu, deși se putea întâmpla să mai fie 2-3 persoane înaintea mea, asistenta mi se adresa: „Domnule profesor, vă rog să poftiți!” Dacă, de politețe, spuneam: „Dar scuzați-mă, mai sunt persoane venite înaintea mea!” primeam răspunsul: „Poftiți în față, dumneavoastră aveți multă treabă, noi, ceilalți, mai putem să așteptăm!”. Am trăit de cel puțin două ori acest mic scenariu, care indică respectul real al oamenilor simpli față de intelectuali.

V.B.: Da, există în societatea germană un respect enorm față de universitari, față de Herr Doktor!

E.M.: Așa ceva la noi n-a existat, probabil, niciodată!

„A existat, chiar în timpul regimului comunist, un anumit respect pentru profesori...”

V.B.: Și la noi a mai existat și poate încă mai funcționează; profesorul universitar a fost foarte respectat între cele două războaie, era și un om bogat, un om influent adică... și chiar după război și-a păstrat o poziție de prestigiu în societate. Regimul comunist a dat foarte multă putere unor elite științifice, adică celorla numiți de unii „baroni ai științei”. Adică a dat un statut social superior academicienilor și universitarilor de top, le-a dat putere deplină asupra subordonaților și, în fine, tot după modelul german, și unele privilegii. Nu era, desigur, prea democratic acest sistem, dar funcționa totuși deoarece era în buna tradiție humboldtiană și întreținea respectul pentru tradițiile universitare. Lucrurile s-au schimbat în perioada lui Ceaușescu, după 1968, când, din

lipsă de viziune, s-a considerat că se dă prea multă putere, atenție și onoare intelectualilor, oamenilor de știință și atunci li s-au tăiat indemnizațiile, titlurile, catedrele și pozițiile de conducere. Mai târziu, aceste măsuri care vizau inițial intelectualitatea de vârf se vor extinde la întreaga masă de profesori, cercetători și vor afecta grav nivelul învățământului și al cercetării. A existat deci, chiar în timpul regimului comunist, un anumit respect pentru profesori. Aș spune că până prin anii '90 profesorul universitar era încă respectat în România, iar salariul, chiar dacă nu era la nivel occidental, era totuși foarte bun. Un profesor universitar era plătit mai bine decât un director de bancă și avea un salariu echivalent cu cel al directorului unei mari uzine industriale. La Banca Națională un director avea 4.500 de lei iar un profesor universitar avea 6.500 de lei.

E.M.: *Eu nu știam nimic despre aceste niveluri salariale, niciodată nu i-am întrebat pe profesorii mei ce salariu au.*

V.B.: 6.500 de lei.

E.M.: *Păi, am văzut la Revoluție, s-a arătat în ziare ultimul salariu al lui Nicolae Ceaușescu, avea 9 mii și ceva...*

V.B.: Un director de mare combinat, cum era CUG-ul, avea în jur de 8.000 de lei, rectorul Universității avea 7500 de lei, primul secretar avea peste 9.000 lei, un ministru avea cam tot pe aici. Directorul Băncii Naționale de la Iași avea 4.500 de lei și cel de la București avea cam 5.500 de lei. Nu știu salariile la militari, în fine, sau la alții. Există deci oarecum o scară valorică cât de cât, trecem peste alte lucruri.

E.M.: *Pare să fi fost cumva scara care funcționează, în practică, astăzi, în Germania! Este vorba despre o proporție de 1 la 4, adică salariul unui profesor este cam de patru ori mai mare decât cel al unui asistent. Există, se pare, printre colegii noștri mai tineri, unii care nu par dispuși să înțeleagă lucrul acesta.*

V.B.: Adevărul este că, în ultimii ani ai regimului comunist și chiar înainte, profesorii au ajuns să fie umiliți, dar să spunem că, material vorbind, sistemul nu era prost conceput și inițial a funcționat, dar după aceea s-a stricat...

E.M.: *À-propos, auzim uneori folosindu-se expresia „traversarea deșertului”, ca o metaforă pentru traversarea epocii comuniste. V-aș pune întrebarea directă: ce relație aveai, dincolo de cea oficială pe*

care ați evocat-o deja, cu oamenii securității? Cu oamenii partidului? În ceea ce mă privește, nu mi-am pus niciodată această întrebare mai mult de 10 ani după revoluție. M-am considerat o victimă anonimă, asemenea multor milioane de semeni, dar, la un moment dar a apărut în presă numele meu într-o listă de eventuali colaboratori recrutați de Securitate, la recomandarea Partidului, așa-numite „persoane de sprijin”. Ar fi fost amuzant dacă nu era sinistru. Atunci m-am dus la CNSAS și am făcut cerere pentru a-mi cere dosarul, l-am și primit peste câteva luni, am dosarul acasă în fotocopie, are vreo 35 de pagini.. Vă întreb, pe dumneavoastră nu v-a interesat să vă vedeți dosarul de Securitate?

V.B.: Am făcut o cerere cu 6 ani în urmă să-mi văd dosarul, dar mi s-a spus că nu figurează în evidențe. Acum 2 ani de zile, o doamnă, o ziaristă, a cerut ca, în conformitate cu legea, toți membrii Academiei Române să fie verificați de CNSAS. Le-am trimis datele personale. La terminarea investigațiilor mi-au trimis o scrisoare oficială în care se precizează că nu am avut calitatea de fost colaborator sau agent al Securității. Eu n-am avut contact cu Securitatea până când am devenit rector. Prima oară când am ieșit în străinătate, în Italia, pentru un an de zile, era o bursă internațională, a venit la mine înainte de plecare un locotenent de securitate, care mi-a spus că are aprobarea primului-secretar de la municipiu să mă instruiască. Dar asta era, cred, și în vremea dumneavoastră. Venea deci și-ți spunea că are misiunea să te instruiască pentru a nu cădea pradă organelor străine de spionaj. La întoarcere, venea din nou la tine să te întrebe dacă s-a petrecut ceva neobișnuit, chestii d-astea.

E.M.: În vremea mea eu luam contact cu doamnele de la Rectorat însărcinate cu relațiile externe, doamnele secretare Paiu și Ungureanu. Lor trebuia să le predau „raportul” scris. Odată, îmi amintesc, am fost „întors” de patru ori, cu motivul că declarația nu este completă, că nu am menționat tot ce am făcut, cu cine m-am întâlnit etc. Este drept, nu menționasem vizita făcută la Biblioteca Română din Freiburg, instituție foarte onorabilă, dar care era stigmatizată de oficialități în țară drept „cuib de legionari”. De asemenea, nu menționasem vizita de două zile pe care i-o făcusem la Augsburg fostului meu profesor de la Iași, Ioan Constantinescu, care tocmai „alesese libertatea”, cum se spunea pe atunci...

„Erau situații în care trebuia să intervin la Securitate, de exemplu pentru un pașaport, sau o viză de plecare a unui profesor în cadrul schimburilor academice...”

V.B.: Acum, ce se întâmplă? Erau unele lucruri despre care aveai obligația de a raporta, de exemplu orice relație, orice contact cu străinii ș.a.m.d. Pentru că ați amintit în acest context de doamnele Tatiana Paiu și Marieta Ungureanu, ar trebui totuși să spun că în acei ani au dovedit mult devotament și dăruire pentru universitate ca, de altfel, și alte colaboratoare de la Rectorat, cum ar fi Rodica Stegaru, iar anterior Davideanu. Aș putea spune că fără priceperea doamnei Paiu nu s-ar fi putut realiza schimburile academice cu Freiburgul. Când am devenit rector, bineînțeles că trebuia să mă întâlnesc cu ofițerii de securitate care răspundeau de universitate și să colaborez oficial, desigur era vorba în special despre relațiile cu străinii. Ne întâlneam și înainte de plecarea în străinătate, m-am întâlnit chiar cu șeful Securității în unele situații. Nu aș putea să spun că au fost probleme deosebite, decât dacă veneau cu unele plângeri: „Tovarășe Rector, știți, profesorul sau asistentul X, nu mai dau nume, vorbește și spune nu știu ce, sau are relații cu lectorul străin și de aceea vă rog să interveniți. Trebuie să spunem însă că la acea vreme represiunea nu mai era așa de dură, se limita la avertismente, discutarea în comitetul de partid sau în consiliul profesoral al facultății. Erau situații în care trebuia să intervin la Securitate, de exemplu pentru un pașaport, sau o viză de plecare a unui profesor în cadrul schimburilor academice.

E.M.: *Ajungem acum la Academie, e o temă complexă, după mine. Eu reflectez de mult timp la problema asta pentru că, practic, am fost angajatul Academiei o foarte lungă perioadă, din 1983 până în 1993, când am trecut la Universitate, m-am întors la Institutul Philippide ca director pentru patru ani, rămân în continuare cercetător al Institutului. Eu mă consider întâi și întâi om de știință, adică cercetător, și apoi și profesor. Acesta este de fapt înțelesul definiției humboldtiene „Forschung und Lehre”. Nu-i înțeleg deloc pe colegii care spun: „Nu prea mai am eu timp de cercetare, fiindcă obligațiile didactice mă absorb în întregime...” Avem aici un nonsens!*

V.B.: Definiția humboldtiană a fost preluată de către toate universitățile din lume, evident de către cele care se respectă.

„Eu cred că Academia se bucură de un prestigiu simbolic enorm care nu este folosit în întregime...”

E.M.: Mai erau încă activi, cel puțin încă pe vremea când am venit eu în catedră, profesori care spuneau: „Domnule, dumitale, care ești din cercetare, trebuie să ți se ceară un număr dublu de articole!”. În fine, să vorbim deci despre Academie, domnule profesor! Vă mărturisesc că eu consider Academia un loc sacru! O respect și o consider una dintre instituțiile fondatoare ale națiunii românești moderne. Deci, fără Academia Română nu am fi fost poate o națiune modernă. A fost întemeiată puțin cam târziu, dar totuși întemeiată exact atunci când era mai multă nevoie de ea. Deci, despre ceea ce este bun, măreț în Academie am putea vorbi mult, dar nu o vom face, pentru că ceea ce este bun vorbește de la sine. De aceea, aș vrea să vă provoc la o discuție despre aspectele mai puțin bune, despre umbrele și despre petele din Academie. Vă rog să mă iertați, domnule profesor, că vorbesc poate prea mult, vă rog să îmi îngăduiți să spun ce am de spus și după aceea, dacă veți fi de acord, să luăm întrebările și le disecăm pe fiecare pe rând.. Au fost, de exemplu erori majore, cum a fost chestiunea cu schimbarea ortografiei. Prin obstinația cu care a fost impusă această reformă, o mare parte a intelectualității active, în special dintre filologi, a fost îndepărtată, parcă intenționat, de Academie. Eu, trebuie să știți, mă număr printre cei care se autointitulează cu satisfacție „detractorii lui Drăgănescu”. Pentru mine a fost și va rămâne un mister cum a putut ajunge președinte al Academiei Române un om precum Drăgănescu, autor al unor texte absolut ilizibile și fără nici o valoare. Repet, pentru mine, ca intelectual umanist, ca unul care știe ce înseamnă un text filosofic și care nu înțelege nimic din paginile lui Drăgănescu, starea de perplexitate este legitimă. Încă dinainte de Revoluție citeam lucrările sale și nu găseam în ele nimic bun, nimic inteligibil. Eram revoltat și nu înțelegeam cum poate o asemenea persoană să conducă totuși Academia „mea”, al cărei angajat eram ca cercetător, în care eu credeam, al cărei prestigiu fusese câști-

gat de înaintași precum T. Cipariu, B.P. Hasdeu sau Titu Maiorescu. A inițiat apoi și a impus reforma absurdă a ortografiei, găsind o mână de oportuniști mediocri care să îl sprijine, împotriva lingviștilor români din universități și din institutele Academiei. Se părea că întreaga comunitate de lingviști suntem nebuni, și numai doi-trei oportuniști care, repet, cu ocazia asta au și ocupat funcții importante, s-ar fi aflat pe pozițiile juste susținute de Mihai Drăgănescu. Pentru mine aceasta rămâne deci o rană deschisă, ca și pentru mulți alții. Eu cred apoi că Academia se bucură de un prestigiu simbolic enorm care nu este folosit în întregime, atât cât ar putea fi folosit. Domnul Eugen Simion a făcut câte ceva, cât a fost președinte, dar, cred, prea puțin. Dumnealui se va bucura întotdeauna de bunele sentimente ale cercetătorilor din institutele Academiei, deoarece, dincolo de faptul că a făcut și unele lucruri rele, a făcut un lucru foarte bun, în sensul că, ridicând în mod semnificativ nivelul salariilor cercetătorilor, le-a ridicat, implicit, și prestigiul. Știți foarte bine la ce mă refer, la momentul în care salariile cercetătorilor aproape s-au dublat și în fine... Vreau deci să spun că asemenea acte de folosire a prestigiului simbolic al Academiei ar trebui să fie mai numeroase. Apoi, eu cred că Academia are firește păcatele ei, pe care le are în general societatea românească, cum de altfel și Biserica sau Universitatea. Totuși, în chestiunile acestea referitoare la Academie, când este vorba de elită, când este vorba, ca să zicem așa, de o instituție care este mai mult decât o instituție, care este un simbol al națiunii (ca să nu ne referim de cuvinte!), parcă ar trebui să fie mai activă, mai prezentă, mai „agresivă” în sensul cel mai curat al acestui cuvânt. Dumneavoastră, la un moment dat, într-o discuție anterioară, mă întreb dacă vă mai aduceți aminte, ați folosit o sintagmă care mi-a clarificat mie niște idei proprii, ați folosit sintagma „puterea prea mare a secției”. Avem deci de-a face cu niște deficiențe structurale, deficiențe de organizare și de statut, adică se pare că în Academie prea mult se întâmplă după cum vor anumite persoane aflate în posturi-cheie. Nu mai există, de exemplu, în Academie, un fel de mecanism obiectivant de tip transcendental, interesele meschine conjuncturale mează în mod absolut față de conștiința imanentă a academicienilor în momentul votului. Ar trebui să fie poate cum este la alegerea papei spre exemplu. Sigur că și acolo oamenii își vând uneori voturile, dar deasupra tuturor și a toate există Duhul Sfânt care guver-

nează, există ceva din afară care mișcă conștiințele votanților, ale cardinalilor, când sunt puși în fața unei alegeri decisive. Ne mai putem referi apoi la această lipsă r criterii reale de selecție a noilor membri. Altfel cum se explică faptul, care se vede cu ochiul liber, că sunt anumite coterii în cadrul Academiei, anumite grupuri de putere, polarizate în jurul unor persoane sau a unor interese comune de nivel mediu? După aceea nu se explică de ce pătrund oameni mediocri, mediocritățile, se știe, se coagulează și se sprijină între ele mult mai eficient decât personalitățile de excepție!

Și, în fine, ar mai fi chestiunea gerontocrației, gravă de tot în Academia. Se va zice: la te uită, cel ce vorbește are deja 60 de ani, dumneavoastră aveți 74... în fine, am vorbi așadar de funie în casa spânzuratului! Totuși, dacă avem curajul să vorbim, să spunem fenomenului pe numele său, s-ar spune că, oarecum, n-am atins încă esența nocivă a fenomenului. Comparând totuși situația actuală din Academia Română cu alte academii din lume, sau chiar cu momente din propria ei istorie, constatăm că media de vârstă de peste 83 de ani nu se mai află nicăieri. Cât privește calitatea umană a unora dintre ei... Au fost cândva adevărați boieri în viața publică românească: Goleștii, Bălceștii, Brătienii, Rosetteștii,ăștia erau boieri de-adevăratelea... aduceau bani de acasă ca să facă Guvernul și să facă țara...

V.B.: Da, și făceau ședințele de consiliu de miniștri acasă la ei!

E.M.: Exact! Apoi doamna Brătianu se spune că și-a vândut moșia de la Florica, leagănul familiei, ca să finanțeze campania electorală ultimă a soțului său. Boierul nostru de azi, domnul academician Stolnici, s-a dovedit a fi fost un informator ordinar, ăsta e cuvântul, nu mă feresc de el, care și-a trădat în modul cel mai josnic prietenii de la Paris, care îi deschiseseră ușile casei lor! Iar cât despre meritele sale științifice, Dumnezeule! Eu nu sunt medic sau biolog, dar m-am interesat și am citit, am evaluat, am putut aprecia din spusele celor avizați. Cum a putut ajunge o asemenea persoană membru al Academiei lui Cipariu, Maiorescu, Iorga sau Rebreanu? Cum se poate întâmpla chestia asta? Sau... încă un exemplu din domeniul filologiei... Le-am spus studenților mei mereu că o Academie în care Ion Gheție, Andrei Avram, Mioara Avram, N.A. Ursu, Vasile Arvinte nu au avut loc, poate fi orice fel de academie, dar nu Academia Română. Tradiția filologică ieșeană este puternică, cu

multe elemente de originalitate și, după părerea mea, adesea mai vizibilă decât cea bucureșteană. Totuși, de la Alexandru Philippide, marele lingvist, și Gh. Ivănescu, probabil cea mai profundă și mai originală gândire din lingvistica românească (a fost doar membru corespondent), nici un filolog ieșean nu a avut loc în Academie. Pe domnul N.A. Ursu l-au făcut acum un an membru corespondent ca să închidă gura lumii, un gest reparator necesar dar cu consecințe nule în plan practic, dată fiind vârsta reputatului filolog. La fel, în extremis, a fost primit, ca membru corespondent, la vârsta de peste 80 de ani, Andrei Avram, care este un genial fonetician, unul dintre cei mai mari din lume, un mare învățat, de o modestie fantastică.

V.B.: L-am văzut, dar nu-l cunosc personal.

E.M.: Deci, el a fost acceptat prea târziu, ca și doamna Valeria Guțu Romalo, ca și doamna Florica Dimitrescu, la adânci bătrâneți, ca membri de onoare, ca să stea cumiți la ședințe... Doamne, totuși, Academia nu e numai for de consacrare, a fost și trebuie să rămână și un for de dezbateri, de decizie și de strategie. Ne întrebăm: Ce-i de făcut? Sau... vă mai dau niște exemple, scuzați-mă! Ce caută în Academia Română niște așa-ziși teologi sau așa-ziși istorici, care habar nu au pe ce lume trăiesc, care scriu prostii elementare, de exemplu unul dintre aceștia, istoric de la Cluj, l-am și criticat într-un articol, scria în urmă cu câțiva ani niște enormități de necrezut: cum că Nicolae Spătarul Milesco al nostru ar fi publicat o Biblie la Frankfurt încă din secolul al XVII-lea. Și aceasta este doar una dintre prostiile adunate toate într-un articol enciclopedic dintr-un prestigios dicționar academic! În capul d-lui academician era un haos total, care pune un serios semn de întrebare asupra întregii sale „opere”. Iar acest domn este membru al Academiei. Alt specimen și-a dedicat cea mai mare parte a „operei” unei fantasmagorii istorice, numită „literatura străromână”. După cum am avut prilejul să glumesc undeva, a vorbi despre literatura străromână sună la fel de ridicol cum s-ar spune despre Sfântul Augustin că este reprezentantul literaturii stră-algeriene, fiindcă s-a născut și a păstorit în acea provincie romană din nordul Africii care va deveni mult mai târziu Algeria! Așadar, după părerea mea, faptul că mecanismele de selecție permit accesul unor astfel de persoane arată că Academia a scăpat cumva de sub orice control, fie acesta social, politic sau pur și simplu al bunului simț!

**„Marea majoritate a membrilor Academiei Române
este constituită din savanți cu operă solidă și respectați
de comunitatea intelectuală românească...”**

V.B.: Domnule profesor, deoarece v-am ascultat, îmi iau dreptul de a nu fi în totalitate de acord cu dumneavoastră cu ceea ce ați spus despre Academia Română. Nu vreau să spun că totul funcționează perfect în Academia Română și ar fi și greu să fie așa ținând seama de domeniile și institutele pe care le gestionează, cât și de numărul relativ mare de membri (181 membri titulari și corespondenți, la care se adaugă un număr de membri de onoare din țară și străinătate). Nici noi nu suntem perfecți, avem colegi care au mai greșit, iar unii au făcut chiar „pactul cu diavolul” înainte de 1989. Este convingerea mea și se poate dovedi, de altfel, că marea majoritate a membrilor Academiei Române este constituită din savanți cu operă solidă și respectați de comunitatea intelectuală românească. Aceasta este valabil pentru toate secțiunile Academiei Române. Desigur, există și excepții la care se încadrează și exemplele dumneavoastră, dar ele rămân puncte singulare. Vreau să vă răspund pe rând, efectiv la toate întrebările. Aș începe cu prima, cea în legătură cu Mihai Drăgănescu, și aceasta deoarece persoana Domniei sale, în prezent dispărut, a mai făcut obiectul unor contestări acide în publicistica ultimilor ani și este timpul ca lucrurile să fie lămurite. Eu sunt de acord cu ce ați spus dumneavoastră, inclusiv în ce privește textele lui filosofice pe care nici eu nu prea le-am înțeles. Deoarece l-am cunoscut personal, trebuie să spun însă că el a fost un om de cultură, cu lecturi multiple, precum și un mare profesor de electronică la Politehnica din București. A organizat primul institut român de calcul (ICI), iar în 1990 a devenit președinte al Academiei Române, calitate în care a reclădit Academia Română pe baza unor principii și a unui sistem de organizare care nu a fost rău și, în linii mari, a rămas până astăzi. Nu spun că tot ceea ce a făcut împreună cu colegii săi din prima conducere a Academiei a fost perfect, nici pe departe, dar meritele sale sunt de necontestat. Să mai spunem că a fost un om devotat Academiei și se bucură de prețuirea foștilor săi elevi și colegi mai tineri.

De fapt, reconstruirea Academiei Române după 1989 a fost un

proces anevoios la care și-au adus contribuția numeroși academicieni din generația mai veche și, în mod special, președinții care s-au succedat la conducerea Academiei. Un merit deosebit are în primul rând Eugen Simion, de numele căruia se leagă multe înfăptuiri, printre care să menționăm Biblioteca și finalizarea dicționarilor lingvistice și de literatură. Desigur, sunt multe imperfecțiuni în Statutul Academiei Române, care fac posibile unele derapaje și disfuncționalități, dar multe dintre acestea sunt inevitabile. Este regretabil că mulți intelectuali români de valoare nu sunt în Academia Română, tot așa cum au fost și primiri discutabile, dar din păcate așa s-a întâmplat întotdeauna și nu numai în Academia Română. De vină nu sunt numai regulamentele, ci și unele criterii subiective, idiosincraziile sau parti-pris-urile. Este adevărat că media de vârstă în Academia Română este una foarte înaintată, dar din păcate până în prezent nu s-a găsit o formulă convenabilă care să atenueze acest efect, deoarece vine în contradicție cu principiul inamovibilității și a numărului fix de membri titulari și corespondenți: 181. Eu înțeleg frustrarea intelectualilor români de valoare, printre care vă includ și pe dumneavoastră, și sper ca actuala conducere a Academiei să propună o soluție statutară prin care aceștia să fie atrași în Academie. Există deja unele proiecte. Sunt, însă, deplin de acord cu dumneavoastră, și despre asta vom mai vorbi, că selecția pentru calitatea de membru al Academiei...

**„Dacă eu îl înțeleg pe Heidegger sau pe Kant,
ar trebui să-l înțeleg și pe Drăgănescu!”**

E.M.: Domnule profesor, vă rog din nou să mă scuzați, Heidegger e un filosof greu, reputat ca fiind greu, nu zic de marele Leibniz, președintele marii Academii de la Berlin! Vorbesc de Heidegger, care nu a fost membru al nici unei Academii, și spun: Dacă eu îl înțeleg pe Heidegger sau pe Kant, ar trebui să-l înțeleg și pe Drăgănescu!

V.B.: S-a mai discutat despre textele domnului Drăgănescu. El a vrut să introducă teoria informației într-un fel de construcție filosofică, după câte îmi amintesc. Am citit și eu textele lui și mie îmi vine foarte greu să le comentez deoarece nu vreau să greșesc față de memoria sa.

Să revenim acum la axa întrebărilor dumneavoastră și, mai exact, la schimbarea ortografiei. Am intrat în Academie în 1991, dar în primul an nu am fost prezent, pentru că eram în America și m-am întors în 1992. Am prins într-un fel discuțiile despre „â” și „î”. Nu am priceput la început cum se poziționau taberele de o parte și de alta, dar îmi amintesc că au fost și lingviști din Academie care au susținut pe „â”, cred că am votat într-adevăr, în necunoștință de cauză, pentru „â”, dar plecând de la un anumit fapt. Atunci s-a speculat foarte mult pe această idee, să spunem, ideologizantă, și anume că „î” a fost introdus prin anii cincizeci sub presiune sovietică pentru a slaviza limba română. După aceea am fost informat că, de fapt, sunt numeroase cuvinte de origine latină care ar trebui să se scrie cu „î” și că exista o tradiție anterioară anilor cincizeci în acest sens. În orice caz, marea greșeală atunci a fost aceea pe care ați menționat-o și dumneavoastră, că s-a impus de fapt de sus în jos o normă ortografică importantă, care trebuia discutată într-un cadru mai larg și, mai ales, trebuia ascultată toată lumea și în primul rând specialiștii. Este adevărat că Mihai Drăgănescu a impus acest lucru de la înălțimea funcției sale, dar bineînțeles că a găsit susținere printre membrii Academiei și acest fapt demonstrează o dată în plus cât de nocivă poate fi într-un sistem democratic decizia unei majorități neinformate. Dumneavoastră ați amintit multe probleme ale Academiei Române, iar unele dintre ele reprezintă de fapt propriile mele angoase și nemulțumiri. Trebuie să vă spun că și din această cauză am plecat la un moment dat din funcția de președinte de Filială.

E.M.: Spre dezamăgirea și disperarea mea și a altora...

„Academia Română, deși foarte selectivă, nu este totuși la nivelul așteptat de la această societate savantă...”

V.B.: Nu. Era cazul să plec deoarece la un moment dat am devenit extrem de nemulțumit! Pentru mine este frustrant faptul că nu puteam să fac ceva concret pentru institutele din Iași și, mai ales, să primim în Academie oamenii pe care i-am fi vrut (care ar fi meritat). Pe de altă parte, am fost nemulțumit și de modul în care Academia a reacționat (sau, mai exact, nu a reacționat) atunci la un act grav de impostură

intelectuală, car ea stârnit multe reacții în vara anului 2012. Oricum eram deja de 11 ani Președinte al Filialei Iași a Academiei și era cazul să mă retrag. Academia Română, deși foarte selectivă, nu este totuși la nivelul așteptat de la această societate savantă, de la care se cere perfecțiunea. Sunt anumite secții, aș putea spune chiar majoritatea, care sunt într-adevăr foarte exigente. Altele, însă, nu sunt poate mai puțin exigente, dar în ele funcționează cercuri de influență, nu rău intenționate, dar care limitează o alegere cu adevărat democratică și transparentă. Nu am să dau nume. În asemenea secții, oameni extrem de buni nu pătrund pentru că prerogativele secțiilor (ce ați spus și dumneavoastră) sunt foarte mari, greu de controlat, și nu ar trebui să fie așa. Academia nu ar trebui să fie o federație de secții, adică ar trebui practic ca puterea de decizie la intrarea în Academie să nu se afle exclusiv la secții. Este adevărat, adunarea generală este cea care validează, dar aceasta nu are toate datele și nu toți membrii săi au toate elementele pentru a vota în cunoștință de cauză. Secția este aceea care recomandă pe cineva, secția hotărăște și nici nu poate fi cineva pus în discuția adunării generale dacă nu îl propune secția. În momentul când ajung propunerile în adunarea generală, marea majoritate a membrilor nu cunoaște decât vag persoana respectivă și nici nu există un sistem riguros de informare bazat pe un CV convingător și realizat conform standardelor scientometrice. Ceea ce este mai grav, este faptul că foarte puțini membri ai Academiei Române – și trebuie să o spun cu regret – sunt cu adevărat interesați de meritele științifice ale candidatului și manifestă exigența necesară pentru calitatea de membru al Academiei Române. Unii consideră chiar că dacă o persoană a avut o funcție publică, dacă a fost rector, decan, profesor la nu știu ce mare universitate, că a mai fost în nu știu ce funcție în trecut, că a fost ministru sau nu știu mai știu ce... sunt acestea merite suficiente pentru a te califica pentru calitatea de membru al Academiei Române!

E.M.: Da, cum e directorul Băncii Naționale, cum sunt atâția alții!

„Pătrund din păcate în Academie persoane care nu ar trebui să intre...”

V.B.: Am să vă contrazic din nou. Persoana de care vorbiți este un specialist recunoscut și a și dovedit de-a lungul timpului atașament față de Academia Română. Este însă cazul altora care nu se recomandă prin altceva decât prin funcțiile publice deținute. De fapt, în asemenea situații suntem în fața unei confuzii de valoare care dă și exemplu prost pentru societate. Ceea ce ar trebui să conteze ar fi nu notorietatea publică, ci un CV solid, adică realizările științifice, autoritatea profesională, științifică, de cercetător în primul rând. Lucrurile acestea esențiale sunt uneori ignorate și, în felul acesta, pătrund din păcate în Academie persoane care nu ar trebui să intre. Iar odată aceștia intrați, nu fac decât să coboare nivelul de calitate, să stimuleze mediocritatea, pentru că persoanele mediocre vor alege și promova la rândul lor persoane mediocre. Totuși, trebuie să spunem că, de cele mai multe ori, sunt discuții serioase la alegerea anumitor membri propuși de secții... Și eu și alți colegi am intervenit de multe ori, iar academicianul Solomon Marcus este celebru în Academie prin intervențiile sale exigente în adunarea generală la alegerea unor noi membri. Am spus: „Domnule, nu vă supărați, eu nu mă pot pronunța asupra standardului profesional și științific al unui medic, istoric, economist, chimist, biolog sau fizician, dar, totuși, o părere pot să îmi fac!” Îmi amintesc o discuție pe care avut-o odată în Prezidiu cu regretatul Mihnea Gheorghiu, ca să vă dau doar un exemplu. Era vorba despre alegerea unui titular la secția sa, la care candida Dan Hăulică, dar secția propusese pe altcineva. Și atunci, ca și altă dată, mi s-a răspuns la obiecțiile mele cam așa: „Să ne lăsați pe noi, că noi știm mai bine care sunt persoanele potrivite! Noi știm mai bine decât dumneavoastră care sunt cei care merită și care nu, fiindcă noi suntem specialiști!”. Și atunci i-am răspuns: „Domnule profesor, n-oi fi eu mare om de cultură, dar știu să fac deosebirea între Dan Hăulică și... X! Poate că dumneavoastră sunteți specialiști, dar eu știu să citesc și să descifrez un CV. Nu trebuie să fiu fizician, geolog sau istoric ca să înțeleg ce a făcut fiecare!”

„Dan Hăulică ar fi făcut onoare oricărei Academii din lume!”

E.M.: *Dan Hăulică ar fi făcut onoare oricărei Academii din lume! Chiar dacă nu ar fi scris nimic altceva (dar are o operă vastă și diversă!), el a construit, aproape de unul singur, un monument de cultură unic în lume: revista Secolul XX!*

V.B.: Și nu vă mai spun cine a fost persoana care a intrat în locul lui, dar acestea sunt regulile jocului. Faptul că Dan Hăulică nu a devenit academician îl consider și astăzi o înfrângere pentru principiile Academiei Române. Vreau să spun că asemenea discuții sunt frecvente. Ce se întâmplă? Anumite secții propun astfel de persoane care sunt sub standardele minimale, iar în anumite situații acestea sunt respinse de Adunarea generală. De ce sunt propuse? Pentru că lipsește un simț al răspunderii. Unii dintre noi consideră că este o demnitate la care se poate ajunge ușor. Iar dacă persoana respectivă este colegul lor, mulți devin subiectivi. Acest comportament bazat pe indiferență și îngăduință față de nonvalori nu ar trebui să se manifeste într-o Academie serioasă! Dar noi nu am avut un spirit critic foarte dezvoltat în Academia Română, nici în prezent, dar nici în trecut! Știți că Eugen Lovinescu n-a intrat în Academia Română și n-a fost, după câte știu, nici profesor universitar; s-a opus, se pare, Nicolae Iorga, care era un om foarte subiectiv.

E.M.: *În schimb a avut loc în Academie Brătescu-Voinești, care a fost un scriitor doar bunicel.*

V.B.: Da, bineînțeles. Nu știu dacă Cezar Petrescu... în fine. Deci, acum lucrurile sunt într-adevăr un pic mai grave, din păcate.

E.M.: *Cred că și structural undeva, ceva nu funcționează corect.*

V.B.: Domnule profesor, la noi încă nu există criterii riguroase de valoare și asta se întâmplă nu numai în mediul academic. Noi, românii, deși le recunoaștem public, nu avem obișnuința de a le respecta și suntem prea dispuși la compromisuri și de aceea politicile parohiale sunt puternice în mediile academice. Am să spun mai mult! Eu știu ce este important pentru un CV, ce trebuie să pui, cum să prezinți realizările tale. Dar dacă ne uităm la CV-urile unor candidați, vedem că se spune cam așa: am fost cutare, am ocupat funcția cutare, am fost profesor vizitator, am avut bursă la nu știu ce institut. Pardon, a avea bursă la un

instituit străin sau o universitate străină, mai ales după 1990, nu este mare lucru, iar calitatea de profesor vizitator se referă în asemenea cazuri doar la un schimb academic, dar acest lucru nu este precizat. Lipsesc deci criterii ferme, probabil că multora le convine această situație de confuzie și nimeni nu îndrăznește să propună schimbarea lor, deoarece aparent sunt agreate de majoritate. Într-adevăr, se spune că Academia este forul suprem, unde se întrunesc cei mai mari învățați și asta este adevărat, dar principiul de selectare exigentă nu se aplică întotdeauna. Mai funcționează și relațiile personale, antipatiile, simpatiile... Aceste aspecte mai puțin onorabile se manifestau și în trecut în Academia Română și probabil și în alte corpuri savante din lume, dar sunt prost văzute de societate și mai ales de mediul academic. Dacă am putea să ne dezbrăcăm de această haină subiectivă, ar fi foarte bine, dar nu va fi ușor.

E.M.: *Domnule profesor, ieri ați făcut o incursiune asupra căreia vreau să revin și să o aducem în această discuție pentru unele detalii și precizări. Vă dau dreptate, așa gândesc și eu și așa cred că e bine. Un adevărat șef de instituție, un conducător responsabil, alege întotdeauna colaboratori de calitate și promovează un coleg sau o colegă performantă, chiar dacă aceasta îi este antipatică sau îi poate „amenința” poziția de șef! Fiindcă, dacă face altfel, ați spus dumneavoastră ieri, până la urmă decizia proastă se întoarce împotriva lui.*

V.B.: Și mie mi-a fost rușine câteodată de unele decizii luate, așa am și învățat că o decizie greșită, mai devreme sau mai târziu, se întoarce împotriva ta și a instituției pe care o conduci. Acum, revenind la discuția de mai sus privind alegerea în Academie, ar trebui să spunem că, dacă la nivelul unei secții sau al unui grup de secții ar fi mai mulți candidați, nu doar unul singur, adică o adevărată competiție, ar fi deja altceva. Să știți că această chestie a funcționat o vreme. În ultimul meu an în mandatul lui Eugen Simion l-am convins - și am fost, de fapt, împreună de acord - să schimbăm statutul în sensul acesta. Adică, la primiriile de noi membri în Academie, să grupăm secțiile în trei grupe mari, o grupă științifică, una umanistică și alta de socio-umane. Aceste trei grupe urmau să propună candidați comuni, eventual de la secții diferite și mai mulți decât locurile alocate. Ar fi urmat în acest fel să avem mai mulți candidați pentru un loc, desigur nu un matematician cu

un lingvist, dar putea avea contracandidat un fizician, chimist sau biolog. Probabil nu s-ar fi obținut o majoritate pentru un anumit candidat din primul tur, dar prin votări succesive s-ar fi ajuns la un rezultat. Acest sistem a și fost aplicat o dată, adică s-a ținut o primă Adunare generală cu mai mulți candidați pe loc. Au intrat, îmi amintesc, unul sau doi noi membri la grupa științifică și a fost ales unul. Dar se vede că lucrurile nu au convenit la un moment dat anumitor secții, așa că s-a revenit la votul cu candidat unic.

E.M.: Poate unii erau supărați că au pierdut controlul asupra noilor intrări în Academie?

V.B.: Erau cei obișnuiți să manevreze alegerile în secții! Și cam știm cine sunt, de fapt sunt cei care conduc unele secții într-o manieră nu tocmai democratică. Președintele care a urmat a schimbat sistemul, și am revenit prin statut la regulile anterioare, în care secțiile propun un singur candidat pentru un loc. Câteodată nu se înțeleg între ei nici în cadrul unei secții, așa că alegerea se blochează pentru mulți ani deoarece jumătate sunt pentru un candidat, iar cealaltă jumătate pentru altul, un fel de șah etern. Adunarea generală doar validează, de fapt, o propunere a secției, care este obligatorie. Prezidiul validează apoi alegerea respectivă, putând doar să o respingă dar nu înlocui, și totul se termină aici. Așadar, nu există nici o competiție, se ocolește tot ce poate fi considerat o concurență transparentă și onestă! Încă o dată, ce-i de făcut? Pentru că nu avem competiție reală la intrarea noilor membri în Academia Română, iar dacă este, aceasta funcționează cel mult la nivelul secției. Și trebuie să spunem clar că acest fapt este motiv de imensă frustrare! Intrarea în Academia Română ar trebui să fie o competiție a excelențelor, care să stârnească interesul public, așa cum se întâmplă la Academia Franceză sau la Institutul Franței. Îmi amintesc că prin anii 90, fiind într-un autobuz la Paris, ascultam comentariile la radio asupra șanselor celor doi candidați pentru un loc la Academia de Științe a Institutului Franței. Îmi amintesc că unul dintre candidați era doamna Yvonne Choquet-Bruhat, matematician, și candida cu un chimist. A și fost aleasă atunci.

E.M.: Nu există deci nici măcar minima competiție care apare la un concurs pentru un post de profesor la Universitate.

„Sunt domenii lipsite de tradiție, dar care au în Academia Română aceeași pondere ca cele de mare prestigiu...”

V.B.: Cum spuneam, selecția se face la nivelul secției... o discuție pe marginea unor dosare... Dar, personal, nu am nici o siguranță că ele sunt întotdeauna analizate obiectiv. Chiar faptul că secțiile au repartizat un număr egal de membri nu mi se pare corect, deoarece ele sunt totuși inegale. Sunt domenii lipsite de tradiție, dar care au în Academia Română aceeași pondere ca cele de mare prestigiu. De ce au fost înființate? Pe baza principiului fals și găunos că trebuie reprezentate în acest for academic și domeniile științifice care sunt deficitare în cultura română. Veșnica poveste a formelor fără fond.

„Filologia în sensul strict nu se poate manifesta deplin în Academia Română, în situația de acum...”

E.M: *Dincolo de puterea prea mare deținută de anumite persoane în cadrul unei secții, despre care vorbiți dumneavoastră, dincolo de posibilitatea manifestării subiectivismului sau a intereselor meschine ale unui șef sau ale celor din jurul lui, mai remarcăm un aspect, stimulat și protejat de mulți. Se poate întâmpla ca o secție să fie oarecum monocoloră, adică formată din membri de o anumită orientare științifică sau de o anumită disciplină științifică. Acesta este cazul secției denumite, destul de impropriu și hibrid, după părerea mea, Secția de Filologie și Literatură. Scriitorii constituie acolo majoritatea absolută. Filologii propriu-ziși și lingviștii au fost aleși pe criterii, să le spunem așa, decorative, adică foarte înaintați în vârstă, sau pe postura inferioară de „membri de onoare”. Or, nu este nevoie de multe argumente pentru a accepta ideea că filologia propriu-zisă deține o problematică specifică, care implică uneori niște chestii tehnice foarte speciale. Filologia înseamnă probabil mai puțin decât genialitatea în literatură, dar în ordine instituțională, poate chiar culturală, înseamnă ceva necesar. Filologia în sensul strict nu se poate manifesta deplin în Academia Română, în situația de acum, adică nu pot fi luate decizii strategice în câmpul filologic de către*

scriitori, deoarece ei au propriul lor interes, propria lor viziune, propriile limitări. Și atunci v-aș întreba: Nu e posibilă scindarea unor secții? În cazul în speță, separarea literaturii de filologie ar favoriza ambele domenii. Scriitorii, creatorii de literatură, nu ar mai fi puși în situația inconfortabilă de a-și da cu părerea și a decide asupra unor chestiuni la care nu se pricep (critica de text, lexicografie, dialectologie, istoria limbii, interferențe lingvistice, pragmatică și sociologie lingvistică, filosofia limbii, istoria ideilor lingvistice, analiza discursului - am numit doar o parte infimă din marea diversitate a domeniilor și subdomeniilor filologiei ca știință a interpretării). Dacă ar fi mai bine reprezentați, filologii ar putea propune și pune în practică proiecte de cercetare noi, în acord cu cerințele și provocările prezentului. O posibilă soluție ar fi, cum spunem, restructurarea unor secții, în cazul discutat mai sus, separarea secției de literatură de cea de filologie propriu-zisă.

V.B.: Academia are 14 secții, adevărul este că au mai existat asemenea propuneri, chiar de creare a unor secții noi. Dificultățile au fost legate de numărul fix al membrilor în fiecare secție. Dacă o secție care are deja 13 sau 14 membri s-ar scinda, ar rămâne prea puțini membri care să poată lua decizii. Oricum, gruparea mi se pare o formulă mai viabilă.

E.M.: *S-ar putea modifica statutul, se poate schimba numărul de membri ai secțiilor!*

V.B.: Aici e problema. Se pot completa locurile vacante, dar numărul membrilor Academiei rămâne fix! Este deci mai complicat, dar lucrurile se pot aranja totuși printr-o bună înțelegere. Este adevărat ce spuneți dumneavoastră, sunt multe alte exemple de secții în care domină un anumit grup și impune o anumită orientare în profilul candidaților. De exemplu, la secția de Știința informației sunt două categorii de informaticieni: sunt cei care provin din domeniul tehnic și cei care provin din domeniul matematic sau teoretic, iar aceștia sunt în minoritate. Și în alte domenii sunt foarte multe asemenea situații. Da, sunt de acord, Academia ar trebui să reprezinte la ponderea justă pe adevărații oameni de știință reprezentativi din toate domeniile și, din această perspectivă, organizarea sa pe secții este, în opinia mea, contraproductivă.

E.M.: *De exemplu, nu e în regulă, după părerea mea, firește, ca intelectuali cu o operă impozantă, cu o viziune originală asupra culturii,*

care se bucură de un enorm impact public, modele de demnitate și de comportament public pentru foarte mulți tineri, personalități cu vizibilitate internațională reală, precum Gabriel Liiceanu sau Andrei Pleșu, nu sunt membri ai Academiei Române. În plus, cei doi cărturari numiți de mine sunt și scriitori de mare talent. Găsim însă printre membrii Academiei directori de bănci, foști miniștri, nu știu ce mitropolit sau „delegatul” acestuia, persoane poate onorabile în sine, dar despre a căror operă științifică nu s-ar putea spune mare lucru. Mai sunt în țară și alte persoane absolut onorabile, politicieni, oameni de acțiune, ce-ar fi să intre toți în Academia Română?! Statutul de academician reclamă cu totul alte merite și cu totul alte competențe.

V.B.: Nu trebuie să fim totuși malițioși. Academia Română a avut întotdeauna printre membrii săi înalte fețe bisericești, miniștri și chiar capete încoronate. Cei mai mulți dintre aceștia, și, după câte știu, este cazul și cu cei de astăzi, sunt veritabili oameni de cultură și spirit. Pe de altă parte, după cum vorbeam mai înainte, criteriile de intrare în Academia Română, nu sunt întotdeauna cele mai potrivite. Primim multe notabilități, asta e adevărul, și n-ar trebui să fie cazul. Notabilitățile în general, nu sunt persoane eligibile prin ele însele, nu sunt nici oameni de știință și nici de cultură; ei sunt în cele mai multe cazuri reflexia publică a funcției ocupate.

E.M.: Mă gândesc că poate astfel de notabilități au vrut să se simtă onorate că Academia le premiază orgoliul! Valoarea personală, autoritatea științifică, prestigiul moral, niște vorbe oarecare...

„Academia este îmbătrânită!”

V.B.: Da, așa este! Dar mai există o formulă, care se numește „membru de onoare” și care este acordat personalităților care au adus servicii deosebite culturii și Academiei Române și pentru care unii dintre ei s-ar putea califica. Academia este îmbătrânită! Când spun îmbătrânită, nu spun – așa cum vorbeam noi cândva, prin anii 1980, despre corpul profesoral – că e îmbătrânit, că nu s-au făcut promovări etc. Nu, Academia este mult mai îmbătrânită! Aveam o statistică în care se spunea că nu majoritatea, cred că aproape 75% din membri sunt în

vârstă de peste 80 de ani.

E.M.: *82 de ani ar fi media, spune cineva.*

V.B.: Da, deci sunt foarte puține persoane sub 60 de ani, foarte puține, ceea ce este foarte grav, deoarece face ca numărul persoanelor active să se împuțineze de la un an la altul!

E.M.: *E vorba aici de decizie, de capacitatea de decizie în cunoștință de cauză! Prestigiul, odată dobândit, rămâne bun dobândit toată viața, dar capacitatea de decizie slăbește drastic odată cu înaintarea noastră în vârstă.*

V.B.: Membrii Academiei Române sunt aleși pe viață și cam așa este peste tot. Problema este următoarea: Ce se poate face pentru a întineri Academia Română? V-am spus că s-au făcut mai multe încercări în acest sens. Prima reglementare prevăzută în Statut a fost limita de vârstă de 65 de ani pentru intrarea în Academie. Bineînțeles că au apărut situații nedrepte, pentru că unii meritau să intre în Academie dar împliniseră 66 de ani, meritau, și n-au apucat să intre înainte. Pe de altă parte, s-a abuzat de eliminarea limitei de vârstă. Când candidează pentru Academia Română o persoană mai tânără, fie aceasta chiar strălucită, și o personalitate de mare valoare, dar mai în vârstă, cel mai tânăr nu va intra și asta pentru că mentalitatea noastră națională – mult apropiată de cea asiatică, de cultivare a seniorilor – își spune cuvântul! Am un exemplu chiar recent la discuțiile din prezidiu pentru titularizarea unui membru corespondent. Erau doi candidați, dintre care unul mai în vârstă, iar altul mai tânăr, dar cu un palmares științific excepțional. Argumentul unor colegi pentru alegerea celui mai în vârstă a fost acela că acesta fusese profesorul celuilalt, ciudat argument! În vederea unui bun proces de selecție, ar trebui creat un sistem prin care, într-adevăr, să recunoști meritele seniorilor, dar pe de altă parte majoritatea să fie formată din oameni activi. Hai să ne gândim totuși! Marea majoritate a membrilor Academiei nu numai că sunt în vârstă, foarte în vârstă, cum ați spus și dumneavoastră, iar mulți nu pot frecventa Adunările generale și nici activitățile din secții, nu pot contribui la viața Academiei Române, nu pot conduce un institut, nu pot face o reală prestație publică în calitate de academician. Ce facem? Acceptăm totuși ca Academia Română să devină un club al seniorilor?

E.M.: *Îmi vine o idee ciudată, ezit să o spun, și totuși! De ce nu*

s-ar imagina până la urmă un sistem de pensionare? De ce, la o anumită vârstă foarte înaintată, să nu ieși mai întâi la un fel, cum spun nemții, Ruhestand, o stare de odihnă? În lumea catolică, episcopii ies la pensie, penultimul papă a dat și el un exemplu la cel mai înalt nivel!

V.B.: A fost un asemenea proiect prin anii '90, dar nu a mai intrat în discuție.

E.M.: *Cam cum a ieșit papa Ratzinger la pensie înainte de terminarea mandatului. La 85 de ani!*

V.B.: Nu, atunci s-a spus practic așa: în Academia Română, de la 75 de ani încolo, să rămână omul practic cu titlul, dar să nu mai conteze ca membru al Academiei. Ideea acestui proiect îi aparține lui Mihai Drăgănescu.

E.M.: *Exact, să rămână cu titlul!*

V.B.: Onorific! Iar apoi locul lui, rămas liber, să poate fi ocupat. Dar știți care a fost problema? Îndemnizația! Și nu vreau să fiu răutăcios, dar indemnizația este foarte importantă pentru membrii Academiei Române. De ce? Păi, știm toți de ce! Mulți dintre aceștia sunt profesori pensionari, au avut un salariu mic și, în consecință, o pensie de mizerie și sunt oameni de un anumit calibru! Majoritatea academicienilor nu sunt persoane active, nu sunt persoane bogate, nu sunt aidoma profesorului german care a ieșit la pensie cu 85% din salariu, și ce salariu! Chiar în Italia sau în Franța lucrurile stau mult mai bine. Astăzi trebuie să se țină cont din păcate de chestiunea aceasta! Știți, odinioară, în Academia Română lucrul acesta nu conta, pentru că nici nu existau asemenea indemnizații introduse în 1948 după modelul Academiei sovietice dar, după părerea mea, absolut necesare pentru a recompensa elitele culturale și științifice românești. Există un buget care este prevăzut prin lege și există un număr fix de membri ai Academiei, 181, care nu poate fi mărit. Totuși, probabil că s-ar putea găsi o soluție și aici, adică de a întineri corpul Academiei! Oricum, o soluție trebuie găsită, pentru că altfel Academia va ajunge în aceeași stare ca în ultimii ani ai regimului Ceaușescu, când nu se făcuseră deloc timp de 15 ani noi primiri de membri, iar Academia devenise extrem de îmbătrânită și aproape inexistentă ca for științific.

E.M.: *Totuși, Academia ca și Biserica, toate marile instituții tradiționale, unele vechi de sute de ani, trăiesc și ele în societate și, din când*

în când, mai suferă câte un „aggiornamento”, o adaptare la noile cerințe, nevoi, mentalități ale comunităților. În Occident, după ce oamenii au murit cu sutele de mii în războaie civile cu bază religioasă, după ce mii de oameni au murit arși pe rug din cauza convingerilor lor, după atâtea sacrificii, asasinate, revoluții sângeroase, se pare că lumea a învățat câte ceva. Noi, se pare că n-am învățat încă lucrul acesta simplu: societatea evoluează, își creează propriile elite, aceste elite văd lucrurile altfel, trebuie să fie luate în seamă. În ce mă privește, eu simt că aparțin unei asemenea elite secundare, minoritare, neglijată și oarecum detestată de establishment-ul oficial de la toate nivelurile. Nu pot să nu constat, uitându-mă la ceea ce se petrece, cum se irosește un prestigiu simbolic enorm, care este cel al Academiei Române. Inerție, lipsă de inițiativă, lipsă de imaginație proiectivă și strategică, aceasta constat. Eu vă mărturisesc că nu sunt mulțumit de felul cum funcționează instituțiile noastre de profil, cele filologice. Cel din Timișoara este aproape de dispariție, cele din Iași și de la Cluj supraviețuiesc la limita inferioară a onorabilității. Cele două mari institute de profil filologic din București, cel de istorie literară și cel de lingvistică se „bucură”, după părerea mea, de un management catastrofal, deși sunt masiv favorizate financiar și instituțional. În special la cel de lingvistică, cu circa 140 de membri, cu resurse logistice și financiare consistente, cu foarte mulți cercetători de înaltă performanță, oamenii sunt puși să bată pasul pe loc în proiecte minore sau în proiecte „mărețe”, care nu se mai termină niciodată. Sunt vechi redactor la „dicționarul-tezaur” (DLR) al Academiei, și sunt mândru de asta, este locul unde am primit formația tehnică de cercetător profesionist, dar nu-i o mândrie să vezi că au trecut aproape 150 de ani și n-ai reușit să finalizezi marele dicționar-tezaur al limbii naționale, domnule profesor...

V.B.: Să nu fim, totuși, nedrepti. Academia, prin institutele sale, a realizat numeroase opere majore pentru cultura română, dicționare de lingvistică și istorie literară, tratate științifice, a produs numeroase rezultate științifice de valoare. Pe de altă parte, aveți deplină dreptate când vorbiți de starea institutelor noastre, la rândul lor îmbătrânite și văduvite de un flux normal de înlocuire a generațiilor. Nu este, însă, vina Academiei, ci a legislației în vigoare.

E.M.: 150 de ani ca să faci dicționarul Academiei?

**„Într-o academie trebuie să se regăsească totuși
intelectualii cei mai importanți ai națiunii...”**

V.B.: Este adevărat, dar a fost totuși încheiat în ultimii ani ceea ce este un motiv de satisfacție. Ați mai spus ceva, și am să revin și la chestia aceasta. Mi-ați dat și câteva nume, cu care sunt perfect de acord. Într-adevăr, într-o academie trebuie să se regăsească totuși intelectualii cei mai importanți ai națiunii. Din păcate, cum spuneam înainte, în Academie ne primesc colegii noștri și contează foarte mult părerea și votul lor. Aș putea spune că dezbinarea de după 1990, care domnește în societate, oferă în parte o explicație la ceea ce ați menționat. Probabil că în alte condiții n-ar fi fost același lucru, n-am fi ajuns aici, deși existau antipatii și simpatii și înainte în mediul scriitoricesc. Nu e normal să fie așa.

E.M.: *Vreți să spuneți cumva că oamenii capabili se ceartă între ei, se anulează reciproc, permițând mediocrităților să le ia locul?*

V.B.: Păi, cred că ați formulat foarte bine ceea ce eu n-am spus explicit! Da, așa este. Vechea zicală, conform căreia este suficient ca oamenii de treabă să se țină deoparte pentru ca lucrurile să meargă prost în lume, este perfect valabilă și în acest caz.

E.M.: *Aș vrea să vă dau un exemplu! Dumneavoastră, domnule profesor, sunteți o excepție, nu este nevoie să vă gratulez, pentru că, vorba aceea, ne cunoaștem de multă vreme de acum și nu am nici un interes să vă măgulesc! Dumneavoastră sunteți realmente o excepție între academicienii de formație „reală”, în sensul că aveți un discurs articulat, mai simplu spus, știți să vorbiți românește. Aș putea să vă dau exemple, dacă este nevoie, închidem microfonul, de academicieni care nu știu să creeze o frază coerentă, nu știu să ducă fraza până la sfârșit, se exprimă confuz, încâlcit, incoerent. Or, ne asigură neurolingviștii, cine se exprimă confuz gândește confuz!*

V.B.: Da, posibil!

E.M.: *Adică, cum să spun, că pe Iliescu sau pe Băsescu i-am îngăduit vorbind o limbă românească de proastă calitate, mai treacă-meargă, fiindcă, vorba aia, i-am ales. Dar în Academie, noi presupunem că se selectează oameni reprezentativi și din punctul de vedere*

al respectului față de limba noastră, nu?

V.B.: Remarc o dată în plus că filologii sunt intoleranți cu vorbirea neîngrijită, tot așa cum matematicienii sunt alergici la exprimarea cu greșeli de logică. Situația semnalată de dumneavoastră poate este reală, nu știu, dar să știți că oamenii de știință în mod special au început să fie tot mai neglijenți în exprimare. Nu este un semn de incultură, ci mai degrabă de ignorare a unor reguli formale de comunicare. Cam la fel se întâmplă și cu modul în care se îmbracă sau se prezintă în societate. Nonformalismul anilor șaizeci s-a răspândit și în mediul științific și are consecințe și la nivel cultural. Dar nu vreau să-i scuz, deoarece cultivarea limbii a fost dintotdeauna obligația fundamentală a academicienilor. Cât despre cei doi președinți, am să vă contrazic, ei nu vorbesc prost, după părerea mea, chiar au un discurs public articulat și bine construit. Revenind, însă, la lucrurile luate anterior în discuție, acestea se pot rezolva doar printr-o reformă a Academiei Române.

E.M.: *Cine va face asta? Cine s-o facă? Ministerul?*

„Există foarte mulți oameni de știință de mare calitate și în generațiile mai tinere...”

V.B.: Nu, ministerul nu poate să facă nimic! Academia Română funcționează după o lege care a fost făcută în 1991, a fost imperfectă, evident, tocmai relativ la aspectele pe care le-am subliniat înainte, iar în prezent se lucrează la o nouă lege a Academiei care sper să îndrepte unele lucruri. Acum s-au acumulat multe tensiuni, dar nu în interiorul Academiei, ci tensiuni între Academie și restul societății, iar criticile dumneavoastră intră tocmai în acest cadru de contestare a modului de funcționare și a criteriilor de selecție în Academia Română. Românii încă stimează Academia, după cum au mare încredere aparentă în Armată și în Biserică, și asta deoarece așa s-a impregnat în mentalul lor. În percepția publică, Academia este o instituție de mare prestigiu și chiar așa și este; Academia are oameni remarcabili, oameni efectiv remarcabili din toate generațiile! Există foarte mulți oameni de știință de mare calitate și în generațiile mai tinere. Ar trebui însă făcută o schimbare, o schimbare fundamentală în organizarea sa și, mai ales, în pro-

cedura de primire a noilor membri.

E.M.: *Sunt secții care aproape reproduc structura unor catedre universitare, care s-au format pe principiul „între eu, apoi vă trag și pe voi după mine”!*

V.B.: Da, am spus la început că sunt câteva secții despre care știu că reproduc în bună parte o anumită catedră, facultate sau institut. Unele dintre aceste secții au început chiar cu timpul să se contureze pe anumite domenii în funcție de președintele de secție, de specialitatea acestuia, ceea ce nu este deloc bine. Este clar că trebuie să se facă o reformă. Cine poate să facă această reformă? Nu ministerul, ministerul nu are capacitatea aceasta. Evident că asta nu poate să o facă decât Guvernul, să o facă Parlamentul, prin inițierea unei noi legi ale Academiei!

E.M.: *Ca să propună o schimbare legislativă, ar trebui să fie cineva avizat, care să știe despre ce e vorba. În mod normal, propunerile de reînnoire a unui organism vin din interiorul lui, iar factorul politic, societatea, le dezbate și decide.*

V.B.: E foarte delicată chestiunea aceasta. Academia nu trebuie să-și piardă autonomia, acest lucru este extrem de important, este esențial. Dacă se amestecă factorul politic, el o va face cu un anumit interes și va impune regulile sale de joc. Și așa Academia face eforturi mari pentru a rămâne în afara jocului politic. Uitați-vă acum la academii-le de ramură create de Parlament! Unii intenționează acum să facă și o academie a juriștilor. De ce? Pentru că juriștii foarte influenți în parlament și în clasa politică nu au obținut o secție în cadrul Academiei Române, sunt vreo 2 juriști în Academie în cadrul secției de științe economice și, pentru că nu au avut câștig de cauză, atunci vor să-și facă și ei o Academie! Avem o academie a medicilor, avem o academie a inginerilor, una de științe aplicate, avem și o academie a oamenilor de știință care calchiază statutul, uniforma și regulile Academiei Române. Nu așa avea nimic împotrivă, dar din păcate toate aceste academii sunt selective, nu sunt aidoma Institutului Franței, ci doar niște organizații profesionale, unele dintre ele foarte onorabile de altfel. De vreme ce acolo intră nu știu care responsabil ministerial, ziarist sau cutare om politic influent, atunci este evident faptul că criteriile de admitere sunt altele decât cele din Academia Română. Ar mai fi ceva, una dintre aceste

academiei întreține o confuzie voită și vinovată între aceasta și Academia Română, ceea ce nu este corect.

E.M.: *Și ar mai fi o chestiune, scuzați-mă! Parcă am impresia, fără să verific, că niciodată în Academia Română nu au fost atât de mulți bucureșteni în defavoarea așa-zisei „provincii”. În Academia Română tradițională, să spunem cea de pe la 1920, era un echilibru perfect între provincii. Mai mult, în prima generație a Academiei, în secolul al XIX-lea, dominau ardelenii, după aceea a existat întotdeauna un echilibru între provincii.*

V.B.: Într-adevăr, mai ales Iașul este destul de defavorizat. Probabil acest lucru este valabil nu numai în privința Academiei, ci și în reprezentarea sa în alte foruri naționale, situația este inacceptabilă față de ponderea reală a Iașului ca centru universitar și științific. De la această constatare am și pornit de fapt în inițiativele și propunerile mele din ultimii ani, când eram președintele Filialei. În anul 2000 erau douăzeci de membri ai Academiei Române din Iași.

E.M.: *Câți membri are acum Filiala?*

V.B.: Acum Filiala cred că a ajuns la unsprezece-doisprezece membri, adică s-a înjumătățit în ultimii 15 ani. Au fost foarte puține intrări noi. Când mi-am dat demisia, la un moment dat, eu am și declarat în Prezidiu: „Domnilor colegi, nu se poate totuși continua așa”. Clujul deja a obținut mai multe posturi, dar erau alte împrejurări politice favorabile, iar Capitala a avut întotdeauna foarte multe locuri în Academie, cred că aproape 75 % din total, ceea ce nu mi se pare totuși normal, căci, la urma urmei, Academia Română este a tuturor românilor, nu este Academia din București. Ca președinte al Filialei din Iași a Academiei, n-am cerut niciodată să se facă un rabat de la calitate doar pentru că ar trebui să avem reprezentabilitate pe regiuni și, în particular, pentru Moldova. Nu, am cerut doar ca, la persoane egale ca merite științifice, să ne gândim și la cineva din provincie. Am susținut întotdeauna primirea în Academie a unui om valoros din București, Cluj sau Timișoara, dar să spunem și noi precum cronicarul: „nasc și la Moldova oameni”. În Iași, nu am primit nici un membru nou în ultimii 10 ani, am primit acum 2 ani un membru de onoare și, probabil, la alegerile viitoare din această vară un membru corespondent. În altă ordine de idei, aveți perfectă dreptate, e nevoie de persoane tinere și active, mai ales, cu

idei și cu inițiative, care să dea o nouă înfățișare și vigoare Academiei Române.

E.M.: Un cunoscut filolog, profesorul Alexandru Niculescu, care trăiește la Paris, după părerea mea, unul dintre cei mai originali în idei și mai temeinici dintre filologii români ai generației sale, care îmi face onoarea să mă sune din când în când, Alexandru Niculescu deci, dezamăgit și el de evidenta stagnare din Academia Română, mi-a spus într-o zi: „Domnule Munteanu, adevărații filologi de astăzi sunt aproape toți în afara Academiei Române, nu trebuie să-ți pară rău că nu ești primit!”. Are dreptate profesorul Niculescu, însă a fi în afară înseamnă a fi și în afara dezbaterilor și a luării deciziilor! Nu poți participa la discuție, nu poți să exprimi o idee, nu poți să orientezi o dezbatere către o direcție nouă..

V.B.: Dar problema nu este atât pentru cei care rămân în afară, prejudiciul acestei stări de fapt se răsfrânge asupra Academiei însăși, care se privează astfel de adevăratele valori ale națiunii.

E.M.: Păi, tocmai, aici este problema!

V.B.: Cum să vă spun, punctul meu de vedere a fost întotdeauna clar: Elementele care merită trebuie primite, sau măcar să poată concura în condiții de totală transparență și echitate la un loc în Academie! Nu este un secret nici pentru dumneavoastră și nici pentru colegii mei de la secția de profil că eu îl văd pe Eugen Munteanu în Academia Română, iar faptul că încă nu este constituit, în opinia mea, o nedreptate. Chiar dacă nu pot fi primiți toți intelectualii de valoare, ei trebuie ținuti aproape de Academie printr-o modalitate sau alta. Ne putem gândi și la un statut de membru asociat. Atât cât am avut posibilitatea, am încercat să sprijin întotdeauna oamenii de valoare, chiar pe cei care mi-au plăcut mai puțin. Important este ca acest corp pe care îl numim Academia Română să aibă în sine doar elemente de valoare certă și incontestabilă, iar eu fac parte din ea, și, deși nu sunt sigur dacă mă ridic la standardele cerute de titlul de academician, nu-mi convine totuși să am orice fel de coleg. La fel ca mine gândesc cei mai mulți dintre membrii Academiei. Prestigiul Academiei nu vine nici din tradiție, nici din istorie, nici din averi și nici din ceea ce crede prin sondaje lumea de pe stradă, ci vine din calitatea corpului uman al Academiei. Evident că întotdeauna vor rămâne în afara Academiei persoane care ar merita să

între și nu vor putea intra, așa a fost întotdeauna, atât la noi cât și aiurea! Este, desigur, nedrept și va fi o permanentă sursă de nemulțumiri și frustrări. Dar să facem totuși un efort să între cei mai merituoși și să facem cât mai puține erori de selecție, iar când o facem să tragem învățăturile cuvenite.

E.M.: *Panteonul culturii naționale, care este stabilit numai de posteritate, nu se suprapune întocmai peste structura Academiei, deși ar fi bine să fie cât mai aproape de aceasta.*

V.B.: Când a fost așa? Ar fi și greu deoarece numărul membrilor săi nu poate crește indefinit dacă se dorește să rămână un club exclusivist al culturii românești. Vechea Academie Română era, poate, mai reprezentativă, din acest punct de vedere. Între cele două războaie, cu câteva mici excepții, personalitățile reprezentative ale culturii și științei românești se aflau în interiorul Academiei. Chiar în perioada comunistă, dacă trecem cu vederea epurările care s-au produs atunci în domeniul umanist, în paralel cu înlocuirea unor mari personalități culturale cu activiști politici, Academia a păstrat, cu unele excepții, elita științifică a țării, iar până prin anii șaptezeci primirile, deși strict controlate de partidul comunist, au fost oarecum exigente.

E.M.: *Aveți dreptate, la Aiud nu prea au fost chimiști, fizicieni, matematicieni, ci mai mult istorici!*

V.B.: Au fost acolo două categorii: foști oameni politici și intelectuali, în particular academicieni, care au făcut politică activă sau au făcut parte din organizații politice anticomuniste.

E.M.: *Voiam să spun că regimul comunist i-a asimilat și folosit până la urmă pe unii fizicieni sau chimiști sau ingineri fiindcă avea nevoie de ei, pe când cei care se ilustraseră în discipline „ideologice” erau primejdioși și tratați ca dușmani ireductibili.*

„În dorința lor de legitimitate, comuniștii au vrut să li se asocieze oameni de știință și cultură...”

V.B.: Nu, nu! A fost o politică pragmatică. În dorința lor de legitimitate, comuniștii au vrut să li se asocieze oameni de știință și cultură, care erau dispuși să colaboreze, și cei mai mulți au acceptat și asta nu întotdeauna din oportunism. Această coabitare a vârfurilor vechii intelectualități științifice, tehnice și chiar cultural-artistice, a funcționat până pe la sfârșitul anilor șaizeci, când regimul, care între timp și-a format propria clasă de specialiști, a considerat că se poate dispensa de ei. Atunci a început și declinul Academiei R.S.R. și marginalizarea intelectualilor printr-o politică deliberată a partidului comunist. Pentru aproape două decenii, cultura, învățământul și știința au intrat într-un proces accentuat de „moarte entropică”, proces care se resimte și astăzi.

E.M.: *Domnule profesor, vă mulțumesc, am obosit amândoi, reluăm mâine dacă sunteți de acord.*

V.B.: Cu mare plăcere.

E.M.: *Mâine vă propun să începem o discuție despre tipologia imposturii, trebuie să vorbim despre plagiatori, despre nocivitatea fenomenului, dacă sunteți de acord.*

V.B.: Cum să nu. Să vedem dacă vom fi pe aceeași lungime de undă.

E.M.: *Bine. Vă mulțumesc foarte mult.*

V.B.: Mulțumesc și eu.

CONVORBIREA A III-A

**„Plagiatul este mai mult decât o simplă fraudă,
este cea mai reprobabilă formă a imposturii...”**

EUGEN MUNTEANU: *Începem a treia convorbire cu profesorul Viorel Barbu și este data de 1 aprilie 2015. Domnule profesor, ieri, când ne-am despărțit, ne gândeam să lăsăm mai mult timp pentru a discuta o problemă importantă, și anume despre fenomenul care a devenit o adevărată plagă a vremurilor noastre în mediile academice: plagiatul. Plagă și plagiat, nu îmi dau seama dacă sunt din aceeași familie de cuvinte, dar au ceva în comun. Subiectul este, firește, demn de discuție, mai ales că întreaga societate cultă românească este angrenată într-un caz de plagiat cu semnificații mult mai mari decât unul simplu, întrucât însuși primul ministru al țării este nu numai acuzat, dar și dovedit de această fraudă. După părerea mea și, probabil, și a dumneavoastră, plagiatul este mai mult decât o simplă fraudă, este cea mai reprobabilă formă a imposturii. Impostura academică are forme de manifestare foarte subtile. Ieri am discutat câte ceva. Din punct de vedere etimologic, impostură înseamnă, până la urmă, „faptul de a fi acolo unde nu este locul tău, a ocupa o poziție care nu ți se cuvine, pe care nu o meriți”. Or, repet, primejdia aceasta a imposturii, în forme mai ușoare, îi paște uneori și pe unii din cei de bună credință, dar lipsiți de suficientă experiență. Dar nu acesta este și cazul plagiatului, care este o infracțiune gravă, atât din punct de vedere legal, cât mai ales din punct de vedere moral. Plagiatul nu afectează doar veridicitatea ierarhiilor, spiritul competiției între oamenii de știință, ci afectează, înjosind-o și compromițând-o definitiv, însăși persoana care cade în acest grav păcat. Vă adresez o întrebare simplă: există și în domeniul matematicii cazuri de plagiat?*

VIOREL BARBU: Sunt, dar sunt foarte rare și am să vă și explic de ce. Evident, sunt plagiate în toate științele. Totuși, dacă vorbim strict despre matematică, lucrurile stau altfel. Dacă cineva încearcă să își

însușească un rezultat deja cunoscut, contribuția științifică a altcuiva, este relativ ușor descoperit, deoarece pe piață există deja o bază de date despre rezultatele deja obținute. Prin urmare, pentru specialiști, când persoana X vine cu un rezultat despre care pretinde că este al lui, dar care, de fapt, a fost publicat sau care a circulat anterior, atunci fraudă este ușor de descoperit dacă iese pe piața mare, să spunem, pe piața principală a ideilor științifice. În cazul în care nu iese pe această piață, adică nu îl publică în reviste importante, plagiatul ar putea, totuși, rămâne nedescoperit, dar și în anonim. Într-o teză de doctorat prost condusă, nepublicată, se mai pot strecura astfel de rezultate plagiare. În general, acestea sunt fapte rare și am să vă ofer un exemplu. Eu am condus multe teze de doctorat și la mine acest lucru nu s-a întâmplat niciodată, mai ales că mulți dintre doctoranzii mei au fost excelenți. Dacă ar fi venit cineva la mine, vreun doctorand sau vreun student pe care îl îndrumam spre doctorat, cu o lucrare în care pretindea că are un rezultat nou, imediat mi-aș fi dat seama sau l-aș fi verificat și aș fi văzut dacă acest rezultat este sau nu este al lui. Deci, în matematică este relativ ușor de stabilit plagiatul. Se întâmplă altceva în domeniul umanist, unde nu poate fi vorba doar de un rezultat concret; avem aici o lume a ideilor, o lume a interpretărilor. Există o uriașă literatură în domeniul umanist, care este foarte greu de controlat, și apar astfel forme subtile de plagiat. Vreau să fac o paranteză. Îmi spunea cineva odată, un coleg de-al nostru foarte distins, că a descoperit ceva despre poetul englez din Evul Mediu, Geoffrey Chaucer. El voia să vadă dacă descoperirea lui este o noutate sau nu și a consultat un specialist în domeniu. Atunci a putut constata că există zeci de mii de documente și lucrări despre orice poet din Evul Mediu, ca să nu mai vorbim despre Chaucer. Concluzia este, așadar, că este mult mai greu de descoperit fraudă în acest domeniu iar plagiatul este, probabil, mult mai ușor de realizat. Așa consider eu că se întâmplă mai ales în științele sociale, poate mai puțin în lingvistică, deoarece lingvistica este foarte riguroasă, ca orice știință. În domeniile în care se vehiculează idei și în care interpretările pot fi, eventual, numeroase, acestea pot fi, mai mult sau mai puțin subtil, însușite. Plagiatul ordinar este, evident, peste tot. Cele mai rafinate sunt greu de descoperit și dovedit. Oricum, plagiatul este cel mai mare păcat moral care

poate fi săvârșit în lumea aceasta a noastră, a oamenilor de știință.

E.M.: *Eu aș îndrăzni să compar plagiatul cu un viol, deoarece această infracțiune nu poate fi ștearsă, nu poate fi acceptată și absolvită prin împăcarea părților, cum s-ar spune. Furtul intelectual rămâne un viol, pentru că păcatul cel mai mare nu ar fi numai impostura morală a hoțului, ci nocivitatea îi este intensificată prin faptul că acesta conduce, practic, la falsificarea totală a scării de valori, pervertește nivelul cunoașterii științifice în sine, deoarece cunoașterea implică ceva mereu nou, implică un proiect care trebuie să conducă la un progres al cunoașterii. În plus, plagiatul conduce la degradarea profundă și definitivă a persoanei care îl practică, deoarece apelând la modalitățile acestora frauduloase, persoana respectivă recunoaște implicit că nu este în stare de efort de cercetare propriu, nu deține calitățile necesare, cultură de specialitate, imaginație creatoare, forță de muncă, tenacitate, onestitate față de sine însuși, toate acele trăsături care îl caracterizează pe cercetătorul veritabil. Mai este încă un aspect, deloc de neglijat, care privește comunitatea academică respectivă în ansamblul ei. O entitate academică oarecare, o catedră, o școală doctorală, o facultate sau o universitate care nu are forța de a se delimita clar și explicit de plagiatorul dovedit din sânul ei, invocându-se motive și alibiuri „umanitare” sau „colegiale” de tipul: să arunce piatra cine se știe fără prihană, să nu distrugem un destin uman, a fost un moment de rătăcire al săracului sau săracei coleg/colege, dincolo de articolul sau cartea plagiata, omul a scris și lucruri valoroase etc., ei bine, asemenea entități academice slabe se compromit ele însele, se află în stare de hybris! Vechii greci aveau credința că, odată ce zeii au fost ofensați printr-o crimă majoră, starea de bine nu poate reveni în cetate decât prin recunoașterea vinei și prin expiere. În fond, o cicatrice vindecată pe corpul unui luptător onest și fidel exigențelor breslei sale este mai onorabilă decât un furuncle disgrățios și activ. Datorită amploarei și importanței fenomenului, se pare că se conturează chiar o disciplină de studiu nouă, o știință numită plageologie. Am cunoștință de faptul că la München s-a creat o catedră, se cheamă chiar așa: Plageologie, catedră ocupată de o profesoară care s-a dedicat studiului întregii complexități a acestei problematice.*

**„O bună parte din lucrările de diplomă sunt plagiate
și rareori depășesc nivelul unor compilații...”**

V.B.: Părerea mea este că această problemă trebuie privită din punctul de vedere al sociologiei, deoarece, dincolo de aspectele morale, ea este și o problemă sociologic-culturală. Este evident că cel care comite un plagiat o face uneori din inconștiență, dar de cele mai multe ori avem de a face cu un gest imoral conștient. La noi, problema devine încă și mai gravă, deoarece ne lipsește o cultură a onoarei profesionale, o preocupare educativă constantă în direcția evitării furtului de idei. Problema pleacă, în special, chiar din școală. Se pare că nu suntem suficient de exigenți atunci când elevii copiază, când studenții copiază și își fac lucrările de seminar sau lucrările de diplomă plagiind, iar profesorul, din diferite motive, acceptă așa ceva, deși chiar pentru el este evident faptul că studentul îi prezintă o contribuție care nu este a sa. Trebuie să recunoaștem și că o bună parte din lucrările de diplomă sunt plagiate și rareori depășesc nivelul unor compilații.

E.M.: *Mai închidem ochii, cum s-ar spune.*

V.B.: Da. Și în matematică se întâmplă așa ceva. În general, studenții mediocri fac acest lucru, în tot felul de lucrări unde nu se cere o contribuție originală. La fel se întâmplă și la lucrările de grad din învățământ. Profesorul care îi conduce lucrarea acceptă textul prezentat, gândindu-se că nu este nevoie să fie atât de exigent la acest nivel, socotit minor, deoarece, crede el, omul este un modest profesor de gimnaziu sau de liceu și că, oricum, nu își va publica teza etc. Astfel, profesorul îl obișnuiește pe student cu practica plagiatului. Acest domn, acest student, care își plagiază lucrarea de diplomă sau chiar o banală lucrare de seminar, mai târziu va avea pretenții să urmeze și un doctorat, va plagia și lucrarea de doctorat și va constata că este foarte ușor să o facă. Adevărul este că, în momentul de față, internetul pune la dispoziție o literatură enormă în orice domeniu și mulți sunt tentați, într-adevăr, să își ia ideile formulate de-a gata, din lucrările altora. Furtul acesta este mult mai ușor de săvârșit decât altădată.

E.M.: *Sunt perfect de acord cu dumneavoastră că, în domeniile umaniste, plagiatul este mult mai frecvent, mai ușor de comis, ispita este mai mare decât în domeniul științelor exacte, deși probabil se practică și acolo. Vă informez că, din evaluările mele, cel puțin în România, domeniul în care se practică plagiatul cel mai mult este medicina. În medicină, care nu este o știință umanistă, este o știință practică, tehnică, foarte importantă, de altfel, se plagiază cel mai mult. Am prieteni medici, iar cei mai sinceri dintre ei, care au curajul, în particular, să fie sinceri, aduc argumente de tipul următor: La noi nu este la fel ca la voi, noi suntem practicieni, important este rezultatul practic al muncii noastre, tratarea și vindecarea bolilor oamenilor. Orice metodă nouă, orice descoperire, este vital să fie aplicată imediat și de toată lumea. Nu putem cu toții fi oameni de știință adevărați, nu avem cum să pierdem sute și mii de ore în laboratoare și în biblioteci, când bolnavii ne așteaptă. Argumente asemănătoare aduc și cei de la Politehnică, inginerii, și cei de la Agronomie, precum și cei de la Drept. Toată lumea plagiază, ni se spune, altfel nu este posibil. Domnul Ponta este jurist. Chiar și în domeniul sociologiei se plagiază, sau al economiei. Repet, se pare că domeniile unde se plagiază cel mai mult sunt medicina, agronomia, dreptul și politehnica. Pretextul sau scuza frecvent invocată este aceea că ei sunt oameni practici și că nu au timp să facă cercetări, că, în fond, adevărurile banale universale se exprimă în același cuvinte, că, de fapt, nu este cazul „să descoperim de fiecare dată roata” etc. Tot felul de asemenea argumente evident falacioase!*

V.B.: *Și eu am aflat cu surprindere de această chestiune, de amploarea fenomenului. Mi s-a spus recent de către un specialist că în medicină se plagiază foarte mult de către medici, doctori și profesori, ceea ce este neașteptat să se întâmple într-un domeniu de înalt profesionalism și rigoare științifică.*

E.M.: *Se pare că există chiar un academician în această ceață consistentă a plagiatorilor medici!*

„Se acceptă un anumit standard foarte scăzut al tezelor de doctorat...”

V.B.: Discutam odată despre un plagiat și cineva mi-a spus: „Domnule profesor, de ce faceți dumneavoastră atâta caz? Păi să vedeți la noi cum se întâmplă...” Se știe, au fost niște cazuri de plagiat celebre în urmă cu doi ani. Fostul ministru al învățământului, un domn care se numea Mang, a făcut un plagiat ordinar. Am și verificat, deoa-rece tema ținea de domeniul automaticii. Se confirma integral plagiatul. Da... Cred că, la noi, plagiatul se întâmplă mai ales în acele sectoare ale științei care sunt subdezvoltate sau unde sunt niște niveluri sau niște exigențe foarte scăzute. În primul rând, dacă este să ne referim la tezele de doctorat, vina principală este, după părerea mea, a conducă-torului științific. Datoria de control a profesorului este fundamentală. Am vorbit înainte despre faptul că un profesor nu ar trebui să accepte o lucrare de diplomă sau de grad slabă sau cu suspiciuni de plagiat și, totuși, o acceptă. Ar fi atât de ușor, în acest stadiu, să respingem o astfel de lucrare! Și eu, de multe ori, i-am dat câte unui student, pe care îl vedeam că nu este în stare să finalizeze ceva, un subiect și o biblio-grafie și l-am trimis să lucreze. Am constat că el vine cu lucruri luate de la alții și l-am sfătuit să mai schimbe, să mai reformuleze, dar acest lucru s-a întâmplat la o lucrare de diplomă, nu la o teză de doctorat. Mărturisesc însă că, în calitate de membru al comisiei de doctorat, am refuzat în câteva rânduri să dau aviz favorabil, deși nu este ușor. La doctorat, exigența conducătorului științific ar trebui să fie foarte mare, dar de multe ori nu este, din păcate. Aici este partea proastă. Se mai întâmplă și la alte case, și la case mai mari, nu vreau să vorbesc des-pre un domeniu anume, nici despre medicină, nici despre inginerie. Evident, există anumite domenii științifice care se bucură de mare stimă pentru rigoarea și exigența lor, dar mi se pare că, în primul rând, se acceptă un anumit standard foarte scăzut al tezelor de doctorat și, în al doilea rând, se vede o anumită lipsă de exigență în discutarea și trece-rea lor prin comisii. Am impresia că nici nu există un cod ferm, cu pre-scriptii clare pentru profesori. Ați menționat anterior un caz de plagiat care a fost scandalos mai ales prin rangul social înalt al persoanei im-

plicate și nu este un fapt singular. A fost un caz rușinos, penibil, care a fost politizat, deși nu ar fi trebuit! Politizarea a condus, din păcate, la trecerea cu vederea a gravității faptelor. S-a trecut cu vederea culpa morală, când, de fapt, aceasta era în joc, nu elementul politic. Într-un fel, procesul acesta a fost, totuși, de bun augur, deoarece societatea românească a luat astfel cunoștință despre ceea ce înseamnă un plagiat. Eu am rămas surprins de altceva, și anume, de cât este de subțire spiritul critic în rândul persoanelor educate. Acest caz celebru a fost întors pe toate părțile, deși era evident că nici nu trebuia discutat! Din păcate, chiar persoane din mediul academic au luat apărarea făptuitorului, deși puteau să adopte tăcerea. Eu am rămas atunci supris de comportamentul acestor persoane, care încercau să scuze, să răstăl-măcească totul, când lucrurile erau foarte clare. Trebuie să recunoaștem: Nu este aceasta o dovadă de lichelism? Dacă noi nu avem curajul să spunem că albul este alb și negrul este negru în orice situație, dacă tolerăm în judecata publică sau trecem cu vederea un asemenea fapt, nu îl vom eradica niciodată din școala românească și, în general, din cultura românească. Au mai fost cazuri celebre de plagiat și în literatură, dar și în alte domenii.

E.M.: *Să ne aducem aminte de cazul Eugen Barbu. Și atunci factorul politic a sărit în ajutorul infractorului!*

V.B.: Da. Aveți dreptate, iar un asemenea lucru este foarte grav. Politicul ar trebui să iasă din discuție în asemenea cazuri. Aceasta arată că nu suntem cu nimic mai buni decât societatea de acum 30-40 de ani, din comunism, deoarece continuăm să acceptăm aceeași confuzie a valorilor. Noi am vorbit deja despre Elena Ceaușescu, despre Nicolae Ceaușescu și despre alții, despre impostura lor academică evidentă. Dar, în cazul plagiatului primului ministru Ponta, lumea academică, mediile culturale au reacționat surprinzător de slab. M-aș fi așteptat la o reacție puternică, unanimă, din partea lumii academice, a mediului cultural. Nu trebuia neapărat să i ceară demisia făptuitorului, asta poate fi privită și ca o chestiune personală, dar lumea academică trebuia să-și impună un punct de vedere. Eu, când văd un fost ministru sau un ministru în funcțiune că încearcă să își perieze șeful cu argumente de acest gen, resimt o mare durere. Eu am fost în comisie...

E.M.: *Tocmai voiam să vă întreb detalii în această privință, dacă*

interpretarea publică este justă... Reacția dumneavoastră, ca fost membru al CNACDT-ului, ca și a multora dintre colegii dumneavoastră de comisie, a fost perceput de către mine și de către prietenii mei, cu care am discutat, ca un fel de reacție de silă, acesta este cuvântul.

**„S-a încercat mușamalizarea aceluia plagiat,
chiar prin folosirea forței și desființarea unei comisii...”**

V.B.: Nu! Domnule profesor, trebuie să vă spun despre ce era vorba. Eu nu știam la început foarte bine despre ce era vorba, deoarece fusesem plecat în străinătate. Am participat însă la acea celebră ședință, fără să știu precis despre ce este vorba! Acolo am văzut că este un plagiat evident și, când am văzut aceasta, chiar dacă persoana îmi fusese până atunci simpatică, nu mai încăpea nici o discuție: plagiatul este plagiat! Poate să fie vorba despre oricine, pentru mine albul este alb și negrul este negru. Faptul mai grav a fost, însă, altul! Este vorba despre cum s-a încercat mușamalizarea aceluia plagiat, chiar prin folosirea forței și desființarea unei comisii. Lucrul acesta a fost atât de urât, încât mi-a produs, efectiv, silă. Nu mă așteptam la așa ceva.

E.M.: *Numai în regimurile autoritare se putea face așa ceva.*

V.B.: Când vine un ministru și un alt fost ministru care încearcă să arunce cu afirmații că această comisie a acționat politic, acest lucru îmi aduce aminte de practicile din anii '50. Numai în anii '50 se puteau întâlni argumente de genul acesta: „Nu discut cu dumneavoastră, deoarece este un gest politic.” Acest tip de argumente are de-a face cu acea faimoasă anecdotă relatată într-un eseu de Mihai Ralea, în care două studenți se ceartă între ele, discută, de fapt, ceva și una, care pierde din argumentație, spune la un moment dat: „Așa îmi trebuie dacă discut cu o ofticoadă!” Așa și aici. Acesta era argumentul care a fost aruncat pe piață. Lucrul acesta a fost foarte grav. Lumea trebuie să penalizeze cum se cuvine un asemenea act grav. Nu cere nimeni nimănui capul, nici nu trebuie politizată întreaga discuție, dar fapta rămâne faptă și trebuie penalizată. Între timp, parțial s-a și recunoscut justetea poziției noastre, Universitatea din

București a retras titlul de doctor domnului Victor Ponta.

E.M.: S-a recunoscut, bineînțeles, la nivel academic! Numai că, după părerea mea, consecințele trebuiau tras și la nivel practic, prin demisie. Ajungem din nou la onoare. Cetățeanul român nu înțelege cuvântul onoare, el nu reacționează decât la constrângeri. Noi avem un caz de plagiat în facultate, vechi de mai bine de 3 ani. Eu l-am dezvăluit, s-a făcut o comisie de specialiști condusă de decan și s-a constatat într-un proces verbal: „Este adevărat, se confirmă ce spune domnul Munteanu, că multe pasaje sunt luate întocmai, copiate prin copy paste de acolo și de dincolo etc.” Numai că autorii raportului evită să folosească cuvântul plagiat. A fost înaintat dosarul la comisia de etică de pe Universitate, iar comisia de etică (fosta comisie de etică, fiindcă între timp s-a modificat și regulamentul, a fost desemnată o altă comisie) a constatat că au trecut trei luni de la constatarea faptului și nu se mai ia în considerare sesizarea, adică fapta se prescrie. Absolut ridicol, cusut cu ață albă, cum se spune, caz tipic de mușamalizare! Păi acesta nu este un eveniment minor, ca o cearță între doi colegi, ca o insultă sau o calomnie, care să se prescrie după trecerea a trei luni de la săvârșirea ei! Între timp, cum spuneam, regulamentul de funcționare a comisiei de etică s-a modificat, se spune clar și explicit că plagiatul nu se prescrie niciodată. Nimeni, nici colega în cauză, nici comunitatea noastră în sine, nici un for de conducere, nu vrea să tragă nici o concluzie. Dar ceea ce vreau să subliniez, ca să nu intru în detalii, deoarece sunt prea specioase, e marea surprindere pe care o am față de atitudinea multora dintre colegii mei, pe care îi apreciez și îi stimez. Sunt oameni de valoare, cu suprafață științifică și reputație nepătată, oameni nu mai puțin exigenți decât mine în alte privințe, dar care, în cazul acesta de plagiat iau o poziție prudentă de neînțeles, cu argumente de tipul: „Hai, lasă și tu de la tine, fii mai maleabil, tocmai pe colega X ți-ai găsit acuma să o acuzi, o eventuală sancțiune ar fi mult prea aspră în raport cu gravitatea faptei, în plus, arunci un oprobriu asupra facultății... Eu revin și spun mereu: Chiar presupunând că am fi „iertători” cu cazul în speță, nu ne putem permite să purtăm cu toții povara unei mutilări grave a reputației noastre colective. Asta pe de o parte! Pe de altă parte, după cum se și vede cu ochiul liber, lipsa noastră de

reacție încurajează masiv plagiatul în rândurile studenților. Cât privește bunul renume al Facultății noastre, afirm că o operație chirurgicală de extirpare a unui furuncul, ca să spun lucrurilor pe nume, este mai eficace decât cronicizarea unei boli. Adică o cicatrice este mai onorabilă decât o infecție activă și permanentă.

„Foarte mulți colegi de-ai noștri au o atitudine de pasivitate, de îngăduință prost înțeleasă...”

V.B.: Lucrurile acestea nu pot fi tolerate, adică micile „înțelegeri colegiale”. În această privință eu sunt de acord cu dumneavoastră. Foarte mulți colegi de-ai noștri au o atitudine de pasivitate, de îngăduință prost înțeleasă. Unii nici măcar nu sunt interesați de asemenea situații, adică arată o lipsă de înțelegere, o toleranță nocivă, o îngăduință care nu poate fi permisă. Adevărul este că trebuie să fim exigenți. Sunt anumite lucruri cu care nu putem fi înțelegători. Nu. Este foarte grav. Uitați-vă, plagiatul se răspândește în sistemul academic și se creează astfel o imensă confuzie a valorilor. Fenomenul trebuie recunoscut și combătut. Vom avea întotdeauna plagiate, așa cum vor fi întotdeauna oameni care vor fura și vor omorî, dar lucrurilor trebuie să li se spună pe nume și ele trebuie condamnate la nivel social. Trebuie să existe un cod pe care cu toții să îl respectăm. Iar în acest cod să se spună; „A omorât? A omorât. Nu are circumstanțe atenuante! Trebuie condamnat!” Avem de a face aici cu o formă de exigență socială elementară.

E.M.: *Exact! Comparând lipsa de reacție a societății românești în cazul Victor Ponta cu rigoarea societății germane, de exemplu, în recentul caz de plagiat al ministrului von Guttenberg, ce constatăm? Von Guttenberg era nu doar ministru federal al apărării, un profesionist foarte capabil, ci și colaborator apropiat al d-nei Merkel, posibil succesor al acesteia la conducerea partidului de guvernământ. Este omenește de înțeles că, într-o primă fază, cancelarul a încercat, cum ar face-o poate orice politician, să își apere protejatul, dar doar până la un punct, și anume până la punctul în care și-a dat seama că societatea germană nu tolerează așa ceva și von Guttenberg a trebuit să plece, punând capăt unei cariere politice care se anunța de mare perspectivă. Am*

studiat acest dosar și îl cunosc bine în toate detaliile. Angela Merkel a înțeles că se poate compromite ea însăși și atunci nu a avut încotro. Aici constatăm clar slăbiciunea carcasei morale a așa-zisei clase politice românești, care nu poate scoate societatea românească din acest hybris național: un prim ministru plagiator dovedit!

V.B.: Slăbiciunea este și a mediului academic românesc, trebuie să o spunem! Lipsa de exigență aparține și mediului academic românesc. Foarte mulți sunt dispuși să scuze plagiatul premierului, foarte mulți sunt dispuși chiar să îl apere din motive etice, cum s-ar spune, „umanitare”.

E.M.: *Și iarăși mi se pare absolut de neînțeles, dacă nu cumva reprobabil, faptul că, uneori, conducătorul de doctorat ajunge chiar să se solidarizeze cu „clientul” lui. Din presă cunoaștem un caz, de la o facultate agronomică, în care îndrumătorul tânărului doctor plagiator, care mai ocupă și o funcție universitară, a declarat public ceva de tipul: „Da, pasajele indicate sunt plagiate, dar ele nu reprezintă decât 30% din lucrare. Restul lucrării este bun!” Justificarea este absolut inadmisibilă!*

V.B.: O face probabil ca să se apere pe sine însuși, deoarece, cumva, este o culpă și a conducătorului științific, atunci când a acceptat o lucrare plagiată. Conducătorul de doctorat se face vinovat ori de incompetență, ori de superficialitate, iar în cazurile mai grave, chiar de complicitate.

E.M.: *Totuși, responsabilitatea conducătorului are limite! Buna credință este totul. Avem cazul profesorului Călinescu, Alexandru Călinescu, subtilul critic ș.a.m.d., pe care nimeni nu îl poate bănuși de conivență cu doctorandul lui plagiator. A fost vorba pur și simplu de neatenție! Vă amintiți, probabil, cazul, e vorba despre un plagiat grosolan, comis de un personaj care ajunsese chiar prorector al Universității din Suceava. Plagiase o lucrare întreagă despre Proust, publicată în Franța! De altfel cazul a avut finalul cuvenit: individul a pierdut nu doar titlul de doctor, ci și titlurile academice dobândite prin fraudă, fiind readus la rangul de asistent. Revenind la conducătorul de doctorat, tot ce ne putem reproșa, repet, în cazurile evidente de bunăcredință, este lipsa unei mai mari atenții. Dacă m-aș pune în situația profesorului Călinescu aș avea remușcări perpetue: „Domnu-*

le, de ce nu am fost mai atent?”

V.B.: A fost un accident, și este oarecum scuzabil, deoarece, cum spuneam anterior, sunt domenii în care este mai greu de descoperit întotdeauna și la timp plagiatul. Conducătorul științific ar trebui, totuși, să gândească mereu proiectiv și critic. Ar trebui să își cunoască doctorandul și să-și pună mereu problema: „Domnule, este el în stare de această realizare, sau nu?” Dacă suntem profesori buni și responsabili, știm întotdeauna cam cât poate fiecare. Mă rog, dacă avem un doctorand excepțional, atunci putem să îi acordăm credit, dar, de regulă, în cazurile normale, ar trebui ca întotdeauna să izvorască de undeva o anumită îndoială. În știință nu prea se poate pune chestiunea aceasta, deoarece, dacă doctorandul vine cu o teză foarte, foarte bună, atunci eu pot verifica. Adică, știu dacă este ceva într-adevăr nou și pot verifica dacă într-adevăr nu a fost încă publicat. Adică se poate verifica orice, dar este un pic mai greu, să spunem, și de aceea eu aș scuza în cazuri din astea. L-aș scuza și pe profesorul Călinescu, al cărui statut moral și intelectual este deasupra oricărei îndoieli și aș scuza și în alte situații. Pur și simplu, aș înțelege! Mă rog...

E.M.: *Când a aflat de plagiatul respectiv, profesorul Călinescu s-a desolidarizat imediat de el, mai mult, s-a exprimat în modul cel mai dur împotriva faptei propriului doctorand! Dacă facem o comparație cu gestul de solidarizare cu doctorandul infractor al conducătorului de doctorat de la agronomie, într-un caz menționat mai sus, la ce concluzie ar trebui să ajungem? Sunt și la noi, domnule profesor, în domeniul acesta al literelor, modalități de a evita din pornire plagiatul, și anume prin a recomanda sau a accepta ca teme de studiu doar teme sau subiecte absolut necercetate și, deci, ușor de controlat. Despre Proust sau despre Chaucer, despre Eminescu sau Blaga s-au scris zeci de monografii, sute, poate mii de studii și articole, biblioteci întregi, nu poți controla totul. Este altceva dacă cineva, în calitate de conducător de doctorat, recomandă doctorandului să studieze un scriitor român minor, mai puțin cunoscut, despre care nu a scris nimeni, sau dacă îi recomandă, așa cum fac eu uneori, un text românesc vechi, fie inedit (manuscris), fie vechi de 300-400 de ani dar practic necunoscut, cu sarcina să îl readucă în circulație, să îl*

editeze, să îl interpreteze. Sunt atâtea teme realmente inedite care, pe lângă evitarea pericolului plagiatului, oferă în plus satisfacția explorării primare a unui câmp realmente necunoscut. Profesorul meu Vasile Arvinte îl cita adesea pe conducătorul lui de doctorat de la Berlin, care spunea: „Doctoratul nu este un capăt de țară, este începutul unei cariere. De aceea, el trebuie asemănat cu examenul de calfă pe care îl dădeau odinioară meșteșugarii pentru a intra într-o anumită breaslă. De exemplu, la cizmari, calfa examinată, care voia să devină și el meșter, stătea în fața unei ‘comisii’ de trei meșteri, primea în față un calapod, o bucată de piele, niște țințe, scule și i se spunea: Acum arată că poți face și tu o cizmă, ici, în fața noastră!”

V.B.: Corect, așa este! Părerea mea este că se pot identifica teme realmente noi și inedite, evident, numai că mai avem aici ceva nociv. Este vorba de problema declanșată de numărul imens de doctorate care se dau acum în România. Statistici recente arată că sunt mai mult de 30.000 titluri acordate din 1990 până în prezent. Eu am mai spus și în alte situații. Sunt conducători științifici care au câte douăzeci de doctoranzi în același timp. Eu nu văd cum poți să îi controlezi pe toți. Eu am avut douăzeci de doctoranzi în toată cariera mea.

E.M.: *Aici sunt nevoit să vă rog să acceptați că în domeniul filologic lucrurile pot sta altfel. Eu am deja patruzeci de doctori declarați! Pe lângă faptul că temele de cercetare abordate au fost din start inedite în sensul de mai sus, constând în editarea de texte românești vechi, se mai adaugă și împrejurarea că marea lor majoritate și-au publicat tezele, care au putut astfel intra în circuitul de specialitate și evaluate de specialiști.*

V.B.: Mă rog... În fine, nu-i o regulă absolută ceea ce spuneam mai înainte. Dar, oricum, este greu de controlat un număr mare de doctoranzi și efectele neprevăzute pot fi și în sfera asta a plagiatului.

E.M.: *Se impune și este un efort foarte mare, dacă vrei să te iei în serios. Revenind la firul discuției, ce credeți? Dacă plagiatul este forma cea mai hidoasă a imposturii și a corupției în cercetarea științifică, mai sunt alte forme de corupție și impostură în activitatea noastră?*

**„Piața este invadată de cercetători care vor să publice mult
și repede în reviste occidentale,
în reviste internaționale de prestigiu...”**

V.B.: Da. Există și alte forme de impostură, dar un pic mai rare, să spunem. O astfel de formă de impostură există în special în științele experimentale și se cheamă falsificarea rezultatelor. Au fost scandaluri imense pe baza aceasta. Dar și acestea sunt, mai devreme sau mai târziu, descoperite! Când apare pe piață un rezultat spectaculos, acesta este verificat imediat de mai multă lume, de alți specialiști. Dar, o bucată de vreme, impostorii au putut să se bucure nemeritat de așa-zisele rezultate ale cercetărilor lor. Au fost scandaluri mari în ultima vreme, aceste raportări false, în special în domeniul experimental, par să se fi înmulțit. Sunt falsificări pur și simplu, ele se fac în ideea de a obține granturi de cercetare, de a beneficia de fonduri consistente. Au fost chiar cazuri când s-au acordat și s-au cheltuit milioane de dolari și s-a dovedit, pur și simplu, că totul era un fals, bazat pe experimente truate. În matematică, această formă de fraudă este mai greu de comis. În matematică, un fals nu poate convinge. Aici, totul se demonstrează pas cu pas, etapă cu etapă. Totuși, se mai poate și greși, dar, dacă o faci intenționat, mai devreme sau mai târziu se va cunoaște. Mai există și alte forme de impostură, care sunt, aparent, mai puțin grave. De exemplu, citările incorecte! Preluările de rezultate și citările incorecte dintr-o lucrare a altuia sunt forme mai rafinate de impostură. Practic, pleci de la o anumită lucrare, o citezi, obții cam același lucru sau repeți ceea ce a făcut autorul ei ca rezultat, dar, în schimb, creezi undeva impresia că ar fi rezultatele tale originale. Și aceste falsificări poți fi ușor descoperite, dacă ai răbdare. Astfel de dezvăluiri vin, mai ales, în procesul de peer-review la reviste importante. Unii referenți sunt mai atenți, alții nu. Am putea da multe exemple, dar ne limităm la câteva. Vedeți, de exemplu, China a deschis un mare număr de institute și universități în ultima vreme. Foarte frumos a făcut. Există, însă, acolo o goană pentru publicații cu orice preț. Cam așa cum era, probabil, pe la noi și prin America anilor '60 ai secolului trecut, când s-a lansat sloganul „Publish or perish!”. Piața este invadată de cercetători care vor să publice mult și

repede în reviste occidentale, în reviste internaționale de prestigiu. Fiind referent la mai multe asemenea reviste, de multe ori primesc lucrări tocmai din această categorie. Ele nu sunt propriu-zis incorecte sau false, dar sunt niște variante neesențiale, ca să spunem așa, ale unor lucrări deja cunoscute, prezentate însă într-o anumită formă nouă, așa încât să pară originale. Aveam, cum spuneam, de a face aici cu o formă de impostură mai rafinată. Adevărat, nu este plagiat, deoarece nu preia grosolan – adică „copy paste” – lucrarea altora, însă este o tot o formă de impostură și este, din păcate, foarte răspândită în momentul de față. Da, foarte răspândită.

E.M.: *Pe internet circulă varianta în limba română, făcută de către un anonim, a criteriilor de definire a plagiatului la Universitatea din Harvard. Este o traducere foarte bună și clară. În acest text de câteva pagini sunt definite patru categorii de plagiat, cu exemplele respective, iar ultimul este forma aceasta despre care vorbiți dumneavoastră. Se cheamă plagiat mozaic, adică omul zice: „Dar eu citez de fiecare dată!” După ce o scuturi, vezi însă că lucrarea respectivă este alcătuită aproape doar din citate. Așa-zisul autor pune deci numai cuvintele de legătură; or, acest fel de a proceda nu se mai cheamă text original, acesta se cheamă, ca să fim blânzi, colaj.*

V.B.: Da. Este un colaj sau, mă rog, sunt reformulări de idei. Cu alte cuvinte, practic este aceeași idee, dar reformulată și prezentată altfel. Nimic nou. Și vorbim de domeniul umanist. În matematică, în fine, este altceva, lucrurile stau puțin altfel, așa cum încercam să explic anterior.

**„Suntem amândoi adepți ai principiului humboldtian
„Forschunmg und Lehre”, adică
Mai întâi cercetarea și apoi predarea”...**

E.M.: *Aici intrăm în sfera aceasta a raportului între cercetarea științifică și noutatea de cunoaștere. Există și oarecare rutină în practica noastră zilnică, dar obiectivul final este noutatea, un nou item în cunoaștere. Suntem amândoi, după cum rezultă dintr-o discuție anterioară, adepți ai principiului humboldtian „Forschunmg und Lehre”, adică*

„Mai întâi cercetarea și apoi predarea.” Este illogic și nefiresc să spui că predai mereu și întotdeauna ceea ce au spus alții, fără ca tu însuși să nu fii permanent angrenat în cercetare, să nu vrei să descoperi mereu ceva nou. Totuși, sunt printre noi unii, destui, care spun ceva de tipul: Nu inventez eu roata acum. A fost cazul unei doamne din Universitatea noastră, acum câțiva ani, era prodecan la facultatea de sport. Unul dintre argumentele ei în fața oamenilor presei a fost: „Ce? Doar nu o să inventez eu roata acum!” Cu alte cuvinte, nu mai pot spune lucruri noi, totul a fost spus înainte de noi. Am un prieten, profesor la Agronomie, cu care port lungi și chinuitoare discuții pe această temă, care îmi spune odată: „Domnule, la noi lucrurile sunt la fel, plantele sunt aceleași, procesele fiziologice sunt aceleași, tehnicile agricole sunt aceleași, cum să inventăm noi de fiecare dată alte formulări?!!!” I-am răspuns: „Domnule, uite cum vine treaba. Dacă eu găsesc o plantă nouă acum undeva, în adâncul junglei, într-o peșteră sau pe un vârf de munte, o plantă absolut necunoscută, nu este înregistrată nicăieri, în nici un catalog, o dau la doi botaniști sau horticultori diferiți, care nu știu unul de altul, ca să o descrie fiecare cum poate mai bine. Ei vor vorbi, ca specialiști, despre morfologia plantei, rădăcină, tulpină, flori, fructe, despre tipul de înmulțire etc., etc. Când vom pune față în față cele două referate, vor fi ele identice? Nu vor fi identice, nu au cum să fie identice, decât dacă ar fi inspirate de Sfântul Duh, după cum spune legenda că au fost identice versiunile biblice din ebraică în greacă făcute, separat, de cei șaptezeci de învățați, la Alexandria, pe timpul regelui elenistic Ptolemeu al II-lea Filadelful.” Tot așa este și cu plagiatul. Chiar dacă vorbim despre același lucru, o facem întotdeauna, când nu furăm, în cuvinte și în fraze diferite.

V.B.: Noutatea nu poate fi negată în știință. În primul rând, știința trebuie să fie acasă la ea în Universitate. Evident, sunt rezultate și rezultate...

E.M.: Poate exista un profesor onorabil care nu cercetează nimic original?

**„În orice universitate, profesorul trebuie să fie un creator,
un cercetător, un om de știință..”**

V.B.: Nu. Nu poate! Mă rog, în fine! Trebuie să facem aici o mică discuție. Chiar americanii consideră că, uneori, poate fi acceptat un profesor exclusiv pe baza activității didactice. A și existat un exemplu, un profesor de la Harvard, celebra universitate menționată și de dumneavoastră, care era un excelent profesor, dar care nu era și un cercetător. L-au promovat, l-au făcut profesor, pentru că avea o imensă reputație de „teacher”, dar acestea sunt cazuri rare. Părerea mea este că nu se poate fără cercetare, și nu numai într-o universitate de tip humboldtian, ci în orice universitate, profesorul trebuie să fie un creator, un cercetător, un om de știință. Nu cred că cineva poate preda toată viața același lucru. El poate preda un curs în rutină, să îl țină douăzeci-treizeci de ani, poate, eventual, chiar să îl înnoiască, prin sinteza rezultatelor obținute de alții. Dar, dacă nu are rezultate concrete în cercetare, dacă nu aduce ceva personal, dacă nu este implicat în procesul de cunoaștere și inovare, atunci nu este un profesor complet, după părerea mea. Poate fi un didactician bun, apreciat de studenți, dau nu poate să fie un profesor complet într-o universitate care-și merită numele. În universitate, trebuie să vii întotdeauna cu o noutate în disciplina ta! Nu toți profesorii au, însă, același talent în domeniul științific. Dar eu sunt integral de acord cu chestiunea aceasta, că trebuie să i se ceară să facă cercetare, eventual în tehnologia didactică a disciplinei sale. Dacă vrea să obțină și niște titluri științifice sau didactice, aceasta nu se poate fără contribuții originale. Nicăieri în lume nu poți obține gradele academice fără să ai contribuții originale.

E.M.: *Aici, după părerea mea, avem un defect de structură a învățământului nostru, a universității noastre. Regulamentele și cutumele fac posibil ca persoane mediocre, fără vocație științifică autentică, să ajungă uneori în vârful piramidei universitare, printr-un fel de inerție, la care se adaugă efectele catastrofale ale influențelor nocive ale diferitelor „coterii” universitare. În Germania, probabil și prin alte părți, există titlul și poziția universitară de „lector pe viață” (în unele locuri se numește „akademischer Rat”, în alte locuri chiar, simplu, „Lektor”), un fel de*

lector pe viață, o poziție onorabilă, cu un salariu foarte bun, dar care nu implică decât obligații didactice propriu-zise. Nu ți se cere să raportezi activitate de cercetare, ci doar seminarii, exerciții și cursuri practice de înaltă calitate. În acest fel, omul nu se mai simte obligat să aspire la un post de profesor propriu-zis, pentru care nu are de fapt vocație. Oare nu pare aceasta o soluție umană și organică la dilema de care vorbeam înainte, a decide între „talentul didactic” și „talentul științific”? Problema este încă aceea că în sistemul nostru există tineri preparatori sau asistenți „învechiți pe poziție” și care, fără să simtă o vocație autentică pentru cariera științifică, încet-încet, se uită în jurul lor și ajung să își zică: „Uite, domnule, trebuie să ajung și eu lector, ca și cei dinaintea mea, să ajung conferențiar, apoi profesor. Dacă persoana X sau persoana Y, care nu are mai multă chemare decât mine spre cercetarea științifică, a putut, eu de ce nu aș face-o? Și atunci vine această presiune interioară, o ambiție nocivă, care te conduce la falsificarea sau „umflarea” CV-ului. Te apucă râsu’-plânsu’ când, la concursuri de avansare, vezi impozantă listă de „granturi” a unor colegi care raportează la acest capitol orice deplasare Erasmus de 1-2 săptămâni, sau bursele de studii sau, și mai ridicol, finanțarea unui „proiect” de către un prieten binevoitor printr-o sponsorizare de câteva sute de lei. În fond, dacă sistemul o permite, foarte puțini pot rezista tentației măsuirii unei cariere.

„Se face simțită tendința de a substitui elitele universitare autentice cu o birocrăție ierarhică...”

V.B.: Așa este. În lipsa unui sistem solid de valori se face simțită tendința de a substitui elitele universitare autentice cu o birocrăție ierarhică, formată din „echipe de conducere” autoconstituite sau formate legal pe bază de alegeri, la nivel de minister, universități sau facultăți, care colecționează putere și impune mediului academic standarde intelectuale scăzute. Ar mai fi ceva de adăugat. Dacă nu ne afirmăm ca oameni de știință încă din tinerețe, la un moment dat suntem deja depășiți. Dacă nu obținem repede rezultate clare și palpabile din tinerețe, ne descalificăm foarte repede. După vârsta de patruzeci de ani, dacă nu ai făcut mai nimic până atunci, ca să rămâi în sistem, evident că

trebuie să recurgi, în disperare de cauză, la ceea ce spuneai înainte: la plagiat. Cei care pierd startul, nu își descoperă vocația de timpuriu dar sunt cuprinși în sistem dintr-un motiv sau altul, nu mai sunt în stare să producă o lucrare de doctorat. Și atunci, vrând-nevrând, văzând că s-au plafonat deja, unii încearcă să spargă acest plafon prin mijloace necinstite și imorale. Apropo de chestiunea aceasta: în America, într-adevăr, cum spuneam anterior, ei îi acceptă pe profesorii despre care vorbeai dumneavoastră – mă rog, aceia care fac treabă foarte bună – ca „teachers”. În general, aceștia fac un curs de un nivel scăzut și, totuși, pot fi foarte apreciați de studenți. Îmi amintesc de un matematician american, dispărut între timp, care avea un fel de zece porunci foarte nostime pentru cererea de intrare în departamentul de matematică al universității americane. Erau mai multe lucruri interesante, și printre ele erau recomandări precum „Niciodată tu, profesor, să nu te duci să îți reclami șeful la rector. Acesta își va face o părere proastă despre întregul departament și nu numai despre șeful tău.” Între alte porunci, una interesantă era și aceasta: „Să nu-ți disprețuiești colegii care fac doar teaching, pentru că, la urma urmei, dacă sunt foarte buni, aceștia vor rămâne în conștiința studenților. Aceștia (studenții) își vor aminti nu de tine, care ai fost poate un cercetător excepțional, ci își vor aminti de acel profesor, „mister John”, care i-a învățat calculul și ecuațiile complexe, iar atunci când va veni vorba ca cineva să facă o donație universității, aceasta o va face tocmai fostul student care își amintește de acest profesor excepțional.” Eu cred, însă, că la noi acest mecanism nu poate funcționa. Subliniez, totuși, că acest fenomen tipic american nu caracterizează genul de universitate humboldtiană și nici universitățile americane de top („Ivy League”), unde trebuie să primeze cercetarea științifică. Până la urmă însă, nu toți oamenii pot face cercetare. Acest lucru este clar.

E.M.: La începutul activității mele în universitate, venind din cercetare, am avut un coleg mai vârstnic, pe care, într-un fel, îl apreciam, era un om harnic, dar rigid ca cercetător, limitat la câmpul restrâns al specializării sale. Am avut o mică polemică benignă cu el, deoarece spunea: „Domnule, noi aici suntem chemați să

formăm profesori de limba română, nu trebuie să formăm învățați.” Și eu l-am întrebat retoric: „Bine, dar unde este locul în care se formează învățații, domnule profesor, dacă nu aici? Unde? Mai există o altă instanță?” Probabil că, în forme diferite, polemica aceasta va continua la nesfârșit. În fine, ar trebui poate ca meca-nismul academic să aibă propriile lui resurse de reglare a raportu-lui ideal între Forschung și Lehre!

V.B.: Apropo de ce spuneți, vreau să relatez o întâmplare. Am avut o discuție acum doi ani cu ministrul din fostul Guvern, Daniel Funeriu. Un anumit secretar de stat, care se ocupa de învățământul superior, a avut ideea aceasta: masterul să fie numai didactic. Masterul didactic înseamnă că se face numai pedagogie, numai metodică! Și îmi amintesc că am întrebat același lucru: „Bine, dar cei care vor să facă cercetare la master, adică studenții noștri de vârf, unde o vor face?” Omul a dat un răspuns asemănător, cum că important este să pregătim profesori, și nu știu ce, și nu știu cum. Intenția era clară: programa să fie pedagogică, deci numai pedagogică, deoarece – cum credeau diriguitorii din minister – profesorii de matematică sunt slabi întrucât nu cunosc metodică și nu au cunoștințe pedagogice. L-am spus atunci, în prezența ministrului: „Domnule, profesorul de matematică bun este un profesor care stăpânește știința matematicii, pur și simplu. Și, pentru asta, trebuie să i se ofere cursuri de matematică, în primul rând!” Dar, revenind la cercetarea universitară, eu rămân la impresia că un profesor universitar care nu are propria sa activitate de cercetare se va plafona și, mai devreme sau mai târziu, va înceta să fie și un bun profesor, se va plafona chiar din punct de vedere didactic vorbind.

E.M.: *Profesorul este un reper nu numai prin ceea ce spune, ci și prin ceea ce face, prin modelul pe care îl reprezintă. Eu îndrăznesc să spun, exagerând puțin din rațiuni retorice, că în Universitate este de preferat un cercetător genial, dar cam bâlbâit, decât un foarte bun vorbitor, dar mediocru ca om de știință.*

**„Nu vei fi niciodată o universitate europeană
dacă nu ai un număr important de cercetători de vârf...”**

V.B.: Este corect. În orice caz, o universitate nu poate fi cu adevărat mare dacă nu are un număr însemnat de profesori afirmați ca excelenți cercetători și, eventual, erudiți. Nu poate fi luată în serios. Nu poți ieși pe piață. Sau ieși doar pe o piață restrânsă. Produci profesori, evident, sau contabili, sau ingineri, dar nu vei fi niciodată o universitate europeană dacă nu ai un număr important de cercetători de vârf. Așa a fost întotdeauna și așa va rămâne.

E.M.: *Dacă ne întoarcem la exemplul dat de dumneavoastră cu universitatea din America, putem spune că acei studenți care îi laudă pe profesorii accesibili, acei foști studenți care, mai târziu, ajung să doneze sume importante, mai devreme sau mai târziu vor auzi și ei că, de fapt, în universitatea lor, nu profesorul pe care ei îl apreciau a dus-o pe culmi, ci alții, mai puțin populari.*

V.B.: Bineînțeles! Dar cred că, până la urmă, și studenții înțeleg adevărul. Studenții nu își fac iluzii. Eu cred că, și la noi, studenții – chiar dacă sunt colegi de-ai noștri prea pesimiști, care consideră că studențimea de astăzi este de proastă calitate – sunt în stare să distingă între profesorul care știe multă carte, dar nu are pasiune pentru știință și nici originalitate, și acei profesori care sunt buni cercetători, cu pasiune pentru cunoaștere, entuziasm și altruism. Până la sfârșit, tot aceștia din urmă vor rămâne în memoria urmașilor, cu ei se vor mândri studenții ulterior, pentru că este și normal să fie așa. Însă, revenind, domnule profesor, la problema plagiatului... Tare îmi este teamă că mulți profesori de liceu și-au luat gradul cu lucrări compilate sau chiar plagiate. Și atunci de unde să apară cultura antiplagiat?

E.M.: Îndrăznesc să vă cer un sfat. În acest moment, apropo de cazul de plagiat de la noi din facultate, eu mă aflu într-o ipostază foarte incomodă. Chiar dacă nu pe față, chiar dacă nu în mod explicit, simt cum unii colegi, și, ceea ce este și mai grav, chiar dintre cei mai tineri, se uită cruciș la mine, ca la unul care tulbură apele, nu lasă oamenii în pace. Dacă îmi iau curajul – în mod absolut paradoxal constat că ai nevoie de curaj pentru a face ceea ce este pur și simplu normal – să

reiau inițiativa și să provoc derularea procesului regulamentar, vor trebui să fie consecințe. Noua comisie de etică are în mod special la noi în universitate în vedere faptul că plagiatul nu se prescrie în timp. Ce mă sfătuți să fac? Ce ați crede? Sunt două alternative. Prima, fac și eu ce fac ceilalți, adică îmi văd de treabă, potrivit vechiului adagiu „De ce să arunc eu cu piatra primul?” Cine sunt eu să fac pe justițiarul? Sunt eu absolut nevinovat, lipsit de păcate? Este acesta argumentul pe care îl auzim cel mai des. Mi se pare un fals argument, căci, invocându-l, se confundă (voit?) dimensiunea pur etică, religioasă sau transcendentă, cu o chestiune punctuală și banală de etică profesională. Așadar, alternativa corectă ar fi aceea că, fie și dacă, să zicem, aș fi plin de păcate, tot aș avea datoria să fiu, în acest caz, „inflexibil” și să contribui la onoarea și bunele practici ale breslei căreia îi aparțin.

„Dante îi plasa pe cei neutri și indiferenți în cele mai întunecate colțuri ale infernului...”

V.B.: Domnule profesor, nu știu ce să spun! Am mai spus-o, au mai spus-o și alții! Pentru ca lucrurile să meargă prost în lume, este suficient ca oamenii buni să rămână indiferenți. Și am să mai fac o referință la un mare autor. În *Divina Comedie*, Dante îi plasa pe cei neutri și indiferenți în cele mai întunecate colțuri ale infernului. Considera că păcatul fundamental este al celor care rămân indiferenți și se referea acolo, parafrazez, la „perioade de criză morală”. Indiferența era privită ca un păcat fundamental. Deci, dacă un om credea așa ceva acum 700 de ani, cum ar trebui să credem noi azi?

E.M.: Dar cât a suferit Dante în relativ scurta sa viață?!

V.B.: Da. A fost exilat, a trăit departe de ai lui și de cetatea sa!

E.M.: Noi nu putem, probabil, să ne transpunem în această stare, căci nu știm ce înseamnă pentru un om medieval să nu trăiești în patria ta.

V.B.: Să fii exilat din cetatea ta, din Firenze.

E.M.: În fine, vom vedea ce planuri are providența cu acest caz incomod de plagiat. Vă mărturisesc că, fără să vreau să joc rolul inconvertibilului, nu vreau să îl joc nici pe Robespierre, dar mi se pare abso-

lut normal să încerci să creezi un curent de opinie, să creezi o solidaritate în jurul unei idei juste și înalte, cea a onestității intelectuale. Ar trebui, poate, să găsec mai întâi tonul cel mai potrivit al unui dialog onest cu colegii, care vor fi până la urmă de acord cu mine.

V.B.: Domnule profesor, v-am spus că și eu m-am angajat în chestiunea aceea complexă, a plagiatului unui înalt funcționar de stat. Au fost atunci unii colegi care s-au retras din comisie. Știind despre ce este vorba, nu au venit la ședințe. Pur și simplu nu au mai venit.

E.M.: *Asta este lașitate!*

V.B.: Îmi era foarte comod și mie să nu mai vin sau să mă retrag, dar am considerat că nu pot abdica de la datorii mele morale. Am făcut și eu, desigur, multe compromisuri în viață, dar sunt niște chestiuni care nu se pot accepta, păcate care nu se pot prescrie... Plagiatul este pur și simplu un lucru dezonorant, care nu poate fi acceptat sau tolerat cu nici un preț, deoarece minează fundamentele culturii!

E.M.: *Așa ceva nu se face!*

V.B.: Nu se face. Adică îți este rușine să faci asemenea lucruri. Trebuie măcar să le spui pe nume. Este adevărat că societatea noastră academică, așa cum este ea, pare foarte tolerantă, iar românii, în special, sunt foarte toleranți. Și au fost toleranți și cu multe alte păcate și defecte ale noastre din trecut, pe care le-au acceptat de-a lungul timpului.

E.M.: *Așa este dar, vedeți, o fraudă dovedită, la un nivel așa de înalt, acela de prim-ministru, pe care nu putem să o penalizăm ca societate, parcă nu am mai avut în istoria noastră. Disperat de lipsa de reactivitate a mediilor noastre academice, îmi trece câteodată prin minte o ipoteză imposibilă: Nu cumva cei pe care îi credem noi maeștrii noștri, Parhon, Hurmuzescu, Philippide, știu eu ce alți creatori de școli românești în știință, nu cumva și ei, când veneau de la Göttingen, Halle, Berlin sau Paris, își aduceau în bagaje „știința” recoltată pe parcursul studiilor? Cine putea să îi verifice la vremea respectivă? Sigur că acest gând al meu frizează paranoia, dar este util ca exercițiu mintal. În fond, au dreptate și cei care se întreabă: „Cine îi judecă pe judecători?” Pe judecători nu îi judecă decât conștiința lor, poziționarea lor în raport cu legea însăși. La acest nivel nu vorbim de persoane, ci de conștiințe. Nu vorbim de opțiuni personale, ci de imperative etice.*

V.B.: Nu. Este modul în care, să spunem, noi aderăm sau nu aderăm, respectăm niște principii morale, iar plagiatul este un păcat moral grav în lumea academică. Este foarte grav. Nici nu cunosc un altul mai grav decât acesta.

E.M.: *Nu există altul la fel de grav. Haideți să intrăm acum, domnule profesor, într-un domeniu pe care, de fapt, l-am atins în treacăt, cum se întâmplă în discuțiile libere întotdeauna! Este vorba de sfera paidiei, a educației, a acestui miraculos și misterios raport care există de mii de ani între un învățător și un ucenic. Prin universitate, acest străvechi raport și-a găsit formularea sa supremă, aceea în care există un cadru instituțional supravegheat de societate, în care cel mai puțin cunoscător se îndreaptă către unul mai cunoscător, acceptând astfel să joace rolul de discipol, pentru a ajunge în cele din urmă, și el, magistru la rândul lui. Să ne referim deci la această relație asupra căreia au reflectat atâtea minți strălucite... Recent, reputatul eseist George Steiner, într-o lucrare foarte interesantă, tradusă și în românește, califică relația paidetică drept una de tip erotic, desigur, în sensul cel mai pur, originar filosofic. Alții au vorbit de componenta inițiativă, de cea de tip militar, de relația dintre șef și subordonat, a fost invocată și relația de tip monahal dintre duhovnic și ucenic etc. Oricum, tipul acesta de colaborare laică între magistru și discipol, pe care l-a impus universitatea încă de la începuturi, în secolele al XII-lea și al XIII-lea, ne obligă să reflectăm asupra lui ca să înțelegem, practic, cum am devenit ceea ce suntem, cum putem să asigurăm o continuitate, pornind de la această conștientizare. Eu, când aud expresia „alma mater”, percep un sens foarte concret, deși, prin folosire excesivă, expresia pare să se fi banalizat. Universitatea este o alma mater, adică o mamă roditoare, o mamă protectoare... Universitatea ar trebui să fie simțită, poate, măcar din când în când, dacă nu chiar mereu, de noi toți, ca o mamă care ne aduce la un loc pe toți, protejându-ne. Dar o mamă este adesea și exigentă cu fiii ei, nu este doar înțelegătoare și protectoare. Cu ce să începem? Avem nevoie de modele? Sunteți de părere că profesorul nostru poate fi sau trebuie să mai fie un model?*

„Numai un profesor-cercetător, un profesor care înseamnă ceva în domeniul său, care produce ceva nou în domeniul său, poate atrage un student dotat...”

V.B.: Eu am să mă refer doar la mine! Dincolo de familie, nu aş vrea să dau nume, profesorul care mi-a rămas pentru totdeauna în memorie şi în suflet şi căruia i-am fost recunoscător toată viaţa este cel care mi-a dat primul argument de cercetare valabil, şi care, de fapt, m-a îndreptat spre o anumită direcţie de cercetare. După aceea, bineînţeles că am mers singur. Am mai avut şi alte îndrumări. Aşadar, acea persoană rămâne, de fapt, magistrul care m-a îndrumat prima oară, care mi-a dat primul argument de cercetare şi care m-a îndemnat să studiez şi mi-a arătat ce trebuie să fac. Şi a avut dreptate, a intuit adevărata mea vocaţie. Apropo de relaţia profesor-student, poţi primi multe sfaturi şi îndrumări în viaţă, dar cel dintâi magistru este cel care va rămâne tot timpul în memoria ta. Şi acest lucru se întâmplă şi ar trebui să se întâmple în orice mediu academic. Din păcate, lucrurile nu se petrec întotdeauna cum ar trebui. Sunt copii geniali, foarte buni, care ştiu foarte multe, dar să ştii că, dacă nu sunt îndrumaţi cum se cuvine, nu reuşesc. Numai profesorul este în stare să îndrume cu adevărat un copil foarte bun. Şi pentru asta este nevoie de profesorul-cercetător, cum spuneam mai sus. Numai un profesor-cercetător, un profesor care înseamnă ceva în domeniul său, care produce ceva nou în domeniul său, poate atrage un student dotat. Pentru că, altfel, ce face un student foarte bun? Şi mulţi, să ştii, se ratează în felul acesta: devin un fel de autodidacţi, încep să citească cărţi după cărţi, dar nu au simţ critic, nu ştiu care sunt argumentele de cercetare reale, cum stau lucrurile cu tema sau cu domeniul respectiv, nu ştiu ce este cunoscut şi ce nu este cunoscut, nu ştiu ce ar merita să fie studiat, nu ştiu dacă drumul respectiv este nou sau a mai fost umblat. Chiar dacă s-ar lega, din întâmplare, de o problemă celebră, asemenea tineri se pot pierde, pentru că doar un profesor stăpâneşte foarte bine domeniul, disciplina sa, şi ştie exact ce problemă să îi propună. Doar el ştie cât de grea este problema pe care i-o propune, doar el ştie care dintre probleme sunt, de fapt, banale.

Așadar, orice elev, orice student, mai ales, are nevoie de un îndrumător. Sunt anumite genii, am mai vorbit o dată despre asta, care n-au nevoie de îndrumător! Totuși, în lumea modernă nu se mai poate fără îndrumător, iar imensa majoritate a oamenilor de talent nu sunt genii. S-a mai discutat și acest aspect. S-a vorbit, la un moment dat, chiar despre domeniul umanist. Vrând să lovească, de fapt, în foștii profesori care au colaborat cu puterea în timpul comunismului, unele persoane au susținut o idee falsă, spunând: „Nu, domnule, acești profesori nu au îndrumat pe nimeni, de fapt nu au avut nicio influență asupra tinerei generații. Uitați, tinerii cutare și cutare, care s-au realizat, au crescut singuri!” Eu nu cred în așa ceva. Eu nu cred că cineva se poate dezvolta fără să aibă o îndrumare bună și, chiar dacă reușește, autodidactul se trădează. De aceea, o mare universitate este aceea în care tinerii talentați, de fapt toți studenții, ar trebui să fie îndrumați. Există un sistem de tutoriat care ar trebui să funcționeze și care nu funcționează decât în marile universități străine. Or, tocmai asemenea universități au succes. Părerea mea este că, în universitatea tradițională, orice student care intra se bucura și trebuia să se bucure de îndrumare.

E.M.: Dacă studiem istoria primelor universități europene din secolele al XII-lea – al XIV-lea, aflăm despre surprinzătoarea mobilitate și a magiștrilor și a studenților. Studenții erau foarte mobili, se duceau repede acolo unde auzeau că este un magistru foarte bun. De exemplu, marele scolastic Albertus Magnus, profesorul lui Toma de Aquino, a fost un profesor strălucit, și erau studenți din toată Europa care parcurgeau pe jos sute și mii de kilometri ca să se ducă după el, să îi asculte prelegerile. Dacă el era la Colonia, se duceau la Colonia, dacă el era la Paris, veneau după el la Paris! Un profesor bun atrage discipoli interesați, așa cum o lampă atrage fluturii, aproape de neoprit. Dacă reflectăm puțin, constatăm că sunt profesori pe care ni-i dă soarta sau întâmplarea, în virtutea faptului că am decis să ne ducem la Iași, la Halle sau la Praga, și începem să frecventăm acolo profesorii pe care îi întâlnim. Ca să fim sinceri, puțini dintre noi, la vârsta fragedă de 18-20 de ani, avem capacitatea de a reflecta și a decide în cunoștință de cauză. De fapt, ne ducem și ne înscriem la universitatea care este mai aproape de casă, acolo unde avem rude sau prieteni ș.a.m.d. Avem, deci, profesorii pe care ni-i dă soarta. Uneori, întâlnirea întâmplăto-

re poate fi și fericită, cum a fost și în cazul meu, de exemplu! Eu mă consider un norocos și un fericit că, în timpul studiilor, l-am întâlnit pe Gh. Ivănescu, pe cel pe care îl consider magistrul meu principal. Profesorul Vasile Arvinte a fost conducătorul meu de doctorat și îl respect, îi cultiv memoria, am învățat multe, foarte multe de la el, dar, în fapt, magistrul meu propriu-zis a fost Gheorghe Ivănescu, care era, de fapt, și profesorul lui Arvinte! Ulterior, am avut norocul să mă întâlnesc cu Eugeniu Coșeriu, mai întâi cu opera lui, în cele din urmă cu marele învățat în carne și oase. Întâlnirea cu acești doi savanți autentici, Ivănescu și Coșeriu, care se întâmplă să fi fost și prieteni între ei, m-a condus la convingerea că lingvistica este o știință înaltă, nu o simplă grămătică lipsită de perspectivă, percepție falsă, o prejudecată care circula printre studenți, alimentată, este drept și de unele triste figuri dintre cadrele didactice pe care le vedeam pe la cursuri sau seminarii.

„În perioada adolescenței, întâlnirea cu un profesor bun este esențială...”

V.B.: Domnule profesor, apropo de ceea ce ați spus, vă dați seama câți oameni, câți tineri se pierd pentru că nu întâlnesc profesorul potrivit pe o anumită treaptă? În liceu, în special, în perioada adolescenței, întâlnirea cu un profesor bun este esențială. Ceva mai târziu, în facultate, mulți intră într-un sistem din acesta staționar și nu evoluează la vârsta potrivită, așa încât se vor pierde. Eu cunosc multe asemenea cazuri. Aici este marea responsabilitate.

E.M.: *Eu mă consider în genere un profesor bun, dar nu îi pot îndruma deopotrivă și la fel pe toți studenții. Suntem asemenea acelor lucrători ai pământului de altădată, care nu puteau fizic să defrișeze toată pădurea care li se oferea!*

V.B.: Dar să vă mai dau un exemplu. Poate apărea un tânăr foarte bun, care nu îndrăznește să vină spre tine sau, mă rog, în fine, nu găsește momentul potrivit. Nimeni nu i-a spus vreodată cine este profesorul Eugen Munteanu. Nu știe încotro să se îndrepte, pe cine să caute. Și rămâne undeva, într-un spațiu nedeterminat. Eu voi afirma întotdeauna importanța primordială a profesorilor buni, tocmai pentru că am

trăit în universitatea aceasta atâția ani, am atâtea și atâtea exemple. Totuși, mulți tineri cu potențial foarte ridicat se pierd în universitate, pentru că nu au îndrumători buni, pentru că nu se petrece întâlnirea fericită cu un profesor, despre care vorbești. Chiar profesorii buni, care ar putea să îi îndrume, nu fac întotdeauna acest lucru, uneori din comoditate, alteori din lipsă de timp. Cu studenții buni trebuie să lucrezi foarte mult, să „pierzi” cu ei mult timp!

E.M.: *Întâi și-ntâi trebuie să îi descoperi. Eu vă mărturisesc că până la vârsta aceasta de acum am așteptat să vină ei la mine. Este evident că, multă vreme, am și fost mereu pe drumuri... Dar acum, de la o vreme, spre apusul carierei, simt parcă nevoia să îi caut eu pe tinerii dotați.*

V.B.: Așa a fost și în cazul meu. Nu m-am dus eu să îi caut, ci m-au chemat ei: „Aș dori să lucrez cu dumneavoastră!”

E.M.: *În general, până acum, așa am procedat și eu, adică am așteptat ca ei, studenții, să vină și să mă caute. Încerc acum, spre apusul carierei, cum spuneam, o altă metodă. Încerc să vin în întâmpinarea lor, alegându-i pe cei care, la primul examen, cel de lingvistică generală, de anul I, se dovedesc mai buni, îi invit la discuții, îi îndemn să scrie câte o recenzie, să citească o carte importantă. Am constatat că felul în care practic eu filologia, pe solide baze teoretice, dar cu o perspectivă multiplă, filosofică, istorică și culturală mai amplă, cu o cunoaștere a limbilor clasice și a mai multor limbi moderne, ceea ce dumneavoastră ați numit erudiție, poate părea mai arid sau mai greu de atins unor tineri, atrași în primă instanță – cum am fost și eu, de altfel, la vârsta lor – de perspectiva publicisticii rapide și jurnaliere, a criticii literare și a eseisticii mai mult sau mai puțin conjuncturale.*

„Întreaga educație se află în România în impas...”

V.B.: Cred că studenții trebuie sfătuiți de timpuriu și în mod constant. Și eu am avut experiențe cu studenți excepționali. Cred că trebuie, efectiv, să li se spună foarte, foarte clar ce au de făcut, trebuie atrași spre ceea ce facem noi înșine. Acesta este rolul profesorului: să-i selecționeze. Vorbesc aici despre studenții foarte buni. Dar chiar și de la

un student mediocru se poate scoate ceva mai mult dacă este bine îndrumat. Nu va ajunge el un cercetător, dar deja va ieși din mâinile tale cu mult mai mult decât a intrat. Cred că aici universitatea românească nu reușește. Și nu numai universitatea românească. Întreaga educație se află în România în impas.

E.M.: *Mai este și problema cantității! Unii dintre noi, și eu, de exemplu, trebuie uneori să examinăm serii întregi de câte 150 de studenți. De unde și cum să îi descopăr pe cei mai buni? Doar după notele obținute, iar acesta este un criteriu relativ.*

Voiam acum să trecem la alte aspecte, să aducem discuția puțin spre ceea ce s-ar putea numi "Pantheonul personal" al fiecăruia, adică acea listă scurtă și exclusivistă a numelor care constituie pentru noi repere definitive. În ceea ce mă privește, după ce am citit zeci, poate sute de autori, am reținut, ca nume esențial pentru lingvistică, Eugeniu Coșeriu, Louis Hjelmslev, André Martinet, Ferdinand de Saussure și, mai presus de oricare, Wilhelm von Humboldt. Consider că sunt bine orientat în istoria științei mele. Acestea îmi sunt reperele. Nu am timp să citesc tot ce s-a scris, dar pe aceștia numiți îi citesc mereu și îi recomand și altora. În vederea discuției noastre, m-am informat și doresc să vă spun câteva nume de mari matematicieni și să vă rog, dacă sunteți amabil, să îmi confirmați dacă i-am nimerit sau nu și dacă, într-adevăr, merită să fie luați ca repere în istoria disciplinei dumneavoastră ! Începem cu Évariste Galois.

V.B.: Da. El este ca un sfânt pentru matematică.

E.M.: *A murit la vârsta de douăzeci de ani!*

V.B.: Este un sfânt, repet, este un reper, dar nu aș putea spune că opera lui mă inspiră în momentul de față. Între timp a fost atât de mult dezvoltată, încât, practic, ea nu mai este decât o referință istorică.

E.M.: *Sunt de acord cu dumneavoastră, dar eu, când spun că îl iau drept reper pe Leibniz, nu înseamnă că fac ce face el, că îl repet sau că rămân la nivelul lui de cunoștințe, dar vreau să semăn cu el, vreau să ajung la înălțimea gândirii lui.*

V.B.: Da. În tinerețe, este evident că aveam asemenea modele, deși atunci știam mai puține despre Galois decât am aflat după aceea.

E.M.: *Georg Cantor.*

V.B.: Da, Georg Cantor este foarte important, fiind creatorul teoriei

mulțimilor, dar nu pot să spun că îmi este sau că mi-a fost vreodată un model.

E.M.: *Dați-mi, vă rog, un exemplu de mare matematician, de care vă simțiți sufletește mai legat, mai apropiat ca mod de gândire, ca mod de simțire...*

V.B.: David Hilbert, de exemplu, care a fost un mare matematician de la Göttingen, dacă vorbim de aceeași perioadă în care a trăit Cantor. Cred că Hilbert îmi este mai apropiat, deoarece este mai apropiat de domeniul meu. Apoi sunt unii matematicieni contemporani care m-au inspirat.

E.M.: *Euler este un alt nume din cele pe care orice om cult ar trebui să le cunoască. Numai că noi, chiar dacă am auzit de ei, nu prea știm să definim meritele lor.*

V.B.: Domnule profesor, acești gânditori sunt fondatorii matematicii moderne: Euler și Gauss, și, mai recent, Cantor. În matematică, cu Descartes și Newton trebuie început. Nu reprezintă ei în totalitate matematica modernă, dar revoluția a început cu Newton și cu Leibniz, apoi a continuat cu cei menționați. Euler a avut o operă uriașă. El a calculat foarte multe serii, a introdus notații... A și greșit, să știți, însă de la el a rămas o operă atât de importantă, încât Euler este un Dumnezeu în matematică.

E.M.: *Sunt caractere mari printre marii matematicieni, adică oameni puternici prin caracter, exemplari prin comportament?*

**„Dacă alegem zece nume din istorie, din toate domeniile,
Newton trebuie pus acolo, primul!”**

V.B.: Aici trebuie să stau puțin și să mă gândesc, deoarece nu le cunosc tuturor biografiile. De obicei, biografiile matematicienilor sunt mult mai banale decât cele ale scriitorilor. Știm cum a fost Jean-Jacques Rousseau, știm cum au fost marii scriitori. Cei mai mulți, așa cum discutăm cândva, nu au fost personaje exemplare. Dimpotrivă. Dar, mă rog, trecem cu vederea. Nu aș putea să vă spun multe despre matematicieni. De exemplu, Newton a fost o persoană foarte ciudată. Mulți chiar spuneau că era un fel de autist, un autist genial. A fost ales

în Camera Lorzilor pentru personalitatea sa de savant, dar nu a luat niciodată cuvântul în public, deși a fost vreo douăzeci de ani membru al Camerei. S-a ocupat și de magie neagră, ceea ce este un fapt foarte interesant, și i-a fost toată viața frică că se va descoperi acest lucru. În Marea Britanie nu exista Inchiziția, în secolul al XVII-lea, dar totuși... Voia să transforme plumbul în aur... Era un personaj foarte ciudat, dar este unul dintre cei mai mari matematicieni și savanți care au fost vreodată. Dacă alegem zece nume din istorie, din toate domeniile, Newton trebuie pus acolo, primul!

E.M.: *Așa este și în muzică, numai că în muzică este mai simplu, deoarece primele cinci locuri sunt ocupate de nemți. În știință, în schimb, este mai complicat.*

V.B.: În știință, primul nume a fost Arhimede, dacă începem cu grecii... și, anterior, Pitagora și Aristotel. Practic grecii, de fapt tot ce înseamnă Antichitatea, ocupă un loc de frunte, iar, mai târziu, apar alți mari savanți, englezi, francezi, germani...

E.M.: *Mă bucur că sunteți iubitor al grecilor, care pe mine m-au fascinat încă din adolescență. Eu citisem în copilărie undeva și obișnuiam să citez un dicton al grecilor absolut politically incorrect pentru ziua de astăzi. Acesta zicea: „Sunt mândru că sunt grec și nu barbar, liber și nu sclav, bărbat, și nu femeie.” Exact cum nu este bine să spui astăzi, potrivit mentalităților politically correct dominante.*

V.B.: Da, este *politically incorrect*. Adevărul este că ei, grecii, au schimbat totul în istoria umanității. Noi încă, probabil, nici nu realizăm revoluția pe care au produs-o ei în gândire prin introducerea raționalismului. Au separat miturile de gândirea rațională. A fost o ruptură totală de tot ceea ce a fost înainte, și în matematică, și în filosofie... Este absolut surprinzător cum au putut ei face acest lucru. Am putea spune că în filosofie și matematică, așa cum o înțelegem noi astăzi, nu au avut predecesori.

E.M.: *Se spune că grecii au inventat principiul individuației, adică au gândit prima dată că orice lucru existent are un principiu al său care îl face să ființeze ca un unicum și, pornind de aici, și-au dat seama apoi că centrul lumii este omul însuși, fiecare om, nu doar magul, nu doar regele, nu doar zeul.*

V.B.: Corect. Politica, să spunem, fără a mai vorbi de poezie, de

dramă, de tragedie, este și ea o invenție a grecilor. În știință ei au făcut un salt imens. Știința apare, practic, în civilizația Greciei antice. A mai fost apoi o altă revoluție în știință, și anume în secolul al XVII-lea. Atunci s-a produs, de fapt, separația dintre cele două culturi, cea științifică și cea umanistă. În secolul al XVII-lea apare în tradiția europeană, creștină, o ruptură fundamentală, o despărțire de tradiția medievală. Știința se separă definitiv de teologie și de filosofie, ea devine autonomă, se emancipează. Este, de fapt, un fenomen de emancipare a filosofiei, nu a științei. Știința nu fusese tratată ca disciplină în sine până atunci, ci era considerată filosofie naturală.

E.M.: Când spunem emancipare, conotăm pozitiv acest cuvânt. La fel, când spunem despre marile limbi moderne, franceza, engleza, germana, că s-au emancipat de sub tutela limbii latine, conotăm pozitiv acest lucru. Constatăm că a venit, în istorie, rândul culturilor naționale, afirmăm că suntem mândri de ele, bucuroși că ele există și că alcătuiesc miraculoasa diversitate a culturii europene moderne. De la o vreme, însă, ne punem din ce în ce mai insistent întrebarea dacă ele, limbile moderne naționale, nu devin cumva un fel de povară pentru generațiile mai noi, interesate prioritar de succesul integrării europene, poate chiar universale. Prin analogie, ne putem pune întrebarea, poate retorică: „Oare a fost bine că știința s-a emancipat?” Mă gândesc la aceasta ca ipoteză de discuție.

V.B.: Da, știința s-a emancipat la un moment dat, a devenit mai liberă, mai eficientă. Karl Popper are o teorie și mai interesantă. El spune, de fapt, că literatura, și nu numai literatura, umanismul în general, își au originea în miturile străvechi ale lumii preistorice. Miturile au creat umanitatea. Când omul a simțit nevoia să prelucraze critic aceste mituri, atunci a apărut știința și asta s-a produs în Grecia Antică. Mai târziu, a avut loc o altă emancipare, care s-a produs în secolul al XVII-lea, dar de data aceasta nu față de tradițiile antice, ci față de tradițiile medievale care erau prea restrictive, nu din cauza creștinismului ca atare, ci din cauza dogmatismului teologic. Evident, aici se poate discuta dacă emanciparea aceasta a fost bună sau nu. Nu știu dacă cele două mentalități, cea medievală și teologică și cea științifică ar fi putut coexista. Dacă ar fi putut coexista fără contradicții ireductibile, ar fi fost poate mai bine, dar nu pare probabil. Faptul că Europa a renunțat nu la tradițiile

creștine, căci acestea au fost păstrate, ci la un anumit mod de gândire, unilateral și poate prea rigid, a fost bine. În momentul de față, noi resimțim aceasta în modul cum s-au dezvoltat deopotrivă și umanismul, și știința. Dar poate vom discuta cândva și despre principiile morale ale științei. Este posibil ca, la început, primul gest de emancipare să fi fost perceput ca fiind imoral, datorită faptului că știința a mers pe un drum nou, necunoscut până atunci, cel al cunoașterii pure, obiective, neraportată la transcendență sau la principiile teologiei. Este posibil deci ca, la vremea respectivă, această emancipare de sub tutela religiei să fi fost socotită ca imorală după criteriile oficiale, curente și general acceptate. În momentul în care Galilei și alții ca el au aderat la principiile gândirii heliocentrice, în contradicție cu dogma religioasă, acela a fost considerat drept un gest imoral, condamnat ca atare de Biserică și mai de toată lumea. Acum noi considerăm că acela a fost un gest de bun simț și de curaj.

E.M.: *Așa este! Problema morală mai are, însă, în cazul amintit de dumneavoastră și un alt aspect. Este vorba de faptul că membrii înșiși ai tribunalului care l-au condamnat pe Galileo Galilei erau conștienți de adevărul celor spuse de învățat, apropo de ce spuneți dumneavoastră. Există și niște texte literare, niște piese de teatru pe această temă plină de dramatism, dar lucrul acesta este atestat și documentar, și anume, că cei care l-au condamnat pe Galilei erau niște cardinali, reprezentanți de rang înalt ai Bisericii, dar aveau ei înșiși preocupări științifice și știau că așa este, cum spune învățatul, știau că Galilei are dreptate. Ei apărau însă, după cum credeau sau pretindeau ei, integritatea Bisericii și a doctrinei creștine, amenințate, chipurile, de adevărurile științei.*

V.B.: Da, dar Galilei era un om important, era membru al Colegiului Roman și al Accademia dei Lincei, iar cardinalul care l-a condamnat era și el un om extrem de cultivat și luminat. Nu înțeleg, totuși, un singur lucru: Cum au îndrăznit până la urmă să îl condamne pe Galileo Galilei! A fost un gest inconștient, aproape o nebunie din partea autorităților ecleziastice, nu se poate să nu-și fi dat seama ce înseamnă Galilei și ce va însemna el în viitor!

E.M.: *Este și acesta un bun pretext pentru papii de astăzi să își ceară scuze. Știți că, de la o vreme, papii au început să își ceară scuze pentru erorile înaintașilor.*

V.B.: Când tratezi personaje de o asemenea valoare, trebuie să fii foarte atent când îi condamni sau îi pui la index. Aici este o chestiune care pune întotdeauna mari probleme autorităților de stat, judiciare sau polițienești. De exemplu, Jean-Paul Sartre. După cum știți, în anii '60, participa la demonstrații de stradă violente la Paris, de extremă stânga, adesea de sorginte maoistă. Poliția îl aresta și îi dădea drumul de fiecare dată. Ce se întâmpla, de fapt? Prima dată când l-au arestat pentru că vocifera laolaltă cu studenții, ministrul de interne s-a dus la președintele Charles de Gaulle și i-a spus: „Domnule președinte, poliția l-a arestat pe Jean-Paul Sartre. Ce facem cu dânsul, pentru că s-a manifestat turbulent ș.a.m.d.?” De Gaulle a dat un răspuns memorabil: „Nu îl poți aresta pe Voltaire. Dați-i drumul!” Și după aceea nu l-au mai arestat niciodată. El încerca să se bage peste tot, poliția îi lua pe toți companionii lui și pe el îl lăsa deoparte. Poliția îl cunoștea și se spune că polițiștii își spuneau unii altora: „Nu, nu, nu. Pe el nu.”

E.M.: *Asta firește că era și revolta lui, voia să fie tratat la fel ca ceilalți, ca un homme révolté! Este vorba aici de acel fel de imunitate de care se bucură marile personalități, unele ne sunt antipatice dar... Eu, de exemplu, nu mor de simpatie pentru Sartre, dar recunosc totuși profilul uriaș al personalității lui. Revenind acum la firul discuției noastre, aș avea o reacție la ceea ce spuneți dumneavoastră referitor la faptul că noi constatăm astăzi că o emancipare a științei ar fi avut loc chiar în timpul Scolasticii. Da, sunt într-o totală de acord! Fiindcă Scolastica nu este de condamnat, așa cum se face grosso modo, potrivit unei absurde prejudecăți moștenite din zestrea lăsată modernității de către iluminiști. Cercetările de istorie a gândirii europene întreprinse la începutul secolului trecut de învățați precum Martin Grabmann au pus în evidență faptul că acest concept de libertate intelectuală academică, de care suntem azi atât de mândri, s-a născut în universitățile medievale, la Cambridge, Paris, Bologna, Sorbona, încă de la 1300 sau chiar mai înainte. În acei ani, lucrurile merseseră atât de departe încât un Étienne Tempier, episcop al Parisului, a afișat, în anul 1277, cele 219 de teze care, credea el, trebuiau condamnate, ca fiind contrare învățăturii Bisericii, deci eretice. Dacă citim cu atenție aceste teze condamnate, vedem că ele conțin de fapt chiar principiile științei moderne, numai că aveau pe atunci o natură speculativă, fără o bază empirică. În plus, chiar cei*

care le condamnau, de exemplu acel Étienne Tempier al Parisului, nu o făceau cu o convingere prea mare, căci, fiind ei înșiși produsul Universității, nu aveau cum să își condamne proprii magistri sau proprii colegi! De aceea, au perfectă dreptate cei care consideră că instituția aceasta a Universității este cea prin intermediul căreia s-a născut de fapt știința modernă, și nu academiile. Academiile au venit puțin mai târziu, în Renaștere și după aceea. Ele, academiile, au consfințit ceea ce spuneți dumneavoastră, în secolul al XVII-lea, independența, autonomia omului de știință în raport cu autoritatea ideologică și chiar cu cea politică.

V.B.: Universitățile europene, la fel ca și colegiile din Cambridge sau din Oxford, au fost, la început, instituții teologice. Menirea lor principală era aceea de a produce teologi și funcționari ai statului. Însă, într-adevăr, cum spuneți și dumneavoastră, a apărut fenomenul de emancipare a universităților la nivel științific, adică știința teologică a trebuit să cedeze din autoritatea ei absolută de până atunci. Acest proces, vizibil încă din secolul al XIV-lea la Sorbona, a însemnat de fapt declinul și, în final, sfârșitul universității medievale. Mi se pare foarte interesant tot acest proces.

E.M.: Chiar teoria dublului adevăr, formulată în această epocă, este simptomatică. Atât din punct de vedere pur logic, cât și din punct de vedere teologic, teoria dublului adevăr este un nonsens. Și, totuși, chiar Toma de Aquino a spus: „Bine. Avem două adevăruri: unul este cel matematic, iar unul este cel al credinței.” Acesta deja este pasul prin care modernitatea își anunță iminența.

V.B.: Unii din acești învățați erau teologi, dar deja nu mai erau oameni ai bisericii în sens strict, ci mai degrabă filosofi. Într-adevăr, emanciparea lor ca persoane este primul pas spre emanciparea unei clase întregi de cărturari, acea a oamenilor de știință.

E.M.: Revin acum la profilul lui homo mathematicus, pe care vreau să îl înțeleg mai bine. Omar Khayyam era, deopotrivă, matematician și poet. Avicenna, gânditor complex, a fost filosof și matematician. Cum se împacă cele două componente? Ce este acumulare de cunoștințe și exercițiu controlat al rațiunii și ce este inspirație în creația unui matematician?

V.B.: La vremea aceea și chiar mai târziu, matematica era parte

integrantă a culturii umaniste. Din punctul meu de vedere, în matematică contează două lucruri. Contează mai întâi tehnica. Aceasta înseamnă acumulare de cunoștințe. Ca să lucrezi, să dezvolti ceva, o idee, ai nevoie de o tehnică, adică să știi ce procedee să folosești, la ce rezultate să te aștepti. Al doilea aspect care contează este ideea, care este, de fapt, inspirație spontană. Nu este destul să aplici conștiincios o tehnică. Poți face cercetare, poți face matematică doar din cunoștințe, din tehnică. Înveți anumite lucruri, înveți o tehnologie într-un domeniu anumit, apoi încerci să muți ceva, să găsești un lucru nou manipulând aceste tehnici printr-un calcul, poate printr-o ipoteză. Dar dacă nu ai o idee, adică o sclipire, un fel de iluminare spontană, nu poți realiza ceva cu adevărat nou. Nu există creație veritabilă fără inspirație nici în matematică.

E.M.: *Cultura matematică este o sintagmă acceptabilă? Ce ar însemna să ai cultură matematică?*

**„Matematica nu este o simplă dezvoltare logică,
sau simple înșirui de silogisme...”**

V.B.: Cultura matematică este importantă, dar nu este esențială. Sunt foarte mulți matematicieni care au o cultură matematică vastă, știu foarte multe lucruri, dar nu sunt mari matematicieni. La fel se întâmplă și în alte domenii. Și în lingvistică, la urma urmei, poți să ai o cultură vastă fără să fii original. Erudiția nu este suficientă, trebuie să ai o idee, să aduci ceva nou. Nu poți să combini mecanic două idei anterioare. În matematică, cu atât mai puțin. Matematica nu este o simplă dezvoltare logică, sau simple înșirui de silogisme; cum s-ar spune: plec de la rezultatul cutare, asta implică cutare și ajung la rezultatul cutare. Trebuie, la un moment dat, să apară o sclipire, trebuie să apară o idee care să îți spună cum să combini rezultatele ca să ajungi la altceva. Pentru că de aici apar lucrurile noi, din combinare, din imaginație. Lucrul acesta este foarte important, este esențial. Ați adus vorba despre cultura matematică. Cultura matematică îmi permite să înțeleg, să știu rezultatele deja obținute, să știu ce înseamnă teoria lui Galois, la ce este bună sau, mă rog, teoria mulțimilor a lui Cantor ș.a.m.d.. Doar știind atât de

multe lucruri, nu devin nicidecum un creator în matematică. Poate câteodată nici nu este nevoie să am o cultură vastă în matematică ca să stăpânesc bine domeniul meu. Poate este mai important să stăpânesc tehnicile, căci, dacă mă întind prea mult, nu mai reușesc să acopăr totul. Au fost mari matematicieni care au creat, fără a fi posesori ai unei culturi matematice de mare întindere și, uneori, chiar doar ai uneia la nivel elementar. Nici Évariste Galois, și nici Srinivasa Ramanujan mai târziu, nu erau posesorii unei culturi matematice de excepție, dar au revoluționat gândirea matematică.

E.M.: *Două întrebări se impun cu urgență. Prima este concretă, iar a doua este puțin mai subtilă. Dacă v-aș ruga respectuos să îmi recomandați o istorie a matematicii, ce mi-ați recomanda să citesc?*

V.B.: Eu mai am ceva prin biblioteca mea. Am o istorie a matematicii, scrisă de un autor englez, care este foarte bună.

E.M.: *Una din primele cărți pe care le-am citit în copilărie a fost o scurtă istorie a matematicii. Tatăl meu, un autodidact foarte citit, avea un cufăr de lemn cu câteva zeci de cărți și acolo, printre alte cărți, am găsit, cum spuneam, și o broșurică în românește cu istoria matematicii. Acolo am aflat, înainte de a mă duce la școală, de Pitagora, de Avicenna, de Averroes, de Fibonacci, lucruri foarte interesante, explicate pe înțelesul tuturor. Vin acum la a doua întrebare. În timp ce vorbeai despre tehnică și inspirație, mă gândeam dacă lucrul acesta nu ar fi valabil și în muzică. Să luăm cazul extrem: Mozart. Mozart a fost cel mai virtuoz tehnician din istoria muzicii. El stăpânea perfect toate mijloacele muzicii, știa ce înseamnă capacitățile instrumentelor, cum se combină sunetele între ele, ce înseamnă armonie, ce înseamnă contrapunct. Toate acestea le știa, le învățase intuitiv, dar și cu profesor, propriul tată; una peste alta, la 5-6 ani, stăpânea perfect tehnica muzicală. Despre tehnică același lucru îl spunea și Platon, de mai multe ori. De fapt, orice ocupație umană creatoare, nu numai în știință și artă, implică o tehnică, un know-how, un a-ști-cum-să-faci. Apoi vine acel ceva inefabil, care înseamnă inspirația, aportul nostru personal.*

V.B.: Întotdeauna este nevoie să ai o idee. Ideea este acea scipiere care îți permite să produci o noutate, combinând lucrurile pe baza tehnicii pe care o ai, făcând apel la cultură. Cultura matematică este importantă. De multe ori, rezultate spectaculoase le obții făcând legături

între domenii diferite ale matematicii sau chiar ale științei. Importantă este și cultura, dar singură nu este destulă. L-ați dat drept exemplu pe Mozart. Eu cred că și tatăl său era un muzician desăvârșit, dar nu a fost Mozart.

E.M.: *Dar contemporanul său, Salieri? Nu știu dacă vă este cunoscut filmul lui Milosz Forman pe această temă. Eu îl recomand și îl comentez cu elevii mei...*

V.B.: Da, știu! Dar mai avem uneori și invidia maestrului față de elev! Revenind la ceea ce spuneam anterior, vedem că aceste două componente sunt necesare pentru un matematician în măsura în care este absolută nevoie și de una și de alta, dar poate mai puțin importante pentru geniul matematic. Cultura, acumulările, care presupun tehnică, dar și talentul, care înseamnă ideile, care înseamnă modul în care ai înțeles să utilizezi creator tehnica sunt, totuși, foarte importante. Nu toți înțelegem în același fel un anumit domeniu, chiar dacă noi cunoaștem același domeniu inclusiv din punct de vedere istoric. Știm toți anumite fapte istorice pe care, poate, le cunoaștem chiar în detaliu, dar nu toți le interpretăm la fel, nu toți putem face legăturile necesare între fenomene istorice. Istoric mare este acela care reușește să se situeze în afara evenimentelor, pentru a le interpreta corect, iar un filosof al istoriei este cel care stabilește legăturile cele mai pertinente și cele mai profunde. Aici este totul, și nu numai în matematică, ci și în orice alt tip de cercetare.

**„În limbă există o tehnică a vorbirii, pe de altă parte,
și o vorbire liberă, pe de altă parte...”**

E.M.: *Cel mai elocvent se justifică veridicitatea mecanismului de care vorbiți dumneavoastră prin însăși funcționarea limbii. Unul dintre elementele teoriei coseriene poate fi rezumat după cum urmează. Limba este activitate creativă (enérgeia, cu termenul aristotelician reactualizat de către Humboldt). Dar în limbă există o tehnică a vorbirii, pe de altă parte, și o vorbire liberă, pe de altă parte. Tehnica vorbirii este cea pe care o stăpânim cu toții, imitând și repetând, în fond, structurile inventate și folosite de cei care ne-au precedat. Creativitatea se manifes-*

tă la fiecare dintre noi în mod individual. Acei dintre noi pentru care creativitatea depășește și sparge toate limitele sunt poeții, scriitorii, și cei mari, geniile, și cei mai mici. Ei, aceștia din urmă, reprezintă, de fapt, luptătorii reali, angrenați în obținerea victoriei, în cucerirea de noi teritorii. Un război îl faci cu multe tehnici, cu strategii, cu tactici, cu un stat major, cu o organizare etc., dar dacă nu se duc pedestrașii să pună drapelul acolo, în vârful muntelui, victoria nu există.

V.B.: Este corect și interesant. Apropo de descoperirea în matematică, Raymond Poincaré are un text splendid, scris cu o sută de ani în urmă, într-o epocă în care predomina logicismul și ideea că matematica se poate formaliza complet, prin reducere la logică formală. Lucrul acesta s-a dovedit fals până la urmă, însă Poincaré a plecat de la niște chestiuni de bun simț susținând că totuși matematica nu înseamnă simplu logicism. Dacă ar fi doar sau exclusiv logică, aceasta ar însemna că matematica s-ar reduce la o uriașă tautologie. Orice rezultat matematic ar conduce la un alt mod de a exprima că $a = a$. Este adevărat că se pleacă întotdeauna de la adevăruri banale: axiomele, care sunt apoi dezvoltate prin operații logice: silogismele. Dar argumentul matematic nu se reduce doar la atât. În această înșiruire de operații logice se petrece ceva asemănător cu sinapsele neurologice. Dacă nu se fac legăturile între ele, totul se blochează. Raționamentul matematic nu merge numai pe silogism. La un moment dat, matematicianul face combinații, legături neașteptate, și aceasta conduce la marea descoperire, fapt care ține de talent. Este exact ceea ce spuneți și dumneavoastră: modul cum face aceste combinații dă măsura descoperirii pe care o face matematicianul.

E.M.: *Acest moment de grație, al creației, dacă ar fi să îl numim așa, este de o natură aproape mistică, este imprevizibil și nu poate fi explicat integral. Căci, dacă am putea explica miracolul creației poetice, am face cu toții numai poezie bună! Vorbim deci despre miracolul inspirației, pentru a denumi neputința noastră de a da o explicație. Revinînd, sunt, oare, în folclorul matematicienilor – folclor, mă rog... înțelegeți ce vreau să spun – sunt cazuri celebre când un matematician a avut un moment de inspirație supremă?*

V.B.: De unul povestește chiar Poincaré, care a fost unul dintre marii matematicieni ai secolului trecut. Povestește chiar el și spune:

„Mi-a venit o idee referitoare la funcțiile eliptice. Încercasem să o rezolv cu două luni înainte, pe urmă am renunțat la ea, deoarece nu obținusem nici un rezultat. La un moment dat, coboram din autobuz să mă duc la școală să fac un curs și atunci mi-a venit dintr-odată ideea. M-am dus acasă și în două ore am rezolvat problema.” Este foarte interesantă această mărturie ca să înțelegi ce înseamnă descoperirea matematică.

„Este onorabil, adevărat, să fii om de știință, dar, totuși, să fii poet rămâne darul suprem al zeilor...”

E.M.: *Avem, se pare, de a face cu ceva asemănător cu ceea ce se cheamă inspirație poetică. Eu sunt un mare admirator al poezilor. Acum îmi întăresc convingerea că este onorabil să fii și om de știință. Este onorabil, adevărat, să fii om de știință, dar, totuși, să fii poet rămâne darul suprem al zeilor.*

V.B.: Poetul este un vrăjitor.

E.M. *Eu, ca cercetător filolog, ca meșteșugar sau expert în evaluarea textelor, nu am cum să ajung niciodată la un moment comparabil cu extaza supremă atinsă într-un poem de Pindar, de Novalis, de Goethe, de Eminescu sau de Vasile Voiculescu. Apropo, revenind în spațiul nostru, românesc. Ați putea face o schiță a Pantheonului matematicii românești? Pe care dintre matematicienii români îi apreciați cel mai mult? De Spiru Haret ați vorbit mereu și am dedus că este unul din reperele dumneavoastră constante.*

V.B.: Da, am o mare admirație pentru înfăptuirile sale. Spiru Haret a făcut o teză excepțională la Paris despre o problemă care este încă actuală. Este vorba despre stabilitatea axelor mari planetare. Teza lui de doctorat este și astăzi citată de matematicieni. După susținerea acelei teze strălucite, s-a întors în țară, dar nu a mai lucrat în cercetare, a devenit profesor la Universitatea din București, a intrat în politică și a realizat opera organizatorică de valoare națională pe care o știm. Se poate spune că el a fost un savant care s-a sacrificat. Putea să facă în continuare și știință, pentru că era, efectiv, un mare talent, dar a renunțat. Opera sa fundamentală a fost reforma școlii românești. Repet: a

fost un mare talent, lucrarea sa de doctorat, singura lui lucrare, pe care a și publicat-o la Sorbona la sfârșitul secolului al XIX-lea, pe la 1880, a fost citată și de Poincaré și este citată și astăzi. Alți câțiva matematicieni mari ai secolului trecut au fost și pe la Iași, de exemplu Dimitrie Pompei, cel care are aici un bust, în sala de alături. Mai este apoi Traian Lalescu, și el a făcut politică, este adevărat, și a fost rector al Universității din Timișoara. A avut o teză excepțională la Paris, pornind de la un subiect al lui David Hilbert. Gheorghe Vrânceanu a fost un mare profesor, Octav Mayer a fost un mare profesor al Universității din Iași. Pe urmă, Simion Stoilov, la București, a fost un mare matematician, cu o teză clasică susținută la Sorbona. Peste unii dintre aceștia, din păcate, se așterne uitarea.

E.M.: *Dar Gheorghe Țițeica, nume care ne este cunoscut mai tuturor românilor care am trecut prin școală?*

V.B.: Da, Țițeica a fost un mare geometru. Sigur, el a avut și funcții publice, a fost secretar general în Ministerul Educației și secretar al Academiei Române, dar mai presus de orice a fost un mare geometru, într-adevăr. Aproape toți sunt geometri! Ei au activat într-o perioadă în care predomina geometria, dar, după război, domeniile s-au diversificat. Să mai amintesc pe Dan Barbilian, un excelent algebrist, sau pe Miron Nicolescu.

E.M.: *Despre Barbu aș dori să mai discutăm puțin, dacă vreți, deoarece el este și poet.*

V.B.: El a fost și poet și, desigur, despre el s-a vorbit mai mult. Pe urmă, după anii '60 a venit o generație excepțională de tineri, pe atunci, matematicieni. De menționat este Ciprian Foiaș, care acum este în America, a plecat de mult în America, dar mai sunt și alții...

E.M.: *Puteți să vă admirați contemporanii? Sunteți în stare să arătați admirație pentru o persoană în viață și activă? Nu vă temeți că ați putea fi eclipsat de alții?*

V.B.: Desigur, există foarte mulți matematicieni pe care îi admir și care, pentru mine, reprezintă valori. Vi l-am dat exemplul drept pe Ciprian Foiaș, care este un excepțional analist și a influențat mult și domeniul în care lucrez: ecuațiile Navier-Stokes.

E.M.: *Unii dintre noi nu au generozitatea de a-și admira contemporanii.*

V.B.: Am chiar și acum colegi pe care îi admir, unii mi-au fost elevi. Daniel Tătaru este unul dintre aceștia, este un talent excepțional! Avem o veritabilă pleiadă de matematicieni români foarte buni. Din păcate, au rămas foarte puțini în țară.

E.M.: *Cazul lui Ion Barbu este foarte interesant. Unii dintre noi, dintre filologi, îl prețuim, credem că îl înțelegem... Sunt însă și unii care se întrebă dacă nu cumva suntem timorați de statura lui de matematician și tindem să-i augmentăm cumva meritele poetice. Întrebarea care se pune ar fi: este Ion Barbu un matematician atât de mare pe cât zicem noi că este un mare poet?*

V.B.: Domnule profesor, haideți să vă spun o glumă răutăcioasă, care se pare că nu este chiar o glumă, dar, mă rog, așa am primit-o și eu. Știți că și intelectualii pot fi răutăcioși uneori. Ion Barbu a început doctoratul în matematică, l-a terminat, cred, la Tübingen, dar l-a început la Göttingen, cu David Hilbert. Myller și-a dat doctoratul tot cu David Hilbert, dar în altă generație, cu vreo douăzeci de ani înaintea lui Barbilian. Se spune că, la un moment dat, David Hilbert, a întrebat: „Era aici un coleg de-al dumneavoastră pe care nu îl mai văd (erau clase mici, cinci-șase studenți)”. Și atunci i s-a spus: „Domnule profesor, a plecat. Se face poet.” Și atunci Hilbert ar fi răspuns: „Da, bine a făcut! Pentru matematică nu avea destulă imaginație.”

E.M.: *Așa este! Este ilustrativ pentru adevărurile paradoxale!*

V.B.: Domnule profesor, a fost doar o glumă răutăcioasă, dar eu am să fiu foarte sincer. Nu este domeniul meu exact ca să mă pot pronunța.

E.M.: *Analiza matematică.*

V.B.: Nu, Dan Barbilian a fost algebrist. A și publicat câteva cărți. Toți cei care l-au avut profesor – Solomon Marcus de exemplu, Aristide Halanay mai înainte, care i-au fost studenți... Halanay a dispărut, dar a fost asistentul lui pentru o perioadă... – toți mi-au vorbit admirativ despre dânsul. A fost, se pare, un profesor excepțional. Eu nu aș putea să vă spun cât este de importantă opera sa. Are, însă, o monografie care este încă citată și pe care specialiștii contemporani o apreciază. N-aș putea să spun că este la nivelul celor mai mari matematicieni ai secolului al XX-lea. Nu, definitiv nu. Foarte sincer vorbind, el nu este poate la nivelul lui Vrănceanu și nici la nivelul lui Stoilov sau al lui Țițeica. A fost,

însă, fără îndoială, unul dintre matematicienii români importanți.

E.M.: *I-am cumpărat din librărie, fără să stau pe gânduri, când mi-a căzut în mână, opera matematică. Am încercat să înțeleg câte ceva, fără succes.*

V.B.: Da, opera sa este, fără discuție, notabilă.

E.M.: *I-ați răsfoit textele matematice?*

V.B.: Da, când eram student.

E.M.: *Și nu are nimic deosebit ca matematician? Adică se vede, cumva, în discursul lui matematic faptul că el era învățat cu cuvintele ca poet? Îndeletnicirea de poet nu a lăsat urme în discursul matematic?*

V.B.: Nu. Mai degrabă s-a produs o influență în direcția contrară.

E.M.: *Adică reflectă întocmai nivelul standard al stilului matematic.*

V.B.: Cum spuneam, Dan Barbilian are o monografie care se găsește și la noi la bibliotecă. Atunci când eram student, chiar am învățat de pe ea. Era, de fapt, un curs. Însă interesant a fost, dacă este să zăbovim în continuare la Dan Barbilian, altceva. Știți că el a plecat în Germania cu o bursă, de fapt.

E.M.: *Da, împreună cu prietenul său Tudor Vianu.*

V.B.: Da, dar înainte de aceasta guvernul a instituit o bursă pentru matematică, pentru care au candidat doi tineri. A candidat el, deja cunoscut pentru succesele sale la concursurile Gazetei matematice, și un alt matematician care se va stabili în Franța, Petru Sergescu. Bursa a câștigat-o Sergescu. Dan Barbilian a obținut-o în anul următor, când a mai fost creată una. Apropo de această situație, îmi amintesc de un articol apărut pe vremuri în *Manuscriptum*. Se vorbește acolo de această nedreptate formidabilă făcută lui Barbilian, și anume faptul de a fi fost ales Sergescu în locul lui! Se vorbea despre acel „necunoscut” Sergescu. Pardon. Acest Sergescu a devenit un savant reputat, creatorul teoriei matematice a potențialului și, ulterior, profesor la Sorbona. A rămas necunoscut pentru români în comparație cu Ion Barbu, dar asta nu înseamnă că poetului i s-a făcut atunci o nedreptate.

E.M.: *Și, apoi, când ai 30 de ani, nu poți să știi ce va fi peste decenii, cum vei fi evaluat.*

V.B.: Bineînțeles. Dar chiar și așa judecând, bursa acordată atunci nu era pentru poezie.

E.M.: *Dar poezia lui Ion Barbu o gustați?*

„Îmi plac mai mult Bacovia și Arghezi...”

V.B.: Da, poezia lui îmi place, dar trebuie să spun că îmi plac mai mult Bacovia și Arghezi.

E.M.: *Ajungem și acolo, la literatură. Deocamdată vă propun să rămânem la cadrul acesta paidetic, ca să-i spunem așa, mai pretențios. În tipologia relației dintre magiștri și discipoli, la care reflectez de multă vreme, de când predau cursul despre organizarea cercetării filologice la școala noastră doctorală, și pe care încerc să o rafinez și să o precizez, disting două tipuri mari de magiștri. Primul ar putea fi denumit tipul paternalist, autoritar, potrivit principiului implicit „trebuie să faci ce spun eu, căci eu știu adevărul și calea cea bună, iar asta este spre binele tău”. Este apoi al doilea tip de magistru, fratern, colocvial, libertar, cel care spune discipolului: „adevărul iese din discuții, haideți să discutăm, dacă vrei, mergem mai departe, dacă nu, nu, dacă vrei să citești bine, dacă nu, nu... uite, îți dau o carte, dar nu ești obligat să o citești”, ceva de tipul acesta. Sigur că acestea sunt tipuri ideale, dar, ca orice tipologie, le acceptăm ca ipoteze. Ați accepta propunerea mea măcar ca ipoteză? Dumneavoastră personal cum v-ați poziționa relativ la această schemă?*

V.B.: Mai întâi afirm că recunosc cele două tipuri propuse de dumneavoastră. Eu cred ca fac parte din prima categorie, într-un fel. Sunt mai autoritar și așa am fost întotdeauna, plecând de la ideea că pot să am un student foarte bun, excepțional chiar, mai bun ca mine, dar plec și de la ideea că, de fapt, eu știu mai bine decât dânsul ce ar trebui să facă la vârsta la care este el. Altfel, de ce să mai vină la mine? Și ce să facă, ce să aleagă? Să-și aleagă el singur subiectele de cercetare? Să-i spun: cercetează dacă îți place, sau fă altceva dacă nu îți place? Am avut și asemenea situații. Un student foarte bun, a venit la mine pentru doctorat, i-am propus un subiect și i-am spus: „Du-te și te uită, gândește-te dacă îți place sau nu.” El a venit peste două zile și mi-a spus: „Domnule profesor, nu aș vrea asta. Nu îmi place.” M-am supărat atunci, deși cred ca nu aveam pe deplin dreptate și i-am spus: „Dacă nu îți place, alege-ți pe altcineva.” Și a venit după vreo două săptămâni și mi-a spus: „Vă rog, vreau să ră-

mân la dumneavoastră.” I-am formulat, totuși, o altă temă de doctorat, pe care a finalizat-o de curând în mod strălucit. Acum este la noi, conferențiar, și este într-adevăr foarte bun. În concluzie, știu că nu prea este la modă acest tip de profesor, adică în momentul de față pare să fie mai prețuit modelul de tipul doi, de care ați spus dumneavoastră: profesorul care se tutuiește cu studentul, cu doctorandul, modelul american să spunem, în care cei doi se întovărășesc, profesorul îl lasă pe discipol absolut liber, nu vrea să îi înăbușe personalitatea. Poate nu este rău acest model, poate că funcționează, dar, dacă mă întrebați, eu prefer primul model, nu pot fi altfel!

E.M.: *Ar trebui să încetăm discuția aici, pentru că suntem de aceeași părere, dar, totuși, o continuăm, deoarece socot că problema este mai importantă decât pare. Într-adevăr, eu cred că sunt de acord cu analiștii care spun, un Alain Besançon, de exemplu, că vastele mișcări studentești din anul 1968, cu tot ceea ce au însemnat ele ca schimbare de mentalități, de organizare, de legislație, de structuri academice, reprezintă un mare regres, mai ales prin ruinarea conceptului de autoritate a profesorului. Slavă Domnului, la noi studenții nu au ajuns încă să se comporte ca în unele locuri din Occident, de exemplu cum am văzut eu la Freiburg cândva, imediat după '90, când studenții cereau în stradă, imperativ și implacabil, eliminarea unui profesor din universitate pe motiv că are ... o gândire de dreapta, adică vedea altfel lucrurile decât ei, studenții protestatari! Studenții pot veni să ceară orice, drepturi sociale, burse, cămine, dar nu pot pretinde să își aleagă profesorii, decanul, rectorul. Ei pot doar opta să vină sau să nu vină la universitatea sau la facultatea sau la profesorul respectiv! Cu atât mai puțin are dreptul studentul să zică: „Nu vreau disciplina aceea, ci o vreau pe cealaltă! Nu îl contest pe profesorul acela pentru că este plicticos, prost sau mai știu eu ce, sau pentru că materia lui este învechită.” Este un nonsens. Ce discernământ pot avea eu în aceste materii la vârsta de douăzeci de ani?*

V.B.: Desigur că nici unul! Eu sunt foarte conservator din acest punct de vedere. De aceea am spus întotdeauna că trebuie să existe o relație echilibrată și stabilă între profesor și student. Nu poți să o schimbi așa ușor, este ca și între un medic și un pacient. Nu pot să îi spun eu, pacientul, doctorului: „Păi nu vreau acest medicament, deoa-

rece nu-mi place. Vă rog, dați-mi medicamentul acela sau acela!”

E.M.: *Dar sunt unii care o fac.*

„Acea falsă democratizare a învățământului universitar după anii '68 a marcat, într-adevăr, un regres...”

V.B.: Da, și după ce fac asta, tot ei se supără. Eu sunt de aceeași părere cu cea formulată de dumneavoastră mai sus. Pe de altă parte, anii '68-'69 au fost ani de cotitură în istoria universității europene. M-am aflat în acea perioadă la Roma, în așa-numitul „autumno caldo”, și știu cum a fost. Profesorii considerați conservatori, numiți în derâdere „baroni universitari”, erau insultați în public sau pe postere. Acea falsă democratizare a învățământului universitar după anii '68 a marcat, într-adevăr, un regres. S-au schimbat fundamental multe, în rău. Universitatea europeană, care era una de tip elitist, a devenit o instituție de masă de la acea dată, campusurile s-au multiplicat enorm. Poate că aici ar trebui să discutăm separat despre ce înseamnă universitatea astăzi, cum o vedem noi, față de cum o vedeam eu în tinerețea mea. La noi nu este semnificativ, deoarece toate s-au schimbat atât de mult după '89, încât lucrurile nu ne mai șochează, însă vorbesc despre cât s-a schimbat universitatea occidentală în ultimii 40 de ani.

E.M.: *Eu sunt de părere că democrația, cu toate imperfecțiunile sale, este singura modalitate de organizare acceptabilă, cu față umană, a societății ca atare. Dar în activitățile umane înțelese ca acțiuni performante, relația democratică pare să nu funcționeze eficient. Îndrăznesc să compar relația profesorului cu studenții, cu discipolii, care este în fond, să zicem, un sacerdoțiu magistral, cu funcția unui căpitan de navă. Funcția didactică este mai apropiată de cea a unui căpitan de navă, a unui manager de mare întreprindere decât de cea a unui primar. Primarul trebuie să împartă mereu ceva, să gospodărească bunuri în folosul membrilor comunității. Căpitanul de navă, dimpotrivă are o misiune precisă, prescrisă prin contractul cu armatorul, el trebuie să ducă nava, cu încărcătură și echipaj cu tot, de aici și până acolo. Se presupune că el este singurul care știe unde trebuie să ajungă, care cunoaște știința navigației, are experiența necesară. Lucrul acesta este*

valabil mai ales atunci când conducem un proiect științific major, important. Păi, dacă eu, căpitanul navei, spun ca tu să stai acolo, la vâsla aceea, la postul acela, iar tu să speli puntea la timp și constată că dormi în post, sunt silit să iau măsuri radicale. Aici nu mai încap regulile democratice, nu mai supunem la vot justetea măsurii mele.

V.B.: Este exact ca în armată.

E.M.: *Da, se poate spune și așa. Cât suntem în campanie suspendăm prietenia și îngăduința reciprocă, ne concentrăm fiecare asupra datorilor (îndatoririlor) noastre, potrivit datorilor (îndatoririlor) asumate sau dispozițiilor primite. După ce câștigăm bătălia și ajungem la ținta stabilită, redevenim amici, putem merge împreună la o bere sau ne despărțim pur și simplu.*

V.B.: Trebuie să existe relații corecte, evident, dar dacă se poate și apropiate. Eu nu spun că un șef sau un mentor trebuie să fie distant, dar exigent trebuie să fie.

E.M.: *În proiectul Monumenta linguae Dacoromanorum de la Universitatea din Iași, pe care îl coordonez, ne aflăm în faza de finalizare, stresul este mare, sarcinile sporite, de aceea am ajuns să spun uneori colaboratorilor, toți foști doctoranzi ai mei: „Rugămințile mele sunt, de fapt, dispoziții de serviciu”, sau „Eu când spun «Te rog frumos, mâine, la ora cutare, să îmi aduci capitolul cutare sau corectura cutare!», doar cuvintele sunt blânde și curtenitoare, rugămintea este de fapt ordin.” Unora dintre colaboratorii mei le-a trebuit ceva timp să înțeleagă aceasta. Alții nu au înțeles sau nu au acceptat acest tip de comportament al meu, mai autoritar, și s-au îndepărtat de mine.*

„Relațiile dintre profesor și student nu pot funcționa pur și simplu altfel, adică prin ignorarea autorității profesorului...”

V.B.: Și eu am fost întotdeauna de același principiu chiar în relația cu studenții, nu numai cu doctoranzii sau colaboratorii direcți. Există o condiție de profesor și una de student, nu pentru că țin eu neapărat să mă ridic deasupra lui, ci, pur și simplu, pentru că așa este, nu doar corect, ci și eficient și productiv. Relațiile dintre profesor și student nu pot funcționa pur și simplu altfel, adi-

că prin ignorarea autorității profesorului.

E.M.: *Apropo, ați spus deja, la un moment dat, domnule profesor (și aș vrea să vă provoc cu această frază): „Cred că elevul meu X este mai bun decât mine” sau „că ar putea fi mai bun decât mine”. Eu vă mărturisesc că îmi doresc sincer să fiu cândva în situația să afirm că, da, elevul meu X m-a depășit, a scris un articol sau o carte mai bună decât oricare din articolele sau cărțile mele. Cred că aș fi fericit să pot afirma cândva că un elev al meu m-a întrecut. Dumneavoastră ce spuneți?*

V.B.: Eu am găsit deja mai mulți foști elevi de-ai mei care m-au întrecut.

E.M.: *Vai de mine! Sunteți un „părinte” fericit. Or fi fost și printre ai mei mai buni decât mine și nu am avut eu generozitatea să o recunosc? Poate viitorul va fi mai generos și cu mine!*

V.B.: Mai mult decât atât, fiindcă tot vorbim despre relația aceasta dintre profesor și elev. Eu am învățat foarte mult de la studenții mei, lucrând cu dâșii! Și îmi amintesc că profesorul Gheorghiev spunea: „Eu am învățat foarte mult de la elevii mei.” La început nu credeam așa ceva, mi se părea nerealist, dar pe urmă, mi-am dat seama că așa este. Lucrând cu dâșii, cu tinerii, eu am învățat foarte mult. Dându-le un argument, un subiect de cercetare, s-a produs acest schimb profitabil reciproc. Eu nu am publicat niciodată împreună cu un doctorand al meu. Rămân însă mereu alături de foștii mei elevi și îi sprijin cât pot până la capăt, dar chestiunile de detaliu, adică modul cum un doctorand abordează sau dezvoltă o anumită temă, evaluarea rezultatelor, acestea le decide întotdeauna el singur.

E.M.: *Au fost momente în care ați avut impresia că asistați la spectacolul unei minți mai strălucite decât a dumneavoastră?*

V.B.: Da.

E.M.: *Sunteți un om generos și fericit.*

V.B.: Am cel puțin două sau trei exemple, dar în subconștient cred că sunt mult mai multe.

E.M.: *Vă felicit.*

V.B.: Mă rog, cred că este și la modă acum să afirmi că alții ar fi mai inteligenți ca tine. Nu, nu este o ipocrizie. Am fost sincer.

E.M.: *Mergem acum la figura discipolului. Ce fel de discipol ați fost*

dumneavoastră și cam care ar fi trăsăturile unui discipol ideal sau ale unui discipol dezirabil? Vă amintiți cum ați fost ca discipol?

V.B.: Calitatea principală a discipolului este să vrea să profite la maximum de relația cu maestrul lui, să învețe de la el cât se poate de mult. Ca să nu teoretizez, după cum v-am spus, relațiile mele au fost mai apropiate cu unul dintre profesorii mei, nu mai dau nume acum. La început, pe când eram încă student, el mi-a dat primul subiect de cercetare și am fost foarte încântat când am obținut ceva nou, am fost foarte încântat când m-a lăudat și a rămas chiar uimit de ceea ce am obținut. Am fost, cum să vă spun, am fost într-o relație, după cum o numeați dumneavoastră, paternală aproape. Voiam să obțin apropierea lui, efectiv, voiam să obțin îndrumările lui. La un moment dat, el mi-a spus, îmi amintesc foarte bine, eram încă student: „Tu apucă-te și lucrează... Ai lucrat chestiile acestea, foarte bine, dar nu mai merge pe calea aceasta!” De fapt, acela era domeniul lui. Îmi mai spunea: „Noi aici, la Iași, trebuie să dezvoltăm un alt domeniu, un domeniu nou. Te rog, ia cartea aceasta și citește-o. Apucă-te, învață și mergi pe chestiunea aceasta. Eu nu te pot îndruma aici. Tu ai să dezvolti chestiile astea noi, ai să o faci singur și nu va fi ușor, dar vei avea satisfacție ș.a.m.d.” Asta era prin anii '64, chiar în ultimul an de studiu. Și așa mi-am făcut propriul drum și am continuat așa. Am admirat formidabil chiar acest gest de mare onestitate din partea lui. Era foarte simplu să procedeze cum se face de obicei. În mod obișnuit, dăm studenților argumente din propriul nostru domeniu, dar el a avut onestitatea să spună: „Nu. Asta am făcut eu. Ce am făcut eu nu va schimba domeniul, este prea târziu să schimb domeniul, dar tu, fiind tânăr, trebuie să faci altceva.” Și atunci a trebuit să merg pe cont propriu. Nu mi-a fost ușor. Mi-ar fi fost mai ușor, probabil, să merg pe căi cunoscute. A fost greu, dar ulterior am profitat enorm de faptul acesta. Bineînțeles, după aceea am început să merg și în străinătate, orizonturile s-au deschis. Acest fapt singular este ceea ce voiam să subliniez. Un magistrul care, la un moment dat, îți spune că nu trebuie să te plafonezi urmându-i îndeaproape cercetările. Este nevoie să dezvolti direcții noi. De la un moment dat, mi se pare că asta este, de fapt, o atitudine onestă și foarte practică. Mi se pare corect să spui: „Te rog, apucă-te și studiază chestia asta.” Au mai făcut și alții în facultatea noastră acest lucru. Este vorba despre oameni care au ple-

cat, dar au pornit tot de la o îndrumare inițială, căci altfel nu se poate. Îmi mai amintesc chiar cum, în noua disciplină în care mă angajasem, în primii ani făceam referate săptămânale, iar la susținerea lor participa și el.

E.M.: *Nu am reținut numele acestui profesor.*

V.B.: Constantin Corduneanu.

„Coșeriu m-a recunoscut drept discipol al lui în scris...”

E.M.: *Dați-mi voie să vă relatez și eu puțin din experiența mea. I-am cunoscut pe unii dintre elevii propriu-ziși ai lui Coșeriu, cei de la Tübingen. Coșeriu m-a recunoscut drept discipol al lui în scris și am, deci, suficient motiv de mândrie. Repet însă, i-am căutat și i-am cunoscut pe unii dintre cei care i-au fost realmente discipoli, i-au fost doctoranzi și au lucrat la tinerețe sub directă lui îndrumare. Din relatările lor se conturează portretul unui profesor îngrozitor de autoritar. Sunt atât de multe anecdote și povestiri pe această temă, ar trebui adunate toate și probabil că cineva o va face. De exemplu, unul dintre primii săi doctoranzi, dacă nu cumva primul, ajuns la rândul lui mare profesor, profesor invitat la Stanford, acum este pensionar la Berlin, Jürgen Trabant, autor el însuși al unor cărți fantastice, în fine, mi-a povestit lucrul următor: „Când a venit din America de Sud în Germania, Coșeriu era practic un necunoscut. A venit la Frankfurt pentru două semestre, ca profesor invitat, mi s-a părut foarte interesant ce face el, cum vede el limbile și științele limbii și l-am urmat la Tübingen. Eu, continua profesorul Trabant, cu părintele mort în război, într-o Germanie distrusă, cel mai adesea flămând la propriu, student sărac și debusolat, am identificat în el un părinte. Și el, față de mine și față de alți doi tineri pe atunci, studenți (pe care i-am cunoscut și eu mai târziu, unul dintre ei este Windisch, care a fost de multe ori și la Iași, știe și românește...).*

V.B.: L-am cunoscut și eu pe Windisch.

E.M.: *Și, zicea Trabant în continuare, ne-am dus după el și eram puțini, și era ca un tată, ne dădea și bani de mâncare ș.a.m.d. Încet, încet, profesorul a devenit ceea ce a fost, și anume titularul a două catedre, deoarece Coșeriu a ocupat două catedre, pe cea de Romanis-*

tică și pe cea de Lingvistică generală, cu salariile respective, foarte mari. A avut, potrivit organizării germane, două secretare la dispoziție, un etaj întreg. Treptat, a devenit un „tiran”, un tiran în sensul că, dacă, de exemplu, el stătea toată ziua la birou, pretindea să stăm și noi cu el sau prin preajma lui. Or, noi eram tineri și mai voiam și noi acolo, una, alta. Și cel mai tare m-a revoltat, îl parafrazez în continuare pe Trabant, atunci când, după ce am terminat doctoratul, el ținea să mă trateze în continuare tot ca pe un student. Mă revoltam atunci, ca tânăr, dar acum îmi dau seama că avea dreptate, în sensul că el ne învăța, și reproduc acum cuvintele lui Trabant, că știința este un fel de campanie permanentă. Ori faci știință 24 de ore din 24, adică tot timpul, mereu, ori faci, ca să zic așa, o simplă meserie de funcționar. Distincția aceasta dintre știință totală și calitatea de funcționar am reținut-o. Trabant insista asupra acestui aspect: „Bine făcea că făcea așa, dar în momentul acela mi se părea strigător la cer felul în care pretindea să stau 15 ore acolo, în institut, în preajma lui.”

V.B.: Era un om dedicat, evident.

E.M.: Da, dar le putem noi oare cere colaboratorilor noștri să stea și ei toată ziua la birou? Sunt tineri și au și familie.

„Dacă este ceva care te pasionează, nu mai ții cont de exigențele vieții obișnuite, te mai și sacrifici...”

V.B.: Cei cu adevărat pasionați cred că vor sta. Și eu cred că, dacă este ceva care te pasionează, nu mai ții cont de exigențele vieții obișnuite, te mai și sacrifici. În fond, cine se dedica vieții monahale în Evul Mediu și chiar mai târziu? Călugării, aceia care renunțau la existența lumească de dragul credinței. Oamenii de știință de astăzi sunt asemenea lor.

E.M.: Da, dar știți ceva? S-ar putea ca la o anumită vârstă, după 60 de ani, să devii mai liber, mai „tânăr” într-un fel chiar decât la 30 de ani, când ai copii de crescut, când ai părinți bătrâni de îngrijit. Și nici bani destui nu ai, deci ar trebui, poate, să înțelegem lucrul acesta.

V.B.: Corect. Este interesant ce mi-ai spus despre Coșeriu. Nu știam că a fost atât de autoritar. În discursul lui se simțea puțin acest

autoritarism, dar nu în mod excesiv.

E.M.: A fost autoritar și cu mine, în cele câteva săptămâni, două-trei, pe care le-am petrecut împreună la Iași. Mi-am dat seama că avea nevoie de cineva care să îl însoțească, să îl ducă de colo-colo cu mașina, și m-a găsit pe mine. Eram foarte fericit de această alegere, de această șansă, răspundea cu generozitate la provocările mele, la întrebări dintre cele mai incomode. Eram, firește, încă tânăr la începutul anilor '90, deci fizic destul de rezistent, dar trebuie să spun că, uneori, energia sa inepuizabilă mă cam exaspera. Stăteam câte zece ore cu el, la hotel, la mine acasă, umblam și vorbeam, prin oraș, prin muzee, pe străzi și prin parcuri, de câteva ori la mănăstirile de pe lângă Iași, iar spre seară îl conduceam din nou la hotelul unde locuia. Credeam că gata, s-a terminat ziua, eu având acasă copil mic de crescut și cursuri de pregătit pentru a doua zi. Așa încât mi se părea că cerul cade în capul meu când îl auzeam spunând: „Te duci așadar puțin până acasă, și peste vreo oră vii ca să facem plimbarea de seară!” Eram puțin revoltat! Acum regret însă foarte mult că n-am prețuit destul șansa de a fi cât mai mult în preajma lui. Nici poze nu am făcut destule, doar două-trei. Când suntem foarte tineri și prinși în vârtoarea vieții, cum se spune, ni se pare că bătrânii noștri vor fi cu noi pentru toată veșnicia, dar nu se întâmplă așa. În acest punct, cred că ar trebui să avem înțelepciunea și să pătrundem bine înțelesul adânc al cuvintelor cu care Iisus Hristos i-a certat pe ucenicii săi, indignați că femeile mironosițe „risipeau” uleiul cel scump ungând picioarele Mântuitorului, în loc să îl vândă și să împartă banii săracilor: „Pe săraci îi veți avea mereu alături, dar eu voi pleca în curând dintre voi!”.

Trecând acum la altele, aș vrea să vă adresez încă o întrebare pe care mi-am notat-o anterior. Este limpede că există și tentația „corupției” profesorului de către discipolii săi, desigur, într-un sens elevat, nu material. Cum reușim să distingem obediența interesată a unui discipol, diferitele trepte ale slugărniceii, de respectul obligatoriu și de reverența pe care simțim că ni le datorează?

V.B.: Este greu, este foarte greu. Cred că doar în timp putem să ne dăm seama. Sunt oameni remarcabili printre studenții noștri care, la început, manifestă o mare supușenie... De fapt, vedeți, obediența aceasta, nu neapărat interesată, dar, hai să îi spunem, puțin slugarnică,

există în orice învățăcel, care își face diferite calcule în relația cu magistrul, chiar și atunci când este foarte bun. Părerea mea este că această relație, cu timpul, se decantează, se purifică, poate să se transforme în real respect, dar cred că acest lucru îl face numai timpul. Este foarte greu de distins între respectul sincer și cel bazat pe interes. Cred că întotdeauna, în orice relație, subzistă ambele, la elementele bune desigur, nu vorbesc de cei mediocri. La elementele bune subzistă, deoarece este și normal într-un fel. De fapt, ce înseamnă această obediență interesată? Vrei să te faci plăcut magistrului, vrei să rămâi în preajma lui, vrei să îi fii de folos... Acest magistrul poate fi o natură complicată, poate să pretindă respect, mi-ai dat și un exemplu, să fie tiranic și, atunci, bineînțeles că mimezi o obediență care nu este chiar întotdeauna sinceră, arăți o devoțiune și un respect exagerate dar, cu timpul, cum spuneam, toate acestea se pot spiritualiza și purifica.

E.M.: *Coșeriu a avut în toată viața lui activă circa patruzeci de doctoranzi, ceea ce înseamnă enorm pentru lumea academică germană. Foarte mulți. El însuși spunea că sunt foarte mulți. Și atunci, când ai o „familie” atât de mare, întâmpini riscul oricărui părinte cu mulți copii, începi să nu îi mai știi, începi să îi amesteci între ei! Unii sunt mai comози și mai ascultători, alții mai rebeli, cred că toți profesorii au experimentat, probabil, asemenea trăiri. Noica a formulat cândva un paradox, pe care în tinerețe nu îl înțelegeam atât de bine ca acum, vorbind despre necesitatea desprinderii de Goethe. Acesta este chiar titlul unei cărți a lui Constantin Noica: Despărțirea de Goethe, în care spune că Goethe este așa de mare, încât, pentru a deveni noi înșine, trebuie să ne despărțim de el. Corolarul este că, de fapt, relația cu un adevărat magistrul trebuie să se sfârșească prin despărțire. Devii tu însuși despărțindu-te de cel care te-a ajutat să te (re)găsești.*

V.B.: Da, cunosc problema: „La umbra marilor arbori nu crește mai nimic.” Așa se petrec lucrurile. Eu cred, însă, că nici nu trebuie să dăm mare importanță acestui fapt. O parte din elevii noștri, trebuie să o spunem, ne vor fi recunoscători până la sfârșit. Alții mai puțin. Este normal, este în firea vieții. Se întâmplă și cu propriii copii, o parte dintre ei sunt recunoscători față de cei care i-au ajutat, față de părinți, alții mai puțin. Dar, dacă ei, copiii aceștia simbolici, sunt cu adevărat produsul nostru, cred că asta trebuie să ne facă mândri și asta este suficient

pentru noi ca să fim mulțumiți. Există o frază în *Condiția umană* a lui Malraux, care spune multe despre relația specială între tânăr și mentorul său: „Nu stăpânești cu adevărat într-un om decât ceea ce ai schimbat în el”.

E.M.: *Chiar dacă câștigă un loc fruntaș la olimpiadă, un sportiv nu are nevoie să spună neapărat cine l-a antrenat. Dar, totuși, ca antrenor, îți pare rău că nu o spune tuturor.*

**„Independența excesivă presupune nu numai un act
de rebeliune, ci înseamnă, de fapt,
și o supraevaluare a propriei capacități...”**

V.B.: Îți pare rău, este adevărat. Este aceeași relație ca între copii și părinți. Copiii sunt produsul părinților, chiar educativ, nu numai biologic, iar unii sunt recunoscători, alții nu. Apare adesea și o asemenea situație. Inevitabil apare. Cred că nici nu se pot programa în vreun fel aceste comportamente. Ca profesor, nu poți să fii altfel decât ești, nu poți condiționa îndrumarea, de teamă că vei fi trădat. Unii tineri sunt rebeli din firea lor. Alții, de exemplu, se consideră foarte deștepți și dau impresia că nu au nevoie de profesor. Independența excesivă presupune nu numai un act de rebeliune, ci înseamnă, de fapt, și o supraevaluare a propriei capacități. Apoi, undeva îi apasă ideea că trebuie să fie recunoscători. Poate că nu toți, dar unii dintre noi avem această capacitate, de a fi recunoscători. Se pare că a fi recunoscător este un sentiment apăsător și anumite firi foarte orgolioase își inhibă acest sentiment.

E.M.: *Mărturisesc că, din păcate, am experimentat eu însumi acest „accident” al vieții. Poate de prea multe ori, așa încât aș putea spune că m-am „vaccinat” pentru viitor, în sensul că sunt pregătit și pentru alte asemenea „lecții de nerecunoștință”. Totuși, am și exemple foarte luminoase. Profesorul Gheorghe Ivănescu, de exemplu, vorbea despre profesorul lui, A. Philippide, la modul cel mai elogios cu putință și cu orice prilej. Nu îi păsa deloc de faptul că putea lăsa impresia că este subiectiv. Tot ceea ce pentru alții era rău la Philippide, pentru Ivănescu era bun. Se știe foarte bine, mărturiile contemporanilor lui abun-*

dă și sunt convergente: A. Philippide era incomod și ca profesor și ca om de știință, ca membru al Academiei, ca „persoană publică”, după cum se spune astăzi. Avea superba inconștiență de a spune lucrurilor pe nume și nu economisea caracterizările fruste de tipul „imbecil” sau „netrebnic” sau „neputincios” la adresa unor colegi. Ivănescu însuși îl imita în această privință. L-ați cunoscut pe Ivănescu?

V.B.: Da, l-am cunoscut.

E.M.: *Un exemplu de admirație necondiționată față de magistrul său, aceasta ne-a oferit el!*

V.B.: Îmi amintesc și eu, odată l-am și ascultat la radio când a fost întrebat: „Cine a fost profesorul dumneavoastră?” și el a răspuns: „Philippide, se înțelege.”

E.M.: *Există și exemple la fel de credibile ale unei aparente lipse de recunoștință. Pe Eugeniu Coșeriu dacă îl întrebai: „Care au fost magistrii dumneavoastră?” el îți răspundea: „Nu am avut, domnule, magistri!” „Păi cum nu ați avut magistri?” „Da, am studiat la Iași, la Milano, la Roma, am învățat câte ceva de la Iordan, Găzdaru, Caraman, Ivănescu, la Iași, De la Antonino Pagliaro și nu știu cine în Italia am aflat cutare și cutare lucruri, dar adevărații mei magistri sunt Aristotel, Leibniz, Humboldt, Saussure și Hjelmslev.”*

V.B.: De la aceștia a învățat din cărți.

E.M.: *Înainte de a ne despărți, astăzi, domnule profesor, vă rog să îmi îngăduiți să evocăm o figură luminoasă, foarte luminoasă, cel puțin pentru generația mea, generația celor care eram studenți la sfârșitul anilor '70 ai secolului trecut. Este vorba despre Petru Caraman, unul dintre cei mai mari profesori din istoria universității noastre, folclorist și slavist. Când i-am mai menționat numele, dumneavoastră v-ați dus imediat cu gândul la fiul lui, purtător al aceluiași nume precum tatăl său, care, cred, vă este mai aproape, ca matematician.*

V.B.: Eu nu l-am cunoscut personal pe profesorul Petru Caraman, dar am aflat multe despre el, chiar fiul lui – colegul meu Petru Caraman – mi-a povestit foarte multe lucruri. L-am văzut doar de vreo două-trei ori, pe stradă.

E.M.: *În anul 1976 nu erați încă rector, nu? Ceea ce vreau să vă relatez s-a petrecut în 1976 sau 1977.*

V.B.: Nu, el a murit în '79 sau în '80.

E.M.: Da, a murit în 1980. În anii '76-'77 au fost probabil ultimele lui apariții publice. De ce m-a impresionat pe mine definitiv, dar și pe alți colegi ai mei în epoca aceea? Eram studenți în anul I, II, III. Îl observam la biblioteca universitară, din când în când, statura impozantă, mi se părea că este înalt, avea o prezență care impunea, îmbrăcat modest dar foarte curat, pășea oarecum „măreț”, o figură de efigie, cu părul alb foarte bogat. Asistentul cu care făceam seminariile de folclor ne vorbise de el, ne-a trimis să îi citim cărțile. Aflasem date despre destinul său dramatic. Prin anii '20 și ceva ajunsese să fie considerat un etnolog important, de nivel european, mai ales în domeniul slavisticii. Era un învățat, un etnolog cu o concepție personală, recunoscut ca atare. Coșeriu însuși spunea odată: „Singurul învățat adevărat, de rang european, de la Universitatea din Iași, a fost Caraman.” Ceea ce ne-a încântat și a dat aripi imaginației noastre au fost două ședințe în Sala Senatului, unde fusesem aduși și noi, studenții. Una dintre întâlniri, îmi amintesc bine, prezidată de profesorul Arvinte, care era decan sau prorector, era dedicată lui Gheorghe Ivănescu, cu ocazia împlinirii vârstei de 65 de ani. Ceea ce a șocat asistența (am aflat ulterior că nu era prima dată!) a fost curajul său nebun, al lui Caraman, de a se exprima liber, spunând lucruri care, îmi dau seama, li se păreau multora din sală deplasate. Lucruri precum: „Oamenii partidului sunt niște persoane fără orizont, care nu cunosc adevăratul interes național, fiindcă nu recunosc și nu promovează adevăratele valori ale națiunii. Ivănescu este o asemenea mare valoare și este doar membru corespondent al Academiei Române, o academie care are printre membrii ei prea multe mediocrități. În alte țări, lui Gh. Ivănescu i s-ar pune la dispoziție un institut ca să își realizeze proiectele.” Și tot așa, spunea niște lucruri care nouă, studenților, nici măcar prin cap nu ne trecea că le poate spune cineva. Ulterior, dintr-un schimb de scrisori din anii 1950 dintre cei doi, Caraman și Ivănescu (scrisori pe care le-am și publicat!), rezultă o admirație desăvârșită a bătrânului slavist față de mai tânărul său prieten, Ivănescu, pe care nu ezită să îl declare un geniu chemat să scrie capodoperele de care știința lingvistică românească avea atâta nevoie. Mă gândesc acum: Ce poate fi mai stimulativ pentru un tânăr, cum era Ivănescu pe atunci, când citea acele scrisori, primind de la profesorul său aprecieri precum acestea: „Ești genial, ai o forță uriașă și o pregătire pe

măsură. Așteptăm de la tine opere mari, de care avem nevoie și sunt sigur că vei fi în stare să le scrii.” Când primea aceste rânduri de la Iași, Gh. Ivănescu trăia la București dintr-un modest salariu de funcționar, după ce fusese o perioadă, după alungarea de la Universitatea din Iași, șomer. Cum pot fi calificate asemenea lucruri altfel decât o generozitate care vine, cum să spun, dincolo de limitele obișnuite ale omenescului?!

„Profesorul Petru Caraman a fost o figură luminoasă și a avut un curaj nebun...”

V.B.: Da, cred și eu că profesorul Petru Caraman a fost o figură luminoasă și a avut un curaj nebun. El, practic, a lăsat o amintire de neșters în memoria contemporanilor încă din anii 1947-1948, când a avut o atitudine fermă vizavi de ce se întâmpla atunci, sovietizarea țării. Ceva asemănător cu ce a spus prin '77-'78 a avut curaj să spună încă din 1948. Apropo de vecinul nostru din Răsărit, el, care era slavist, a declarat în cercuri de apropiati dar și public: „Niciodată nu îi voi ierta pe aceia care ne-au luat o parte din țară”. Pentru aceasta a plătit, desigur.

E.M.: *Totuși, el nu a ajuns la pușcărie, poate și din cauză că era și prea bătrân.*

V.B.: Nu știu ce s-a întâmplat în detaliu. Fiul lui mi-a povestit că a fost purtat și pe la securitate, prin 1948. Nu a fost condamnat, însă a fost anchetat, iar, în 1964, când putea să fie reintegrat în învățământ, a refuzat spunând: „Eu refuz să fiu reintegrat în Universitate”, insistând să i se explice de ce a fusese dat afară.

E.M.: *Scrisorile despre care vorbesc confirmă toate aceste lucruri și oferă chiar detalii și lumini suplimentare. Caraman își explică refuzul prin incapacitatea sa de compromis, prin refuzul de a cauționa un regim antiromânesc. Pe Ivănescu îl sfătuia însă să accepte compromisul, să meargă la Timișoara sau la Craiova, ca să pună acolo bazele sănătoase ale cercetării filologice.*

V.B.: Caraman a refuzat, însă, pretinzând scuze și reparații morale. Fusese anchetat săptămâni întregi, chiar și când era încă relativ tânăr, au fost percheziții și acasă. A fost acuzat de o chestiune infamă. Din câte am aflat, în perioada când armatele române

au ocupat Transnistria, el s-a dus acolo cu misiunea de a inventaria biblioteca din Odesa, iar ulterior a fost acuzat că și-ar fi însușit cărți din acea bibliotecă. Până la urmă, lucrurile s-au lămurit. În realitate, el nu a făcut politică și nici nu a avut simpatii de extremă dreapta, dar era un patriot înflăcărat.

E.M.: *Nici Gh. Ivănescu nu a făcut politică activă, deși se pare că în tinerețe nu prea și-a ascuns antipatia pentru comuniști...*

V.B.: Nici Ivănescu nu a fost arestat. Nici măcar nu am înțeles, totuși, de ce a fost eliminat din Universitate.

E.M.: *Probabil pentru că avea simpatii de dreapta, cum s-ar spune. Dacă nu erai membru pecerist, erai în mod necesar un dușman!*

V.B.: Nu era chiar așa, dar probabil a fost victima unor denunțuri. După câte știu, însă, spre deosebire de Eugeniu Coșeriu, nu a fost legionar și nici nu a avut simpatii de extremă dreaptă.

E.M.: *Nu, nu a fost. Dar Ivănescu, eu știu din mărturiile lui și din scrisori, sute de scrisori care, repet, sunt la mine și va trebui să le public, a suferit o teroare uriașă, i-a intrat, cum s-ar spune, în oase, o spaimă cumplită de poliția politică. De frică, mi-a spus, și-a ars toată corespondența din tinerețe, inclusiv cea, de mare interes documentar, cu profesorii pe care i-a frecventat în Italia și la Paris. Cu Ivănescu s-a petrecut un fel de miracol! Dat afară de la Universitate, cu aripile frânate, cu spaima în oase, șomer o perioadă, mic funcționar după aceea, el nu a încetat să facă știință, să se documenteze și să scrie. Miracolul de care vorbesc a fost surprinzătoarea sa alegere ca membru corespondent al Academiei Române în anul 1965, întâmplare providențială care l-a salvat, reînscrindu-l pe un traiect academic mai mult sau mai puțin normal.*

V.B.: Eu nu știam lucrul acesta. A revenit ca profesor la Iași la sfârșitul anilor '70.

E.M.: *Da, trebuie să menționez că „mâna destinului” s-a numit, în cazul lui Ivănescu, Ilie Murgulescu. Vechi activist comunist, și deci om de încredere al Partidului, Ilie Murgulescu cumula funcțiile de președinte al Academiei și de ministru al învățământului. Ivănescu i-a rămas recunoscător, Istoria limbii române, capodopera lui, fiind dedicată, în mod oficial, „tovarășului academician Ilie Murgulescu”. Apropo de cuvântul „tovarăș”, există un detaliu elocvent. Cred că numai spaima*

cumplită față de regim, față de comunism, față securitate poate explica de ce, chiar târziu, când regimul se mai îmblânzise, prin anii 1980, el continua să scrie dedicații cu „tovarășe”, inclusiv către „tovarășul Dumitru Irimia” sau „tovarășa Lucia-Gabriela Munteanu”, de exemplu. Așa încât atunci când Ceaușescu dăduse ubuescul său decret, impunând folosirea lui „tovarășe”, în loc de „domn”, pentru Ivănescu nu a fost nici o dificultate, deoarece el continuase să spună „tovarășe” tot timpul. Prilej de amuzament și sarcasme din partea lui Luca Pițu, al cărui condei vitriolant, se știe, nu prea ierta pe nimeni...

V.B.: Ultima dată când l-am întâlnit pe profesorul Ivănescu, eram rector de-acum. Îl cunoșteam dinainte însă, cred chiar că vorbisem de câteva ori cu el în biroul rectorului Mihai Todosia. În ultimii ani de viață se îmbolnăvise și îmi amintesc că a venit la mine, împreună cu Vasile Arvinte, ca să mă roage să vorbesc cu Preasfințitul Teoctist, atunci mitropolit la Iași, să îi găsească un loc la o mănăstire unde să se odihnească. Am vorbit cu Preasfințitul Teoctist, acesta a fost foarte înțelegător, îl cunoștea de altfel pe profesorul Ivănescu. Atunci a fost ultima dată când l-am văzut pe profesorul Gh. Ivănescu. Însă toată lumea care l-a cunoscut, inclusiv profesorul Arvinte, văd că și dumneavoastră, avea un cult pentru el, ca pentru puțini alții de pe la noi.

E.M.: *Data viitoare, domnule profesor, vă propun să vorbim și despre adversari, prieteni, literatură. Ați propus să vorbim despre funcția eticii în cercetarea științifică. Domnule profesor, vă declar încă o dată că mă simt foarte onorat pentru aceste lungi ore de dialog pe care mi le acordați. Sunt convins că, odată publicat, dialogul nostru va trezi interesul multora.*

CONVORBIREA A IV-A

EUGEN MUNTEANU: *Suntem la a patra convorbire cu domnul profesor Viorel Barbu, de asemenea în cabinetul dumnealui de la Facultatea de Matematică. Domnule profesor, eu am ascultat deja prin sondaj câte ceva din ceea ce am discutat zilele trecute și am căpătat impresia că va ieși ceva consistent. Sper să intereseze și pe alții ceea ce discutăm noi, căci, în fond, doar așa s-ar justifica de ce avem curajul să ieșim în public, ca să zicem așa, cu un discurs dialogal mai mult sau mai puțin subiectiv. Acum, v-aș propune să intrăm puțin în sfera privată, sau, ca să spunem așa, cea sentimentală. Fără să vreau să vă provoc, firește, prin întrebări indecente sau nelalocul lor, aș îndrăzni să vă întreb, de exemplu, ce înseamnă pentru dumneavoastră caracterul. Ce înseamnă un om de caracter? Vă considerați un om de caracter? Ce ar trebui să fie un om de caracter?*

„Cred că principiile morale sunt fundamentale...”

VIOREL BARBU: Da, este o întrebare care mă descumpănește puțin. Cred că intră mai multe aspecte în ceea ce numim caracter. Un om de caracter este în primul rând un om care are niște principii ferme, morale, esențialmente morale. Este un om de cuvânt, într-un fel un om care este liniar cu el însuși, un om a cărui conduită este predictibilă într-un anumit sens și care este conformă unor principii ferme de viață. Evident că puțini oameni sunt sfinți. Fiecare dintre noi avem derapajele noastre în cursul vieții, dar important este să ne păstrăm la un nivel onorabil. Un om de caracter cred că este un om care și-a propus ceva la începutul vieții sale, încă din adolescență, și care caută să atingă acel ceva, care caută să-și organizeze viața pe anumite principii clare și ferme. Cred că principiile morale sunt fundamentale.

E.M.: *Un om de onoare...*

V.B.: Onoarea în general, în particular acea onoare care vine din

a-ți asuma răspunderile, de exemplu, intră și ele în aceeași categorie.

E.M.: *Sunt persoane care vă consideră, care văd în dumneavoastră un gentleman. Sunteți de acord cu această percepție? Vă recunoașteți în ea?*

V.B.: Caut să fiu, mă străduiesc să fiu așa ceva.

E.M.: *Ce înseamnă de fapt un gentleman?*

V.B.: Un gentleman? În accepțiunea obișnuită este într-adevăr ceea ce ai spus și dumneavoastră: un om de onoare, un om care își respectă cuvântul, un om care își asumă răspunderile în viață, indiferent ce face, mai bine sau mai rău, este un om care are o atitudine pozitivă față de cei din jur, care își respectă interlocutorii și colegii, care caută să rămână oarecum într-un profil mai discret în viață, adică să nu-și impună personalitatea cu orice chip și în dauna celorlalți.

E.M.: *Un echilibru între altruism și interesul propriu, să știe să prețuiască pe ceilalți...*

V.B.: Este mare lucru să-i înțelegi pe ceilalți.

E.M.: *Da. Cu vârsta înțelegem mai bine acest lucru. Am câteodată vreun moment de inspirație, un moment ca acela când, adresându-mă doctoranzilor mei, le-am spus cândva: „Eu, în calitate de îndrumător al vostru, ar trebui să fiu ca o mamă. Mama este cea care mănâncă ultima, după ce au mâncat toți puii ei, dacă mai rămâne ceva de mâncat”. Deci, eu cred că un gentleman, un intelectual veritabil, ca și un medic, ca și un preot adevărat, este cel care de fapt se ține pe sine mai la urmă (așa cum e o mamă). Întâi se asigură că au mâncat toți copiii, că sunt sănătoși, înveliți și protejați cu toții, și, dacă mai rămâne ceva de mâncat, mănâncă și el. Eu cred că așa ar trebui să fie realmente un gentleman, în înțelesul ideal. Ca intelectual, un gentleman veritabil este oricum protejat prin propriile lui calități, el a fost selectat de natură, de societate, ca să fie un lider informal credibil. Dacă lucrurile stau așa, rezultă că, atunci când cineva se bagă mereu în față, caută să capteze constant atenția celorlalți, care încearcă să îi manipuleze asmuțându-i unul împotriva altora, constatăm de fapt lipsă de caracter. Pot fi, în anumite cazuri, oameni cu o oarecare valoare intrinsecă, dar fără caracter.*

„A fi gentleman este deci un atribut mai rar întâlnit, un ideal...”

V.B.: Evident, există chiar mari creatori, care nu sunt persoane exemplare, s-a și văzut de fapt și în cea ce discutăm zilele trecute. Vedeti, sunt profesii sau ocupații în care, probabil, statutul de gentleman nu se prea potrivește, ba chiar vine în contradicție cu cerințele vieții zilnice. De exemplu, un politician nu este sau nu poate fi întotdeauna un gentleman, pentru că s-ar putea ca asta să fie un dezavantaj, așa gândesc eu. Ar fi bine să avem de a face doar cu gentlemeni, dar politicianul modern face parte deja din altă categorie. Probabil că nici nu ești așa de eficient ca politician dacă încerci să fii un gentleman. În fine, în politică și în afaceri este o luptă acerbă, un om de afaceri sau un politician nu sunt, probabil, întotdeauna gentlemeni. A fi gentleman este deci un atribut mai rar întâlnit, un ideal pe care ar fi bine să-l avem, dar greu de atins. Comunitatea academică este compusă, de fapt, din oameni care n-au obligații decât față de valorile culturale, științifice, academice în ansamblu și atunci cred că un profesor, un om de știință se poate comporta ca un gentleman.

E.M.: *Îl favorizează, s-ar spune, contextul, profesia.*

V.B.: Contextul, colegii, faptul că nu are ambiții care să meargă dincolo de valoarea sa, cum le are un om politic. Un om politic vrea să acumuleze putere și atunci tăria de caracter poate fi un dezavantaj, în fapt, sigur este un dezavantaj. Se spune și la Machiavelli lucrul acesta, că politica are cu totul alte valori, ca și omul de afaceri, probabil.

E.M.: *Până unde se poate merge cu compromisurile? Mai ales când ești șef într-o ierarhie oarecare, provizoriu sau pe o mai lungă perioadă? Ești uneori obligat să faci niște compromisuri. Până unde pot merge aceste compromisuri, în așa fel ca să nu îți lezeze onoarea sau să te compromită definitiv?*

V.B.: Compromisurile sunt absolut necesare în momentul în care ai responsabilități. Cu atât mai mult sunt necesare în vremuri tulburi. Deci, a spune că nu faci compromisuri este iluzoriu. Numai că un compromis nu trebuie să afecteze un anumit strat al caracterului

de care vorbeam înainte, cel al onoarei, și nu trebuie să ducă la o scădere a anumitor standarde academice.

E.M.: *Nu trebuie să îți altereze statura morală ultimă.*

„Toți am făcut concesii, am făcut compromisuri pentru carieră, compromisuri pentru noi sau pentru alții, dar le-am făcut în ideea de a ne menține cariera la anumite standarde...”

V.B.: Adică, sub un anumit nivel moral și comportamental, un individ de onoare nu ar trebui să se coboare. Vedeți, toți am trecut printr-o perioadă în care compromisurile erau necesare, toți am făcut concesii, am făcut compromisuri pentru carieră, compromisuri pentru noi sau pentru alții, dar le-am făcut în ideea de a ne menține cariera la anumite standarde. Și eu le-am făcut, însă niciodată nu am vrut să cobor (mi-ar fi fost și rușine) și mi-am dat seama că, dacă acest lucru se întâmplă, atunci nimic din ceea ce faci nu mai are rost.

E.M.: *Îți pierzi stima de sine.*

V.B.: Stima de sine – și chiar proiectul tău – pentru care faci aceste compromisuri, sunt atât de grav afectate, încât nu mai are rost să continui. Să luăm, de exemplu, situația unui conducător de instituție în anii '80. Evident că trebuia să faci compromisuri în fiecare zi, dar erau compromisuri mari și compromisuri mici. A formula o laudă la un moment dat la adresa puternicului zilei, a regimului, era unul dintre cele mai ușoare compromisuri deoarece mai toți îl percepeau ca pe un act formal. Unii făceau însă și compromisuri mai grave. Însă a te asocia unui proces de gravă confuzie a valorilor, când este vorba de universitate, de școală sau de știință era deja un fapt grav. Îmi amintesc acum de un profesor ieșean care a dispărut (și am avut multă stimă pentru el), persoană destul de controversată de altfel imediat după Revoluție, care a declarat ceva interesant: „Am făcut compromisuri, dar n-am făcut porcării niciodată”. Într-adevăr, așa s-a întâmplat.

E.M.: *Porcărie ar fi unul din actele acelea care nu se cade să fie făcute, care ne compromit grav.*

V.B.: Desigur, sunt lucruri care în nicio împrejurare nu ar trebui făcute. Machiavelli spunea că, pentru a atinge anumite scopuri în politică,

este permis orice. Dar asta doar în politică.

E.M.: *Este permis orice, dar asta n-a spus-o el explicit, au spus-o comentatorii lui.*

V.B.: Așa este. În *Principele*, el nu a formulat faimoasa propoziție „Scopul scuza mijloacele”, dar pledoaria sa pentru omul politic care trebuie să concentreze toate energiile în realizarea scopului suprem (unitatea Italiei în speță) conduce la aceasta. Cred însă că nici în politică nu se poate coborî sub un anumit nivel. De fapt, s-a și spus că politica este nu doar știința puterii, ci și a compromisului. Dar sunt și aici mai multe niveluri. Dacă te-ai coborât la ultimul nivel, nu mai are rost să faci politică, înseamnă că faci totul doar pentru tine, din vanitate și dorință de putere.

E.M.: *Un filosof existențialist modern spune că pentru oamenii mari sunt momente în care renunțarea la sine și eroismul (sacrificiul) sunt foarte apropiate. Este vorba mai ales de mari oameni de stat, de exemplu, aflați în poziții-cheie, în momente-cheie ale istoriei, când li se impune să coboare jos de tot, sacrificându-se pe sine, riscându-și uneori, la limită, chiar propria onoare, în vederea atingerii unui scop superior, binele național, adică un scop public suprem, sau poate binele întregii umanități. Probabil că acest lucru este adevărat cel puțin în ce privește sfera relațiilor politice, unde ești dator la un moment dat să te supui, să te umilești în fața unui tiran, dacă prin asta îți salvezi cetatea sau alte bunuri imateriale superioare cum ar fi cultura, demnitatea neamului sau a familiei tale.*

V.B.: Avem un exemplu chiar din istoria noastră, când Ștefan cel Mare, aflat sub amenințare otomană, s-a dus și a îngenunchiat în fața regelui polon la Cracovia, s-a dus și a îngenunchiat pur și simplu.

E.M.: *Era un gest de umilință pentru un prinț, dar făcea parte deopotrivă și din inventarul gesturilor și ritualurilor diplomatice curente în epocă.*

V.B.: Da. Evident, după cutuma medievală era un gest de vasalitate, dar pentru statutul lui era totuși o umilință, deși, de fapt, era un gest firesc al vasalului față de suveranul său. Pentru acel moment, a fost vorba de un compromis. A făcut-o pentru țara lui și, desigur, pentru un scop politic.

E.M.: *Deci sunt anumite compromisuri pe care ești obligat să le*

faci în anumite împrejurări. Se pare că nivelul compromisului pe care trebuie să îl faci este direct proporțional cu miza implicată. Paradigma acestei situații este declarația făcută de Henric IV („Paris vaut bien une messe”) în 1603, când, pentru a deveni rege și a pune capăt războaielor religioase, a abjurat credința protestantă, revenind la catolicism.

V.B.: Aceasta nu l-a coborât, a fost un gest politic calculat și un compromis acceptabil.

E.M.: *În viața unui om normal, a unui om de știință, oare pot apărea asemenea momente?*

V.B.: Nu, în viața omului de știință nu sunt necesare asemenea acte, deși s-au întâlnit în istorie. Să ne gândim la actul de abjurare al lui Galileo Galilei sau la compromisurile savanților biologi sovietici obligați de partid să valideze teorii antiștiințifice. Ce să mai spunem de filosofi?

E.M.: *Ce se întâmplă cu marii fizicieni? Cu cei care au inventat bomba atomică?*

„Un om de știință nu poate să facă niciodată un compromis în raport cu etica cercetării...”

V.B.: Aici avem deja un alt aspect, și anume legătura dintre morală și știință. Părerea mea este că un om de știință nu poate să facă niciodată un compromis în raport cu etica cercetării.

E.M.: *Spunea și Einstein, de fapt, că nu există nici o...*

V.B.: Nu, aici nu există nici o îndoială! Adică nu poți... Ce ar însemna să faci un compromis cu etica cercetării? Să falsifici un rezultat experimental sau să plagiezi, după cum vorbeam mai sus, sau să denigrezi un coleg, așa ceva nu se acceptă, iar când asemenea acte se întâmplă, comunitatea științifică internațională le condamnă și le pedepsește cu asprime. Sunt, desigur, compromisuri pe care le poți face în raport cu puterea, și aici, în acest raport, este posibil să intervină într-adevăr relația dintre morală și știință. În legătură cu acest lucru, părerea mea este că știința nu este propriu-zis morală sau, în orice caz, nu se conduce după regulile moralei curente.

E.M.: *Cele ale bunului simț moral.*

V.B.: Bunul simț moral, așa cum apare din tradiție, din religia creș-

tină, nu s-a cristalizat niciodată într-un fel de cod moral al științei, care mai degrabă l-a repudiat. Părerea mea este că, în chiar momentul în care s-a separat de dogma religioasă, știința a făcut un gest oarecum imoral, judecat la nivelul și după criteriile epocii. Adică, faptul că știința s-a emancipat de sub tutela teologiei și a scăpat de supravegherea Bisericii, faptul că a negat doctrina geocentrică a lui Ptolemeu, a fost deja un gest imoral. Dar chiar în vremea noastră, oare a fost moral gestul de a crea dinamita sau fisiunea nucleară? Este adevărat că dinamita a fost creată de Nobel pentru a fi folosită în construcții, dar apoi s-a lucrat intens pentru perfecționarea ei în scopuri militare. Faptul că chimiștii au creat explozive foarte puternice sau gaze toxice care au fost folosite intenționat pentru a uide a fost moral? Nu a fost moral. Ați amintit proiectul Manhattan cu bomba atomică. A fost acesta moral? Scuza că bomba atomică a fost creată și lansată pentru a nu permite naziștilor să o ia înainte a fost un pretext, o minciună. De fapt, se dorea o armă pentru dominație globală.

E.M.: Învingătorul are întotdeauna dreptate, se spune, cu un fel de cinism.

V.B.: Desigur, există un principiu etic de acest fel. Până la urmă, este clar că unii dintre aceștia, dintre fizicieni, văzând ce s-a întâmplat la Hiroshima și la Nagasaki chiar au ieșit din program, este cazul lui Oppenheimer, pentru că au avut un șoc moral după ceea ce s-a întâmplat. Așadar, unii au refuzat să continue, dar alții au continuat și au perfecționat arma atomică până la nivelul de astăzi.

Am să dau un alt exemplu, care ține de raportul între știință și etică. În anii '80 ai secolului trecut eram la Universitatea Purdue și-mi amintesc că profesorii de aici discutați mult despre gestul Universității Cornell, care primise un fond uriaș de cercetare din partea Pentagonului, precum și un calculator superperformant la acea vreme (Cray 1). Dar rectorul și consiliul universității au refuzat donația și au avut acordul profesorilor care au spus: „Noi nu facem cercetări pentru armată și pentru militari.” Atitudini asemănătoare în privința programului atomic sovietic au avut fizicienii Igor Kapita și, mai târziu, Andrei Zaharov. A fost deci un gest moral, deși oarecum singular în mediul academic, dar sunt și oameni de știință care iau efectiv decizii bazate pe o etică foarte riguroasă!

E.M.: *Uneori pot fi sinucigașe asemenea gesturi magnifice din punct de vedere etic. Dacă lași să treacă pe lângă tine un tren, în cazul acesta o finanțare generoasă, s-ar putea ca altă dată trenul respectiv să nu mai oprească în gara ta.*

**„În foarte multe situații, știința rămâne imorală
și va rămâne imorală în continuare...”**

V.B.: Corect! Și e discutabil întotdeauna cum să faci ca să adopți cea mai bună poziție etică în știință. Vedeți, sunt foarte multe dileme morale legate de stadiile actuale în cercetarea genetică. Chiar ingineria genetică... Biserica condamnă aceste experimente, guvernul american însuși a oscilat, la un moment dat a refuzat să finanțeze cercetările, până la urmă totuși le-a acceptat. Europeanii n-au avut nici o reacție în această privință. Părerea mea este că, în foarte multe situații, știința rămâne imorală și va rămâne imorală în continuare! Sunt presiuni uriașe, presiuni sociale asupra ei, presiuni din partea puterii, așa încât, dacă un proiect științific este necesar sau util, oricât ar fi de controversat după standardele prezentului, el se va realiza. Personal, și eu am beneficiat în ultimele decade de fonduri de cercetare obținute de la Pentagon, pentru a colabora cu colegii americani în teoria controlului ecuației fluidelor și nu am avut niciun fel de remușcări. Din păcate, nu cred că există vreo unitate de măsură a raportului ideal între ce este etic și ce este permis în știință. Așadar, acestea sunt într-adevăr compromisiurile pe care un om de știință le poate face sau nu.

E.M.: *În acest punct, mitul lui Faust ne ajută să ne punem întrebări mai precise despre viața noastră, despre lumea în care trăim, să înțelegem lucrurile cu adevărat și în profunzime. Ceea ce a făcut Faust, care și-a vândut sufletul diavolului în schimbul cunoașterii absolute, este un schimb onorabil, echitabil? Să-ți vinzi sufletul în sensul de a-ți pierde umanitatea din tine pentru a duce granița cunoașterii departe de tot. Merită acest schimb să fie făcut?*

V.B.: Da, într-adevăr, avem aici o mare dilemă. Foarte mulți oameni de știință gândesc așa, consideră că le este permis orice și fac acest pact. A-ți vinde sufletul înseamnă, de fapt, a încălca regulile mo-

rale fundamentale de dragul altor valori. De fapt, este vorba de o transmutație morală.

E.M.: *A-ți încălca propria conștiință, a ignora comandamentele eticii universale...*

„Întotdeauna dorința de cunoaștere îi va împinge pe oameni spre limite nepermise de morala curentă...”

V.B.: Conștiința sau morala publică, la un moment dat... și foarte mulți o fac. Cei care fac cercetări periculoase, de exemplu în genetică, de fapt își vând acum sau în viitor sau pentru generația viitoare propriul lor suflet, pentru că nu știu ce va ieși din aceste experimente. La fel sunt cei care creează arme atomice noi sau cei care creează mijloace de distrugere în masă și, din păcate, mulți o fac, cu un anumit cinism, numai pentru interesul material imediat. Există însă și destui oameni de știință care fac aceste cercetări din pură dorință de cunoaștere, lăsând deoparte interesul material. În aceste împrejurări complicate, nu știu dacă ceva este permis sau nu în știință, să spunem că mai degrabă nu! Nu sunt prea numeroși oamenii de știință care resping un grant de cercetare doar din aceste motive. Dar întotdeauna dorința de cunoaștere îi va împinge pe oameni spre limite nepermise de morala curentă. Faust este, într-adevăr, cel mai bun exemplu.

E.M.: *Lecția lui Goethe ar putea fi înțeleasă și astfel: Totuși, în cele din urmă Faust a fost iertat în ceruri, a fost iertat până la urmă, deși își vânduse sufletul diavolului, din dorința de a obține tinerețea veșnică și cunoașterea absolută. Mai mult, el mersese până acolo încât să ajungă la abjecțiunea extremă, aceea de a o renega pe Margareta, singura ființă care îl iubea, de a se lăsa târât de o ambiție inflexibilă, demonică. Goethe a avut două finaluri la Faust, cel pe care a vrut să-l impună a fost acesta: Până la urmă, învățatul este iertat de Dumnezeu, deoarece acesta a înțeles în cele din urmă că unicul rost pe lume al învățatului este acela de a-și ajuta semenii.*

V.B.: Da, interesant. Să recunoaștem, totuși, că Mefisto este un partener și un patron rafinat, cu mult șarm, pe când corupătorii de

suflet din vremurile noastre, marii conducători de corporații sau complexe militare sunt mai brutali. Dar nu sunt convins că omul de știință este în primul rând condus de acest ideal nobil. Este și dorința de putere și de stăpânire a adevărului, ceea ce nu este întotdeauna un scop altruist sau moral, ci mai degrabă o supremă trufie.

E.M.: *Dar noi ne întrebăm în continuare, de ce? De ce a fost iertat totuși?*

V.B.: Teologia creștină...

E.M.: Recunoaștem, este adevărat, teologia creștină a iertării și a mântuirii. Dar Goethe...

V.B.: Da, dar vreau să spun că întotdeauna putem refuza compromisul suprem. Sunt așadar limite ale cunoașterii care au fost întotdeauna blamate de Biserică, dar, de fapt, Goethe creează în altă perioadă, într-o perioadă în care omul avea o încredere nemărginită în știință și în puterea lui. La începutul secolului al XIX-lea, omul se simțea egalul lui Dumnezeu, era pe cale să transforme lumea, se părea că ar putea să stăpânească cunoașterea integrală. A fost o epocă de încredere deosebită în om, consecință a iluminismului francez, la rândul său, reflecție târzie a spiritului renașcentist. Cred că în zilele noastre nu mai este posibil așa ceva, deja discursul este altul în momentul de față, există mult scepticism privitor la cunoașterea științifică care, în opinia multora, nu aduce nici fericire și nici cunoaștere deplină.

E.M.: *Îngerul păzitor al dialogului nostru mă ajută! Ați pronunțat cuvântul „fericire”, despre asta voiam să vă întreb. Ce înseamnă pentru dumneavoastră un om fericit?*

V.B.: Un om fericit este acela care-și găsește un echilibru între viața și idealurile sale, un echilibru și o satisfacție între ceea ce își propune și ceea ce trăiește cu adevărat. Nu cred că fericirea ține de unele perioade de extaz, sau de trăiri romantice. Fericirea este mai degrabă un ideal pe cale de împlinire, o promisiune realizabilă.

E.M.: *Iubirea este tema centrală a marii literaturi. I se adaugă tematica morții. Acestea două teme sunt centrale: moartea și iubirea. Cum vă raportați la aceste două teme, repere, complexe imagistice?*

V.B.: Într-adevăr, acestea sunt teme fundamentale ale existenței (deși nu singurele) și sunt la originea miturilor umane. Iubirea, cel

puțin în accepțiunea sa erotică, este una din temele biblice și să ne gândim doar la „Cântarea cântărilor”.

E.M.: *Vă temeți de moarte, domnule profesor?*

„Deși nu sunt credincios, nu mă tem de moarte...”

V.B.: Nu, nici nu mă gândesc foarte des la moarte și oricum m-am acomodat demult cu această idee. În copilărie sau când suntem foarte tineri, moartea este un subiect atât de îndepărtat încât îl privim nu numai ca pe o eventualitate improbabilă, dar și ca pe o catastrofă personală. Odată cu vârsta începi să-ți imaginezi ce ar însemna să nu mai exiști și faptul nu ți se mai pare așa grav. Deși nu sunt credincios, nu mă tem de moarte. O privesc ca pe un fenomen natural. Privitor la iubire! Iubirea este o condiție prin care trebuie să trecem fiecare dintre noi în această viață.

E.M.: *A putea oare exista ceva fără iubire? În spirit creștin spunem că nu!*

V.B.: Depinde din ce perspectivă privim. Dacă avem o viziune strict erotică, iubirea este un concept limitat și mai degrabă biologic. Dacă înțelegem iubirea într-un sens mai larg, nu neapărat creștin, dar ca pe un sentiment mai special față de cei din jur, atunci fără iubire viața nu se poate imagina. Cum spune apostolul: „acolo unde iubire nu e, nimic nu e”.

E.M.: *Cunoscutul enunț al Sf. Apostol Pavel! Un alt sens al iubirii este cel cultivat de antici. Îl găsim de exemplu la poetul roman Lucretius. În incipit-ul marelui său poem De rerum natura, zeița Venus este înfățișată drept o forță universală, „Aeneadum genetrix, hominum divumque voluptas”(„mamă a eneazilor, desfătare a oamenilor și a zeilor”). Eneazii erau romanii, urmași ai eroului troian Eneas, fiul zeiței Venus. Poate nu întâmplător romanii se mândreau foarte mult că mama lor era însăși zeița iubirii. A propos de romani. V-aș pune o întrebare riscată de ordin etno-caracterologic. Vă rog să mă contraziceți dacă nu sunteți de acord cu ceea ce voi spune, pe jumătate în glumă, pe jumătate în serios. Noi, românii ne mândrim că suntem „urmașii Romei”, suntem singurii care am păstrat numele de romani. (Nu suntem*

chiar singurii, dar, în fine, să zicem că ar fi așa!) Întrebarea este: Ce am moștenit noi de la romani, în afară de limbă, domnule profesor? Să o luăm pe rând. Romanii au fost cei mai buni militari din istorie. Redutabila armată romană a fost o armată formată, în epoca clasică, exclusiv din cetățeni romani liberi. Ingineria construirii orașelor, a drumurilor, a marilor poduri și a amenajărilor portuare este tot o specialitate romană. Vine apoi structura statului, organizarea cetății, a vieții civile. Ceea ce numim dreptul roman este valabil și azi în lumea civilizată. Să ne oprim la astea trei, arta militară, ingineria, geniul juridic-administrativ. Ce am moștenit noi, oare din acestea?

V.B.: Nu, n-am moștenit aproape nimic din ceea ce ați menționat mai înainte, ci doar o ascendență care ne-a înnobilat aparent originile. Avem alte calități, dar nu acestea. Nu suntem un popor care prețuiește buna organizare sau spiritul legilor (se vede aceasta la tot pasul). Nu suntem nici un popor războinic sau, în orice caz...

E.M.: *Nu prea luptăm cu plăcere.*

V.B.: Nu luptăm cu plăcere, în fine. Suntem capabili de eroism, în cazuri cu totul excepționale, dar nu aș putea spune că am fost vreodată un popor războinic.

E.M.: *Spre disperarea unuia ca Cioran care vede aici un mare defect, o mare carență.*

**„Când am avut conducători militari și generali pricepuți,
am luptat foarte bine, dar spiritul militar combativ
nu ne este specific...”**

V.B.: Românii totuși sunt capabili de eroism, au dat dovadă de aceasta în multe războaie pe care a trebuit să le poarte. Dar ar fi o exagerare să spunem că am fost un popor războinic! Când am avut conducători militari și generali pricepuți, am luptat foarte bine, dar spiritul militar combativ nu ne este specific. Au recunoscut aceasta și conducătorii noștri politici și militari. Iar în ceea ce privește spiritul de organizare, repet, acesta nu ne caracterizează. Dacă ne gândim la Primul Război Mondial, prima parte a fost catastrofală, în special datorită lipsei de organizare și datorită lipsei de profesionalism și conducere adecvată

la eșalon de divizie și regiment. Armata română era formată din țărani slab instruiți și nu era nici bine dotată. Când generalul francez Berthelot a sosit la Iași în iarna anului 1917 și a văzut care este situația, a spus: „Mes amis, vous êtes admirablement désorganisés”. Și totuși, la Mărășești și Oituz armata română s-a mobilizat și a rezistat, iar la Mărăști armata generalului Averescu a realizat o străpungere greu de realizat chiar pe Frontul de Vest. A fost vorba despre eroism, fără doar și poate, dar și de patriotism.

E.M.: *Bunicul meu a fost la Mărășești și la Mărăști, era foarte tânăr, 21-22 de ani, a scăpat nevătămat.*

V.B.: Și bunicii mei au luptat și la Mărăști și la Oituz. Deci am fost în stare de eroism, atunci când am fost bine organizați și îndrumați. Totuși, milităria nu este o...

E.M.: *Virtute românească.*

V.B.: Da, românească. Strămoșii noștri aveau alte calități, însă probabil nu pe cele ale romanilor. Când Dimitrie Cantemir vorbește despre cusurile moldovenilor este destul de direct și, deși nu prea ne plac aceste texte, cred că are dreptate. Oricum, suntem deschiși la modernitate și am fost capabili să asimilăm foarte rapid noutățile. Și la nivelul culturii, și la cel al tehnicii, am învățat repede de la alții ce trebuia învățat. Marea capacitate de a asimila și de a ne integra în modernitate a fost un geniu al românilor, fără doar și poate. De multe ori am imitat fără prea mult discernământ, dar și acest lucru a fost un fapt pozitiv, deoarece ne-a integrat curentului european.

E.M.: *Ușurința și disponibilitatea de a învăța de la alții, de a prelua ceea ce este bun, i-a caracterizat și pe romani. Poate în acest punct putem afirma că suntem urmașii Romei! Eu aș mai vorbi în cazul nostru, al românilor, și de noroc. Metaforic privind lucrurile, am putea spune că Dumnezeu are grijă mereu de noi, așa încât atunci când părem că suntem la capătul puterilor, fără speranță, fără inspirație și fără conducători capabili, Providența intervine de fiecare dată și ne salvează. Eu așa interpretez data de 16 noiembrie 2014, când părea că vom cădea definitiv în captivitatea unei clase politice corupte, nedemne și submediocre. Când se părea că ne vom prăbuși, a fost o mobilizare a forțelor active și responsabile ale națiunii, care au înclinat balanța spre speranță și spre un nou început. Așa a fost și în 1918, când ne-am trezit prin-*

tre câștigătorii războiului, am câștigat Transilvania. Așa a fost și cu Unirea Principatelor, pe care admirabila generație pașoptistă a realizat-o în răspăr cu dorința „puterilor garante”. De câte ori crezi că românii se vor prăbuși, că nu mai sunt în stare de nimic, vine ceva de sus sau din afară care îi scoate la liman.

„Capacitatea de a renaște este o însușire remarcabilă a poporului nostru și semnul vitalității sale...”

V.B.: Și eu cred același lucru, cred că acest popor, aparent fără noroc, este în stare să se mobilizeze în momentele critice, să-și revină exact atunci când trebuie. Ați menționat câteva momente istorice când țara aceasta a renăscut din cenușă. Într-adevăr, anii 1916-1917 au fost perioade cumplite, și la fel și anul 1918. Totuși, când aproape toți își pierduseră speranța, am ieșit cu bine și cu țara reîntregită. Petre Carp, care, după cum se știe, s-a opus intrării noastre în război alături de Antantă, spunea: „românii au atâta noroc, încât nici nu mai au nevoie de oameni politici”. Dar n-a fost numai atât, numai noroc, a fost și capacitatea noastră de a ne reveni în momentele grave, cum s-a întâmplat și în 1989 și chiar după aceea. Eu sunt în continuare optimist că lucrurile nu sunt pierdute, că ne vom reveni și ne vom întoarce la o viață socială și politică normală. Capacitatea de a renaște este o însușire remarcabilă a poporului nostru și semnul vitalității sale.

E.M.: Adică, totuși, România nu se reduce la clasa politică actuală, compromisă aproape în întregime. Mă număr printre cei care sunt siguri că printre noi trăiesc cel puțin 1000 de politicieni mult mai buni, mai pricepuți, mai onești și mai patrioți decât cei actuali.

V.B.: În momentele critice societatea se comportă ca un corp care se organizează spontan și care răstoarnă de fapt orice predicție! Așa s-a întâmplat de câteva ori în istoria noastră și chiar foarte recent.

E.M.: Pentru un creator (un intelectual, un om de știință, ca cel despre care vorbim) se pune foarte des problema de a concilia vocația constructivă cu vocația critică. Uneori, cele două vocații pot fi contradictorii și pot duce la o anulare reciprocă. Ce părere aveți? Cât putem construi fără spirit critic? Când și cât trebuie să funcționeze spiritul

critic? Cât trebuie sau cât putem să îi permitem spiritului critic să se manifeste?

V.B.: Cred că și aici ar trebui să ne raportăm la diferite perioade istorice. M-aș gândi, de exemplu, la perioada sfârșitului de secol al XIX-lea, când s-au produs la noi schimbări și progrese remarcabile – vorbesc strict despre literatura și cultura română. Pe lângă mari poeți și prozatori influențați de direcția de la *Junimea*, am avut, desigur, în acele timpuri și poeți mediocri, versificatori etc. Începuturile culturii noastre moderne din secolul al XIX-lea s-au bazat pe imitații și transferuri academice din țările Apusului. Se crease mult până atunci în cultura română, prin imitație, dar fără prea mult spirit critic. A apărut un Maiorescu care a ajutat la clarificarea lucrurilor, la decantarea valorilor. Părerea mea este că acțiunea lui a fost absolut necesară. La un moment dat, rolul său a încetat, iar o bună bucată de vreme după aceea s-a produs enorm de mult în literatura română pe alte baze calitative. Cu toate acestea, teoria sa a formelor fără fond, deși corectă, era în fond reacționară și a fost infirmată de procesul de construcție a României moderne. Chiar dacă la 1860 nu aveam instituții academice veritabile, după două-trei decenii aveam deja licee și universități europene, și astfel fondul a împlinit forma.

E.M.: *În epoca interbelică a predominat spiritul constructiv, în raport cu cel critic? Probabil că ar trebui să existe un echilibru între critică și creație, lucru valabil și astăzi. Dacă vom critica prea mult și fără discernământ, riscăm să destrucurăm și să descurajăm eforturile creatoare, dar, iarăși, dacă nu criticăm, lăsăm loc liber pentru confuzia valorilor.*

V.B.: Adevărul este că, într-o mare cultură și literatură, cele două funcții sunt complementare. Ce trebuie să facă un critic? La un moment dat, un critic ar trebui să facă totuși o sinteză, adică să producă o operă. Desigur, să semnaleze valorile și să descurajeze mediocritatea este o funcțiune culturală de mare importanță, dar nu poate rămâne doar la atât. Ce ar fi rămas din Călinescu, Vianu sau Lovinescu dacă ar fi făcut doar atât?

E.M.: *Nu, neapărat. Eu nu mă refer numai la literatură, ci și în general, la viața intelectuală, la lumea noastră universitară, la viața publică în general.*

V.B.: Viața publică, da! Din păcate, în momentul de față se pare

că ne lipsește așa ceva, un spirit critic dominant în viața publică și academică. Dacă vorbim strict de perioada dintre cele două războaie, constatăm un fenomen de mare efervescență culturală și politică, ideatică în general, datorat unor elite intelectuale de nivel european. Am avut pe atunci absolut tot ceea ce se putea avea în plan cultural, academic și public: am avut savanți de nivel european, instituții academice de prestigiu, am avut mișcări ideologice de extremă dreaptă, am avut mișcări de stânga, am avut mari scriitori, artiști, am avut oameni de cultură și nu a lipsit nici spiritul critic, în special din partea membrilor proeminenți ai generației tinere de atunci. Chiar și în politică, deși a fost oarecum defavorizat o dată cu instaurarea dictaturii antonesciene, spiritul democratic și constructiv s-a putut manifesta. Mai târziu, o dată cu instaurarea comunismului, lucrurile s-au complicat, spiritul liber nu s-a mai putut dezvolta. Mă întreb ce ar însemna acum să avem o personalitate cu o reputație comparabilă cu a lui Titu Maiorescu la vremea sa. Cât îi privește pe criticii de astăzi, dacă vorbim de fenomenul politic, în fiecare seară la televizor urmărim show-uri cu personaje care ne propun teme de reflecție, dar câți dintre aceștia au cu adevărat chemarea de a putea propune modele viabile sau măcar de a promova doctrine politice realiste? Din păcate, spiritele critice adevărate lipsesc în momentul de față, nu avem mari personalități politice, ci doar politicieni dominați de proiecte meschine de supraviețuire politică.

E.M.: *Dacă vorbim de conștiința morală...*

**„Nu avem, la urma urmei, nici personalități culturale influente
care să ne poată propune un alt sistem de valori,
deși nu lipsesc în România de azi marile inteligențe
și nici oamenii învățați...”**

V.B.: Nu avem, la urma urmei, nici personalități culturale influente care să ne poată propune un alt sistem de valori, deși nu lipsesc în România de azi marile inteligențe și nici oamenii învățați. Aceasta este principala deosebire dintre situația de acum și ceea ce se întâmpla acum un secol, când exista totuși o elită politică și una culturală, care erau ascultate. Este destul să ne gândim la cât de influenți au fost în

epocă marii scriitori și filosofi interbelici sau oameni politici precum N. Iorga, I. Brătianu sau N. Titulescu. În momentele de restriște și înfrângere din iarna anului 1917, când totul părea pierdut, Nicolae Iorga, ca un adevărat apostol al neamului, răspândea prin cuvântul său credința în victorie și însuflețea soldații din tranșee.

E.M.: *Nu cumva au intervenit acum niște impedimente de natură tehnică, determinate de faptul că mijloacele de comunicare publică se diversifică și se multiplică practic aproape în progresie geometrică? Atâtea canale tv și radio, plus Internetul... Nu cumva suntem pe cale să intrăm într-un fel de societate tribală la nivel planetar? O societate în care nu mai este posibil ca națiunile, popoarele, neamurile, comunitățile să se concentreze asupra unei singure figuri reprezentative?*

„Nu mai avem instituții care să se impună cu adevărat...”

V.B.: Este corect. Așa arată societatea românească și probabil nu numai a noastră, dar a noastră e mai puțin așezată ca altele. A apărut primejdia derapajului moral și cultural. Nu mai avem instituții care să se impună cu adevărat. Spunem că Biserica, în fine, sau Academia se află în topul încrederii publice. Cred însă mai degrabă că și aici avem de a face cu un fel de inerție în mentalitatea publică. Când aud de Biserică, Academie, instituții foarte respectate în trecut, oamenii gândesc automat: „Da, bineînțeles, cum să nu, Academia și Biserica sunt importante și de mare încredere”! De fapt, nici una dintre aceste instituții nu reușește în momentul de față să se impună ca autoritate simbolică și să impună valorile morale și intelectuale de care societatea are nevoie.

E.M.: *Domnule profesor, eu am trăit câțiva ani buni, aproximativ 8 ani, dacă punem cap la cap sejururile, unele succesive, mai întâi la Paris, ca lector de română, apoi în spațiul germanofon, la Jena și la Viena, ca cercetător asociat, respectiv visiting professor. Am putut constata autoritatea de care se bucură universitarii, oamenii de știință în general, printre oamenii obișnuiți, în spațiul public. Un exemplu. De câte ori se întâmplă ceva neobișnuit în aventura cunoașterii umane sau în sfera vieții zilnice este invitat la televizor un profesor sau un cercetător, expert în domeniul în cauză, ca să își spună părerea. Asta înseam-*

nă prezența reală și concretă, printre oameni, a savantului, a învățatului. Reacția publicului de acolo este de tipul acesta: „D-le, dacă avem undeva un cutremur, chemăm să ne vorbească un specialist recunoscut în cutremure. Dacă într-o țară din Orient se petrece un eveniment deosebit, este chemat un orientalist să dea explicațiile necesare etc. La noi pare că respectul pentru competență a dispărut pur și simplu. Sunt chemați să „lămurească” publicul aceleași personaje atotștiutoare, persoane hibride, un fel de ziaristi, care se auto-definesc drept „persoane publice”, semidocti și submediocri ca inteligență, dar foarte aroganți! Mai spuneam și altă dată în cursul prezentei convorbiri, Universitățile și Academia Română par să își piardă treptat (să sperăm că nu și iremediabil!) prestigiul simbolic pe care îl aveau.

**„Aproape peste tot, poate mai puțin în Germania,
universitarii au pierdut din influență...”**

V.B.: De fapt aproape peste tot, poate mai puțin în Germania, universitarii au pierdut din influență, iar Universitatea de tip humboldtian a cam dispărut. Aici cred că ar trebui să vorbim mai mult despre ce ar trebui să însemne Academia, ce ar trebui să însemne Universitatea în viața publică, precum și alte instituții pe care noi le considerăm de prestigiu. Dacă vorbim despre ce se întâmplă la noi, trebuie să ne punem întrebarea: Ce mai contează azi realmente la noi? Ziarele au dispărut aproape în întregime, radioul este puțin ascultat, contează mai mult televiziunea, care formează publicul după propriile sale criterii de audiență, dar, din păcate, nici în acest domeniu nu avem profesioniști adevărați. În America există la toate marile canale de televiziune editorialiști sau *anchormen*. Seara la ora 5, apare o personalitate mediatică recunoscută și discută un fenomen politic precis al zilei sau de un interes mai larg decât cel politic. Omul este urmărit cu mare atenție; este ascultat pe Coasta de Est de câteva zeci de milioane de oameni, dacă vorbim de marile posturi, CBS, CNN ș.a.m.d. La fel se întâmplă și cu marile cotidiene europene ai căror editorialiști impun temele politice și sociale ale momentului. Când un ziarist precum Scalfaro, fost director la jurnalul „La Repubblica” scrie un editorial, el este cu adevărat citit și

comentat de publicul larg. Îmi amintesc apoi ecoul pe care l-a avut anul trecut interviul său cu papa Francisc. Noi nu avem așa ceva, avem câțiva mici guru într-adevăr, nu dau nume, dar în general este vorba despre personaje care nu au vocația de a face comentarii responsabile și nici calificarea potrivită. Cât despre persoanele cu adevărat importante și reprezentative, vorbesc de persoane care înseamnă ceva în momentul de față în cultura română, în instituțiile românești de cultură - și trebuie să spunem că sunt mulți cei care ar avea ceva de spus -, acestea nu sunt prezente aproape deloc în emisiunile televizate. Nu au cum să fie cunoscute și ascultate, dacă nu sunt prezente pe ecrane.

E.M.: *Avem aici și o chestiune de mentalitate, în sensul cel mai larg. Națiunea americană, națiunea germană, își respectă intelectualii. Așa-zisii oameni simpli dau mereu semne, uneori prin gesturi simple, că sunt conștienți de importanța socială mai mare a unui intelectual. Exemplele sunt numeroase, unul dintre ele mi se pare foarte expresiv. Dacă te duci într-o clinică universitară în Germania și dacă mai sunt trei persoane înaintea ta, atunci când prezinți cardul de asigurări de sănătate, asistenta te invită imediat în cabinet, doar fiindcă pe cardul tău este înscris titlul de profesor doctor.*

V.B.: Da, știu... mi-ai spus și ieri.

E.M.: *Iar ceilalți pacienți nu protestează, dimpotrivă, spun: „Da, așa trebuie, este just să fie așa”.*

V.B. Poate și la noi a fost cutuma aceasta, chiar în perioada comunismului, când universitarii erau prețuiți de societate, dar nu și de mediul politic, căci politicienii comuniști nu au avut niciodată încredere în intelectuali și nu i-au iubit, nici măcar pe aceia care i-au slujit.

E.M.: *Dacă a fost așa, domnule profesor, de ce s-au schimbat aceste mentalități? Sau poate atât de mult a coborât nivelul conștiinței morale în rândul oamenilor obișnuiți? Sau cumva intelectualii au abdicat de la auto-exigențele de altădată?*

V.B.: A coborât foarte mult nivelul! Cred că a coborât mult în primul rând calitatea educației oferite în școală. Și apoi, vedeți, în momentul în care toată lumea obține o diplomă universitară în România, când, pe lângă Academia Română, mai avem nu mai puțin de șase Academii, în care practic poate intra oricine dacă vrea, ce mai putem spune? Acum, dacă nu reușești să intri în Academia Română, unde standarde-

le sunt ridicate, faci ce faci și intri în celelalte, care la origine au fost simple organizații profesionale. Și mai este ceva, poate cel mai grav lucru. Se pare că adevărații oameni de cultură nu mai sunt în grațiile publicului și nici nu sunt gustați; și de aceea nici nu fac audiență în televiziune. Căci, dacă publicul ar dori ca la jurnalul de televiziune să vină un academician veritabil, un mare artist sau un important om de știință, probabil că televiziunile ar fi obligate, pentru audiență, să cheme asemenea personalități, dar iată că nu o fac. Decidenții din mass media consideră probabil că publicul apreciază mai mult pe comentatorul improvizat al politicii interne curente, decât pe un intelectual reputat, cu o perspectivă mai largă și un tip de discurs mai adecvat. În felul acesta își educă propriul public spre standarde intelectuale scăzute, dar se pare că aceasta nu-i îngrijorează atâta vreme cât audiența se păstrează.

„Goethe face o clasificare în cinci categorii a adversarilor săi...”

E.M.: *Domnule profesor, haideți să trecem la tema raportului dintre prietenie și inamicitate. Vă rog să-mi permiteți întâi să vă relatez, pe scurt, o pagină foarte interesantă din Goethe, în care marele poet își clasifică proprii dușmanii. Deși este prezentată ca fiind personală, tipologia lui Goethe este de fapt universală. Mi-ar plăcea să scriu un eseu pe această temă, pornind de la respectivele pagini din Goethe. Este vorba de un fragment din „Convorbirile cu Eckermann”, o carte splendidă, din lectura căreia învățăm foarte multe lucruri despre ce înseamnă să fii o personalitate uriașă, conștientă de ceea ce ești, de datorile și de responsabilitățile tale ș.a.m.d. Așadar, la un moment dat, pe 14 aprilie 1824, Goethe face o clasificare în cinci categorii a adversarilor săi. Germana permite o distincție lexicală curentă, între cuvântul „dușman”(Feind) și cuvântul „adversar, potrivnic”(Gegner). În context se vorbește nu de „dușmani”, ci de „potrivnici” sau „adversari”, neamul acesta de oameni care nu vrea să piară, zice Goethe. În cele ce urmează eu am sintetizat mult, am simplificat cuvintele lui Goethe. Prima categorie i-ar cuprinde pe adversarii din prostie, cei care ne fac multe necazuri, dar care trebuie să fie iertați pentru că nu știu ce fac! Este*

vorba așadar de proștii care îți fac zile fripte fără să știe ce fac și de ce fac ceea ce fac. A doua categorie cuprinde pe invidioși, invidioșii pentru succesul lui Goethe, al omului de excepție. Ura acestor invidioși ar înceta dacă Goethe nu ar mai avea succes! Dacă nu mai ai succes, nici nu mă mai interesezi, nu mai exiști pentru mine. Urmează o a treia clasă, a celor care îți sunt adversari din pricină că pe ei succesul îi ocolește, chiar dacă sunt și ei talentați, poate cât și tine. Ei se consideră talentați cât și tine, dar nu au norocul tău. Cea de a patra categorie este a adversarilor care au motive întemeiate de a critica, ei aduc obiecțiuni întemeiate pe reale slăbiciuni ale persoanei respective, ale lui Goethe. Critica acestora, remarcă Goethe, este de obicei inofensivă, fiindcă vine atunci când eu deja m-am corectat de defectul respectiv. Și în fine, mai există și o a cincea categorie, cea a adversarilor pe baze, ca să spunem așa, obiective. Animizitatea acestora se bazează pe divergențele de concepție, de principii și de puncte de vedere. Aceștia sunt adversarii ireductibili, deoarece ei ne sunt dați prin natura obiectivă a lucrurilor. Prin urmare, pe scurt, cei proști, cei invidioși, cei frustrați că nu au succes și ei, cei care au motive să te critice fiindcă și tu ești om ca și ei și, în fine, cei care sunt radical diferiți de tine.

Domnule profesor, ați avut dușmani sau ați avut sentimentul că aveți inamici?

V.B.: Da, cred că am avut... dar, vorba dumneavoastră, odată cu vârsta, și prietenii și adversarii își atenuează vigoarea. Dușmani propriu-ziși nu știu dacă am avut, dușmani efectivi, activi, or fi fost ei, dar nu i-am știut! Probabil că este o gradație asemănătoare cu cea prezentată de d-voastră, dar, de la o anumită vârstă, se pierd și unii și alții, dușmanii, ca și prietenii. Oricum, nu am socotit că trebuie să mă preocupe aceasta. Cel mai bun lucru este, dacă poți, să-ți ignori dușmanii și să-ți cultivi prietenii. Acum, revenind la clasificarea lui Goethe pe care ați prezentat-o, cred că da, am avut toate categoriile de inamici pe care le-ați menționat, poate mai puțin din ultima. Nu știu dacă prin activitatea mea am fost un om care să-și vehiculeze ideile proprii atât de virulent încât să declanșeze apariția unor inamici ireductibili, care să fie în dezacord total cu mine. Este posibil să fi fost și din această categorie, dar eu nu am putut să îi identific niciodată. De altfel, în matematică, divergențele personale se tranșează rapid datorită rigorilor acestei științe.

E.M.: *Totuși, dacă luăm în calcul ultima dumneavoastră candidatură publică importantă, cea la funcția de președinte al Academiei Române, pentru foarte mulți oameni d-voastră ați întrucipat o speranță de mai bine, un alt model de academician, propuneți o alternativă, poate, mai onorabilă, de Academie. V-au votat foarte mulți, puțin a lipsit, doar câteva voturi, să nu fiți ales!*

V.B.: Da, probabil că au fost destui de acord cu opțiunea mea, dar au fost și mulți care nu au agreat-o și asta s-a văzut în rezultatului votului.

E.M.: *În săptămâna alegerilor discutam cu prietenii apropiați, cu familia, și spuneam: d-le de ce nu mișcă omul ăsta și el ceva? Deoarece impresia tuturor era că nu vă făceați deloc, cum se spune, lobby în perioada aceea.*

V.B.: Nici nu doream să fac!

E.M.: *Poate un pic de lobby v-ar fi adus cele câteva voturi care v-au lipsit.*

V.B.: Da, câteva voturi, însă... Am dat și o declarație atunci. Am fost întrebat, de altfel, de un ziarist despre acest lucru și am răspuns: Eu nu sunt om politic, eu n-am să mă duc niciodată la cineva să-i cer voturi pentru ca mai târziu să-i ofer nu știu ce. Eu am făcut doar o ofertă colegilor mei.

E.M.: *Da, dar, dacă ai fi sportiv sau luptător în arenă, te duci acasă și te iau copiii la întrebări, reproșându-ți că de ce n-ai făcut ce trebuia, de ce n-ai apelat la acele reguli ale jocului care te-ar fi dus la victorie!*

V.B.: Nu, stați puțin! Aici, victoria nu este un scop în sine. În sport sau în politică, lucrurile stau altfel. Totuși, sunt alegeri la Academie, nu? În fine!

E.M.: *Mda. Înțeleg.*

V.B.: Nu sunt alegeri la primărie și nici în parlament. De altfel, am refuzat toate ofertele politice care mi s-au făcut în trecut pentru asemenea candidaturi politice. Revenind la distincțiile lui Goethe, sinteza aceasta pe care ați prezentat-o este admirabilă. Da, toți avem tot felul de adversari, care se încadrează într-una sau alta dintre categoriile lui Goethe. Da, am avut probabil și adversari.

E.M.: *Dar conflicte majore cu anumite persoane sau cu grupuri de persoane ați avut?*

V.B.: Conflicte majore nu am avut, după câte știu eu. Au fost unele neînțelegeri, încordări, pe care nu le-am provocat eu, sau cel puțin așa cred, dar cine știe? Cred, de asemenea, că au fost persoane care la un moment dat s-au simțit deranjate sau ofensate de mine. Dar, în general, nu sunt un om care să cultive conflictul. Pe de altă parte, am avut și eu idiosincraziile mele.

E.M.: *Sunteți perceput mai degrabă ca o persoană irenică, cum se spune, în sensul că evitați întotdeauna să întindeți coarda, să creați tensiuni sau conflicte.*

„Am încercat întotdeauna să înțeleg și punctul de vedere al celuilalt, prin urmare nu am combătut niciodată cu patimă...”

V.B.: Nu, nu sunt un pățimaș. Ca să îți faci dușmani ireductibili (categoria a treia și a patra de care vorbeai dumneavoastră) trebuie să fii și pățimaș într-un fel. Până la urmă, ce ar însemna și de ce ar trebui să ajungi la o adversitate ireductibilă cu cineva pe baza unor concepții de viață sau a unor doctrine cu totul deosebite? Nefiind nici pățimaș, nici fanatic, n-am considerat niciodată că ceea ce spun eu se poziționează la un nivel superior, că este un adevăr absolut, că pentru aceea merită să îți faci neprieteni. Am încercat întotdeauna să înțeleg și punctul de vedere al celuilalt, prin urmare nu am combătut niciodată cu patimă. Dacă aș fi fost om politic, probabil că da, ar fi trebuit să combat, dar să caut și un compromis cu adversarul. Dacă nu faci așa, probabil că...

E.M.: *Pierzi.*

V.B.: Da, ca om politic trebuie să prezinti alegătorului o opțiune fermă și el trebuie să vadă foarte clar asta în ceea ce spui, în ceea ce faci. În matematică, de fapt, opiniile se rezolvă foarte simplu: ai sau nu ai dreptate, rezultatul este clar și transparent. Bineînțeles, pot să apară puncte de vedere diferite în modul cum interpretăm rezultatele. Revenind însă la viața publică, mai ales dacă ești într-o funcție de conducere, îți pui mereu întrebări precum: cum dezvolți această entitate, pe ce direcție mergi, cum îi convingi pe ceilalți că aceasta este direcția cea bună... Aici pot să apară divergențe sau conflicte. Au fost multe per-

soane care m-au contestat, persoane care nu m-au suportat, sunt sigur, dar, repet: nu am făcut foarte mult nici ca să provoc asemenea reacții, dar nici să le aplanez. La urma urmei, am luat lucrurile așa cum sunt, căci fac parte din spectacolul vieții.

E.M.: *Accidente de parcurs.*

V.B.: Se poate spune și așa. De fapt, cei mai mulți dintre cei care sunt dușmanii sau adversarii noștri, se recrutează mai întotdeauna dintre colegii noștri apropiați, începând chiar din primii ani de carieră.

E.M.: *Cei din catedră! La nivelul catedrei, știți, adesea se verifică proverbul că nimeni nu-i profet în țara lui.*

V.B.: Da, aici trebuie să vă spun o anecdotă pe care am aflat-o și eu cu mulți ani în urmă și care circula la acea vreme. Prin anii '60-'70 a venit în vizită de la Moscova un profesor care ne-a povestit următoarea glumă: Dumnezeu, după ce a terminat lumea, a creat o ultimă minune care să încoroneze creația divină și aceasta a fost profesorul universitar. Invidios pe această creație a dumnezeirii, diavolul s-a gândit să creeze un alt produs care să fie antidotul primului. Și ce a creat? L-a creat pe... colegul profesorului universitar! În lumea noastră, care este totuși o lume mică, dar plină de orgolii, de obicei adversitățile apar cel mai adesea...

E.M.: *În imediata noastră apropiere....*

V.B.: În imediata noastră apropiere... Aici sunt sensibilități și orgolii mai acute decât în alte medii și poziționări, aici sunt mai multe invidii.

E.M.: *Aici și slăbiciunile noastre se văd mai bine.*

V.B.: Da. Mai ales acestea.

E.M.: *Cu alte cuvinte, pentru ca cineva să îți vadă și să îți recunoască meritele, trebuie să nu îți vadă și slăbiciunile; or, fiind foarte apropiat de tine, colegul este tentat să-ți vadă mai degrabă slăbiciunile decât meritele.*

V.B.: Da! Pe de altă parte, noi trăim într-un un mediu foarte competitiv, în care se confruntă persoane cu înzestrări deosebite, dar cu aceleași aspirații și ambiții. Până la urma urmei, cam fiecare ajunge să-și ocupe postul pe care îl merită, dar, cum spuneți și dumneavoastră, succesul colegului îi deranjează pe unii, tot așa cum insuccesul celui alt îl poate face pe cineva fericit, îl ajută să-și vindece propriul complex de insatisfacție, frustrările și neîmplinirile. Până la urmă este

ceva omenesc.

E.M.: Ți-aș propus de recunoaștere din partea colegilor, permiteți-mi să vă relatez foarte pe scurt o anecdotă semnificativă. La vârsta de 20 și ceva de ani, tânărul Ferdinand de Saussure s-a dus la Leipzig, în Germania, unde era pe atunci Mecca lingvisticii universale, era epoca în care erau activi așa-numiții neogramatici, celebrii Karl Brugmann, Herman Paul etc. Tânărul lingvist venit din Elveția avea 22 de ani, își publicase între timp teza, un lung studiu, o carte întreagă de aproape 300 de pagini, despre sistemul primitiv al vocalelor în limbile indo-europene, o chestiune foarte specifică, care aproape că atinge sfera matematicii. Între altele, foarte tânărul teoretician postula existența în indo-europeană primitivă a unei consoane laringale, descoperire obținută de el pe cale pur logică, confirmată ulterior empiric prin atestarea respectivei consoane în limba hittită. Este absolut superb. Această bijuterie de studiu, teza lui de doctorat, fusese citită și admirată de profesorii de la Leipzig. Tânărul de Saussure se va fi dus la vreun seminar și se va fi prezentat: „Mă numesc Ferdinand de Saussure”. Iar profesorul, care va fi fost, ar fi întrebat: „Scuzați-mă, aveți vreo legătură cu reputatul Ferdinand de Saussure, autorul recentului studiu despre laringalele din indo-europeană?” Vă dați seama ce sentiment trebuie să fi avut părintele lingvisticii moderne care nu avea pe atunci, repet, decât 21-22 de ani? Eu încerc să-i sensibilizez și pe studenții mei cu povestea asta.

V.B.: Da, interesant.

E. M.: Dar prietenii? Ați avut prietenii de-o viață? Cultivați prietenia?

V.B.: Da, am avut. Nu foarte mulți prieteni, doar câțiva, atât în țară, cât și în străinătate. Am unii prieteni vechi de 30-40 de ani sau mai mult. Este vorba despre prietenii mai degrabă profesionale, colaboratori sau colegi, ceea ce implică eventual acte de socializare din când în când... cam asta a fost.

Sunt de acord că prietenii se cultivă, cel puțin la noi. Ce înseamnă, de fapt, a întreține o prietenie? Înseamnă a folosi o bună parte a timpului tău pentru socializare cu ceilalți, pentru vizite, pentru întâlniri. Ei, în ceea ce mă privește eu nu prea am avut timp pentru astfel de activități și poate nici înclinare. Evident, nu mi-ar fi plăcut, dar, mai

ales în ultimii ani, am redus la minimum aceste aspecte ale vieții.

E.M.: *Unii spun că prietenii ca și copiii proprii, nu ți-i alegi, ci ți-i dă Dumnezeu, după cum se nimerește sau potrivit planurilor secrete ale Providenței. Dacă am putea alege, ne-am alege poate ca prieteni numai oameni care ne sunt superiori ca inteligență, cultură, frumusețe morală, de la care să avem ce primi și învăța, sau dimpotrivă, persoane la care să găsim înțelegere, mângâiere, sprijin. Unii poate căutăm prieteni care să ne măgulească, să ne flateze continuu.*

V.B.: Nu, nu cred că te simți bine cu prieteni care te strivesc cu personalitatea lor, dar nici alături de unii pe care îi complexezi tu. Eu am apreciat întotdeauna prietenii pe care i-am avut și m-am simțit bine în compania lor.

E.M.: *Depinde cum este conformat fiecare dintre noi, ce valențe avem de satisfăcut prin prieteni!*

V.B.: Da, depinde cum ești conformat, depinde de ce îți trebuie ca să te simți bine, depinde cum se comportă el, prietenul, în această relație. Am avut și eu câteva prietenii printre colegi, dar nu foarte multe.

E.M.: *Domnule profesor, sunteți de acord să intrăm acum în domeniul literaturii și al artei? Fiindcă am făcut mereu digresiuni diverse, am tot amânat această sferă de interes. Știu că, deși format ca om de știință în domeniul maximei abstracțiuni, sunteți totuși un om care apreciați domeniul creației artistice. Ați și afirmat la începutul convorbirilor noastre că, în adolescență, era cât pe ce să nu deveniți matematician. Dacă mă întrebați pe mine ce citesc, cât citesc, cum citesc literatură, vă voi răspunde că, spre marea mea dezamăgire, de la o vreme citesc foarte puțină literatură, fiindcă sunt angrenat în proiecte filologice care îmi răpesc mai tot timpul. Sper însă să vină un moment în care să îmi pot recâștiga timpul lecturii. Ca elev și ca student citeam multă literatură, literatură română sau literatură universală, proză, poezie, eseuri, citeam aproape tot timpul pe care îl aveam la dispoziție. Vă întreb și pe dumneavoastră: Aveți timp pentru a citi literatură?*

V.B.: Și la mine a fost același lucru! În tinerețe, am citit foarte multă literatură. Am constatat la un moment dat că, fie din lipsă de timp, fie, probabil, pentru că am pierdut exercițiul lecturii, am început să citesc mai rar, să încep un roman mai important și să nu-l mai pot termina. Paradoxal, am ajuns să citesc mai mult de la o vreme, fiindcă sunt silit

să călătoresc mult cu trenul sau să pierd timpul prin aeroporturi. În aceste deplasări ale mele citesc destul de mult, dar balanța s-a înclinat de la literatura de ficțiune (proză, mai ales, fiindcă poezie nu prea mai citesc de multă vreme) spre literatura de non-ficțiune, adică: memorii, eseuri, chiar istorie propriu-zisă.

E.M.: *Pe filosofi i-ați frecventat?*

V.B.: Cândva da, de exemplu, îmi amintesc că în tinerețe l-am citit pe Kant – *Critica rațiunii pure*, care este o carte formidabilă, după cum știți foarte bine. M-am străduit atunci foarte mult să o înțeleg cât mai bine și am apreciat mult stilul și rigoarea argumentării; este aproape o carte de matematică din perspectiva rigorii. Am mai citit și citesc încă texte și din alți filosofi; recent am citit din Wittgenstein și am recitit textele de filosofie ale lui Henri Poincaré.

E.M.: *Cred că pe Wittgenstein trebuie să îl înțelegeți mai ușor decât mine, de exemplu, ca matematician sunteți obișnuit cu conexiunile ideatice multiple și ierarhice, care fac substanța textelor lui Wittgenstein. Eu mă cam împotmolesc la a treia sau la a patra teoremă, deși sunt socotit un șahist bunișor. À propos, are matematica ceva comun cu șahul?*

V.B.: Chestiunea aceasta este explicată iarăși de marele matematician care a fost Henri Poincaré, care afirma că sunt mari matematicieni care nu sunt și foarte buni jucători de șah, tot așa cum pot fi mari șahiști care nu pot fi matematicieni. El însuși declara despre sine că este un jucător slab. Poincaré chiar explica această relație.

E.M.: *Dumneavoastră ați jucat șah?*

V.B.: Am jucat în tinerețe, dar nu am fost un mare jucător.

E.M.: *Nu v-ați antrenat destul?*

V.B.: Nu, nu e numai asta. Pentru mine ar fi fost doar o pierdere de timp deoarece nu aveam răbdare și nici nu eram destul de talentat pentru șah. Îmi amintesc că, pe vremea când eram tânăr asistent, ne adunam câțiva colegi în pauza dintre ore, era aici o sală, care este și acum – sala de mecanică, și jucam șah. Jucau șah asistenții, în fine, între două ore se încingeau partide de șah. A venit o dată un profesor de al nostru, academicianul Mendel Haimovici, care ne-a spus: „Domnule, eu nu vă înțeleg, căci șahul este pentru ofițeri în retragere, pentru că aceștia, vorba aia, au mintea odihnită! Dar voi, dacă vreți neapărat

să vă consumați timpul și energiile, de ce nu faceți matematică?” De fapt, ce se întâmplă? Sunt cu totul alte calitățile care se cer unui jucător de șah și altele cele care se cer de la un matematician. Până la un punct, amândoi trebuie să vadă clar mutările înainte.

E.M.: *La asta mă refeream.*

V.B.: Da, dar memoria nu este suficientă. De la la un șahist se cere, într-adevăr o memorie deosebită, dar se cer și anumite abilități specifice.

E.M.: *Cantitatea de memorie și calitatea ei nu sunt unul și același lucru?*

V.B.: *Cred că nu. Oricum, pentru matematician, memoria este importantă pentru a urmări firul logic al demonstrației, dar nu este suficientă pentru a produce lucruri originale.*

E.M.: *Eu sunt un șahist bunicel, dar nu pot prevedea mai mult de 4-5 mutări înainte, pe când marii șahiști prevăd, se spune, 10-15 mutări posibile.*

„Raționamentul matematic este, de fapt, o sinteză și un lanț ordonat de silogisme...”

V.B.: Nu toți matematicienii sunt capabili de această performanță și, în mod sigur, nu eu. Aparent, gândirea matematică este un proces liniar, reductibil la o succesiune de silogisme logice. La un moment dat, însă, în acest proces se produc niște rupturi, ca niște sinapse în creier, adică se stabilesc legături între lucruri care nu au mai fost corelate între ele anterior, se schimbă într-un fel radical procesul de raționament, care devine unul neliniar. Pentru a realiza corect acest proces logic este nevoie, desigur, de o memorie bună și de capacitate de concentrare, dar doar aceste lucruri nu sunt suficiente pentru a crea în matematică. Gândirea matematică nu este o simplă înșiruire de silogisme pentru că, dacă ar fi așa, ea nu ar produce decât adevăruri triviale, tautologii de tipul $A=A$. Matematica nu este, cum credeau logicienii de la începutul secolului al XX-lea, reductibilă la logică și nu poate fi în întregime formalizată. Dacă ar fi așa, atunci ea s-ar identifica cu un proces mecanic de operare cu silogisme sau, cum spunea Henri Poincaré, cu o

mașinărie în care introduci axiome și iei teoreme. Raționamentul matematic este, de fapt, o sinteză și un lanț ordonat de silogisme, iar ordinea lor – care este aleasă de matematician – este ceea ce dă potențial procesului. În procesul de gândire matematică nu este necesar și, de fapt, nici posibil întotdeauna, să văd 10 etape succesive, dar trebuie să știu când trebuie comutat procesul logic pe alte variante, introducând în circuit rezultate existente. Capacitatea de a face aceste interpolări și de a găsi locul în care acestea trebuie operate este adevăratul talent al matematicianului. În această categorie intră artificiile de raționament, construcțiile speciale inedite, neașteptate sau invocarea unor tehnici matematice din alte domenii și care nu sunt consecințe simple ale unor algoritmi logici de tip premiză-concluzie.

E.M.: *Bun, asta îmi evocă mie cuvântul iluminatio în sensul folosit de Sfântul Augustin în dialogul său despre învățător (de magistro). Cunoașterea, spune Augustin, înseamnă, de fapt, nu o acumulare progresivă de date, ci un moment de iluminare, de inspirație. Ce anume favorizează acea conexiune inedită dintre silogisme, despre care vorbiți? De ce această conexiune se poate produce la unii, iar la alții nu?*

V.B.: Ca și creația artistică, nici cea matematică nu poate fi programată. Iluminările de care vorbea Sfântul Augustin sunt pentru matematician momentele de inspirație când pentru rezolvarea unei probleme îi vine ideea de a introduce în lanțul deductiv o nouă informație sau tehnică matematică, capabile să conducă la o nouă calitate. Fără aceste iluminări nu este capabil de creație matematică, ci doar de simple manipulări cu simboluri sau calcule. În matematică, contează foarte mult analogiile. Faptul de a face o analogie neașteptată între două domenii chiar diferite ale matematicii joacă un rol deosebit în creația matematică; sau faptul de a lega un anumit tip de raționament de altul aparent îndepărtat. Contează mult în aceste relaționări și cultura matematică, dar nu e suficientă numai cultura. Procesul de creație înseamnă, desigur, și curajul de a combina la modul inedit, de a face combinații și conexiuni noi, la care nu se gândiseră înaintașii. Încercând să ilustrez neurologic lucrurile: fluxul nervos se propagă în creier, merge liniar până la un punct, când se ivesc noduri de bifurcație, și atunci trebuie să o alegi pe cea care te duce pe un drum într-adevăr nou. Talentul înseamnă calitatea acestei alegeri.

E.M.: Joacă și norocul un rol în acest proces?

V.B.: Nu, norocul nu joacă un rol important. Poate să fie și noroc, dar acesta îi favorizează întotdeauna numai pe cei talentați și perseverenți.

E.M.: *Îmi vin în minte vechile adagii „Fortuna audaces adiuuat.” – „Norocul îi ajută pe cei curajoși.” și „Quos amant adiuvant dei.” – „Zeii îi ajută pe cei pe care îi iubesc.” Cu alte cuvinte, legea dură a existenței umane spune că cel înzestrat cu talent are întotdeauna dreptate. Din fericire, de produsul minții celor talentați, fie ei artiști sau matematicieni, profităm cu toții, ceilalți oameni.*

„Talentul înseamnă capacitatea de a imagina combinații noi și eficiente...”

V.B.: Da, norocul îl favorizează uneori pe cel talentat, deoarece este, desigur, o doză de hazard în cercetare. A fi talentat în matematică înseamnă însă a avea idei, iar acestea nu vin din întâmplare sau doar printr-un simplu act de voință. Nu pot ajunge când vreau eu la un rezultat nou. Dacă ar fi un proces liniar, cercetarea matematică ar produce doar banalități pentru că se pleacă întotdeauna de la adevăruri foarte simple, care doar prin dezvoltare și fertilizare cu legături noi pot conduce la adevăruri netriviale. Talentul înseamnă capacitatea de a imagina combinații noi și eficiente. Și șahistul face combinații!

E.M. *Un regizor de teatru parafraza deunăzi la radio reflecția unui cunoscut gânditor, după care talentul înseamnă, în ultimă instanță, a face cu ușurință și naturalețe ceea ce semenii tăi fac cu mari eforturi sau nu pot face deloc!*

V.B.: Da, e bine spus, așa este!

E.M.: *Dar talentul nu reclamă și curaj?*

V.B.: Înseamnă și curaj! Dar nici curajul în sine nu este suficient, pentru că, doar pe bază de curaj, poți să nu ajungi la nimic sau să ajungi la ceva trivial. În matematică, adevărul statistic este următorul: 80% dintre lucrările de matematică nu conțin lucruri efectiv noi. Sunt lucrări oneste, corecte, dar corecte în sensul re-frazării unor rezultate anterioare. Alte lucrări prezintă unele rezultate noi, dar care nu sunt

foarte relevante, și au fost obținute prin tehnici și metode vechi. Lucrările cu adevărat noi, cele care prezintă într-adevăr rezultate importante, sunt cele care sunt iluminate de o idee cu totul nouă la un moment dat, sau sunt lucrările care propun un alt mod de abordare a unei probleme matematice. (Această statistică este probată și de distribuția valorică a revistelor de matematică pe glob.) Să ne imaginăm că vreau să demonstrez un rezultat oarecare. Există foarte multe conjecturi în matematică, unele foarte importante, și care așteaptă de sute de ani rezolvarea. Cei mai mulți încearcă o rezolvare pe căi deja umblate și nu le iese nimic. Alții – foarte puțini, de altfel – vin însă cu altă idee de abordare, pășesc pe un alt drum, neexplorat, și au succes în final. Marii matematicieni sunt cei care descoperă căi noi de abordare a unei probleme și structuri matematice care realizează conexiuni neașteptate și de mare profunzime.

E.M.: *Exact.*

V.B.: Dar nu se pot programa...

E.M.: *Până la urmă cunoașterea de vârf este o aventură solitară.*

V.B.: Este parțial corect, cercetarea în matematică este într-adevăr o aventură solitară, chiar când colaborează câțiva matematicieni în cadrul aceleiași teme, iar academicianul Solomon Marcus a vorbit chiar, într-un eseu al său, despre „singurătatea matematicianului”. Pe vremuri, lucrările în colaborare erau mai degrabă o excepție, acum sunt frecvente.

E.M.: *Cum anume, în mod concret? Discută între ei, se întâlnesc zilnic?*

V.B.: Desigur. Ei se întâlnesc ca să discute uneori *on line*. Să știți că, de fapt, în asemenea colaborări, de obicei unul singur este cel care are ideea efectiv și este cel care conduce cercetarea.

E.M.: *Dar poate că acela cu ideea, liderul, are nevoie de dialog cu alții. Poate că prin dialog inspirația este favorizată.*

V.B.: Da, unul este cu ideea într-adevăr, dar ceilalți coautori îl ajută, adică îl corectează, îl critică, îi spun: „Da, așa. Aveți dreptate. Așa vom porni. Acesta e drumul, dar uite, totuși acest argument nu este corect... hai să mergem așa și așa”. Colaborarea este efectivă, vreau să spun. Vreau să întăresc, însă, încă o dată ceea

ce ați spus dumneavoastră mai înainte, și anume că faptul de a descoperi este în matematică un act individual, chiar dacă se lucrează în echipă. Rămân cu această convingere.

E.M.: *Cercetarea în matematică nu este un fel de sport de echipă.*

V.B.: Parțial, da, dar parțial! Vedeți, în urmă cu 30-40 de ani, erau foarte puține lucrări scrise în colaborare în matematică, aproape toate erau individuale. Acum se publică mai des lucrări în colaborare, din diverse motive. Este util, de exemplu, să lucrăm în colaborare atunci când membrii echipei vin cu expertize deosebite: unul știe mai mult într-un domeniu, altul în alt domeniu, iar apoi fiecare vine cu ideile și tehnica sa... Asta este foarte important, deoarece se realizează un fel complementaritate. În felul acesta se realizează și un control suplimentar al rezultatelor obținute și se evită erorile. Mai sunt și alte aspecte, oamenii se întâlnesc acum mai des, ceea ce în trecut se întâmpla mai rar. Pe de altă parte, în ultimii ani, internetul și granturile de cercetare finanțate au facilitat și chiar au impus lucrul în echipă. Faptul că, în procesul de cunoaștere, descoperirea noului este un act individual este evidențiat de o anecdotă, larg cunoscută, de altfel. Se știe că doi matematicieni englezi importanți – Godfrey Harold Hardy (care a și scris, de fapt, un eseu celebru: *Scuza matematicianului*) și John Edensor Littlewood – au scris foarte multe lucrări în comun. Au, cred, și o carte în colaborare, în fine, ambii au fost activi prin anii '20-'30 ai secolului trecut. Erau niște analiști foarte influenți, iar ca persoane erau aproape inseparabili și publicau frecvent împreună. Când Littlewood a făcut o conferință într-o universitate germană și s-a prezentat, cineva de acolo l-a întrebat: „Dar cum? Littlewood chiar există în realitate?” El a confirmat, iar colegul din public ar fi replicat: „Cum așa? Noi credeam că Littlewood-Hardy este o singură persoană, iar Littlewood este un pseudonim sub care Hardy își publică lucrările sale cele mai slabe”.

„Când începe și pe ce căi ajunge matematica să ne influențeze viața?”

E.M.: Domnule profesor, este o temă pe care aș fi vrut să o debatem și o vom face probabil în a doua etapă a discuțiilor noastre, dar totuși o anticipez de pe acum. Mi se pare interesant să încercați să ne explicați foloasele concrete ale cercetării în matematică. Creația în matematică este o chestie pe care ați definit-o ca fiind un act individual, de inspirație. Rezultatele directe ale cercetărilor matematice circulă în medii foarte restrânse și hiper-specializate. Cum se petrece metamorfoza aplicațiilor, când începe și pe ce căi ajunge matematica să ne influențeze viața?

V.B.: Este foarte interesantă tema utilității matematicii. Matematica nu este o știință a naturii, prin ea însăși matematica nu descoperă legi ale naturii, nici fenomene fizice concrete. Cunoașterea în matematică se face prin intermediul unui model care este descrierea matematică a unui fenomen natural: fizic, chimic, social, economic etc. Relațiile care există între diverși parametri fizici – viteza, accelerația, spațiul, timpul – sunt exprimate în termeni matematici: derivate, integrale, coordonate carteziene. Între acești parametri există relații stabilite de legile fizicii iar eu, ca matematician, le reformulez matematic sub formă de ecuații. De fapt, modelul matematic se prezintă cel mai adesea ca o ecuație algebrică sau, după caz, diferențială sau integrală.

E.M.: Adică un fel de descărmare a lucrurilor de tot ce este neesențial, pasager, trecător...

„Aici este marea forță a matematicii: de a exprima realități fizice diverse prin aceeași structură matematică...”

V.B.: Modelul matematic reprezintă o maximă sintetizare și abstracție. Legea fundamentală a mecanicii, forța este egală cu produsul masei cu accelerația, se exprimă compact ca o ecuație diferențială de ordinul doi introdusă chiar de Isaac Newton. La fel se întâmplă și cu legea newtoniană a gravitației universale sau cu ecuațiile lui Maxwell,

care concentrează în trei ecuații legile fundamentale ale electromagnetismului: legile lui Ampère, Ohm și Faraday. Poetul avea dreptate când spunea că universul și veșnicia se sprijină într-un număr, deoarece aceste ecuații guvernează toate fenomenele fizice care se realizează prin câmp electromagnetic, adică întregul univers. Cel mai adesea, aproape întotdeauna, un model matematic reprezintă exprimarea matematică (deci foarte compact, numai în simboluri) a unei legi fizice. Analizând matematic ecuația respectivă sau rezolvând-o, eu merg dincolo de ceea ce îmi spune fenomenul fizic respectiv. Aceeași ecuație poate descrie, după caz, propagarea undelor electromagnetice, propagarea luminii, dinamica populației sau undele elastice. Aici este marea forță a matematicii: de a exprima realități fizice diverse prin aceeași structură matematică.

E.M.: *Merge înaintea cunoașterii empirice.*

V.B.: Exact. Cunoașterea empirică este întotdeauna limitată și imperfectă. Matematica exprimă sintetic esența legilor naturii și, prin aceasta, tot ceea ce este permanent și repetabil în evoluția sa. Matematica poate descrie starea prezentă și viitoare a fenomenelor naturale.

E.M.: *E nevoie câteodată și de o tehnologie specifică în matematică?*

V.B.: Exact. Pe lângă dezvoltarea logică este nevoie și de capacități și tehnici de calcul pentru a realiza simularea fenomenelor naturale.

E.M.: *Cercetările matematice sunt prospective?*

V.B.: Da, sunt prospective, în sensul că au capacități de predicție. Rezolvând, de exemplu, ecuația diferențială a undelor, obțin un sistem dinamic care descrie evoluția fenomenului atât în trecut cât și în viitor. La fel, evoluția în timp a câmpului termic sau a proceselor de difuzie se găsește rezolvând ecuația căldurii, iar exemplele ar putea continua indefinit.

E.M.: *Asta înseamnă că, dacă vrea să profite de descoperirea unui matematician, chimistul, biologul, medicul, sociologul etc., trebuie să fie el însuși puțin matematician sau să poată practica o lectură matematică a fenomenelor. Mai simplu spus, trebuie să stăpânească puțină matematică practică.*

„Desigur, matematica este complicată, dar ea se bazează totuși pe un număr restrâns de principii și tehnici...”

V.B.: Corect, de asta se și predă matematica la economiști, la ingineri, la fizicieni (fizicienii sunt principalii beneficiari). O serie de legi ale fizicii eu nu le-aș putea înțelege complet sau descrie fără matematică. De exemplu ecuațiile Maxwell, de care tocmai am vorbit, care explică electromagnetismul, adică relația dintre câmpul magnetic și câmpul electric, pot fi înțelese corect doar cu ajutorul ecuațiilor cu derivate parțiale. James Clerk Maxwell, care a activat pe la sfârșitul anilor '70 din secolul al XIX-lea, nici nu a fost înțeles la început de către fizicieni, până când ecuațiile sale n-au fost verificate experimental de Heinrich Rudolf Hertz. Experimentele acestuia din urmă stau la originea descoperirii undelor radio, ducând la descoperirea unor lucruri noi, pe care nici nu le bănuiau. Din aceste ecuații s-a văzut dintr-o dată, de exemplu, că undele, câmpul electromagnetic, se propagă cu viteză finită, ceea ce nu se știa până atunci. Hertz a experimentat și a confirmat: „Da, domnule, calculele sunt corecte”. S-a înțeles atunci faptul că lumina este un câmp electromagnetic, lucru care nu se putea bănui înainte. De ce a fost de data asta posibil? Pentru că amândouă sunt descrise de aceeași ecuație matematică. Iată doar un exemplu! Matematica este, așadar, extrem de eficientă în descrierea fenomenelor fizice. Există un eseu faimos al unui fizician, Wigner, care vorbește despre „irezonabila eficiență a matematicii”. Lumea este surprinsă și se întreabă de ce matematica poate descrie exact fenomene foarte complexe, atât din fizică cât și din alte domenii ale cunoașterii. Desigur, matematica este complicată, dar ea se bazează totuși pe un număr restrâns de principii și tehnici. Numărul de ecuații ale fizicii matematice este relativ restrâns față de uriașa complexitate a Universului în care trăim. Cred că nu trebuie să mai spun că fără matematică nu am putea calcula orbitele corpurilor naturale sau artificiale din univers, nu am putea calcula masa critică în fizica atomică, nu am putea descrie mecanica cuantică, secretul găurilor negre, sau realiza calculele complicate din elasticitate, termodinamică sau mecanica fluidelor, pe care se bazează tehnologia modernă. Mai este ceva. Rezultatele și tehnicile matematice nu numai

că au permis descrierea fenomenelor fizice complicate, dar încă din vechime au permis o mare economie de resurse. Să luăm spre exemplificare un rezultat elementar de geometrie euclidiană: *suma unghiurilor unui triunghi este egală cu 180°*. Până la descoperirea acestei teoreme, oamenii trebuiau de fiecare dată să verifice acest fapt în fiecare caz concret în parte.

E.M.: *À propos de ce spuneți, domnule profesor, dați-mi voie să vă împărtășesc o obsesie. Mă obsedează o frază din Toma de Aquino și din alți scolastici care spun că „lucrurile complicate vin de la diavolul, lucrurile simple sunt de la Dumnezeu”. Monada, Dumnezeu însuși, este simplu, Unul, cu cât te complici mai mult, cu atât te apropii de diavol. Prin urmare, cum ați spus la un moment dat, sunt puține principii în fond, în matematică, așadar, până la urmă, efortul de cunoaștere ar trebui să conducă către simplificare. Cu cât simplificați lucrurile, cu atât ești mai aproape de adevăr. Numai că, pentru a ajunge la acel adevăr simplu, trebuie să îndepărtezi miile de coji ale complicației.*

„Ar fi o tragedie dacă am trăi într-un univers cu un număr infinit de legi fizice deoarece ar fi de neînțeles și ar fi un haos...”

V.B.: Ați avut sentimentul ăsta comun cu poetul, potrivit căruia secretele Universului stă într-un număr. Asta înseamnă, de fapt, că aproape tot Universul cognoscibil noi îl reducem la un număr restrâns de principii și legi, care sunt descriptibile în termeni matematici. Universul nostru este guvernat de un număr relativ mic de legi reductibile la numere și este, deci, după cum spuneți dumneavoastră, citând pe gânditorii scolastici, mai simplu decât ar părea la prima vedere. Ar fi o tragedie dacă am trăi într-un univers cu un număr infinit de legi fizice deoarece ar fi de neînțeles și ar fi un haos. De altfel, așa și părea omului din vechime până când a început să observe analogii și repetări în desfășurarea fenomenelor naturale, adică până a început să descopere legile sale. Matematica a permis printre altele ordonarea cunoștințelor despre univers și încadrarea acestora în scheme riguroase. O structură matematică, fie ea grup, spațiu, ecuație sau algoritm, are în esență sa ideea de repetabilitate și de aceea permite să surprindem esența fe-

nomenelor pe care le descrie.

E.M.: *Probabil că mintea noastră este mai complicată.*

V.B.: Desigur. Oricum, până la un anumit moment al evoluției noastre nu era așa de sofisticată încât să descifreze universul. Biblia spune că „la început a fost cuvântul”, referindu-se, desigur, la începuturile desăvârșirii noastre umane. Da asta am și inventat instrumente sofisticate de cunoaștere. O sumedenie de lucruri care țin de funcționarea universului și chiar de realitatea vieții le înțelegem relativ bine datorită matematicii. Desigur, nu toate.

E.M.: *Dar impactul cu științele sociale? Să zicem cu economia. Sigur, există aplicații ale matematicii și aici, fără îndoială, nici nu mă îndoiesc.*

V.B.: Premii Nobel se dau și pentru economie și multe dintre ele (cam 40 % până în prezent) pentru matematică economică. În general, modelele matematice, aplicabile în științele sociale, în particular în economie, sunt mai puțin precise decât în fizică în general și în chimie, chimia putând fi considerată și ea o parte a fizicii. Din ce cauză? Pentru că un proces social este foarte greu de cuantificat. Pentru a descrie o lege în economie, de exemplu intervine...

E.M.: *Imprevizibilul uman.*

„Nu putem modela eficient în sfera umanului...”

V.B.: Imprevizibilul, da! De exemplu, faimosul economist britanic Keynes vorbește la un moment dat de propensiunea de a consuma a omului contemporan, care este fundamentală în descrierea modelelor economice și a explicării procesului de inflație. Cum exprim asta în matematică? Deci tendința de a consuma sau nu știu care alt element al comportamentului uman nu pot fi cuantificate matematic. În economie nu pot să spun, ca în fizică, de exemplu, ceva de tipul: relația sau legea lui Ohm indică o proporționalitate dintre rezistență, tensiune și intensitate. Aici este mult mai greu, elementele din comportamentul oamenilor nu se pot descrie cantitativ. Au fost propuse unele modele, dar deja sunt mult prea complicate, sunt inexacte și, cum spunea cineva odată, tot ceea ce este aproximativ falsifică realitatea deoarece,

dacă un model matematic este aproximativ sau simplist, atunci este și falsificator. De aceea, nu putem modela eficient în sfera umanului. Sunt, totuși, modele macroeconomice de natură matematică de succes, unele datorate și compatriotului nostru Nicolae Georgescu-Roegen. Modelul economic al lui Vasile Leontief, teoria matematică a lui Samuelson, ecuațiile lui Black și Scholes sau metodele de calcul economic introduse de Kantorovici, Debreu sau Ujawa au fost, alături de multe alte contribuții matematice, încununate cu premiul Nobel pentru economie. În științele sociale propriu-zise este încă greu, pentru că în centru se află comportamentul uman, care nu poate fi nici prevăzut, nici exact descris. Sunt însă și aici realizări notabile. Cunoscutul filosof al științei, Karl Popper, vorbește de altfel pe larg de caracterul științific al teoriilor sociale chiar negându-le acest atribut.

E.M.: *À propos, am avut onoarea și chiar plăcerea să stau de câteva ori de vorbă cu academicianul Solomon Marcus, îl simpatizez foarte mult, sper ca simpatia să fie reciprocă. Solomon Marcus este un om foarte subtil, un vorbitor bun și un causeur admirabil. Vă mărturisesc însă că din cărțile sale mai vechi de lingvistică matematică și poetică matematică, nu am înțeles mare lucru. Mai mult încă, nu am reușit să le înțeleg rostul. Nu am cum să-i spun domnului Solomon Marcus lucrul acesta, deși sunt sigur că nu s-ar supăra, simt că este un om deschi și un om de onoare. Așadar, poetica matematică, la ce bun? Eu nu am înțeles-o, deși m-am străduit! Dacă dumneavoastră ați citit-o și ați înțeles-o, vă rog să mi-o explicați, pe scurt, și mie.*

V.B.: Este, totuși, o idee interesantă în acea poetică matematică... În primul rând, toate aceste modele matematice, să spunem în poetică, în lingvistică, toate au apărut sub influența structuralismului de prin anii 1960.

E.M.: *Da, da.*

V.B.: Solomon Marcus este un pionier în această direcție, acum cultivată și în străinătate. Ceea ce a făcut el, și eu îl apreciez pentru asta, este o încercare de a integra matematica în cultura umanistă. Cine urmărește activitatea sa știe că el este un partizan al apropierii celor două culturi: științifică și umanistă. Acum, dificultatea de a efectua exact această integrare provine din același motiv ca și pentru domeniile care sunt mai greu cuantificabile, despre care am vorbit mai sus. Ideea

despre poetica matematică a domnului Solomon Marcus, care este o fire speculativă, inteligentă și...

E.M.: *Este și un talentat scriitor.*

V.B.: Da, un excelent eseist, scrie foarte bine, acum a fost sărbătorit la 90 de ani...

E.M.: *Cum, are deja 90 de ani?*

V.B.: Da, are 90 de ani, a fost sărbătorit la Academie pe 4 martie. Este, deci, o persoană foarte activă. Ideea de poetică matematică este următoarea. El spune: „Domnule, limbajul poetic este un limbaj multivoc!” Or, în matematică, există conceptul de aplicație multivocă. Este vorba deci de ceva care nu are o semnificație unică, pornind dintr-un punct obțin o mulțime de alte puncte. Și el spune așa: spre deosebire de limbajul științific, care este univoc, unde fiecare concept are un înțeles unic, limbajul poetic este unul multivoc. Cam pe asta construiește el ideea asta de poetică matematică, o poetică a textelor cu multiple înțelesuri.

E.M.: *Noi, filologii, vorbim despre ambiguitate, mai mult decât de multivocitate. Până la urmă, câte sensuri pot fi detectate într-un text poetic?*

„Poezia nu este doar comunicare, ci și creație artistică pură...”

V.B.: Ambiguu sau multivoc în matematică nu înseamnă infinit. Aceasta este ideea. Acum, ce limite impunem interpretării? Limbajul poetic nu poate fi redus la această multivocitate, este clar. Mai mult decât o semnificație multiplă sau chiar ambiguitate, limbajul poetic conține și acea iluminare despre care vorbești. Și, apoi, poezia nu este doar comunicare, ci și creație artistică pură.

E.M.: *Știi, domnule profesor, deși mă consider un om de știință destul de avizat în această problemă, eu cred că adevărul despre limbajul poetic l-au spus întotdeauna poeții înșiși, dar nu l-au priceput prea bine toți oamenii de știință. În secolul al XX-lea, acest adevăr despre limbajul poetic a început să fie afirmat și de către unii învățați. Simplificând mult lucrurile, cred că cel mai bine au vorbit despre limbajul poetic Giambattista Vico, Wilhelm von Humboldt, Karl Vossler, Bene-*

detto Croce, Martin Heidegger și Hans-Georg Gadamer. Dintre lingviști, Eugeniu Coșeriu pare să fie cel mai aproape de înțelegerea profundă și adecvată a esenței limbajului poetic. Foarte pe scurt, limbajul poetic nu este, după cum ne învață structuraliștii și, înaintea lor, tratatele de retorică practică, o rezultatul unor abateri de la limbajul comun, sau chiar de la limba literară comună, ci lucrurile stau exact invers. Limbajul poetic este limba originară ca atare, limba în toată libertatea ei, fără nici o restricție, de nici un fel, de natură socială, de adecvare la specificul realităților desemnate etc. Identitatea dintre limbă și poezie este o formulă memorabilă inventată de Heidegger. Așa-numita limbă standard sau, cum spunea Roland Barthes, „nivelul zero al scriiturii”, de care cel mai mult pare că se apropie limbajul științific și limba literară comună, rezultă ele de fapt în urma unor asemenea restricții multiple. Noi, ca oameni de știință, dorim să fim cât mai preciși, cât mai univoci, așa încât impunem tot felul de restricții, norme și interdicții, reguli gramaticale și logice, limitări terminologice. Pe când poetul întrebuițează limba fără nici o restricție sau delimitare, întorcându-se astfel la libertatea originară absolută a limbajului. Despre identitatea genetică și funcțională dintre poezie și limbajul ca atare au vorbit de altfel explicit gânditori precum cei menționați mai sus.

V.B.: Aceasta este și ideea. De fapt, în matematică, multivocitatea este îngrădită de legi interne ale structurii respective și, pentru a fi operabilă, trebuie totuși precis definită. Acum, dacă mă întrebați pe mine, eu nu sunt prea convins de utilitatea aplicării matematicii în poezie. Avem o încercare, doar atât, o încercare prin care matematicianul vrea să propună un model, o modelare a poeziei și această idee a declanșat o anumită modă prin anii '60. Ea a fost îmbrățișată mai degrabă de oamenii de litere „complexați” probabil de faptul că știința lor nu este atât de exactă precum celelalte științe. Dar părerea mea este că lucrurile trebuie să se oprească aici, pentru că deja ieșim din sfera cunoașterii exacte, specifice matematicii, și intrăm pe tărâmul speculației.

E.M.: *Revenind la literatură, care vă sunt autorii preferați din literatura română? Doriți să faceți un efort de evaluare?*

V.B.: Dacă vorbesc de romancieri, cred că preferații mei sunt Liviu Brebeanu, Marin Preda (mai ales *Moromeții*, volumul I), Mihail Sadoveanu, care îmi place foarte, foarte mult, dar din păcate nu am prea

găsit timp în ultima vreme să-l recitesc! Îmi plac și romanele lui Nicolae Breban și, de asemenea, îmi place Eugen Simion, care este un stilist desăvârșit și are și rigoare argumentativă. Cât despre jurnalul său parizian, este o capodoperă.

E.M.: *Scurta dumneavoastră listă este, parțial, și a mea. Eu îl adaug pe Voiculescu, Vasile Voiculescu prozatorul.*

V.B.: Nu am citit. Îl cunoșteam pe Vasile Voiculescu poetul.

E.M.: *Are și un roman, Zahei Orbul, foarte interesant. Eu sunt un admirator entuziast al prozei voiculesciene, povestirile mai ales, de vreo câțiva ani încerc să îi conving și pe alții de valoarea acestui mare scriitor. Ca să nu mai vorbesc de nivelul foarte înalt al acelor Ultimele sonete închipuite ale lui William Shakespeare, în traducere imaginară de Vasile Voiculescu, una din culmile poeziei românești dintotdeauna. Azi v-am adus două extrase, un articol despre Ivănescu și unul despre Coșeriu. Vă voi aduce data viitoare nuvelele lui Voiculescu.*

V.B.: Da! Ca poet l-am citit cu ani în urmă, îmi place foarte mult. Ca să nu mai vorbim despre Eminescu, dar îmi place foarte mult Baco-via! A fost o dragoste de adolescent când am descoperit cu încântare poezia sa.

E.M.: *Dar Ion Creangă?*

V.B.: Și Creangă, desigur, dar nu l-am mai citit de foarte mult timp. Ar trebui să-l recitesc, ca de altfel și pe Sadoveanu.

E.M.: *Mă gândesc uneori dacă nu cumva Creangă trebuie socotit cel mai important scriitor român! Cel mai important scriitor român, în sensul că el reprezintă însuși sufletul nostru! Imaginați-vă cum ar fi lumea noastră fără Creangă. Ne putem imagina o lume românească fără Ion Creangă? Mie mi-ar fi aproape imposibil. Aș invoca aici o scenă din cunoscutul film „Amadeus” de Miloș Forman. Salieri bătrân îi reproduce confesorului său câteva arii din propriile opere, fără să trezească în acesta nici o reacție. Dar când fredonează o frază din „Mica serenadă” a lui Mozart, figura confesorului se luminează de plăcere și înțelegere: O, da, pe asta o știe toată lumea! Așa este și cu Creangă. Creangă e un fel de Mozart al nostru, adică practic suntem noi înșine, sufletul nostru, el nu vine din altă parte, vine din cel mai profund și autentic strat al esenței noastre etnice, dacă așa ceva există. Eu așa simt... Vă mărturisesc, nu știu dacă nu par cumva ridicol, ultima oară*

am lăcrimat citind „Capra cu trei iezi”. Am citit „Capra cu trei iezi” cu lacrimi în ochi, de admirație pentru perfecțiunea formală a frazei, pentru absolutul expresiei, de bucurie că sunt părtaș la acest miracol al istoriei care este limba română, ridicată de Creangă la asemenea înălțimi ale expresivității!

V.B.: Vă dau dreptate, desigur, dar dumneavoastră sunteți mai sensibil decât mine la armoniile limbii. Da, Creangă devine al nostru, al fiecăruia dintre noi încă din copilărie, în fine, din școală, dar îl redescoperim la vârsta maturității. Pe de altă parte, este o adevărată minune că un scriitor într-un grai provincial a devenit un clasic al literaturii noastre.

E.M.: „*Moș Nichifor Coțcariul*” reclamă o altă experiență a lecturii.

V.B.: „*Moș Nichifor Coțcariul*” este într-adevăr un text mai subtil, plin de nuanțe, de umor și de sugestii multiple. Dar și Caragiale trebuie avut în vedere. Schițele sale sunt capodopere ale subînțelesului.

„Eminescu, Creangă și Caragiale, acesta este triumhiul care ne desenează cumva identitatea...”

E.M.: *Ooo! De Caragiale nici nu mai vorbim. De fapt, până la urmă, facem ce facem și ne întoarcem tot acolo. Eminescu, Creangă și Caragiale, acesta este triumhiul care ne desenează cumva identitatea.*

V.B.: Îmi place Eminescu și-l citesc și astăzi, și, cum vă spuneam, Bacovia! Nu sunt nici romantic și nici nu am angoase existențiale, dar atmosfera lor îmi este livresc familiară și o înțeleg.

E.M.: *Dar dintre cei contemporani? Unii spun că poezia românească modernă de după război ar fi una dintre cele mai interesante. Nichita Stănescu, Marin Sorescu...*

V.B.: Nichita Stănescu îmi place, dar nu în totalitate. Nu aș putea spune că Marin Sorescu îmi place în mod deosebit. Nu, Sorescu nu îmi place, ca să vă mărturisesc sincer, dar Nichita Stănescu da.

E.M.: *Mie, ca om de literă, îmi plac cu toții, așa, ca într-un muzeu. Omul de literă este un fel de „școlarnic”, cum spun rușii, un točilar. Tocilar este acela care învață totul, vrea note mari, îi place tot ce i se dă la școală. Cam așa suntem noi, filologii, în raport cu literatura. Totuși, probabil că fiecare avem o listă foarte scurtă de preferați, cum s-ar*

spune, autori „de suflet”.

V.B.: Chiar acum îmi vine în minte, în fine, nu chiar o poezie, doar o strofă, ca să vedeți ce înseamnă un poet mare: „Ploua infernal și noi ne iubeam prin mansarde/ Prin cerul ferestrei, oval, norii curgeau în luna lui Marte”. Aceasta este strofa, iar toți o spun în cu totul alte moduri. Astfel de versuri înseamnă pentru mine poezie adevărată.

E.M.: *Nichita Stănescu!*

V.B.: Da.

E.M.: *Foarte mulți dintre contemporani l-au socotit, mulți îl socotesc încă, poetul absolut al literaturii românești postbelice. Ca elev, la vârsta de 15-16 ani, văzându-l de aproape, la Constanța, la o „întâlnire a scriitorilor cu cititorii”, cum se spunea pe atunci, am trăit un sentiment de mare emoție. Astăzi mărturisesc că entuziasmul de atunci s-a mai domolit. Un poet foarte mare, cred, este Mihai Ursachi, concitadinul nostru.*

V.B.: Nu este ceva nou. Mai toți scriitorii intră la un moment dat într-un con de umbră. Se întâmplă în prezent și cu Arghezi.

E.M.: *Vechiul adagiu, după care nimeni nu este profet în țara lui s-ar verifica, se pare, și în acest caz.*

V.B.: Adevărul este, cred, că mai mult l-am ascultat pe Mihai Ursachi în emisiuni radiofonice decât să-l fi citit.

E.M.: *Mai este un foarte valoros poet în viață, un contemporan de-al nostru, ieșean, Nicolae Ionel, dacă îl cunoașteți sau ați auzit de el.*

V.B.: Nu. Adevărul este că, în ultimii ani, nu mai citesc poezie.

**„Scriitorii la noi se grupează mai mult într-un fel de găști,
se laudă și se promovează între ei...”**

E.M.: *Nicolae Ionel este om extrem de modest, dar un om de mare cultură, un poet foarte puternic, original și foarte profund. A fost profesor la țară undeva, acum este pensionar. Poezia lui este cumva monocordă, dar se apropie mult de rădăcinile poeziei, unde inspirația mistică, armonia și perfecțiunea muzicală a versului se întâlnesc. Dacă vă place Bacovia, este foarte posibil să vă placă și poezia lui Nicolae Ionel. Oricum, acest poet a fost remarcat la vremea potrivită de critici impor-*

tanți și de spirite mari ale culturii românești contemporane, Ștefan Augustin Doinaș, Alexandru Paleologu, între alții. Numai că, prin rigorismul lui moral fără fisură, prin incapacitatea lui de compromis, s-a plasat cumva la marginea vieții literare; nu a putut să se afilieze niciuneia dintre „confreerii” de scriitori care domină „piața literaturii” astăzi. Ca să spunem lucrurilor pe nume, scriitorii la noi se grupează mai mult într-un fel de găști, se laudă și se promovează între ei, se premiază între ei, pe rând!

V.B.: Cam așa sunt și oamenii de știință, să știți! Vine un moment dat, mai ales la început, când îți trebuie aliați, trebuie să te asociezi cu alții care lucrează în aceleași domenii de cercetare, pentru că altfel să știți că e foarte greu să pătrunzi. Trebuie să aparții unui grup, chiar la nivel internațional.

E.M.: *Da.*

V.B.: Ei bine, grupurile de interese nu sunt chiar găști întotdeauna.

E.M.: *Prin „gașcă” înțelegem în română ceva negativ, reprobabil.*

V.B.: Sunt oamenii care se asociază fiindcă sunt asemănători, care au o anumită afinitate, dacă nu simpatie, o anumită aderență. Revenind la poeți, Emil Brumaru, de exemplu, este un poet apreciat, dar care mie nu îmi place, îl consider prea violent și...

E.M.: *Într-adevăr, Emil Brumaru a publicat versuri foarte deochiate, nu toate de înalt nivel, dar sunt unele foarte bune, și anume acelea care corespund până la urmă unui principiu important al esteticii moderne. Este vorba de ceea ce numim estetica urâtului sau a negativului, inaugurată de Charles Baudelaire și practică la noi cu succes de Tudor Arghezi. Versul acesta este din Emil Brumaru: „Vino, fă, umflată-n blugi/ Pe suflet să mi te culci”. Vedeți, asociația asta între vulgaritatea cuvintelor și diafanitatea sentimentului produce satisfacție estetică!*

V.B.: În ceea ce privește poezia lui Emil Brumaru, eu mai cunosc o întâmplare pe care, probabil, nu ar trebui să o spun. I-a fost propus acum vreo 15 ani un volum pentru premiere, la Academie. Volumul a ajuns la prezidiu, căci așa este procedura. Cei prezenți au început să răsfoiască, câțiva domni de acolo, când au văzut chestiile

astea nici n-au vrut să audă! Nici nu a fost chip să meargă la premie-re, deși eu am susținut-o, fiind vorba de un ieșean de al nostru. Cineva chiar a zis: „Ce e cu porcăria asta?” Secția și-a retras apoi propunerea.

E.M.: *Eh, eu aș îndrăzni să invoc aici conceptul de educație estetică.*

V.B.: Vedeti, se pare că gusturile noastre sunt extrem de diferite și poate sunt eu demodat. Să spunem, totuși, că o sumedenie de vulgarități inundă textele literare de astăzi și nu prea este clar care este limita pornografiei.

E.M.: *Așa este, se scrie și se publică pornografie curată sub eticheta de literatură. Scuzați-mă, însă, domnule profesor, nu cred că acesta este cazul lui Emil Brumaru, deși are și el multe poezii licențioase, pentru unii la limita suportabilului.*

V.B.: Bine, hai să spunem...

E.M.: *Nu, Brumaru nu aparține invaziei de ultimă oră a licențiozității!. Simptomatică în acest sens este literatura unei autoare tinere, care semnează Ioan Baetica. Ar trebui poate să convenim că porcăriile pure sunt doar porcării și basta. Când intervine talentul extrem și expresivitatea, atunci primează esteticul.*

V.B.: Desigur, dar este un termen imprecis, așa ajungem și la anumite texte de Ion Creangă! Textele sale licențioase au fost salvate de marele său talent, dar nu cred că pot intra în circuitul public.

E.M.: *„Poveștea poveștilor” și „Ionică cel prost”, texte a căror lectură a făcut deliciul boierilor rafinați de la Junimea! Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că Baudelaire a fost dat în judecată pentru pornografie, versurile respective fiind pentru urechile noastre de astăzi aproape nevinovate!*

V.B.: Bine, la vremea aceea, acum peste 150 de ani, cu totul altele erau mentalitățile și ideea de pudoare! De fapt, putem merge și anterior la literatura licențioasă a Evului Mediu și nu este vorba doar de Boccaccio sau François Villon.

E.M.: *Un susținător al acestui fel de literatură ar zice că pudibonderia a rămas aceeași. Poemele pentru care Baudelaire a fost condamnat („La géante” – Uriașa și „Les bijoux” – Bijuteriile) nu au astăzi absolut nici o relevanță obscenă.*

V.B.: Da, da... Secolul al XIX-lea, dominat de mentalitatea burgheză, a fost unul puritan și avea, bineînțeles, alte standarde de pudoare. De asta au și scandalizat la vremea aceea poeziile lui Baudelaire sau romanele lui Emil Zola și chiar Flaubert. Era, desigur, și o imensă ipocrizie în moravurile și mentalitățile publice.

„De care dintre paradigmele mitico-literare vă simțiți mai apropiat?”

E.M.: Să revenim la lucruri mai sobre. Domnule profesor, marea literatură nu este numai o sursă de satisfacție estetică, iar lectura nu este doar o modalitate plăcută de ocupare a timpului liber. Literatura este și o sursă de paradigme universale umane, de modele pentru viața noastră esențială, repere ale cunoașterii, ale existenței. Influențat de Sfântul Augustin, pe care îl cunosc destul de bine, fiindcă l-am tradus în românește, eu încerc întotdeauna să văd, să disting aceste modele, aceste paradigme (exempla, zicea Augustin), în ceea ce citesc. Mi le clarific, mă raportez la ele și încerc apoi să le propun și celor din preajma mea. De care dintre paradigmele acestea, să le numim literare sau mitico-literare, vă simțiți mai apropiat? Ulise, Odiseu, bărbatul cu multe chipuri („aner polytropos”). Bărbatul responsabil, rege, tată, soț fidel și patriot fără cusur, dar și soldat inventiv, viclean și diplomat în raport cu provocările diverse ale vieții. Apoi avem paradigma Ahile, luptătorul acesta singuratic, eroul prin excelență, care urmărește gloria eternă de dragul gloriei. Îl avem apoi pe Hercule, generosul, vindecătorul, protectorul săracilor, cel care îi ajută pe toți, care omoară fiarele! Vine apoi Orfeu, poetul, împlânzitorul morții! Iason este un bun orator, exploratorul prin vocație, în căutarea lânii de aur, conducătorul care știe să fie „primus inter pares” într-o echipă. Poate Don Quijote? Asupra lui Don Quijote reflectați câteodată?

V.B.: Da, este un personaj memorabil, exemplar. Am citit prima oară romanul în adolescență și mărturisesc că atunci personajul mi s-a părut caraghios. De fapt, nu înțelegeam ce întruchiează acest erou. Ca om, Don Quijote este extrem de interesant, donquijotismul se află în noi toți, de fapt, mai mult sau mai puțin. Cu alte cuvinte, donquijotismul

nu este altceva decât fuga noastră după o utopie și rezerva noastră de naivitate și inocență pe care o pierdem odată cu maturitatea care ne face „realiști”. În orice utopie se regăsește un Don Quijote și, de fapt, o bună parte din acțiunile noastre au ceva din utopia quijotescă, sau din aceste aventuri de tip Don Quijote. Ar fi vorba despre o transfigurare a realității potrivit fantasmelor proprii, cum se întâmplă și la copiii care cred în basmele lor. Totuși, nu, nu mă regăsesc prea mult în personajul lui Cervantes, pentru că sunt un om cu simțul proporțiilor și al realității. În schimb, Ulise îmi place mai mult.

E.M.: *Ulise?*

V.B.: Da.

E.M.: *Și mie. Reperul meu este tot Ulise, dar parcă aș fi vrut să am mai mult din Don Quijote în mentalul și în comportamentul meu. Don Quijote câteodată pare să fie modelul cel mai sensibil, cel mai înduioșător din istoria noastră, istoria umanității. Vreau să spun că noi luăm în seamă din paradigma lui Don Quijote mai ales ceea ce ați spus mai înainte, lupta aceasta cu morile de vânt, cu imposibilul, cu himerele. Dar credința neabătută în destinul tău, acest fapt nu ar fi rău! Este sublim să crezi că destinul tău este să te lupți cu morile de vânt, cu balaurii, să-i protejezi pe cei neajutorați, și asta în numele celui mai pur ideal cavaleresc!*

V.B.: Da, însă realitatea ta este una transfigurată de imaginația și de dorințele tale, nu este realitatea obiectivă, a celorlalți. De fapt, chiar artiștii creează o asemenea lume imaginară care, ca și universul lui Don Quijote, este funcțională la nivelul ficțiunii. Este un univers paralel deosebit de al nostru, dar isomorf cu acesta și de aceea ne regăsim în el.

„Avem nevoie de acest ideal al donquijotismului!”

E.M.: *Este un pasaj final în romanul lui Cervantes, pasaj pe care l-am recitat acum de curând și vă mărturisesc că am re trăit o puternică emoție. Mereu uităm de acest pasaj final când ni-l evocăm pe Cavalerul Tristei Figuri. Dați-mi voie să vă reamintesc acest pasaj. La sfârșitul peregrinărilor sale, bătrânul hidalgo, trezit cumva din nebunia lui, se duce acasă la el în sat și spune celor apropiați, rudelor și prietenilor:*

„Sunt un moșneag decrepit de la țară, care v-am făcut numai probleme”. Cei din jurul lui îi răspund cu lacrimi în ochi și cu convingere: „Nu, nu-i adevărat, nu-i adevărat, tu ești Don Quijote cel adevărat, cavalerul neînfricat și fără prihană, cel care luptă împotriva tuturor nedreptăților!”. Ideea lui Cervantes, ar fi deci aceasta: Don Quijote, de fapt, a învins în ochii celorlalți, i-a convins pe ceilalți de autenticitatea viselor sale, de vreme ce aceștia nu acceptă destrămarea iluziei, a convenției utopice. Când eroul spune: „Nu, nu sunt Don Quijote”, ceilalți îi spun: „Ba nu, tu ești Don Quijote, fiindcă avem nevoie de tine”. Avem nevoie de acest ideal al donquijotismului! Căci, în fond, Don Quijote nu este altceva decât idealul dăruirii absolute, care atinge sublimul. Nici un om nu poate fi atât de altruist precum este Don Quijote, dar avem în el un reper, am vrea să fim ca el măcar din când în când.

V.B.: Da, nebuniile lui sunt unele pe care toți, din spirit de aventură, am vrea să le încercăm. Sunt nebunii în istorie, în marile civilizații umane, care au împins lumea înainte. De fapt, acest Don Quijote apare mereu în istorie. Ce l-a împins pe Napoleon Buonaparte, un politician atât de calculat, în aventura sa din Egipt? Vreau să spun că, de multe ori, totul a început ca o nebunie, să spunem! Multe din aceste nebunii au condus la succes și, fără această îndrăzneală utopică, fără acest donquijotism, poate că nu s-ar fi realizat mai nimic. Cred că, de fapt, nici nu este întâmplător că figura lui Don Quijote a fost creată tocmai în secolul al XVI-lea, imediat după Renaștere, când omul european căuta și investiga frontiere noi.

E.M.: Da.

V.B.: Ce i-ar mai fi determinat pe Columb, pe Magellan sau pe Vasco da Gama să plece în necunoscut pe oceane, să meargă să descopere noile Indii sau să ocolească pământul, fără acest fel de nebunie, fără „ideile lor fixe”? Leșit din medievalism, din limitele unei lumi statice, dominate de dogme și ignoranță, omul european a simțit nevoia să cunoască lumea, să își lărgască orizontul. La început, totul părea o aventură gratuită, un ideal utopic, dar efortul a fost recompensat de apariția unor lumi noi. Cu câteva secole mai înainte, pentru rațiuni la fel de utopice, dar și din interes, desigur, cruciații porneau să elibereze Pământul Sfânt. Mai grav s-a întâmplat atunci când utopiile sociale au invadat spațiul public și au devenit politici de stat. Nenorociri-

le secolului al XX-lea s-au datorat în bună parte acestora.

E.M.: *À propos...* O temă pe care deja ați adus-o în discuție este cea a raportului între centru și periferie. Aș fi voit să vorbim puțin despre centralismul excesiv din România, despre concentrarea la București a resurselor și a deciziilor majore. O să ajungem și acolo, dar noi vorbim de marile descoperiri geografice. Ce s-a întâmplat de fapt în secolele XVI-XVIII? Cum am descoperit lumea, alte continente, doar ele se aflau acolo, nu le-am inventat noi?

V.B.: Prin marile călătorii și descoperiri geografice noi am extins Europa dincolo de frontierele sale geografice. Acesta a fost un proiect major al omului postrenascentist. Descoperirea lor a însemnat, de fapt, integrarea lor în civilizația europeană.

E.M.: *Magellan, Columb, agenți ai europenismului...* Ce părere aveți despre acest concept al europocentrismului, socotit de unii drept politically incorrect?

„A fost o epocă în care funcția civilizatoare a Europei a fost esențială și apreciată ca atare...”

V.B.: Acum nu mai este cazul, dar a fost o epocă în care funcția civilizatoare a Europei a fost esențială și apreciată ca atare. Adică, de fapt, până la al Doilea Război Mondial, lumea întreagă era un fel de Europă extinsă, toate civilizațiile se bazau pe modelul european, începând din America până în Orientul îndepărtat, civilizația europeană s-a extins prin colonialism și a devenit un sistem mondial. Și globalismul de acum mi se pare un factor pozitiv, deoarece, deși pune în pericol identitățile culturale, a extins piețele economice și comunicarea la un sistem interconectat global. Nu știu cum ar funcționa acest mapamond, confruntat cu grave probleme de mediu, crize sociale și politice, fără globalizare.

E.M.: *Pacea mondială...*

V.B.: Prin descoperirile geografice și apoi prin expansiunea colonială, Europa s-a întins dincolo de granițele sale, civilizația europeană devine dominantă și rămâne încă dominantă, tot așa cum civilizația elenă, grație Imperiului Roman, a rămas dominantă în Eu-

ropa Evului Mediu. În momentul de față, nu globalismul american este pericolul, ci fundamentalismul unor societăți, cu un alt sistem de valori decât cel european și care capătă o răspândire îngrijorătoare. În viitor pot apărea alți poli culturali sau de putere, deși din Orientul Îndepărtat nu cred că pot apărea primejdii reale.

E.M.: *Da, dar vedeți, chinezii se află într-o expansiune fără precedent, la toate nivelurile.*

„Semnificațiile și conținuturile moderne ale noțiunilor de cultură și școală a fost create în Europa...”

V.B.: Chinezii, probabil, vor adopta același model european, model la care deja au aderat, iar de japonezi nici nu mai vorbesc. Așadar, tot ceea ce înseamnă Extremul Orient adoptă același model cultural european care este, fără îndoială, unul de succes, atât economic, cât și cultural, în sensul că ei au adoptat deja instituțiile culturale, universitățile, tot ceea ce înseamnă școală și creație intelectuală. Evident, au existat școli și în lumea arabă și în Orientul Îndepărtat, fără să-i omitem pe indieni, care însă nu au avut funcția și influența socială a celor europene chiar în propriile lor comunități. Semnificațiile și conținuturile moderne ale noțiunilor de cultură și școală a fost create în Europa și aici s-au dezvoltat instituțiile academice, culturale, științifice, educaționale. De fapt, Europa și întreaga lume civilizată datorează enorm universităților și școlilor sale, care nu au avut analog în Orient și își au originea în modelul elen.

E.M.: *Undeva, într-un eseu, nu-mi amintesc bine dacă într-o perspectivă negativă sau într-una pozitivă, ori într-un mod dilematic, Paul Valéry se referă la Europa ca la, parafrazez, un fel de apendice, o mică peninsulă marginală a imensului continent asiatic. Pe hartă, geografic vorbind, Europa ne apare ca o entitate relativ mică. Dar câtă diversitate etnică și culturală avem în străvechea noastră Europă!*

V.B.: Ei, dar și Grecia antică, la urma urmei, deși o zonă geografică foarte restrânsă, era foarte diversă cultural. Este surprinzător faptul că Europa de azi, care a făcut de câteva secole eforturi imense și sacrificii pentru a scăpa de tiranie și dogmatism, este dispusă

acum să accepte – sub scuza „corectitudinii politice” – valori și principii retrograde, impuse de regimuri fundamentaliste.

E.M.: *Bun! Grecia este, poate, modelul european primar, poate chiar paradigma eternă.*

V.B.: Mai este și Imperiul Roman, chiar dacă mulți i-au considerat pe romani drept un popor de soldați.

E.M.: *Fără îndoială. Romanii înșiși erau onorați să se prezinte drept învățăței și imitatori ai grecilor.*

V.B.: Romanii au fost soldați, au fost constructori, au fost juriști de excepție.

E.M.: *Dar au învățat de la greci aproape totul în ceea ce privește cultura. Era obligația oricărui roman instruit să învețe limba greacă. Nu numai marii intelectuali, ci chiar și oameni politici la Roma, în epoca clasică, trebuiau să știe grecește pentru a putea accede la cursus honorum, la treptele demnităților publice.*

V.B.: Este ceea ce s-a întâmplat și în vremea noastră. Orientul îndepărtat și America au preluat totul pentru a-și clădi societățile lor tehnologice. Fac din nou o paranteză, există și o istorie distractivă, amuzantă, despre școala în Roma antică. Am avut în mână o cărțiică de istorie romană, unde se vorbea de școală. Era o combinație între lucruri serioase, glume și anecdote. Se spunea acolo că, în vremea Imperiului, chiar și mai înainte, copiii romani erau ca și copiii de astăzi. Frecventau școala, evident, zilnic, dar pentru ei era totuși mai simplu decât astăzi. Matematica nu ajunsese așa de complicată, rezumându-se la *Elementele* lui Euclid, iar limba latină o știau de acasă! Iată eliminate astfel două coșmaruri ale elevului european: matematica și latina.

E.M.: *Se știe, am și scris câte ceva în acest sens, eu am o puternică nostalgie după limba latină. Ca unul care s-a bucurat de roadele unei instrucții clasice, nu pot să nu mă gândesc: Domnule, Europa comunitară ar fi fost mult mai ușor de realizat dacă părinții ei fondatori, acei oameni de stat care, pe la începutul anilor '50 ai secolului trecut, când au făcut mai întâi comunitatea oțelului și a cărbunelui, așa-numita Piața Comună, pe baza căreia s-a construit ulterior Uniunea Europeană care ne include astăzi și pe noi, s-ar fi gândit să propună latina ca limbă de comunicare principală, pe baza tradiției și*

a imensei vocații universaliste a acestei minunate limbi! Desigur, sunt acestea gândurile unui nostalgic utopic.

„Latina se bucură de prestigiu, mai este cultivată prin unele locuri...”

V.B.: Da, sigur, latina se bucură de prestigiu, mai este cultivată prin unele locuri. Nu, cred totuși că latina este o limbă moartă definitiv.

E.M.: *Domnule profesor, depinde de ce dorim să facem cu cultura noastră, ca națiune modernă. Experiența istorică ne arată că putem face orice în materie de limbi de cultură, nimic nu este niciodată definitiv tranșat. De ce evreii au putut să își reinventeze limba strămoșilor, creând și impunând-o ca limbă oficială după întemeierea statului modern Israel?*

V.B.: Da, dar pe un teritoriu foarte restrâns și, evident, printr-un efort imens.

E.M.: *Ebraica modernă (ivrit) este o limbă re-inventată printr-o decizie politică. Ea are acum și o literatură proprie, este cultivată în școală, în presă. Ebraica modernă este o creație colectivă aproape miraculoasă!*

V.B.: Este un miracol, într-adevăr, realizat însă de un popor care a dorit să-și reconstituie identitatea culturală pe un teritoriu istoric.

E.M.: *Da, imediat după al Doilea Război Mondial, evreii, câți rămăseseră după Holocaust, au emigrat masiv în Palestina pentru a crea statul Israel, construcție admirabilă, de altfel, și din punct de vedere politic. Reunindu-se acolo, noii cetățeni au constatat că unii vorbesc polonă, unii română, unii rusă, mulți dintre ei idiș. Și-au zis: Ce vom face? Ne trebuie o limbă comună. Așa au reinventat limba strămoșilor, ebraica modernă sau ivrit. I-au scris gramatica, au impus-o în școală, așa încât azi au o limbă vie, flexibilă, au și o literatură.*

V.B.: Au literatură? Da?

E.M.: *Da, sunt persoane, cetățeni în vârstă de 30-40 de ani, născuți în această limbă, care nici nu cunosc o altă limbă. Sigur, mulți știu și engleză. Este ca și cum generația marilor noștri latiniști, generația lui Timotei Cipariu și a lui August Treboniu-Laurian, ar fi izbutit să reînvie*

latina și să-i convingă pe români să o vorbească asemenea unei limbi moderne!

V.B.: Ar fi fost o utopie, desigur, ținând seama de nivelul cultural al populației românești de atunci. Cred, însă, că a fost foarte greu pentru evrei imediat după război, când au emigrat în noul stat din zone ale Europei foarte diferite lingvistic. Le trebuia o limbă comună. Pe de altă parte, cea dintâi Europă a fost, într-un fel, Europa lui Carol cel Mare, în care limba oficială era latina.

E.M.: *Se folosește chiar termenul de „renaștere carolingiană”.*

V.B.: La întemeierea Europei comunitare de astăzi, nu ar fi fost posibil să se fi eliminat limbile naționale în favoarea uneia artificiale. Nu exista nici voința și, poate, nici rațiunea de a proceda așa. Oricum, cred că engleza face foarte bine oficiul de limbă comunitară.

E.M.: *Dacă ar fi fost adoptată limba latină ca limbă oficială a Europei comunitare, nu am fi diminuat cu nimic importanța limbilor naționale, dimpotrivă, le-am fi dat poate o șansă în plus, dar egală pentru toate limbile continentului deopotrivă. Așa, după cum au evoluat lucrurile, în competiția inegală dintre frați a câștigat engleza. Prin adoptarea latinei, engleza ar fi fost plasată în poziție de egalitate cu celelalte limbi. Știți unde a funcționat în Evul Mediu un tip interesant de democrație? În Biserică. Papă puteai să ajungi și dacă proveneau dintr-o familie mai modestă. Intrând în mănăstire pe la 7-8 ani, dacă erai valoros și aveai și ceva noroc, puteai ajunge în fruntea ierarhiei, cardinal sau chiar papă, startul era același pentru toți, indiferent de originea etnică sau socială. În privința educației, toți se raportau la limba latină, una și aceeași pentru toți, chiar dacă acasă la tine, în satul tău, vorbeai un idiom popular oarecare, fie el romanic sau germanic. În Biserică, locul care îi cuprindea pe aproape toți oamenii instruiți, nu mai vorbeai nici theutisce, nici galisce, doar latinește.*

V.B.: Da, erau învățați în mănăstiri, singurele universități, de fapt, ale Evului Mediu timpuriu.

E.M.: *Da, dar exclusiv în latină.*

V.B.: Era, alături de greacă, singura limbă savantă a Europei, susținută de prestigiul unei mare civilizații și al unui imperiu care a modelat politic și social lumea antică

E.M.: *Ce vreau să spun este că, în mod paradoxal, în epoca pe*

care unii o mai numesc „întunecată”, a Evului Mediu, existau și zone de lumină. Una dintre aceste zone luminoase era reprezentată de răspândirea universală a limbii latine. Faptul că omul de cultură, învățatul de orice fel, era obligat să învețe una și aceeași limbă, raportarea la aceeași limbă oferea tuturor o trambulină unică, egală. Colegii noștri americani și englezi, astăzi, nu trebuie să se exprime în altă limbă decât cea maternă și au de aceea un avantaj decisiv față de toți ceilalți.

**„Ca matematician, poți face o conferință de specialitate
în orice universitate sau școală de pe glob,
apelând doar la simbolurile și notațiile matematice...”**

V.B.: De fapt, în Europa, până în secolul al XVIII-lea, știința s-a scris evident, în latină. Chiar în vremea noastră a existat un mare matematician de la o universitate americană, Trudinger, activ până de curând și fost editor la o mare revistă de matematică, care și-a scris toate lucrările sale importante în limba latină. Era un mare admirator al limbii latine și al civilizației italiene clasice. Și-a scris lucrările în latină până prin anii '50. Însă, tot pentru că vorbeam de o limbă universală, mai este una despre care am discutat cândva: limba matematică. Este universală, înțeleasă, este drept, de o minoritate – matematicienii – dar, de fapt, nici călugării sau învățații Evului Mediu sau ai Europei secolelor al XIV-lea - al XVII-lea nu erau mai numeroși. Ca matematician, poți face o conferință de specialitate în orice universitate sau școală de pe glob, apelând doar la simbolurile și notațiile matematice. Nu este un fapt remarcabil?

E.M.: *Statutele marilor universități nu s-au schimbat încă în punctele esențiale. De exemplu, în unele universități din Germania limba oficială continuă să fie limba latină, alături de limba germană, firește. Natural, mai toată lumea optează pentru limba germană pentru a-și redacta disertațiile. Coșeriu mi-a povestit un episod amuzant, chiar în prezența protagonistului, care era un tânăr portughez, al cărui nume nu mi-l mai amintesc. Acest lingvist și-a dat doctoratul la Tübingen sub îndrumarea lui Coșeriu. Aflând că disertația poate fi prezentată și în limba latină și nefiind chiar foarte sigur pe germana sa, candidatul a*

optat pentru limba latină, pe care o știa foarte bine, deoarece frecven-tase o școală a iezuiților care, se pare, cultivă încă, în mod intens, latina în școlile lor. Coșeriu povestea amuzat cum, plini de morgă, profesorii membri ai comisiei, încuviințau mereu cu mare bunăvoință: „Da, da. Foarte bine, foarte bine!”, deși era mai mult ca sigur că știau mai puțină latină decât candidatul.

V.B.: Acum, eu n-am înțeles de ce imperiul carolingian nu a reușit să impună latina, nu a păstrat latina ca limbă oficială. Poate în docu-mente au rămas dovezi.

E.M.: *Limba latină a rămas limbă oficială în multe state moderne și după ce limba națională se ridicase la nivelul de limbă literară. În Aus-tria, de exemplu, latina și-a păstrat, cel puțin formal, statutul acesta până la 1918. Declinul lent al latinei a început chiar în Renaștere, o dată cu apariția conștiințelor naționale moderne. Ca filologi, constatăm apariția identităților naționale nu în secolul al XIX-lea, cum spun unii politologi, ci chiar la sfârșitul Evului Mediu. Franța este modelul cel mai expresiv în acest sens, Franța a fost de departe țara cea mai populată și cea mai bogată a epocii. Marelui rege Francisc I i-a venit prima dată ideea să încerce să detroneze latina din funcția ei de unică limbă a culturii și a administrației, creând Collège de France, care la început se numea Colegiul celor trei limbi. Care erau cele trei limbi?*

V.B.: Collège de France există chiar din perioada aceea? Nu ști-am.

E.M.: *Da, Francisc I, contemporanul și patronul lui Leonardo da Vinci, a creat așadar „colegiul celor trei limbi”, care trebuia să spargă monopolul latinei de la Sorbona.*

V.B.: Collège de France există și astăzi și este un club select al învățaților Franței. În anul 1980, la invitația profesorului Jacques Louis Lions, membru al Institutului Franței, am făcut o conferință la Seminarul Leray-Lions de la Collège de France și am considerat aceasta o mare onoare.

E.M.: *Da, a fost, desigur, o mare onoare! Collège de France se chema la început Collège de Trois Langues, cele trei limbi fiind: ebrai-ca, greaca și franceza. Deja înainte de Francisc I începuseră să se redacteze documente și în limba franceză, apoi doar în limba franceză. Procesul de înlocuire a latinei a fost asemănător cu cel de înlocuire a*

slavonei la noi.

V.B.: Aceasta s-a întâmplat imediat după luptele interne dintre catolici și hughenoti, adică în secolul al XVI-lea, când au început să se răspândească ideile protestantismului. Era și aceasta o modalitate de emancipare a noii lor biserici de sub tutela Vaticanului.

„În Germania, latina a continuat să fie cultivată în universități până în secolul XX...”

E.M.: Așa este, atunci a primit latina lovitura o lovitură definitivă, în practică, deși, în teorie, Luther nu a avut nimic împotriva limbii latine. Marele reformator Luther și-a scris o parte a operei în limba latină, el avea alte bătălii de purtat, ideologice și eclesiologice. În Germania, latina a continuat să fie cultivată în universități până în secolul XX.

V.B.: Da.

E.M.: Limba latină a fost limbă oficială unică în Biserica Catolică până în 1964, când, la Conciliul Vatican II, s-a decis înlocuirea latinei în serviciul divin prin limbile populare.

Vă propun acum, domnule profesor, să ne referim puțin la raportul dintre centru și periferie, într-o țară ca a noastră, hipercentralizată. Dintr-un punct de vedere mai general, să-i spunem filosofic, știm foarte bine că toți suntem periferici, adică în raport cu absolutul nu există un centru ferm și unic, toți suntem de fapt la o margine. În măsura în care ne dăm seama că suntem marginali cu toții, probabil că doar atunci suntem demni și pregătiți să construim ceva. Se menține însă în mentalitatea unor colegi bucureșteni convingerea că doar acolo, la centru, se pot lua deciziile importante, doar acolo se petrec lucruri semnificative, noi, ceilalți, reprezentăm „provincia”, adică un nivel secundar.

V.B.: Da, pentru mulți bucureșteni, noi eram pe vremuri doar o filială, dar lucrurile au mai evoluat între timp. Se pare că soarele națiunii române nu mai răsare doar de la București.

„În raport cu identitatea istorică proprie, cu originalitatea și cu importanța sa simbolică, institutul nostru nu dispune nici de cea mai mică autonomie decizională...”

E.M.: *Eu mă simt, cum să spun, cetățean european, dar și român și, deopotrivă, reprezentant al lașului. Mie nu mi-e rușine să spun: „Sunt ieșean!”! Știu că există o tradiție locală, onorabilă, pe care trebuie să o cultivăm și să o afirmăm. De aceea intru în contradicție cu unii dintre colegii bucureșteni care se pare că nu pot sau nu vor să înțeleagă lucrul ăsta. Cât am fost director al Institutului „Philippide” eu am vorbit întotdeauna în numele Institutului, nu menționam niciodată Filiala, tutorele nostru administrativ. Chiar ideea de filială mi se pare umilitoare. Institutul filologic din Iași a fost creat de profesorul A. Philippide, ca prim institut cu acest profil din România, o vreme a fost al Universității, apoi al Academiei, încă o dată a fost trecut sub autoritatea Universității în ultimele decenii ale comunismului, acum este din nou al Academiei. În raport cu identitatea istorică proprie, cu originalitatea și cu importanța sa simbolică, institutul nostru nu dispune nici de cea mai mică autonomie decizională.*

V.B.: După Unirea de la 1859, s-au conturat aceste percepții și dihotomii dintre provincie și capitală, după modelul franțuzesc, de fapt. Franța s-a dezvoltat ca un model statal centralizat, model pe care noi l-am împrumutat. În alte țări europene nu există așa ceva, o centralizare culturală excesivă nu a existat nici în Germania, nici în Marea Britanie, nici în Italia.

E.M.: *Nici în Olanda sau în Austria.*

V.B.: Nici în Olanda, de fapt mai nicăieri. În Italia, dacă mă refer doar la această țară, cele mai vechi universități nu au fost înființate la Roma.

E.M.: *Da, da. Ca să nu mai vorbim de Anglia, Oxford, Cambridge...*

V.B.: Și sunt universități celebre în elita universităților europene, precum cele din Bologna, Pisa sau Padova. Prin urmare, centralismul ca mentalitate este un fenomen tipic românesc, am putea spune. Acum, dacă mă întrebați personal, și eu în tinerețea mea, ca și alții,

aveam un pic de frustrare. Ca o anecdotă, îmi amintesc cum odată, călătorind spre Paris prin anii '80, în tren se afla și o familie din București. Am intrat în discuție, erau vagoane de dormit, iar oamenii socializau între ei. M-au întrebat ce sunt, am răspuns că sunt profesor. Bine, și ce sunteți, de fapt? Sunt matematician. Și unde sunteți profesor? Zic: La Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Și, dintr-odată, am văzut pe fața doamnei o dezamăgire cumplită! Se aștepta desigur să fiu de la București. Provincia a suferit mult datorită exodului cultural spre București, asta este clar. Bucureștiul a atras și din Iași și din alte părți de țară oameni care nu doreau neapărat să profeseze acolo, dar s-au dus pentru că erau condiții mai bune și pentru că la București s-au creat în mod intenționat condiții mai bune decât în altă parte. Așa a fost și înainte de război, mulți oameni de valoare, în special universitari, erau practic navetiști între Iași și București și, la prima ocazie, se mutau la Universitatea din București.

E.M.: *Da, da, de exemplu G. Călinescu.*

V.B.: Călinescu și mulți alții. În fine, era un obicei în România, ca și în Franța de altfel, ca să intri la o universitate din capitală trebuia să obții întâi o poziție în provincie. Începeau la Iași, Cluj, Timișoara sau la Cernăuți și apoi, cu prima ocazie, când se găsea un post la București, plecau. La noi așa s-a întâmplat cu Gheorghe Vrănceanu, Grigore Moisil sau Dimitrie Pompei. Unii, cum a fost cazul cu Alexandru Myller sau Octav Mayer, au rămas. Lucrurile s-au perpetuat, în ideea de a întări centrul. Sunt deci motive reale de frustrări din partea intelectualilor, inclusiv a academicienilor ieșeni. Pe motivul că Bucureștiul a fost și mai rămâne, probabil, încă un spațiu privilegiat, oamenii capătă percepții valorice false. Vorbind strict la nivel științific, cel puțin în momentul de față, nu cred că mai este cazul să vorbim de superioritatea capitalei. Vorbind strict de matematică, ca și alți colegi ieșeni, de altfel, eu nu mă consider și nu m-am considerat niciodată matematician provincial. De fapt, nici nu știu ce ar putea însemna asta. Am colaborat la fel cu colegii din București ca și cu cei din străinătate și cred că am avut, cel puțin în domeniul meu, performanțe științifice comparabile.

E.M.: *Vedeți, e vorba despre mentalități, care se reflectă în comportamente, decizii, distribuție a resurselor. Toate astea trebuie luate în calcul. Întâi și întâi mentalitățile. Îmi spune un mediocru de la București:*

Știi, X este un provincial! Or, eu mă simt uneori mult mai central, ca individ cu anumite potențialități și cu anumite performanțe, decât interlocutorul meu. Și nu sunt singurul „provincial”! Între un bucureștean de Ferentari, comentator de duzină al „actualității literare”, de pildă, și „provincialul” cu acces direct la Platon, Sf. Augustin sau Goethe, în ce sens se definește oare diferența valorică?

V.B.: În linii mari aveți dreptate. Asta se vede și dacă examinăm mai atent actualitatea strictă. Să privim la instituțiile care dirijează în momentul de față cercetarea, Academia, ministere, comisii etc. Procentajul bucureștenilor este foarte mare, 80% din membri sunt din București! Evident, proporția aceasta nu se justifică și nici nu este motivată, dar reprezintă o majoritate copleșitoare cu efect vizibil în sfera deciziilor.

E.M.: *Domnule profesor, să ne referim la lucruri concrete, cu toată stima și cu toată prietenia pentru foarte mulți colegi ai noștri din București, cu care colaborăm de decenii. De ce oare cele trei institute de profil din București trebuie să aibă, împreună, peste 200 de membri, în vreme ce la Iași sau la Cluj să fim, pentru toate specialitățile filologice, doar cu chiu cu vai câte 30-40?*

V.B.: Lucrul acesta este valabil la toate instituțiile de cercetare ale Academiei și nu numai.

E.M.: *Da, peste 200 de membri, și se fac periodic noi angajări. La Iași trebuie să depui însă eforturi supraomenești ca să poți obține un post de cercetare sau un concurs de avansare!*

V.B.: Așa este și la noi, la Institutul de Matematică din Iași.

E.M.: *Dar de ce?*

V.B.: Institutele de cercetare din București au creat la începutul anilor nouăzeci sute și chiar mii de posturi noi, pentru că atunci când aceste instituții s-au refăcut, cei care aveau puterea – și aproape în totalitate erau din București – au decis asta! Profesorul Cristofor Simionescu avea o vorbă, pe care o spunea cu amărăciune: „Domnule, bucureștenii – și asta o spunea înainte de '81 – de multă vreme tratează provincia ca pe o colonie”. Așa era.

E.M.: *Colegii noștri din București ar trebui să-și dea seama că într-un fel, sau măcar parțial, sunt oarecum niște sinucigași. Un institut omolog din Timișoara a dispărut prin moarte naturală, nu mai există*

oameni, specialiști care să dorească să continue activitatea filologică în capitala Banatului. Gata, a murit! Nici instituțiile nu sunt eterne, incuria și nepăsarea le pot ucide! Nu? Cineva spunea, nu de mult: „A murit de moarte bună, nu mai merita să trăiască. La revedere!”

V.B.: E clar că acesta este un abuz al celor care au avut decizia la un moment dat și care privesc provincia ca pe o anexă subdezvoltată a capitalei.

E.M.: *În Universități remarcăm parcă totuși că autonomia universitară produce efecte pozitive.*

V.B.: Aici voiam să ajung. Academia Română și instituțiile sale sunt încă niște construcții strict centralizate, pentru că depind exclusiv de buget, care este distribuit prin decizie administrativă.

E.M.: *Unii cântitori spun că Academia Română, prin conducătorii ei, nu vrea să-și exploateze bogățiile potențiale, ca să nu piardă indemnizația de la buget.*

V.B.: Aici e o problemă mai complicată, poate o vom discuta. Să spunem deocamdată atât: În momentul în care toate institutele de cercetare, centrale sau din provincie, depind de bugetul și de alocările bugetare, asta înseamnă, de fapt, că și repartizarea posturilor depinde de sistemul centralizat, așa încât toate se vor acorda cu țârăita, după principiul: cămașa îmi este mai apropiată de piele decât cojocul. Persoane importante și foarte influente sunt academicienii care sunt și directori ai marilor institute din București și consideră că este firesc să aibă grijă de institutele lor mai întâi.

E.M.: *Așadar, cine are putere de decizie decide în favoarea sa și a alor săi.*

„Proiectul d-voastră, de editare a *Bibliei de la București* (1688) la Universitatea din Iași, [este] un exemplu clar despre cum provincia ar putea răsturna centrul dacă există voința necesară pentru acest lucru...”

V.B.: Așa fost întotdeauna, din păcate. Universitatea e altceva, ați spus-o și dumneavoastră. Marile universități de la noi, de la București sau Cluj, au devenit efectiv autonome. Au mijloace proprii și bine fac că

le folosesc pentru a se dezvolta fără să depindă exclusiv de alocările bugetare. Așa este, de exemplu, proiectul d-voastră, de editare a *Bibliei de la București* (1688) la Universitatea din Iași, un exemplu clar despre cum provincia ar putea răsturna centrul dacă există voința necesară pentru acest lucru. Părerea mea este că autonomia universitară și regională ar putea contribui la inversarea acestui raport viciat de alocare a resurselor.

E.M.: Vă mulțumesc că menționați binevoitor proiectul nostru. În anul acesta, cum am avut onoarea să vă mai spun, vom termina proiectul numit *Monumenta linguae Dacoromanorum*, concretizat în editarea critică a Bibliei românești, cu toate cele 25 de volume masive ale seriei întregi. A fost un proiect gigantic, în care au fost implicați, de-a lungul a peste 25 de ani, zeci de cercetători din diferite generații. Meritul de a fi gândit și inițiat acest proiect, prin 1986, aparține profesorului Paul Miron de la Freiburg, căruia i s-au asociat mai întâi profesorul Vasile Arvinte și, ulterior, Al. Andriescu. Între 2009 și 2015, Universitatea din Iași a finanțat continuarea și finalizarea acestui proiect. Cu entuziasm, tenacitate și prin eforturi uriașe, o echipă de tineri filologi (Mădălina Ungureanu, Ana-Maria Gînsac, Ana-Veronica Catană-Spenchiu, Iosif Camară, Ioan-Florin Florescu și Maria Moruz) au reușit această performanță. Universitatea noastră se poate lăuda că, într-un timp atât de scurt, cu o investiție, la urma urmelor, mică, și-a legat numele de un act de cultură de asemenea dimensiuni și importanță. Această reușită arată că „voința politică” a conducerii unei universități este decisivă. Nu pot să nu îmi pun, în acest context, întrebarea de principiu: De ce marile proiecte filologice ale Academiei Române au durat atât de mult, unele nefiind terminate nici astăzi, după mai bine un secol și jumătate de la inițierea lor? Mă gândesc, desigur la marele Dicționar al Limbii Române (DLR), pe care obișnuim de la o vreme să îl numim dicționarul-tezaur. Dar alte proiecte majore? Unde sunt marile proiecte editoriale de amploare națională, pe care doar Academia le-ar putea gira? Hasdeu făcuse la vremea lui o școală de paleografie în care să se pregătească specialiști în paleografie româno-chirilică, slavonă, greacă și latină, specializări fără de care studierea și editarea sistematică și științifică a imensei cantități de texte românești vechi din arhive și biblioteci, multe dintre ele absolut inedite, rămâne o iluzie.

V.B.: Cred că s-ar putea începe ceva în acest sens, pentru că institutele de profil din București sunt institute încă mari. Oricum, s-au făcut progrese notabile în ceea ce privește dicționarele lingvistice sau de istorie literară. Cred că aici contribuția lui Eugen Simion a fost hotărâtoare.

E.M.: Așa este, dar acest tip de cercetare de bază se practică foarte puțin și de puțini specialiști. La Institutul de Lingvistică de la București există un colectiv de limbă literară și filologie, unde s-a coagulat o veritabilă școală, al cărei mentor este recunoscut în persoana lui Ion Gheție, reputat învățat, al cărui nume l-am mai invocat și la începutul discuției noastre. Când a fost, în cele din urmă, invitat să intre în Academie, Gheție a refuzat, spunând că nu vrea să stea alături de oameni fără operă. Aceste spuse eu le interpretez nu atât ca semn al unei frustrări personale, ci ca un semnal referitor la nivelul de depreciere de care se „bucură” în Academie studiul filologic al vechilor texte românești. Ion Gheție, poate numele nu vă spune prea mult, este acel om de știință român care, împreună cu profesorul nostru de la Iași, Gh. Ivănescu, au pus bazele studiului și înțelegerii adecvate a limbii române literare vechi, indicând traseele metodologice și formulând problematica acestui important domeniu. Deși au mai și polemizat între ei în unele chestiuni controversabile, cei doi au statura istorică a unor întemeietori. Ei bine, Gh. Ivănescu a fost doar membru corespondent al Academiei, iar Ion Gheție nu a avut loc în marele for. După 1990, Gheție nici nu a mai scris lingvistică, a publicat romane, dacă vă puteți imagina, afirmându-se ca un romancier foarte interesant. El crease însă deja secție de filologie și a reușit, cu foarte puțini colaboratori, să publice texte românești vechi importante. Această activitate este însă abia la începuturi. În loc de a se orienta resurse umane și financiare în această direcție, vedem cum, în colective mari, se lucrează ani la rând la tot felul de dicționare pe care, în orizonturi academice mai riguroase, le realizează, în doar câțiva ani, profesorul împreună cu 2-3 asistenți.

**„Lipsesc însă proiectele de largă amploare
nu numai la institutele filologice, dar și în celelalte institute...”**

V.B.: Sincer să fiu, și mie mi se pare că în Academia Română au fost câteva proiecte care într-adevăr au durat mult prea mult până să se apropie de sfârșit. Dar măcar în filologie s-a mai făcut câte ceva! Lipsesc însă proiectele de largă amploare nu numai la institutele filologice, dar și în celelalte institute. Avem institute mari în domeniul economic, sociologie, științe juridice. Undeva există blocaje, o anumită lipsă de curaj și de interes.

E.M.: *Institutele cu specific istoric au, parcă, proiecte mai vizibile.*

V.B.: Da, unele sunt efectiv foarte active, au și cercetători foarte buni. Noi avem institute mari, nu dau numele, în domeniul științelor sociale în special, în care totuși nu se produce ceva semnificativ. În afară de niște rapoarte la sfârșit de an, nu prea se știe ce s-a produs. Și sunt institute cu sute de oameni în această situație. Mulți cercetători se comportă ca simpli funcționari sau își consideră postul de cercetare ca pe o simplă sinecură. Ce se poate face?

E.M.: *Ar trebui introduse, poate, reforme radicale, indici de performanță colectivi și individuali clari. Trebuie schimbat sistemul, structurile. Poate că, renunțând la centralismul excesiv despre care am vorbit mai sus, încet-încet ne vom reveni și noi. Domnule profesor, sunt un ieșean de adopție, dar mă identific cu urbea în care mi-am trăit cea mai mare parte a vieții! Știu că a fost odinioară o epocă în care Iașul era un oraș european, iar Bucureștiul era un oraș mult mai provincial. Asemenea boierilor moldoveni de odinioară, care se adresau sultanului, spunem și noi că nu dorim ca Bucureștiul să nu rămână în continuare o mare capitală, dar, cu cuvintele cronicarului Miron Costin, „vrem ca împărăția să se întindă oricât de mult, dar nu peste moșia noastră”. Adică faceți voi ce doriți, domnilor bucureșteni, dar lăsați-ne și pe noi să respirăm!*

V.B.: Ca să încheiem discuția, amintesc încă o dată faptul că institutele noastre și Academia în sine sunt instituții bugetare, în care fondurile sunt și vor fi repartizate centralizat, de la bugetul de stat, după criteriile care nu sunt totdeauna foarte transparente dar, în fapt, urmăresc

doar să acopere salariile schemei de personal. În acest punct ar trebui să intervină o schimbare majoră, ar trebui să ne restructurăm, ca să spunem așa, și să devenim mai exigenți. Altfel, vom perpetua aceeași situație, adică se vor repartiza fondurile pe alte criterii decât cele care ar trebui să fie corecte, mai precis, pentru a finanța o schemă de personal. Normal ar trebui ca dumneavoastră sau orice persoană calificată, cu rezultate anterioare certe, să poată face un proiect în care să spună: „Pentru acest proiect am nevoie de cutare, cutare și cutare”. Și ar trebui să fie finanțat. De unde? De la cei care nu produc nimic.

E.M.: *Am făcut o asemenea propunere, pentru înființarea unui colectiv de limbă literară și filologie veche la Institutul Philippide și propunerea mi-a fost refuzată. Acesta a fost unul din motivele pentru care a trebuit să renunț la «Cratylus», un proiect POSDRU gata câștigat, focalizat tocmai pe editarea de texte vechi.*

V.B.: Da, îmi amintesc... În principiu, asta ar trebui să fie procedura: „Iată proiectul! Iată argumentele că pot să-l fac, vă rog să mi-l aprobați sau să îl respingeți cu argumente!”

„Nu sunt de acord că nu sunt fonduri la Academie!”

E.M.: *Acest proiect de editare a Bibliei, care s-a încheiat acum la Universitate, ar fi putut fi făcut într-un institut de sub auspiciile Academiei. Am încercat și acest lucru la momentul potrivit, dar mi s-a răspuns ceva de tipul: Nu sunt fonduri! Dacă doriți, faceți proiectul fără finanțare. Da, am spus eu, de acord, îl voi face, dar tinerii potențiali colaboratori au nevoie și de mijloace de trai. Și am primit răspunsul: Tinerii să lucreze pentru afirmare! Universitatea a găsit însă fonduri pentru a finaliza acest proiect de mare suprafață și de mare prestigiu. Spre cinstea conducerii de atunci a Universității.*

V.B.: Nu sunt de acord că nu sunt fonduri la Academie! V-am spus! În multe institute sunt cercetători care nu produc nimic. Din cei 2400 de cercetători din Academie, și trebuie să o spunem cu regret, foarte mulți nu fac nimic, sau nu este vizibil ceea ce fac. Nu publică nimic în reviste internaționale sau interne de prestigiu, nu realizează sinteze importante, nu accesează granturi de cercetare. Așadar, fondu-

rile mai pot fi și mutate de la un institut la altul. Înțelegeți?

E.M.: Da, înțeleg!

Domnule profesor, ne apropiem de sfârșitul convorbirii noastre. Vă propun acum să ne oprim cu un fel de încheiere a buclei, a ciclului convorbirilor noastre. Nu prea ați fost de acord cu mine, la început, când am folosit puțin cam inadecvat metafora statuii din posteritate. Să reluăm tema în termeni mai blânzi. Dorința aceasta de a fi sigur de reputația ta și după moarte era un sentiment foarte acut la greci și la romani. Reputația după moarte, gloria postumă, era mai importantă pentru mulți decât averea sau onorurile din timpul vieții. Noi modernii, poate că și din lipsa sau diminuarea sentimentului transcendentului, manifestăm un fel de indiferență față de reputația noastră postumă. Un prieten de-al meu foarte bun, și coleg al dumneavoastră la Academia Română, profesorul Michael Metzeltin de la Viena, cunoscutul romanist, un om de mare delicatețe sufletească, îmi spunea odată: Nu mă interesează ce se întâmplă cu cadavrul meu după moarte! Formularea aceasta brutală m-a șocat, așa că i-am replicat: Bine, nu te interesează corpul tău neînsuflețit, dar măcar ce se va întâmpla cu imaginea ta în viitor te interesează? El mi-a răspuns, din nou, scurt: Este o temă care nu mă interesează! Sunt cuvintele unui reputat învățat, dar care se declară sceptic și agnostic, mai mult, un ateu. Eu îmi mențin însă convingerea că nu trebuie să ne fie chiar indiferent ce imagine lăsăm după noi și dacă cineva ne va cultiva sau nu memoria. Fac uneori un mic test, un micro-experiment cu studenții mei, întrebându-i: Ați auzit de domnul Mălcome? Nu. Dar de domnul Todosia? Nu. Ei bine, aflați că aceștia au fost rectori ai universității noastre. Sunt sigur că de dumneavoastră, domnule profesor Viorel Barbu, când va întreba cineva acest lucru, lumea își va aduce aminte că ați fost rector, dar numai pentru că ați fost și altceva decât numai rector, adică un simplu funcționar.

V.B.: Da, nu știu ce să vă spun. Nu m-am gândit niciodată la posteritate și la imaginea pe care o vor avea urmașii despre mine. Vedeți, am să spun ceva mai îndrăzneț referitor la această temă. Cred că persoanele credincioase au alte puncte de vedere față de cele necredincioase. Cred că acestea din urmă țin, într-adevăr, la această posteritate.

„Evident că ne interesează reputația noastră postumă...”

E.M.: *Reputația...*

V.B.: Da, o reputație care nu provine neapărat din operă, pentru că poate să provină și din altceva. Da, evident că ne interesează reputația noastră postumă.

E.M.: *Vom supraviețui cumva, dacă am făcut realmente ceva pentru ei, mai întâi prin elevii noștri, cred.*

V.B.: Așa este.

E.M.: *Alexandru Philippide a rămas o referință științifică și etică mai ales prin elevii lui, care ne-au transmis, de la o generație la alta, acest respect postum, nu?*

E.M.: Același lucru este valabil și la noi, în matematică. Sunt și au fost matematicieni excepționali la Iași, și nu numai la Iași, care practic au intrat în uitare.

E.M.: *Numele unora dintre ei se află pe un șild, pe ușa de intrare într-o sală de curs sau de seminar, alții au un bust într-unul din parcurile din jurul Universității...*

V.B.: Da, dar de unii a uitat lumea de tot! Da, este important să ai elevi, continuatori. Matematicianul Alexandru Myller, de exemplu, este foarte cunoscut în posteritate, nu numai pentru că a înființat Seminarul Matematic, care a fost o operă de pionierat atunci, pe vremea sa, și a rămas un model de organizare și eficiență. Myller înființa deci un seminar de tip german pe sol românesc. Nu exista pe atunci așa ceva nici la București, nici în altă parte, cred că nici la Cluj, care era pe vremea aceea o universitate maghiară. Este un caz fericit. Dar sunt alții, care au trecut în uitare pentru că opera lor a trecut în uitare, neavând elevi care să o continue. În științele exacte, în general, și în matematică, în particular, contribuția originală este menționată cu numele autorului o perioadă de timp, după care se reține doar inspirația de bază din acea operă, care este preluată sau folosită ca și cum ar fi anonimă. Nimeni nu se mai întoarce la tot pasul înapoi, la conceptele și la lucrările originale sau fondatoare. Autorii sunt doar amintiți formal la bibliografie, iar câteodată nici nu mai sunt menționați. Prin urmare, pentru noi, matematicienii, este foarte important ceea ce ați spus dumneavoastră; su-

prăvățuirea prin elevi, pentru că elevii sunt cei care perpetuează într-adevăr memoria noastră și, mai ales, continuă și dezvoltă argumentele noastre de cercetare. Mă gândesc însă din nou la nedreptatea care li se face acelor persoane deosebite, cercetători eminenți care, neavând elevi, intră în uitare. Nu mă feresc acum să dau exemplul unuia dintre marii profesori ai matematicii din Iași, căruia nu-i dau numele, dar a fost realmente un monument, din toate punctele de vedere, un profesor excepțional căruia toți cei care l-au cunoscut sau i-au fost studenți îi poartă un adevărat cult. Lumea însă nu-i mai citează lucrările, deși, în timpul vieții active, a produs rezultate de excepție. Deși a influențat multă lume, nu l-a continuat, practic, nimeni. Iată cum, nemaifiind continuat, un profesor eminent intră cumva în uitare și e păcat, mare păcat. De aceea este foarte important să crești elevi, este important nu numai pentru ei, dar chiar și pentru tine, dacă ții într-adevăr la posteritatea ta. Și mai trebuie ceva, poate am mai discutat acest lucru. Ce înseamnă să te ocupi de elevii tăi? Ei mai trebuie și ajutați. Vedeți, nu este destul să preiei un student capabil la doctorat, mai trebuie și să-l îndrumi, să-l ajuți să își facă o lucrare și să-și găsească propriul drum în cercetare. Bun, termină lucrarea și, mai departe? Trebuie să te interesezi apoi de dânsul, să îl ajuți să își înceapă o carieră. Cred că obiceiul acesta (l-am văzut și în Germania și în altă parte), ar trebui să îl luăm și noi. Este bine ca elementele foarte dotate să fie în continuare ajutate și îndrumate. În concluzie, în lumea aceasta a noastră, acum, ca și în trecut și poate și în viitor, trebuie să-l ajuți pe ucenic să-și găsească o poziție. A îndruma un discipol înseamnă că trebuie să-l iei ca student începător și să-l îndrumi până își găsește o poziție și devine cercetător format.

„Pentru un conducător de doctorat, în momentul de față, răspunderea nu încetează în momentul în care discipolului i se dă diploma...”

E.M.: Domnule profesor, când am vorbit despre Coșeriu v-am relatat ce spun elevii lui despre cât de autoritar era, dar nu am spus tot adevărul. Ceea ce ați propus dumneavoastră înainte își găsește o bună ilustrare în ceea ce urmează să spun. Am avut prilejul, de-a lungul

anilor, să stau de vorbă direct sau să corespundez cu mulți dintre discipolii lui Coșeriu: Wolf Dietrich, Jürgen Trabant, Rudolf Windisch, Harald Weydt, Jorg Albrecht, Günter Narr, Donatella di Cesare, Ana Agud, Johannes Kabatek ș.a. Unii dintre ei, aflați acum ei înșiși către sfârșitul unei strălucite cariere universitare, mi-au dat diferite detalii anecdotice legate de cât de mult „se bătea” profesorul lor pentru „a-și aranja” cât mai bine discipolii. Când apărea pe undeva un post de profesor scos la concurs, Coșeriu pune mâna pe telefon și îl suna direct pe vreun responsabil administrativ, un rector sau un ministru de land, după cum era cazul și le spunea cam așa: Vedeți că aveți un concurs la departamentul de romanistică, germanistică, lingvistică generală etc., iar între cei 60-70 de candidați să știți că cel mai bun este candidatul X, care mi-a fost elev. Îi contacta apoi pe membrii comisiei, dacă îi cunoștea și le ținea aceeași pledoarie. Știind cât de sensibile sunt mediile academice la astfel de lucruri, ne dăm seama că intervenția nu era deloc privită ca o „pilă” în sensul de pe la noi, ci ca o legitimă preocupare a magistrului de a-și promova discipolii. Prietenul meu Michael Metzeltin, care nu a fost elevul lui Coșeriu, când i-am relatat acest aspect mi-a obiectat că, parafrazez: „Păi bine, lui Coșeriu îi era ușor să intervină cu succes, deoarece era prieten cu mai toți cei de vârsta lui sau mai bătrâni decât el, cu von Wartburg, Gerhard Rohlfs, Ernst Robert Curtius, Leo Weisgerber, Amado Alonso, Leiv Flydal, Mario Wandruszka, Giuliano Bonfante, G. Meier, W. Th. Elwert, Bernard Pottier și atâtea alții. Mulți se cam temeau apoi de gura lui!” Mai mult decât o obiecție, eu văd aici un omagiu implicit! A te bucura de respectul comilitonilor, al colegilor de generație este mai degrabă un merit decât o slăbiciune. De altfel, el însuși, Michael Metzeltin, și-a sprijinit constant discipolii!

V.B.: Da, și eu consider la fel. Pentru un conducător de doctorat, în momentul de față, răspunderea nu încetează în momentul în care discipolului i se dă diploma. Și de asta și spuneam că, probabil, singura metodă potrivită rămâne aceea de a-i căuta jos, la bază, pe studenții dotați și de a-i sprijini până îi vezi instalați pe o poziție potrivită.

E.M.: Sprijinul direct și constant pe care îl acordăm discipolilor noștri nu este și el o formă de cultivare a tradiției căreia simțim că îi aparținem? Căci ce este tradiția în fond dacă nu acest sol comun, pe care încercăm să-l cultivăm, al înaintașilor noștri și al nostru, în speran-

ța că vom avea și noi un locșor în acest cadru, fără de care, poate, nu am supraviețui..

V.B.: De fapt, dacă revenim la metafora propusă de dumneavoastră la început, aceasta este adevărata și singura statuie pe care o vom avea. E o statuie săpată în memoria urmașilor și care se lustruiește probabil încă din cursul vieții dacă...

E.M.: *Vom fi demni de memoria urmașilor!*

V.B.: Da, în memoria lor, da, în fine... Aș face aici o glumă, dacă tot ne apropiem de încheierea convorbirii. Personajele sunt Moisil și Pompeiu. Grigore Moisil a fost un reputat matematician, dar și un om de mare spontaneitate, cu mult umor. În jurul lui abundă anecdotică. Chiar aici pe sală este statuia, un bust, a unui mare matematician român, Dimitrie Pompeiu, doctor de la Sorbona la începutul secolului trecut. A predat vreo câțiva ani la Iași, pe urmă s-a dus la București. A murit deja de multă vreme, prin 1954, dar chestiunea rămâne, în fine, la ordinea zilei. A fost sărbătorit în public, nu mai știu dacă la 70 sau la 75 de ani. Fiind de față, Grigore Moisil l-a ajutat să intre pe scenă, l-a luat de braț, sprijinindu-l cu respect și deferință, în fine! Pompeiu a zis: „Lasă-mă, dragă, că pot să merg și singur!”. Moisil ar fi răspuns, în mod memorabil: „Lăsați, domnule profesor, să învețe și tinerii așa cum trebuie să se poarte cu seniorii!”

E.M.: *Excelent! Instructivă anecdotă!*

CONVORBIREA A V-A

„Am înțeles că lingvistica adevărată este cu totul altceva și mult mai mult decât simpla „grămăriceală” repetitivă...”

EUGEN MUNTEANU: Stimate domnule profesor, v-ați exprimat dorința ca, într-o ultimă întâlnire, să schimbăm rolurile, dumneavoastră fiind cel care formulează întrebările. Voi încerca să răspund cât mai precis și mai succint la întrebările dumneavoastră.

VIOREL BARBU: *V-aș întreba mai întâi cum ați ales să deveniți lingvist. Ca filolog, nu ați fost tentat de istoria, de teoria sau de critica literară?*

E.M.: Nu numai că am fost tentat, dar am și practicat, în prima parte a activității mele publicistice, ceea ce numim indistinct, cu o formulă cam ambiguă, critica și istoria literară. Teza mea de licență, pe care am și publicat-o integral, imediat, în Anuarul Institutului de Lingvistică, Istorie literară și Folclor (vechiul nume al Institutului „Philippide” de astăzi), a avut ca temă reflectarea scindării conștiinței europene moderne în poezia Eminescu. Am publicat, în acea epocă, eseuri literare, am practicat și cronica literară, în revistele ieșene de atunci, mai ales „Opinia studentescă” și „Dialog”. Mă conformam astfel, instinctiv, unei prejudecăți, larg răspândite și astăzi în mediile noastre, chiar și printre studenți, aceea că discursul meta-literar (critica, eseistica, istoria literară etc.) reprezintă cumva etajul „mai nobil” al filologiei, pe când lingvistica, văzută global ca o descriere plictisitoare a faptelor de limbă („gramatică”), este lipsită de atractivitate și trebuie lăsată pe seama colegilor mai puțin dotați, eventual și lipsiți de talent literar. Că această perspectivă era, pe cât de nedreaptă pe atât de păguboasă, mi-am dat seama la sfârșitul studiilor când, prin lecturi, am înțeles că lingvistica adevărată este cu totul altceva și mult mai mult decât simpla „grămăriceală” repetitivă cu care ne chinuiau unii dintre profesori, reluând, la un nivel superior, un tip de descriere a limbii cu care fusesem deja obișnuiți din școală

primară! Eram deci, pe la 25 de ani, când devenisem și cercetător la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” (numit pe atunci Centrul de Lingvistică, Istorie literară și Folclor al Universității), în căutarea unei formule integratoare, care să fundamenteze științific și filosofic interpretarea faptelor de limbă și a textelor literare, în calitatea lor esențială de produse ale creativității umane. Structuralismul clasic, atât cât îl cunoșteam, intuiționismul criticii literare tradiționale de tip călinescian, stilistica, poetica și retorica literară, risipite în fel de fel de doctrine care nu reușeau să se coaguleze într-un meta-discurs coerent și convingător, reprezentau domeniile de lectură predilectă în acea epocă a tuturor indeciziilor.

Eram, așadar, în căutarea unei modalități de a practica filologia într-o manieră inclusivă, totalizatoare și sintetică. În acest moment au intervenit acele „întâlniri providențiale”, pe care ajungem să le evaluăm ulterior drept decisive pentru destinul nostru. Este vorba mai întâi de apropierea umană de Gheorghe Ivănescu, pe care am ajuns să îl consider magistrul meu și modelul de învățat cu care mi-ar fi plăcut să semăn. Entuziasmul pentru cunoaștere, încrederea în vocația proprie, dăruirea totală pe altarul științei, altruismul și spiritul de auto-sacrificiu, intoleranța (zgomotoasă!) la orice formă de impostură au fost doar câteva dintre trăsăturile caracterologice care mă fascinau și mă atrăgeau la Ivănescu. În aceeași epocă, la îndemnul profesorului Dumitru Irimia, am citit, în limba italiană, primele texte teoretice de Eugeniu Coșeriu (celebrele „sette studi”), care mi-au deschis brusc o perspectivă cu totul nouă asupra științei lingvisticii, o știință deopotrivă speculativă și empirică, perfect autonomă dar cu deschideri oportune către filosofie, sociologie, istorie, hermeneutică. Lectura atentă a operelor principale ale acestor doi magiștri ai mei (*Problemele capitale ale vechii române literare* și *Istoria limbii române* de Ivănescu, și *Determination y entorno, Sincronía, diacronía y historia, Systema, norma y habla* de Eugeniu Coșeriu) m-au convins că acesta este drumul pe care aș dori să o apuc și eu. Am preluat apoi, de la Ivănescu, dar și de la elevii de-ai lui și profesori ai mei (Vasile Arvinte, Al. Andriescu, Dumitru Irimia, Ștefan Giosu, N.A. Ursu și alții) ceea ce ei numeau „spiritul Școlii lingvistice ieșene” întemeiate de A. Philippide, figură legendară a Universității noastre, față de care elevii lui, un Gh. Ivănescu, un Iorgu Iordan,

un Haralamb Mihăescu, nutreau un veritabil cult. Modelul Philippide în lingvistică înseamnă prevalența explicației istorice în înțelegerea faptelor de limbă, erudiție și tendința documentării exhaustive, dar și imaginație teoretică, dublată de spirit critic și autocritic. La orientarea mea către lingvistică, spre o lingvistică, îmi place să cred, deschisă către toate zărilor, au mai contribuit, desigur și faptul că la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” am fost primit la colectivul de lexicografie. Inițierea și exersarea mea la redactarea dicționarului academic al limbii române (DLR) reprezintă și acestea factori importanți în formarea mea. Nu cred că există o cale mai sigură spre a pătrunde în intimitatea dinamicii unei limbi decât exercițiul lexicografic!

În fine, cooptarea mea de către profesorii Paul Miron și Vasile Arvinte, încă din 1983, în proiectele lor comune, *Dicționarul Tiktin* și apoi *Monumenta linguae Dacoromanorum* a adăugat componenta strict filologică a parcursului meu profesional, pregătind deschiderea ulterioară către studiile biblice. Lingvist în toată puterea cuvântului sau cu acte în regulă am devenit, se poate spune, în 1991, când profesorul Al. Andriescu m-a chemat la Catedra de Limbă Română, oferindu-mi la început o parte din cursul său de istoria limbii literare, curs al cărui titular am devenit ulterior, întregit apoi de cursul de lingvistică generală.

V.B.: *Ce a însemnat pentru formarea dumneavoastră mediul academic german?*

„Fără cunoașterea limbilor latină, greacă și germană nu prea se poate face filologie de performanță...”

E.M.: Vă mulțumesc, domnule profesor, pentru această întrebare, care mă bucură, pentru că o consider un semn că lumea mă percepe drept un germanofil, ceea ce mă onorează. În plus, întrebarea dumneavoastră îmi dă prilejul de a încerca să clarific puțin relațiile speciale pe care le am cu limba și cu cultura germane. Am dobândit încă din adolescență convingerea, pe care încerc să o transmit și discipolilor mei, că fără cunoașterea limbilor latină, greacă și germană nu prea se poate face filologie de performanță. În școală și la liceu, potrivit modei și obiceiurilor curente, nu am luat contact cu limba germană, limbile care

mi-au fost impuse de împrejurări fiind rusa și engleza. Am devenit încă de foarte devreme conștient de faptul că viitoarea mea profesie va avea legătură cu limbile, cu cititul și scrisul cărților. Așa încât, atunci când mi s-a ivit prilejul, am început să învăț singur, sistematic, și celelalte limbi europene importante, germana, franceza, italiana și spaniola. Pe la începutul anilor '70, televiziunea națională oferea excelente lecții de limbi străine, predate zilnic la televizor de lectori cu bună calificare și cu bună metodă. Cu caietul în față și cu creionul în mână, doi-trei ani de zile, la vârsta de 15-16 ani, am urmat cu asiduitate aceste cursuri. Ca orice român obișnuit, împărtășeam și eu prejudecata că germana este o limbă mult prea dificilă pentru a merita efortul de a fi învățată. Atenția asupra germanei ca limbă a unei mari culturi mi-a fost atrasă de descoperirea, încă din anul I de liceu, a lui Constantin Noica, care începuse să publice regulat, după anii de reclusiune și de exil intern, săptămână de săptămână, în „România literară”, admirabilele sale articole despre specificul limbii române, articole care vor constitui materia viitoarelor cărți *Creație și frumos în cultura românească* și *Rostirea filosofică românească*, cărți care au marcat profund o bună parte a tineretului studios al acelei epoci. Mă atrăgea foarte mult programul de studiu propus de Noica acelor tineri care doreau să facă performanță în „cultura mare”, cum spunea el. În acest program figura recomandarea ca, pe lângă limbile clasice, un tânăr silitor să învețe neapărat și germana. Devenit student la Iași, am constatat apoi că cei mai buni dintre profesorii mei, lingviștii Gheorghe Ivănescu și Vasile Arvinte, precum și rivalul lor, tânărul pe atunci și inimosul profesor de literatură comparată Ioan Constantinescu, erau germanofoni și germanofili. Am mai constatat că tradiția germanofonă are la Iași adânci rădăcini, începând cu Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu, Mihai Eminescu, Petre P. Carp, Alexandru Lambrior, H. Tiktin, Alexandru Philippide sau Iorgu Iordan, ca să nu mai vorbim de atâția juriști, fizicieni, chimiști etc.; cei mai mulți dintre intelectualii de vârf ai Iașilor fuseseră germanofoni. O mare stimă și-a câștigat în ochii mei tânărul profesor de literatură Mihai Drăgan, temut polemist și critic literar de autoritate, mort din păcate prea devreme, atunci când, la cursul despre marii clasici, al cărui titular era, ne-a spus de la catedră studenților, cu umor și autoironie, că el, Mihai Drăgan, nu ar trebui să aibă dreptul să îi predea pe Maiorescu și Eminescu, ca unul

care nu cunoaște limba germană! Asta într-o țară, într-o epocă și într-o Universitate unde predau pe Aristotel și pe Platon „profesori” care nu știau limba greacă, pe Leibniz și Descartes unii care nu aveau habar de latină sau franceză, pe Kant, Hegel sau Heidegger unii care nu știau o boabă de limbă germană!

Că a sosit momentul ca limba germană să nu mai aibă secrete pentru mine am hotărât atunci când, începând să mă ocup sistematic cu semiologia augustiniană, am dat peste *Geschichte der Sprachphilosophie* a lui Eugeniu Coșeriu și peste lucrările de istoria semanticii în Evul Mediu și Scolastică scrise în limba germană de reputatul învățat danez Jan Pinborg. Am convins atunci trei colegi de la Institut (Gheorghe Hrimiuc, Ioan Oprea și Victor Durnea) să constituim împreună o grupă de studiu și am angajat pe doi dintre cei mai pricepuți colegi de la catedra de germană pentru lecții private intensive. În anul următor am avut din nou noroc, m-am înscris la cursurile postuniversitare de germană, un fel de masterat, pe care Universitatea le oferea gratuit angajaților săi. A venit apoi revoluția de la 1989, bursele de studii în Germania (Freiburg, Jena, Münster, Heidelberg), stagiile lungi ca lector și Gastwissenschaftler la Jena și apoi Gastprofessor la Viena, vreme de peste șase ani puse cap la cap, au întregit lungul proces al apropierii mele de limba germană, așa încât astăzi să pot declara că sunt fericit că mă simt acasă în limba lui Luther, a lui Goethe și a lui Gadamer. Pe lângă traducerile comentate ale unor texte importante din limba germană pe care le-am publicat până acum (Iacob Grimm, Wilhelm von Humboldt, Eugeniu Coșeriu, Hans-Georg Gadamer), mai am câteva proiecte în această direcție, traduceri din Herder, Hamann, Gadamer și Coșeriu, o amplă antologie a poeziei germane...

Încercând acum să răspund direct la întrebarea dumneavoastră, declar că mediul academic german a jucat un rol foarte important în definitivarea pregătirii mele ca filolog, profesor și om de cultură. Sunt un mare admirator al măreței culturi germane, al muzicii (pe podiumul ideal primele 4-5 locuri sunt ocupate în muzică de germani!), al filosofiei și al științei, al literaturii germane, poezia, romanul, dramaturgia... În plus, în ceea ce mă privește, am optat definitiv pentru modelul universității germane, sintetizat de celebra formulă a lui Humboldt („Forschung und Lehre”, cercetare și predare), prin care Universitatea este instituită ca

locul de predilecție în care învățarea, transmiterea cunoștințelor, succed cercetării și creației științifice și nu le preced! Cu ale cuvinte, cred cu tărie că profesorul universitar este în primul rând un om de știință și că doar în virtutea meritelor sale în progresul cunoașterii sau al creației culturale poate deveni educator și model pentru alții. Permiteți-mi să vă relatez, în acest context, un amănunt amuzant. Declarații germanofile ca cele de mai sus sunt privite cu reținere de prietenii mei germani, căci exprimarea liberă a sentimentelor patriotice este (încă) inactuală în Germania. Unul dintre prietenii mei germani mi-a spus, mai în glumă, mai în serios, că eu par să fiu un... patriot german „mai patriot” decât cei mai mulți dintre germanii de origine! Gluma amicului m-a măgulit nespus! Și încă ceva: studii serioase în domeniile în care m-am specializat (istoria ideilor lingvistice, filosofia limbajului, semantică, onomastică, biblică, studii clasice) sunt greu de imaginat fără accesul direct la literatura de specialitate produsă și publicată în limba germană.

V.B.: *Ce rol joacă în cercetările dumneavoastră mijloacele electronice de prelucrare a datelor? Ați fost vreodată interesat de lingvistica matematică?*

„Sunt însă un utilizator convins al tehnicilor și instrumentelor specifice pe care informatica le pune la dispoziția filologilor...”

E.M. Apariția, pe la începutul anilor '80, a celor două cărți ale lui Solomon Marcus, *Lingvistica matematică* și *Poetica matematică*, mi-au trezit pe loc interesul prin ineditul și noutatea lor. Fusesem la școală destul de silitor la matematică (mai ales la geometrie și trigonometrie) ca să pot înțelege cele două cărți. Pe de altă parte, mă intriga și ceea ce îmi părea o dublă înzestrare spirituală la Ion Barbu (Dan Barbilian), cea de poet și cea de matematician. Mărturisesc însă că, oricât m-am străduit să găsesc o cale de legătură între ceea ce propunea Solomon Marcus în cărțile sale și preocupările mele, nu am reușit. Mai mult, am dobândit vaga impresie, pe care nu am simțit tentația să o fundamentez argumentativ, că, cel puțin în „poetica matematică”, Solomon Marcus nu reușea să spună decât mari banalități, drapate în veșmintele prestigioase ale matematicii!

Cu totul altele sunt raporturile mele cu lumea informaticii! Mă interesează lingvistica computațională și lingvistica corpusurilor, m-am informat temeinic în aceste direcții, dar mărturisesc că, în ciuda eforturilor amicale ale profesorului Dan Cristea de a mă atrage și a mă implica mai mult în sferile sale de predilecție, nu am reușit să depășesc nivelul unui amator avizat. Un motiv poate fi și vârsta la care am ajuns și încheierea procesului de formație pe care am atins-o atunci când explozia informaticii tocmai se producea. Sunt însă un utilizator convins al tehnicilor și instrumentelor specifice pe care informatica le pune la dispoziția filologilor. Încă înainte de 1989, în cadrul proiectului *Monumenta linguae Dacoromanorum*, fuseseră cooptați colegi informaticieni de la recent înființatul pe atunci centru de inteligență artificială al Universității, indicele exhaustiv de cuvinte și forme al ediției *Bibliei de la București* fiind, se pare, o premieră absolută în știința românească, înscriindu-se, deopotrivă, între primele încercări de acest fel din lume. Apreciez de asemenea, și mă folosesc din plin de ele, bazele de date create de diferite grupuri de cercetare.

V.B.: *Cum apreciați opera lingviștilor români de astăzi? Sunt ei în domeniile lingvisticii generale sau ca romaniști ori, după caz, slaviști, germaniști, clasiști etc. la nivelul colegilor europeni? Sunt citate lucrările lor de către cercetători străini importanți? Ar trebui ei să publice cu precădere în revistele științifice de prestigiu din străinătate sau sunt suficiente publicațiile românești?*

„O școală în știință înseamnă identificarea unui domeniu sau a unui câmp de cercetare nou, inventarea unei teorii sau a unor metode inedite și de mare relevanță...”

E.M.: În cadrul prestigioasei edituri De Gruyter, coordonez, de câțiva ani, alături de prietenul meu, profesorul Wolfgang Dahmen de la Universitatea din Jena, un masiv volum colectiv, de tip enciclopedic, dedicat problematicii limbii române, dintr-o amplă serie de peste 50 de volume, unele cu caracter tematic, altele cu caracter monografic, dedicate reflectării stadiului actual al cunoașterii în domeniul romanisticii. Am avut cu această ocazie onoranta și dificila sarcină de a alcătui colectivul

redacțional, apelând astfel la aproximativ 25 de lingviști români din toate generațiile, mai ales la specialiști mai tineri, unii chiar în curs de formare. Pot deci spune că, dincolo de experiența mea generală, am o cunoaștere destul de bună a realizărilor și lacunelor lingvisticii practicate în universitățile și institutele de cercetare din România. Voi încerca să răspund la întrebarea dumneavoastră, formulând câteva aprecieri de ordin general și reprimându-mi tentația de a fi excesiv de critic și de subiectiv. Aș spune mai întâi că împărtășesc opinia dumneavoastră, pe care ați exprimat-o cu diferite ocazii, inclusiv în cursul convorbirilor noastre, că nu putem vorbi, practic, în nici o știință particulară, atât din domeniul umanioarelor, cât și al științelor naturii sau în filosofie, de vreo „școală românească”, în sensul cel mai deplin, mai precis și mai responsabil al acestei expresii, ci doar de realizări românești individuale remarcabile, uneori excelente. O școală în știință înseamnă identificarea unui domeniu sau a unui câmp de cercetare nou, inventarea unei teorii sau a unor metode inedite și de mare relevanță, recunoscute și omologate de asemenea în plan universal. O școală în știință mai înseamnă și un efort colectiv al unui grup consistent de specialiști, aparținând, eventual, mai multor generații succesive. Desigur, vorbim mereu de „școlile de lingvistică” de la Iași, București și Cluj, gândindu-ne la moștenirea lăsată de marii noștri înaintași, fondatori ai lingvisticii moderne, un Alexandru Philippide, un Ovid Densusianu sau un Sextil Pușcariu, la Iași, București, respectiv la Cluj și de urmașii lor direcți, propriii noștri profesori. Facem acest lucru în mod aproape instinctiv, conștienți de necesitatea de a ne raporta la o tradiție care să ne legitimeze. Suntem însă deopotrivă conștienți că, din punctul de vedere al clasificărilor general admise de epistemologie și de istoria științelor, personalitățile numite mai sus, întemeietorii lingvisticii moderne în România, și-au însușit, prin studii la sursă, în mari universități europene, doctrina neogramatică, orientare teoretică în care se pune accentul pe evaluarea și interpretarea istorică a faptelor de limbă. Marele lor merit este acela de a fi aplicat cu mare eficiență, ei înșiși, apoi elevii lor, principiile Școlii neogramatice la realitățile specifice ale istoriei limbii române. S-a atins astfel un foarte bun nivel al cunoașterii științifice a limbii române, așa încât putem aprecia că, într-un mod absolut firesc, românistica s-a impus ca „regină” a filologiei și lingvisticii românești.

Lucrările cu caracter fundamental (sinteze, istorii, dicționare, atlase etc.) de istoria limbii române și a dialectelor ei, de dialectologie și de geografie lingvistică, de fonetică, gramatică și lexicologie, elaborate pe parcursul ultimei sute de ani, de cele trei generații care s-au succedat, constituie deopotrivă referința în plan universal a disciplinei noastre. Pe urmele întemeietorilor numiți mai sus, singuri sau în fruntea unor colective de cercetare, contribuții de excepție au adus învățați precum George Giulea, I.A. Candrea, Nicolae Drăganu, Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti, Alexandru Graur, Gheorghe Ivănescu, Haralamb Mihăescu, Emil Petrovici, Sever Pop, ca să îi numim pe câțiva dintre cei mai proeminenți din cea de-a doua generație. Urmează apoi ceea ce s-ar putea numi „generația de aur” a românisticii românești, bogată în personalități de excepție. Desfășurându-și activitatea creatoare în ultimele 3-4 decenii ale perioadei comuniste, fie la catedrele de specialitate ale celor patru mari universități ale țării, Iași, București, Cluj și Timișoara, fie în institutele de filologie ale Academiei din aceleași patru mari centre culturale ale țării, membrii acestei generații au contribuit masiv și decisiv la finalizarea, în linii mari, ale proiectelor de anvergură națională ale filologiei românești: marile dicționare, în special dicționarul-tezaur (DLR), atlasele lingvistice pe regiuni, gramatica limbii române, toponimia românească, istoria limbii române, dicționare bilingve de mari dimensiuni ale principalelor limbi europene etc. Aparțin acestei generații filologi și lingviști precum Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Andrei Avram, Mioara Avram, Angela Bidu-Vrânceanu, Gheorghe Bolocan, Mircea Borcilă, Grigore Brâncuș, Gheorghe Bulgăr, Matilda Caragiu-Marioțeanu, Boris Cazacu, Gheorghe Chivu, Alexandru Ciorănescu, Ion Coteanu, Florica Dimitrescu, Cornel Dimitriu, Vladimir Drimba, Iancu Fișer, Constantin Frâncu, Vasile Frățilă, Dorin Gămulescu, Ion Gheție, Ștefan Giosu, Valeria Guțu-Romalo, Theodor Hristea, Maria Iliescu, Dumitru Irimia, Gavril Istrate, Francisc Király, Dumitru Macrea, Mihaela Mancaș, Maria Manoliu-Manea, Alexandru Mareș, Ion Mării, Paul Miclău, Gheorghe Mihăilă, Dragoș Moldovanu, Ștefan Munteanu, Alexandru Niculescu, Ioana Oancea, Viorica Pamfil, Gabriela Pană Dindelegan, Ioan Pătruț, Cicerone Poghirc, Ion I. Russu, Marius Sala, Nicolae Saramandu, Mircea Seche, Luiza Seche, Lidia Sfirlea, Tatiana Slama-Cazacu, Elena Slave, Dan Slușanschi, Vasile Șerban, Flora Șuteu, Ecaterina Teodo-

rescu, Romulus Todoran, Gheorghe Tohăneanu, Adrian Turculeț, Vasile Țâra, Gabriel Țepelea, Emanuel Vasiliu, Arifton Vraciu, Lucia Wald; alcătuită pe baza memoriei proprii, lista de mai sus este, desigur, incompletă.

**„Ca lingvist, eu am adoptat, definitiv și în întregime,
ideile teoretice ale lui Coșeriu...”**

Un caz cu totul special îl reprezintă Eugeniu Coșeriu (sau Eugenio Coseriu, variantă a numelui său cunoscută în afara României). De origine română, născut în Basarabia și cu studiile universitare începute la Iași în anii '40 ai secolului trecut, Coșeriu a avut în Occident, mai întâi la Montevideo, apoi la Tübingen, o carieră cu totul excepțională, impunându-se, după aprecierile multora, ca un mare lingvist, probabil cel mai important din ultimele decenii ale secolului al XX-lea. În ce mă privește, am rețineri față de tendința unora de a-l omologa pe Coșeriu drept „lingvist român”. Ca unul care l-am cunoscut, știu că această „anexare” abuzivă nu îi era pe plac, deși, ca persoană, în privința sentimentelor sale celor mai intime, era un înflăcărat patriot, un „naționalist constructiv”, cum îi plăcea să se autodefinească. Nu ar fi însă deloc lipsit de sens ca vasta sa operă de teorie lingvistică, semantică, de romanistică teoretică și aplicată și de filosofia limbajului, scrisă mai ales în limbile spaniolă, germană și italiană, să fie integral tradusă și editată în România. Ar fi acesta un proiect care ar onora, o dată îndeplinit, orice mare Universitate din țară sau Academia Română. Ca lingvist, eu am adoptat, definitiv și în întregime, ideile teoretice ale lui Coșeriu, le aplic în studiile mele și încerc să le transmit studenților, masteranzilor și doctoranzilor mei. Doctrina lingvistică coșeriană reprezintă, în esența ei, o admirabilă sinteză, credibilă și convingătoare la nivel teoretic și aplicabilă în grad înalt la nivelul cercetării practice, o sinteză între energismul humboldtian și structuralismul saussurean, direcții care sunt, în fond, cele două mari căi de dezvoltare ale lingvisticii științifice moderne. Coșeriu a arătat că, departe de a fi contrare, divergente sau paralele, realismul humboldtian, nuanțat prin idei de inspirație fenomenologică, pe de o parte, și formalismul saussurean, pe de altă parte, sunt com-

plementare în descrierea unui model funcțional al limbii, deopotrivă sistemic și dinamic. Aș face, pentru cititorii potențiali ai dialogului nostru, o simplă inventariere a principalelor concepte și distincții ale doctrinei „integraliste” coșeriene, cum a mai fost ea denumită. Trebuie început cu distincția tripartită (de sorginte aristoteliciană) între un nivel universal, cel al limbajului ca atare, calitate intrinsecă oricărei ființe umane, un nivel istoric, cel al limbilor „istorice” ca atare, și un nivel individual, cel al textelor sau actelor de vorbire. Potrivit acestor trei niveluri ale înțelegerii, Coșeriu distinge la nivelul conținutului trei ipostaze, și anume desemnarea (faptul de a desemna sau indica prin semne verbale obiectele și stările de lucruri extraverbale), semnificația (modalitatea, specifică fiecărei limbi istorice, de a „semantiza” realitatea) și sens (felul particular în care se concretizează semnificația dată de limbă în cadrul unui act de vorbire concret). Modelul coșerian se completează prin distingerea a trei nivele ale competenței, și anume competența elocutională (universală), competența idiomatică (a limbii istorice), competența expresivă (a actului de vorbire individual). Se adaugă apoi distincția conceptuală cvadripartită tip, sistem, normă, vorbire. Revoluționară este concepția lui Coșeriu în privința definirii limbajului poetic drept limbaj original, limbajul ca atare, nesupus nici unei restricții, sfera în care creativitatea umană se manifestă plenar. Această concepție, în acord cu felul de a vedea lucrurile învățați și filosofi precum Gianbatista Vico, Wilhelm von Humboldt, Karl Vossler, Benedetto Croce, Martin Heidegger sau Hans-Georg Gadamer, se opune radical atât învățaturii poeticii clasice a mimesis-ului, cât și larg răspânditei concepții împărtășite de către structuraliști aparținând unor diferite orientări, potrivit căreia limbajul poetic se constituie printr-o abatere de la vorbirea obișnuită, de la limba literară sau de la un anumit „degré zero de l'écriture”, după cum s-a exprimat Roland Barthes. După Coșeriu, funcția poetică a limbajului reprezintă pur și simplu limbajul original, lipsit de orice restricții, normări sau codificări dictate de nevoile speciale ale practicii umane (limba standard, limbajele de specialitate etc.). Ideile valoroase ale structuralismului (cum ar fi ideea opoziției funcționale între entitățile lingvistice alcătuind lanțul vorbirii sau definirea raporturilor specifice sistemului lingvistic, sintagmatic și paradigmatic) sunt însă preluate de Coșeriu creativ. Conceptele de sintagmatic și paradigmatic sunt întrebuițate de

el pentru definirea și clasificarea adecvată a structurilor semantice ale limbii (câmp semantic, solidarități lexicale etc.). Extrem de utilă pentru cercetarea lexicologică este distincția coșeriană între lexicul structurabil și cel terminologic, după cum foarte utile sunt principiile sintaxei funcționale propuse de Coșeriu.

Cât privește acum pe lingviști români activi în actualitatea strictă, cei aparținând propriei mele generații și generației mai tinere, a elevilor noștri, mă abțin să fac aprecieri și să menționez nume, deoarece evaluările pot fi incomplete sau nedrepte atâta timp cât activitatea noastră este în curs de desfășurare. Niște aprecieri generale aş putea însă formula. Aș remarca mai întâi persistența unei deficiențe mai vechi a lingvisticii românești, un fel de mimetism facil, manifestat în adoptarea rapidă a ultimelor mode de pe piața ideilor în Occident, așa încât, de multe ori la una și aceeași persoană, decelăm, de-a lungul carierei sale, o perioadă „formalistă”, urmată de una „intertextualistă”, apoi de una „pragmatică”, pentru a se ancora în cele din urmă în „lingvistica cognitivă” sau în „lingvistica computațională”, ultimele dintre mode. Ușurința cu care sunt schimbate orientările teoretice arată prin sine neseriozitatea convingerilor teoretice ale „cercetătorilor” respectivi. Altfel, nu este, desigur, deloc rău să coexiste, în spațiul nostru academic, adepți sau chiar „centre” unde să se cultive doctrine sau orientări teoretice diferite, cu condiția, desigur, a unei asimilări organice și a unei aplicări pe termen lung, corecte și rodnice.

Nu doresc să par sau să fiu calificat drept un paseist, dar țin să formulez și în acest cadru marele meu regret pentru declinul cercetărilor de istoria limbii. Am convingerea, primită de la magistrii mei Gheorghe Ivănescu și Eugeniu Coșeriu, că, fără o bună raportare la perspectiva diacronică, explicația oricărui fapt sau fenomen de limbă (fonetic, gramatical, semantic, textual, stilistic, poetic, pragmatic etc., etc.) este incompletă și nesigură. Dar cum putem cere noilor generații de cercetători lingviști să adopte perspectiva istorică, atâta vreme cât ei nu mai cunosc limbile esențiale pentru înțelegerea dinamicii diacronice a limbii române, latina, greaca și slavona?! Pe discipolii mei direcți îi îndemn să învețe în privat limbile clasice. Unii dintre ei au urmat acest sfat.

**„Mari rețineri față de adoptarea criteriilor de evaluare ISI
sau Hirsch le manifestă cercetătorii din domeniile științelor
umaniste, istoricii, filosofii și, mai ales, filologii...”**

Referitor acum la întrebarea d-voastră directă despre cât de cunoscuți sunt lingviștii și filologii români de diferite discipline (româniști, romaniști, germaniști, slaviști etc.), impresia mea este că suntem prea puțin cunoscuți. Într-un mod oarecum natural, de oarecare vizibilitate se bucură româniștii! La rafturile de „uzuale” cum se numesc publicațiile considerate de maxim interes și de maximă importanță pentru studenți, în bibliotecile câtorva dintre marile universități europene, alături de marile dicționare românești (DLR, DEX) și de atlasele lingvistice, între foarte puținele lucrări de lingvistică ale unor autori români de care îmi amintesc se aflau *Introducerea în lingvistica romanică* de Iorgu Iordan și *Istoria limbii române* de Ovid Densusianu. Cred că între timp situația s-a schimbat mult în bine.

Partea din întrebarea dumneavoastră, domnule profesor, referitoare la publicarea în străinătate, în limbi străine (mai ales engleză) și în reviste de circulație mai largă și cu o cotație superioară (așa-numitele „publicații ISI”) atinge un punct foarte sensibil și foarte actual în dezbaterea din mediile noastre academice. Este vorba, evident, de o chestiune crucială: care este nivelul valoric al produselor activității noastre de cercetare și care ar fi căile și mijloacele cele mai adecvate și mai obiective de evaluare a performanțelor științifice ale unei anumite persoane. În sine, problema nu este nouă, întotdeauna chestiunea valorii înalte și a originalității unei lucrări științifice a fost privită ca de la sine înțeleasă! Ne amintim bine de înaintașii noștri din universități sau de la Academie, ei își publicau cărțile, studiile sau articolele în țară sau în străinătate, în română sau în alte limbi, dar nu așteptau confirmarea sau evaluarea imediată și cuantificată rigid din partea nimănui, persoane sau instituții. Simpla intrare în circuitul științific, receptarea ei critică erau semne suficiente de valoare relativă a unei lucrări științifice. Multiplicarea fără precedent în întreaga lume, ca și la noi în țară, a universităților și a institutelor de cercetare, creșterea bruscă a numărului de cercetători, efecte poate naturale ale globalizării, precum și simplificarea și ieftinirea

masivă a operațiilor tehnice de editare au făcut să crească proporțional și riscurile proliferării diferitelor forme de impostură și fraudă. De aceea, măsurile de prevenire a fraudelor, de filtrare și de evaluare a calității produselor activității de cercetare s-au impus de la sine! Această evaluare colegială permanentă, practică la nivel mondial, a fost acceptată cu mai mare ușurință în mediile universitare americane, unde principiul „publish or perish” funcționează deja de mai multă vreme. La noi, evaluarea pe baza grilei ISI și a indicelui Hirsch (care indică nivelul obiectiv al citărilor unui nume sau ale unui text științific oarecare) a fost acceptată de colegii noștri din domeniile științelor exacte (matematica, informatica, fizica, chimia) și ale științelor naturii sau aplicate (biologia, psihologia, economia, sociologia, medicina, ingineria etc.). Faptul nu trebuie să ne surprindă, dat fiind caracterul universal al acestor științe și nevoia stringentă ca toate descoperirile reale, mici sau mari, certe sau ipotetice, să fie larg și rapid difuzate printre specialiști. Mari rețineri față de adoptarea criteriilor de evaluare ISI sau Hirsch le manifestă cercetătorii din domeniile științelor umaniste, istoricii, filosofii și, mai ales, filologii. Argumentele invocate împotriva adoptării automate și necritice a sistemului de evaluare descris mai sus ar fi următoarele: a) Având în principiu ca obiect de studiu limba, cultura, istoria, mentalitățile, în general realitățile românești și creația culturală a românilor, așadar obiecte de studiu cu un caracter foarte specific și nu universal, logic ar fi ca și criteriile de evaluare să fie adaptate acestor realități. b) Limba română are statutul unei limbi de cultură, perfect articulată, adecvată exprimării celor mai diferite conținuturi intelectuale (arte, științe, tehnică, administrație, politică, biserică etc.) și legitimată de existența unei culturi scrise bogate și diverse, vechi de circa cinci secole, așa încât cultivarea ei ar trebui să reprezinte în continuare o componentă majoră a politicilor lingvistice naționale, dacă se consideră că identitatea națională este o valoare care merită conservată. De altfel, în mai toate țările Europei, inclusiv în unele cu tradiție culturală mai veche și mai prestigioasă decât cea românească, sunt luate măsuri legale de protejare a limbii naționale, inclusiv de stimulare a extinderii întrebuintării acesteia în străinătate. State precum Germania sau Franța, iar mai recent Spania, rezervă sume foarte mari din bugetul de stat pentru acțiuni concrete de promovare în plan mondial a limbilor lor naționale. Nu înseamnă că ești un

nostalgic, un conservator retrograd sau un etnocentrist limitat dacă afirmi că limba română literară (scrisă și exemplară) și, implicit, cultura națională, al cărei suport este, sunt valori pentru a căror salvare nici un efort nu este prea mare! c) Absolutizarea criteriului de evaluare ISI/ Hirsch favorizează disciplinele exacte în dauna științelor culturii sau umaniste, creând disproporții majore în distribuirea fondurilor de cercetare, cum se poate vedea și din procentul foarte mic acordat umanioarelor în cadrul programelor naționale de cercetare, inclusiv în distribuirea fondurilor de cercetare europene.

„Bunurile simbolice nu au produs niciodată și nu produc profit economic...”

În rândul nostru, al filologilor, este larg răspândit un sentiment de frustrare în raport cu ceea ce noi resimțim drept deprecierea culturii naționale, într-un mediu academic în care deciziile sunt luate din ce în ce mai autoritar de „ingineri” incapabili să înțeleagă metabolismul real al creației culturale. Avem nostalgia epocilor revolute din istoria științei, când un Aristotel, un Paracelsus, un Avicenna, un Albertus Magnus, un Leonardo da Vinci, un Newton, erau și se simțeau deopotrivă oameni de știință în domeniile „exacte” (fizică, astronomie, botanică, chimie, geometrie, mineralogie, chimie, medicină etc.), dar și oameni de cultură în sens larg, gânditori, artiști sau chiar poeți. Mulți dintre cei care ne numim oameni de cultură îi vedem pe colegii noștri fizicieni, chimiști sau medici nu doar cantonați între granițele foarte strâmte ale propriei specialități, dar oarecum reticenți, dacă nu și aroganți, când vine vorba de legitimitatea cercetării științifice umaniste. d) Importate și calchiate în cea mai mare parte din sistemul american de evaluare a proiectelor de cercetare și de distribuire a fondurilor, mecanismele de selecție și finanțare a proiectelor create la noi în ultimele două decenii au, pe lângă multe stângăcii și inadvertențe, și mari calități, între acestea sistemul de jurizare „blind”, decizia fiind luată prin însumarea evaluărilor independente formulate de trei experți diferiți, selecții aleatorii și anonimizate, ceea ce asigură o rată acceptabilă a obiectivității. Viciul fundamental, care dezavantajează încă o dată proiectele de cercetare

umanistă, oricât de mare ar fi relevanța lor culturală și națională, este absolutizarea principiului economic: cât costă proiectul respectiv și care sunt beneficiile sau chiar profitul rezultat. Or, știm de multă vreme că bunurile simbolice nu au produs niciodată și nu produc profit economic. Ne gândim la activități de mare suprafață și importanță, cum ar fi cercetarea inscripțiilor și a manuscriselor vechi, realizarea unor serii complete de texte vechi sau a unor serii complete de ediții critice ale marilor autori ai culturii naționale, traducerea și editarea științifică a textelor reprezentative pentru marile culturi ale antichității (sumeriană, babiloniană, egipteană, sanscrită, greacă, latină) sau pentru epoci de mare relevanță culturală (Patristica greacă și latină, Scolastica, Renașterea, Iluminismul etc.). Nu mai vorbim de nevoia permanentă de elaborare a ceea ce numim în mod curent „instrumente de lucru” (dicționare, enciclopedii, atlase etc.). Toate acestea nu se pot realiza decât în colective de cercetare, finanțate corespunzător. Dacă examinăm însă listele cu membrii consiliilor sau comitetelor consultative, sau listele diferitelor **gremii** decizionale din ultimele decenii, vedem cum, în proporție absolut covârșitoare, aceștia vin din sfera „științelor grele”, iar deciziile strategice sunt luate în consecință. Nu am informații precise recente privind cotele de fonduri repartizate diferitelor domenii, dar, în urmă cu câțiva ani, ca membru al unor astfel de gremii, am putut constata că fondurile pentru cercetarea umanistă erau puțin mai mult de 10 procente din total.

**„Neglijarea cultivării culturilor naționale va conduce,
mai devreme sau mai târziu,
la pierderea identităților naționale...”**

Suntem cu toții conștienți de costurile enorme reclamate de cercetări de vârf în medicină, fizică sau chimie (echipamente și aparatură sofisticată și scumpă, laboratoare, substanțe etc.). Suntem de asemenea cu toții conștienți de nevoia vitală de a ne împărtăși din binefacerile unor noi substanțe, tehnologii, echipamente, reclamate de viața socială curentă, sub aspectul ei material. Dar la fel de conștienți ar trebui să fim cu toții (inclusiv colegii „ingineri”!) de faptul că neglijarea cultivării culturi-

lor naționale va conduce, mai devreme sau mai târziu, la pierderea identităților naționale, sau, și mai rău, la un fel de „neobarbarizare” a societății postmoderne, cu consecințe dezastruoase.

Revenind la publicațiile ISI, cred că o soluție judicioasă a acestor probleme poate fi următoarea. Cercetătorii din științele exacte cu grad aproape absolut de universalitate (matematică, chimie, fizică, astronomie, biologie, geologie, agronomie, medicină, inginerie, semiologie, economie, politologie etc.), ale căror performanțe sunt indiferente de limba în care rezultatelor lor vor fi formulate, *sunt obligați* să își publice lucrările în limba engleză, limbă care a devenit limba universală a științelor exacte, și în publicații de largă circulație, pentru ca ideile lor să se poată confrunta pe loc, în timp real, cu cele ale altor specialiști, din lumea largă. În schimb, cercetătorii din disciplinele umaniste (filologie, hermeneutică, filosofie, știința literaturii, istorie etc.), a căror raportare la o limbă de cultură națională și la tradiția culturală locală este obligatorie, sunt obligați să contribuie la perpetuarea limbii respective, prin redactarea primară a scrierilor lor în acea limbă. Nimeni nu ne poate însă împiedica să publicăm rezultatele cercetărilor noastre și în limbi străine, în publicații de circulație, cu cotație maximă! Dacă articolul nostru este bun cu adevărat, nici o redacție din lume nu își poate permite să nu îl publice. Așadar, în ceea ce mă privește, eu îmi public lucrările în limba română, pentru colegii cu preocupări similare, pentru studenți, pentru publicul românesc în general și pentru a-mi aduce modesta contribuție la vitalitatea culturii române și a limbii române literare. O parte a lucrărilor mele, pe care le consider interesante și pentru colegii din alte țări, le traduc în limbi de circulație și încerc să le public în reviste cotate ISI. Până la urmă, eu am convingerea că un articol ISI este în fond orice articol de calitate superioară. Toate revistele științifice, de oriunde ar fi acestea, sunt bucuroase și onorate să cuprindă între copertile lor contribuții de calitate superioară. Pe scurt, propun colegilor mei de breaslă o opțiune maximalistă: să publicăm deopotrivă și în revistele tradiționale românești, dar și în reviste din străinătate. Acest lucru îl recomand și doctoranzilor mei.

„Apetența pentru lectură pare să fi dispărut cu totul la studenții noștri...”

V.B.: Cât datorează formarea dumneavoastră științifică profesorilor și universității în care ați studiat? Care este nivelul actual al studiilor filologice românești? Cum sunt studenții filologi de astăzi?

E.M. La primele două întrebări, domnule profesor, cred că am dat răspunsuri mulțumitoare în paginile anterioare. În privința calității intrinseci a studenților filologi de astăzi, mă tem că va trebui să dau un răspuns dezamăgitor. Sunt conștient de faptul că în istorie se manifestă mereu un fel de „efect al nostalgiei retroactive”, care face ca fiecare generație să aibă impresia că lumea se sfârșește cu ea, că nimic nu mai este ca înainte, că generațiile mai recente vor să o rupă cu tradiția cea bună, că „lupii tineri” nu vor să mai recunoască meritele înaintașilor, ale celor care i-au format, i-au instruit și le-au arătat căile de urmat. Este posibil ca și eu însumi să sufăr de consecințele unor astfel de efecte, iar impresiile mele să fie subiective. Totuși, nu pot trece peste niște aspecte care mi se par obiective. Nu caut vinovați și nici justificări, mă mulțumesc să constat unele neajunsuri evidente. Observ mai întâi la studenții noștri un nivel relativ scăzut al culturii generale, prin „cultură generală” înțelegându-se pur și simplu cunoștințele de bază despre cultura universală, cunoștințe de istorie, de geografie, fizică, biologie, astronomie etc. Asta spune ceva despre calitatea slabă a învățământului preuniversitar românesc actual. Apetența pentru lectură pare să fi dispărut cu totul la studenții noștri, care preferă să se informeze rapid apelând la internet, accesat mai nou direct de pe telefonul mobil. Or, felul în care am fost educați noi, generația mai veche, ne-a indus convingerea că lectura directă a cărților, eventual sub îndrumarea unui mentor avizat, formal sau informal, real sau ideal, ar fi singura cale eficace spre a accede la formarea unei personalități complete, multilateral educată! Lecturile literare sau filosofice, care ne pasionau pe mine și pe colegii mei de generație acum 40-50 de ani, par să nu trezească astăzi nici un interes printre tineri. Ambiția de a-i citi pe Platon, Aristotel, Augustin, Toma de Aquino, Leibniz, Spinoza, Kant sau tragicii greci, epopeile homerice, Vergiliu, Horațiu, Dante, Shakespeare, Cervantes,

clasicii francezi, Balzac, Dostoievski, Tolstoi, mari poeți și prozatori moderni, care era odinioară marca distinctivă a tânărilor intelectuali de elită, pare să fi dispărut total de pe lista de priorități a tinerilor intelectuali de astăzi.

Dramatic mi se pare și faptul că am impresia că nu le mai înțeleg reperele, ierarhiile, criteriile noilor paradigme, dacă acestea există... Am trăit cândva la un seminar de limba română la Sorbona, în urmă cu vreo 15 ani, cu stupefacție, dezamăgirea de a constata că din vreo treizeci de tineri studenți francezi (sau francofoni!) înscriși la Litere, niciunul nu auzise de poetul francez renascentist Clement Marot! Mă gândesc cu groază la momentul când voi constata că studenții români nu vor fi auzit de, știu eu, Antim Ivireanul, Ion Ghica sau Ion Agârbiceanu. Am temerea că acel moment nu este departe, dacă nu cumva a și sosit!

„Explorarea interferențelor multiple ale *Bibliei* cu cultura umană în general, cu culturile și limbile naționale în particular, reprezintă în câmp de cercetare vast, de strictă actualitate...”

V.B. *Care este în opinia dumneavoastră dimensiunea optimă a unei echipe de cercetare implicată într-un proiect filologic major (editarea unor texte vechi importante, realizarea de dicționare, atlase, mari lucrări cu caracter sintetic etc.)? Cu ce experiență științifică rămâneți după finalizarea recentă a acestui proiect cultural important care este „Monumenta linguae Dacoromanorum” (editarea critică, comentată, în 25 de volume, a Bibliei de la București, împreună cu cele două versiuni manuscrise din epocă)?*

E.M.: Întrebarea pe care mi-o puneți, domnule profesor, îmi dă prilejul să reiterez mulțumirile mele sincere pentru sprijinul constant, neprecupețit și eficace pe care l-ați acordat proiectului *Monumenta linguae Dacoromanorum*, atât în calitate de rector al Universității noastre din Iași, prin 1986, când proiectul a fost inițiat de profesorii Paul Miron și Vasile Arvinte, artizanii colaborării instituționale între cele două universități, cea din Iași și cea din Freiburg, cât și ulterior, până la finalizarea cu succes a acestui proiect în anul 2015. Finalizarea cu succes a

prestigiosului proiect *Monumenta linguae Dacoromanorum*, pe care multă lume îl consideră cea mai remarcabilă realizare științifică a Universității noastre din ultima vreme, pe care am avut marele noroc și marea onoare de a-l fi coordonat începând cu anul 2009, mi-a întărit convingerea că lucrări de asemenea anvergură nu pot fi realizate decât în cadrul unor colective de cercetători specializate și stabile. Explorarea interferențelor multiple ale *Bibliei* cu cultura umană în general, cu culturile și limbile naționale în particular, reprezintă în câmp de cercetare vast, de strictă actualitate și cu bune perspective de dezvoltare. Or, dată fiind complexitatea domeniului, dat fiind caracterul prin natura lucrurilor interdisciplinar al studiilor biblice, filologia, arheologia, teologia, istoria, etnologia, epigrafia, studiul mentalităților, istoria artelor, istoria literaturii, hermeneutica fiind doar câteva din mulțimea disciplinelor academice interesate de studiile biblice, proliferarea actuală a acestui tip de cercetare este ușor de înțeles.

Putem cita oricând zeci de institute sau centre de cercetare în diferite universități din Europa sau din America unde studiile biblice înfloresc. Evaluând structura organizatorică, obiectivele, metodele de lucru ale acestor centre de cercetare, constatăm că, dincolo de afirmarea individuală a cercetătorilor, nucleul este format întotdeauna de o lucrare colectivă, a cărei realizare se desfășoară pe mai mulți ani, prin efortul unor echipe formate din cinci-șase specialiști, uneori, în unele etape, cu angajarea altor colegi. Experiența ne arată că asemenea centre sau colective de cercetare nu se pot constitui și nu pot funcționa decât sub egida unei Universități sau a unei Academii. Menționez în acest sens doar trei dintre proiectele de acest tip. Este vorba mai întâi de proiectul *La Bible d'Alexandrie* de la Paris, coordonat de profesoara Marguerite Harl, inițiat în anul 1986 și dedicat transpunerii în franceză, cu amplu aparat critic și interpretativ, a *Septuagintei*; prin cele 25 de tomuri deja publicate la editura Cerf, proiectul se află în faza de finalizare. Avem apoi remarcabilul proiect *Septuaginta Deutsch*, coordonat de profesorii Wolfgang Kraus și Martin Karrer, în cadrul căruia, un colectiv de circa zece specialiști au realizat o excelentă versiune exegetică a *Septuagintei* în limba germană, tipărită în 2010 și urmată de un masiv volum de studii recent tipărit. Reputatul învățat spaniol Claudio García Turza, membru al Academiei Regale a Spaniei, prieten al nostru, care

ne-a vizitat de două ori la Iași, ca invitat de onoare al Simpozionului nostru anual „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”, coordonează în cadrul CILENGUA (Centro Internacional de Investigación de la Lengua Española) un amplu proiect intitulat *Biblias Hispánicas*, în cadrul căruia au fost deja tipărite peste zece ediții critice ale celor mai importante versiuni biblice spaniole din Evul Mediu. În fine, un alt invitat de onoare și prieten al nostru, profesorul Natalio Fernández Marcos, membru al Academiei Britanice, conduce un grup de studii biblice la Instituto de Lenguas y Culturas del Mediterráneo y Oriente Próximo din Madrid, afirmat prin publicarea versiunii spaniole a *Septuagintei*, alături de numeroase alte volume și articole de exegeză biblică. Între savanții de talie mondială care ne-au făcut onoarea de a ne vizita la Iași, mai menționăm pe profesorul sloven Jože Krašovec, multiplu academician și *Doctor honoris causa*, un om de o imensă modestie și căldură umană, teolog și specialist de înalt nivel în biblică (critică de text, semantică, stilistică, teorie literară și onomastică), profesorul Wim François de la Universitatea din Leuven, reputat expert în traductologie biblică și în istoria Bibliei în perioada Renașterii și a Reformei sau profesorul Fearghus Ó Ferghhail, de la Institutul Biblic Pontifical de la Roma, specialist cel mai avizat în tradiția biblică irlandeză. Toți acești învățați s-au arătat foarte interesați să cunoască tradiția biblică românească, exprimând cuvinte de bună apreciere la adresa activității Centrului nostru de Studii Biblico-Filologice. Am evocat numele acestor personalități nu atât din nevoia de a legitima propria noastră unitate de cercetare, cât din dorința de a arăta utilitatea menținerii Centrului MLD. Sperăm ca noua conducere a Universității să dovedească aceeași deschidere și clarviziune a tuturor conducătorilor anterioare, echipe rectorale sau senat, și să accepte, desigur cu toate precauțiile și exigențele necesare, propunerile noastre de continuare. Înainte de a enunța câteva posibile teme majore care ar putea fi abordate de Centrul de Studii Biblico-Filologice, din cadrul Departamentului de Cercetări Interdisciplinare din Domeniul Socio-Uman (formulare defectuoasă care nu îmi aparține!), aș dori să menționez că, pe lângă cele 24 de volume ale seriei complete ale *Bibliei de la București*, Centrul MLD care, în formula actuală, este format din subsemnatul, CS II dr. Mădălina Ungureanu, CS II dr. Ana-Maria Gânsac, CS dr. Maria Moruz, CS dr. Ana-

Veronica Catană-Spenchiu și asist. cercet. dr. Iosif Camară, organizează anual un Simpozion Internațional „Explorări în tradiția biblică românească și europeană” (șase ediții anuale, în medie, 35 de participanți, cu cinci volume colective publicate, al șaselea în stadiu de pregătire) și editează publicația anuală *Biblicum Jassyense. Romanian Review for Biblical Philology and Hermeneutics Journal*, publicație aflată la al V-lea număr, pe care dorim să o impunem în plan internațional, publicând articole valoroase doar în limbi de circulație internațională, engleză în primul rând. O altă importantă lucrare finalizată de noi pe baza unui grant UEFISCDU, dar sub auspiciile Centrului MLD, este masiva ediție critică integrală (2610 pagini, în quarto), cu facsimile, transcrieri interpretative și un consistent aparat critic, a vechii versiuni a *Vechiului Testament (Septuaginta)*, realizată în secolul al XVII-lea de cunoscutul cărturar român Nicolae Spătarul Milescu. Luând în calcul aceste realizări, dar și rarele și multiplele competențe (paleografie, biblică, istoria limbii române, limbi clasice etc.) dobândite de membrii colectivului nostru, suntem îndreptățiți să ne așteptăm la un răspuns pozitiv al noii conduceri a Universității la propunerile noastre de continuitate. Avem deja pregătite două dosare cu propuneri de teme de cercetare colective, credem noi, valide și de perspectivă, și anume un mare dicționar istoric al numelor de țări și de popoare în limba română sau un mare dicționar, de asemenea istoric, al onomasticii biblice. Ambele lucrări pe care le propunem au un caracter absolut inovator pentru cultura noastră și există foarte puține lucrări analoge comparabile în alte culturi.

**„Un rol important în orientarea primilor mei pași
în direcția cea bună l-a jucat tatăl meu,
un autodidact cu lecturi solide și bine asimilate...”**

V.B.: Ce personalități culturale din trecut v-au fascinat? Cum v-ați apropiat de Sfântul Augustin, din care ați tradus câteva cărți? Este acesta un personaj actual din perspectiva mentalității omului modern?

E.M.: O mare forță de atracție au exercitat asupra mea, încă din adolescență, când am început, prin lecturi și prin educația școlară, să îmi formez propriul sistem de valori și să îmi precizez „afinitățile electi-

ve”, marii creatori din istorie, gânditorii și scriitorii mai ales, din a căror creație și biografie am înțeles destul de timpuriu că trebuie să învăț mereu câte ceva. Un rol important în orientarea primilor mei pași în direcția cea bună l-a jucat tatăl meu, un autodidact cu lecturi solide și bine asimilate. De la el am aflat prima dată nume precum Aristotel, Spinoza, Cervantes, Tolstoi, Dostoievski sau Balzac, pe care mi-i recomandă cu insistență spre lectură. Îmi amintesc cum, o dată, la începutul clasei a X-a, pe când aveam deci între 15-16 ani, vizitându-mă la Constanța, unde urmam un liceu teoretic, tatăl meu s-a arătat extrem de dezamăgit găsindu-mă în cămăruța mea citind poeziile lui Baudelaire, în loc să citesc Aristotel sau Spinoza, lecturi, după părerea lui, cu adevărat serioase! Pentru a răspunde direct la întrebarea dumneavoastră, domnule profesor, în paradis, dacă paradisul există, aș dori să mă întâlnesc cu Platon (pe care îl socotesc cel mai inteligent dintre muritori), cu Aristotel, Virgiliu, Toma de Aquino, Dante, Cervantes, Shakespeare, Leibniz. Dintre lingviștii importanți, mă simt aproape de cei de la care am preluat cel mai mult în cristalizarea propriilor mele concepții: Wilhelm von Humboldt, Ferdinand de Saussure, Louis Hjelmslev, André Martinet și, mai ales, cum am mai spus-o în cursul convorbirilor noastre, Eugeniu Coșeriu.

„Povestea apropierei mele de Augustin este interesantă!”

Cât îl privește acum pe Sfântul Augustin, despre care mă întrebați în mod special, consider că, da, personalitatea sa dilematică și drama convertirii sale din campion al „păgânismului” greco-roman în apologet și doctrinar al creștinismului, sunt, în zilele noastre, când din ce în ce mai mulți intelectuali se întorc, cum se spune, cu fața către Dumnezeu, exemplare. Povestea apropierei mele de Augustin este interesantă! Ceea ce m-a atras inițial a fost calitatea lui de „veritabil întemeietor al semiologiei”, cum l-a numit Eugeniu Coșeriu. Citind, pe la vârsta de 24 de ani, două articole ale Luciei Wald despre doctrina semnelor la Augustin, m-a entuziasmat oarecum ineditul situației: un personaj perceput de toată lumea ca un om al Bisericii, iată, a fost posesorul unei gândiri coerente și anticipative în problematica complexă a semnu-

lui lingvistic și a semnelor în general! Așa încât, după publicarea câtorva articole pe această temă și a unor ample fragmente din scrierile „semiotice” ale Sf. Augustin în revistele „Dialog” și „Opinia studentescă”, m-am hotărât să traduc și să comentez principalele sale scrieri de tinerețe, *De dialectica* și *De Magistro*, texte în care tematica centrală este chiar cea a semnelor și limbajului. Era prin anii 1986-1987 când, aflând de la Petru Creția de aceste preocupări ale mele, Gabriel Liiceanu mi-a scris ca să mă întrebe dacă nu mă interesează să public versiunile mele din Augustin în colecția ϕ (phi), de „mari texte mici” din istoria gândirii europene, pe care era pe cale să o pună pe picioare la Editura Politică! Mai ales că venea din partea unui personaj pe care îl admiram, oferta m-a motivat și m-a mobilat, așa că m-am pus pe lucru și, în 2-3 ani, cele două texte erau traduse și comentate, gata de tipar. Între timp a venit Revoluția din decembrie 1989, așa încât una dintre primele cărți tipărite de Editura Humanitas, moștenitoarea Editurii Politice, a fost *De dialectica* augustiniană în versiunea mea. Tot cam pe atunci, *De Magistro* a fost editată la Editura Institutului European din Iași. Exigențele carierei universitare pe care o începusem m-au împiedicat să continui, cum mi-ar fi plăcut, cu traducerea și exegeza marilor tratate augustinene, *De doctrina christiana*, *De civitate Dei*, *De Trinitate* etc. M-am ocupat însă, printre picături, cum se spune, cu traducerea *Confesiunilor*, pe care am finalizat-o în timpul lectoratului meu de la Paris, între anii 1997-2000, și pe care am publicat-o la Editura Nemira. În prezent, în stadiu foarte avansat de pregătire editorială la Editura Humanitas se află ediția definitivă a acestei versiuni.

V.B. *Ce proiecte științifice aveți în plan pentru următorii ani?*

E.M.: Am mai multe proiecte personale pe care mă simt dator să le duc la capăt. Pe de altă parte, după cum am explicat mai sus, dator sunt și față de colaboratorii mei apropiați de la Centrul de Studii Biblico-Filologice „Monumenta linguae Dacoromanorum”. Sunt dator de a încerca să inițiez un nou proiect comun de oarecare anvergură, problemă despre care am discutat deja. Se mai adaugă și obligațiile de conducător de doctorat, destul de solicitante. În măsura în care voi putea să impac în continuare toate solicitările, voi încerca să definitivez și să public lucrări personale concepute mai de multă vreme și aflate în stadii diferite de realizare. S-ar cuveni, cred, să finisez și să tipăresc

sub formă de cărți principalele cursuri universitare pe care le-am ținut de-a lungul anilor la Facultatea de Litere a universității ieșene sau ca profesor invitat la Institutul de Romanistică al Universității din Viena (istoria limbii române literare, politici lingvistice, semantică lexicală, principii și tehnici ale analizei textuale, antroponimie românească, traductologie, introducere în lexicografie, filologie biblică românească). Un proiect mai vechi de traduceri comentate din texte importante din istoria filosofiei limbajului așteaptă să fie completat prin volume dedicate unor opere de Filon din Alexandria, Thomas de Aquino, Raimundus Lullus, Petrus Hispanus, Thomas din Erfurt, James Harris, Johann Gottfried Herder, Hans Georg Gadamer și Eugeniu Coșeriu). Mă atrage foarte mult și ideea de a alcătui o amplă antologie de poezie germană. Unele datorii mai am și ca editor de texte românești vechi. Într-o fază foarte avansată de finalizare se află ediția filologică a *Mărgăritarelor* lui Ioan Gură-de-Aur, în traducerea din 1691 a lui Radu Greceanu, pe care o imaginez ca pe o realizare-model, la nivelul cel mai înalt al tehnicilor și procedeele filologice actuale. În prezent sunt însă intens preocupat cu studiul *Septuagintei*, vechea versiune grecească a *Vechiului Testament*. Articolele pe care le am în pregătire pe această temă se vor aduna, poate, și ele, într-o carte. Sper să-mi fie dat să duc la capăt cât mai multe din aceste proiecte. Este însă mai mult decât probabil ca cele mai multe dintre ele să rămână nerealizate.

SUMAR

Convorbirea I.....	5
„Nu sunt o statuie...”	5
„Îi așez pe matematicieni alături de poeți...”	8
„Și ca matematician ai nevoie de foarte multă imaginație...” ..	9
„Limba în care scriu și public în prezent lucrările de matematică este engleza...”	10
„Leibniz și contemporanii săi, precum Newton, își scriau operele în limba latină...”	13
„Matematicienii sunt pasionați de știința lor, datorită eleganței și esteticii raționamentului matematic...”	14
„Euclid a fost cel care a elaborat un tratat cu primele demonstrații geometrice riguroase și atunci a apărut, de fapt, matematica...”	15
„Consider că limbile naturale sunt mai potrivite pentru comunicarea științifică decât cele artificiale...”	18
„Latina are același rol ca și matematica în formarea gândirii...”	20
„Ficțiunea propune universuri alternative de recepție...”	22
„Un profesor indiferent și care nu se străduiește să insuflă elevilor știința sa este la fel de nociv ca unul incompetent...”	24
„Nu auzisem ca marii profesori de matematică din Iași să dea meditații...”	27
„Noi i-am respectat foarte mult pe profesorii noștri...”	29
„A nu susține și sprijini un om de valoare este un păcat capital pentru un universitar într-o funcție de autoritate...”	32
„Pentru știință contează doar ceea ce este actual...”	36
„O operă de artă sau literară are ceva unic și imuabil...”	38
„Nu a existat, practic, niciodată o știință românească...”	39
„Domeniile care au ca obiect studiile românești ar trebui să fie finanțate corespunzător, de întreaga societate și de stat...”	41

„Vorbim mult despre vocația europeană a culturii române, dar suntem aproape inexistenți în publicațiile europene de prestigiu...”	42
„Iconoclaștii nu au fost niciodată bine văzuți în cultura română...”	44
„Societatea românească nu este pregătită în momentul de față să adopte un alt tip de discurs, mai nuanțat și mai tolerant...” ..	45
„Putem vorbi fără complexe despre o cultură românească...”	46
„A fi foarte critic sau realist când este vorba de trecutul tău și al părinților tăi nu înseamnă blasfemie...”	49
„Suntem un popor care pune un preț foarte mare pe spectacol și mai puțin pe substanța comunicării...”	52
„Subestimarea marii științe umaniste și ignorarea slujitorilor ei se realizează în paralel cu promovarea imposturii culturale și a falselor reputații științifice, bazate pe plagiat sau idei de împrumut...”	54
„Un mare poet nu apare, desigur, pe un loc gol, dar el erupe pur și simplu și datorează puțin celorlalti...”	56
„Societatea trebuie să îi susțină pe artiști și, în general, pe toți creatorii de cultură, pe oamenii de știință de valoare...” ..	58

Convorbirea a II-a..... 61

„Paul Miron va binemerita întotdeauna recunoștință de la ceea ce înseamnă cultura română...”	62
„Ei doi, împreună, Vasile Arvinte și Paul Miron, au inițiat și condus cele două importante proiecte filologice...”	65
„Îmi vine acum greu să înțeleg cum am putut trăi în acea izolare, practic, totală!”	70
„Universitatea românească a decăzut foarte mult în deceniul al nouălea al secolului trecut, tocmai datorită acestei izolări...” ..	70
„Constatăm un hiatus cumplit între generații, și acesta se va accentua cu timpul...”	72

„Între cele două războaie, a existat o perioadă fastă, se crease o elită științifică formată în universitățile apusene...”	74
„Nu cred că avem școli științifice în adevăratul sens al cuvântului...”	75
„În momentul de față nu cred că se face cercetare autonomă performantă în nici un institut românesc...”	76
„Sunt multe și mari talente printre cei care au plecat...”	78
„Cultura umanistă pare să piardă teren ca importanță...”	79
„Eu cred că ar trebui finanțate preponderent bazele științei umaniste...”	81
„Atunci, ca și astăzi, institutele Academiei și Academia Română în totalitatea sa sufereau datorită sub-finanțării instituționale...”	85
„Oamenii de știință sunt luați în seamă de putere doar atâta vreme cât sunt utili în obținerea de capital politic...”	88
„A existat, chiar în timpul regimului comunist, un anumit respect pentru profesori...”	90
„Erau situații în care trebuia să intervin la Securitate, de exemplu pentru un pașaport, sau o viză de plecare a unui profesor în cadrul schimburilor academice...”	93
„Eu cred că Academia se bucură de un prestigiu simbolic enorm care nu este folosit în întregime...”	94
„Marea majoritate a membrilor Academiei Române este constituită din savanți cu operă solidă și respectați de comunitatea intelectuală românească...”	98
„Dacă eu îl înțeleg pe Heidegger sau pe Kant, ar trebui să-l înțeleg și pe Drăgănescu!”	99
„Academia Română, deși foarte selectivă, nu este totuși la nivelul așteptat de la această societate savantă...”	100
„Pătrund din păcate în Academie persoane care nu ar trebui să intre...”	102
„Dan Hăulică ar fi făcut onoare oricărei Academii din lume!”	103

„Sunt domenii lipsite de tradiție, dar care au în Academia Română aceeași pondere ca cele de mare prestigiu...”	106
„Filologia în sensul strict nu se poate manifesta deplin în Academia Română, în situația de acum...”	106
„Academia este îmbătrânită!”	108
„Într-o academie trebuie să se regăsească totuși intelectualii cei mai importanți ai națiunii...”	112
„Există foarte mulți oameni de știință de mare calitate și în generațiile mai tinere...”	113
„În dorința lor de legitimitate, comuniștii au vrut să li se asocieze oameni de știință și cultură...”	118

Convorbirea a III-a 119

„Plagiatul este mai mult decât o simplă fraudă, este cea mai reprobabilă formă a imposturii...”	119
„O bună parte din lucrările de diplomă sunt plagiate și rareori depășesc nivelul unor compilații...”	122
„Se acceptă un anumit standard foarte scăzut al tezelor de doctorat...”	124
„S-a încercat mușamalizarea aceluia plagiat, chiar prin folosirea forței și desființarea unei comisii...”	126
„Foarte mulți colegi de-ai noștri au o atitudine de pasivitate, de îngăduință prost înțeleasă...”	128
„Piața este invadată de cercetători care vor să publice mult și repede în reviste occidentale, în reviste internaționale de prestigiu...”	132
„Suntem amândoi adepți ai principiului humboldtian „Forschung und Lehre”, adică „Mai întâi cercetarea și apoi predarea” ...”	133
„În orice universitate, profesorul trebuie să fie un creator, un cercetător, un om de știință...”	135
„Se face simțită tendința de a substitui elitele universitare autentice cu o birocrație ierarhică...”	136

„Nu vei fi niciodată o universitate europeană dacă nu ai un număr important de cercetători de vârf...”	139
„Dante îi plasa pe cei neutri și indiferenți în cele mai întunecate colțuri ale infernului...”	140
„Numai un profesor-cercetător, un profesor care înseamnă ceva în domeniul său, care produce ceva nou în domeniul său, poate atrage un student dotat...”	143
„În perioada adolescenței, întâlnirea cu un profesor bun este esențială...”	145
„Întreaga educație se află în România în impas...”	146
„Dacă alegem zece nume din istorie, din toate domeniile, Newton trebuie pus acolo, primul!”	148
„Matematica nu este o simplă dezvoltare logică, sau simple înșiruii de silogisme...”	154
„În limbă există o tehnică a vorbirii, pe de altă parte, și o vorbire liberă, pe de altă parte...”	156
„Este onorabil, adevărat, să fii om de știință, dar, totuși, să fii poet rămâne darul suprem al zeilor...”	158
„Îmi plac mai mult Bacovia și Arghezi...”	162
„Acea falsă democratizare a învățământului universitar după anii '68 a marcat, într-adevăr, un regres...”	164
„Relațiile dintre profesor și student nu pot funcționa pur și simplu altfel, adică prin ignorarea autorității profesorului...”	165
„Coșeriu m-a recunoscut drept discipol al lui în scris...”	168
„Dacă este ceva care te pasionează, nu mai ții cont de exigențele vieții obișnuite, te mai și sacrifici...”	169
„Independența excesivă presupune nu numai un act de rebeliune, ci înseamnă, de fapt, și o supraevaluare a propriei capacități...”	172
„Profesorul Petru Caraman a fost o figură luminoasă și a avut un curaj nebun...”	175

Convorbirea a IV-a	179
„Cred că principiile morale sunt fundamentale...”	179
„A fi gentleman este deci un atribut mai rar întâlnit, un ideal...”	181
„Toți am făcut concesii, am făcut compromisuri pentru carieră, compromisuri pentru noi sau pentru alții, dar le-am făcut în ideea de a ne menține cariera la anumite standarde...”	182
„Un om de știință nu poate să facă niciodată un compromis în raport cu etica cercetării...”	184
„În foarte multe situații, știința rămâne imorală și va rămâne imorală în continuare...”	186
„Întotdeauna dorința de cunoaștere îi va împinge pe oameni spre limite nepermise de morala curentă...”	187
„Deși nu sunt credincios, nu mă tem de moarte...”	189
„Când am avut conducători militari și generali pricepuți, am luptat foarte bine, dar spiritul militar combativ nu ne este specific...”	190
„Capacitatea de a renaște este o însușire remarcabilă a poporului nostru și semnul vitalității sale...”	192
„Nu avem, la urma urmei, nici personalități culturale influențe care să ne poată propune un alt sistem de valori, deși nu lipsesc în România de azi marile inteligențe și nici oamenii învățați...”	194
„Nu mai avem instituții care să se impună cu adevărat...” ..	195
„Aproape peste tot, poate mai puțin în Germania, universitarii au pierdut din influență...”	196
„Goethe face o clasificare în cinci categorii a adversarilor săi...”	198
„Am încercat întotdeauna să înțeleg și punctul de vedere al celuilalt, prin urmare nu am combătut niciodată cu patimă...”	201
„Raționamentul matematic este, de fapt, o sinteză și un lanț ordonat de silogisme...”	206

„Talentul înseamnă capacitatea de a imagina combinații noi și eficiente...”	208
„Când începe și pe ce căi ajunge matematica să ne influențeze viața?”	211
„Aici este marea forță a matematicii: de a exprima realități fizice diverse prin aceeași structură matematică...”	211
„Desigur, matematica este complicată, dar ea se bazează totuși pe un număr restrâns de principii și tehnici...”	213
„Ar fi o tragedie dacă am trăi într-un univers cu un număr infinit de legi fizice deoarece ar fi de neînțeles și ar fi un haos...”	214
„Nu putem modela eficient în sfera umanului...”	215
„Poezia nu este doar comunicare, ci și creație artistică pură...”	217
„Eminescu, Creangă și Caragiale, acesta este triumphiul care ne desenează cumva identitatea...”	220
„Scriitorii la noi se grupează mai mult într-un fel de găști, se laudă și se promovează între ei...”	221
„De care dintre paradigmele mitico-literare vă simțiți mai apropiat?”	224
„Avem nevoie de acest ideal al donquijotismului!”	225
„A fost o epocă în care funcția civilizatoare a Europei a fost esențială și apreciată ca atare...”	227
„Semnificațiile și conținuturile moderne ale noțiunilor de cultură și școală a fost create în Europa...”	228
„Latina se bucură de prestigiu, mai este cultivată prin unele locuri...”	230
„Ca matematician, poți face o conferință de specialitate în orice universitate sau școală de pe glob, apelând doar la simbolurile și notațiile matematice...”	232
„În Germania, latina a continuat să fie cultivată în universități până în secolul XX...”	234
„În raport cu identitatea istorică proprie, cu originalitatea și cu importanța sa simbolică, institutul nostru nu dispune nici de cea mai mică autonomie decizională...”	235

„Proiectul d-voastră, de editare a <i>Bibliei de la București</i> (1688) la Universitatea din Iași, [este] un exemplu clar despre cum provincia ar putea răsturna centrul dacă există voința necesară pentru acest lucru...”	238
„Lipsește însă proiectele de largă amploare nu numai la institutele filologice, dar și în celelalte institute...”	241
„Nu sunt de acord că nu sunt fonduri la Academiei!”	242
„Evident că ne interesează reputația noastră postumă...” ...	244
„Pentru un conducător de doctorat, în momentul de față, răspunderea nu încetează în momentul în care discipolului i se dă diploma...”	245

Convorbirea a V-a 249

„Am înțeles că lingvistica adevărată este cu totul altceva și mult mai mult decât simpla „gramăticală” repetitivă...”	249
„Fără cunoașterea limbilor latină, greacă și germană nu prea se poate face filologie de performanță...”	251
„Sunt însă un utilizator convins al tehnicilor și instrumentelor specifice pe care informatica le pune la dispoziția filologilor...”	254
„O școală în știință înseamnă identificarea unui domeniu sau a unui câmp de cercetare nou, inventarea unei teorii sau a unor metode inedite și de mare relevanță...”	255
„Ca lingvist, eu am adoptat, definitiv și în întregime, ideile teoretice ale lui Coșeriu...”	258
„Mari rețineri față de adoptarea criteriilor de evaluare ISI sau Hirsch le manifestă cercetătorii din domeniile științelor umaniste, istoricii, filosofii și, mai ales, filologii...”	261
„Bunurile simbolice nu au produs niciodată și nu produc profit economic...”	263
„Neglijarea cultivării culturilor naționale va conduce, mai devreme sau mai târziu, la pierderea identităților naționale...”	264

„Apetența pentru lectură pare să fi dispărut cu totul la studenții noștri...”	266
„Explorarea interferențelor multiple ale <i>Bibliei</i> cu cultura umană în general, cu culturile și limbile naționale în particular, reprezintă în câmp de cercetare vast, de strictă actualitate...”	267
„Un rol important în orientarea primilor mei pași în direcția cea bună l-a jucat tatăl meu, un autodidact cu lecturi solide și bine asimilate...”	270
„Povestea apropierii mele de Augustin este interesantă!” ..	271

**În colecția DIALOG XXI au apărut
(alfabetic, 2015-2017):**

Adrian ALUI GHEORGHE

Câtă viață atâta literatură

Gabriel ANDRONACHE

Cornvorbiri cu final deschis

Vasile ARHIRE

Ghici cine (re)vine la cină?

(vol.I)

Angela BACIU

Despre cum nu am ratat o literatură grozavă

Leo BUTNARU (Chișinău)

Voci din Câmpiile Elizee

Daniel CORBU

Poezie și confesiune

Gellu DORIAN

Împotriva uitării

Vasile PROCA

Portrete din cuvinte (dialoguri elective)

Alex VASILIU

Confesiuni improvizate

Cărțile editate de JUNIMEA
pot fi achiziționate la redacție,
online,
în rețeaua de librării SEDCOM LIBRIS –
punctele de distribuție „Junimea”, Casa Cărții, „Esculap”,
Librăria Academică „Orest Tafrali” a Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Palatul Culturii (Complexul Muzeal Național „Moldova”, Iași),
Librăria „Mihai Eminescu” (București),
rețeaua de librării Cărturești,
alte librării partenere din Bacău, Brașov, Buzău,
Cluj-Napoca, Constanța, Craiova, Galați, Timișoara etc.

Eugen MUNTEANU

Născut în 1953. Profesor de lingvistică și filologie românească la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, fost lector de limba română la universitățile Paris IV-Sorbona (1997-1999) și Jena (1999-2001), invitat la universitățile din Jena (2002-2009) și Viena (2006-2008; 2009-2010), director-fondator al Școlii Doctorale de Studii Filologice de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (2005-2009), director al Institutului de Filologie Română „A. Philippide” din Iași (2009-2013), director-coordonator al Centrului de Studii Biblico-Filologice „Monumenta linguae Dacoromanorum” al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (2009-2016) și președinte-fondator al Asociației de Hermeneutică și Filologie Biblică din România (din 2010). S-a făcut cunoscut prin contribuțiile sale în domeniile lingvisticii teoretice și filosofiei limbajului, semanticii, lexicologiei și lexicografiei, istoriei limbii române literare, onomasticii, traductologiei și filologiei biblice.

A publicat peste 100 de studii și articole de specialitate și peste 20 de volume (monografii, ediții critice de texte vechi, dicționare, traduceri comentate din Sfântul Augustin, Toma de Aquino, *Carmina Burana*, Rivarol, Swedenborg, Jean-Jacques Rousseau, Wilhelm von Humboldt, Ernst Renan, Jacob Grimm, Hans Georg Gadamer, Eugenio Coseriu ș.a.).

A coordonat câteva proiecte științifice instituționale (granturi) și a participat la zeci de conferințe științifice internaționale (Thessaloniki, Oxford, Palermo, Pisa, Paris, Jena, Santiago de Compostella, La Rioja, Münster, Berlin, Trier, Heidelberg, Valencia, Viena, Veneția, Osnabrück, Roma, Leuven, La Rochelle, Kunming, Toronto, Innsbruck, Lima, Payerbach, Mainz), este fondator de publicații științifice și membru în consiliul științific al altor câtorva reviste de specialitate importante.

Profesori universitari și specialiști recunoscuți în domeniile lor de activitate, matematicianul **Viorel BARBU** și filologul **Eugen MUNTEANU** își confruntă punctele de vedere și opiniile, deseori convergente, adesea divergente, pe marginea unor teme fierbinți ale actualității academice și culturale. Raportul dintre tradiție și inovație în dinamica procesului de cunoaștere, statutul, specificul și perspectivele cercetării științifice românești, relația dintre magistrul și discipol, confruntarea dintre „științele exacte” și „științele spiritului”, vitalitatea culturii românești, patriotismul și deschiderea spre universalitate, declinul unor instituții fundamentale cum sunt Academia și Universitatea, proliferarea îngrijorătoare a formelor grave ale imposturii academice, plagiatul, falsificarea rezultatelor cercetării, pervertirea criteriilor de evaluare și a ierarhiilor sunt doar câteva dintre temele abordate în cadrul unui amplu dialog, dinamic și alert, nelipsit de accente critice și polemice.